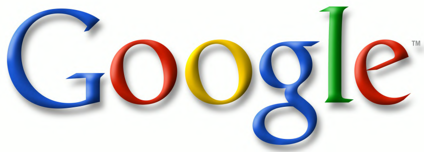

5

1. Netherlands.

2. " . - Geography.

B[illegible]

J[illegible]

[illegible]pt. I

NIEUWE
TEGENWOORDIGE STAAT
EN
GEOGRAPHIE
DER
NEDERLANDEN.

EERSTEN DEELS EERSTE STUK.

VADERLANDSCHE GEOGRAPHIE,

OF

NIEUWE TEGENWOORDIGE STAAT

EN

HEDENDAAGSCHE HISTORIE

DER

NEDERLANDEN,

DOOR

W. A. BACHIENE,

HOOGLEERAAR IN DE STERRE- EN AARD-RYKSKUNDE EN PREDIKANT TE MAASTRICHT, LID VAN DE HOLLANDSCHE MAATSCHAPPY DER WEETENSCHAPPEN TE HAARLEM, ENZ.

EERSTEN DEELS EERSTE STUK.

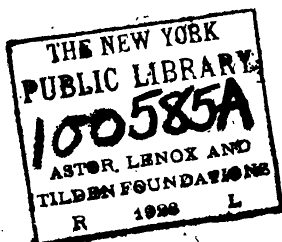
INLEIDING TOT DE BESCHRYVING DER VEREENIGDE NEDERLANDEN; EN GELDERLAND.

MET VEELE AFBEELDINGEN.

Te AMSTERDAM by
H. GARTMAN, W. VERMANDEL EN J. W. SMIT.
MDCCXCI.
Met Privilegie van de Ed. Gr. Mog. Heeren Staaten van Holland en Westfriesland.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
100585A
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS
R 1928 L

DE
VEREENIGDE
NEDERLANDEN.

A

INLEIDING TOT DE BESCHRYVING VAN DE VEREENIGDE NEDERLANDEN.

§. I.

Van de gesamentlijke *Nederlanden* vindt men, een goed getal, oude en nieuwe Landkaarten; om van de eerste niet te spreeken, zo behooren tot de laatste, die, welke *Visscher*, *de Wit*, *Inselin*, *Jaillot*, *Covens* en *Mortier*, *Ottens* en andere, dog voornaamlijk, *d'Erven van Homan*, 1747, na de teekening van den Heer Professor *Maier*, hebben doen graveeren. Men heeft ook verschei-dene Landkaarten van de *Vereenigde Nederlanden* in 't bijzonder; de beste zijn die geene, welke *Visscher*, *de Wit*, *Ottens* en *d'Erven van Homan*, 1748, na de tekening van den Heer Professor *Maier* geleverd hebben, schoon de laatste, bij derzelver Voorrechten, ook nog veele gebreeken heeft. Ook moet die van *de l'Isle* geroemd worden, die *Covens* en *Mortier* hebben doen na graveeren. De Kaarten van ieder Provincie zullen wij in 't vervolg aanwijzen.

§. II. De Naam *Nederland* betekend, na alle

waarschijnlijkheid, zo veel als *Neder-Duitschland*, waar van men bij verkorting *Nederland* gemaakt heeft. In 't Latijn word het *Belgium* genaamd, en de oude Inwoonders *Belgæ*. Dit Land, leggende ten Zuiden van den *Rhijn*, die toen in 't midden door Holland, langs de Stad Leiden stroomde, en te Katwijk in de Noordzee zig ontlaste, wierd ook *Gallia Belgica* of *Bellisch Gallie*, als eertijds behorende tot *Gallia*, tegenwoordig *Vrankrijk* genaamd; maar al wat ten Noorden van den *Rhijn* lag, bestaande meest in laag en onbedijkt land, wierd tot *Neder-Duitschland* (*Germania Inferior*) gerekend, om dat het aan de Zee en lager leid dan *Hoog* of *Opper-Duitschland*; (*Germania Superior*) maar naderhand is dien Naam overgegaan tot al het Land, dat zo wel ten Zuiden als ten Noorden van den Rhijn legt. De Franschen noemen Nederland *Païs-Bas*. Men schat deszelfs grootste lengte, van het Zuid-Westen na het Noord-Oosten, op 90 uurens gaans, en de grootste breedte, aan de Zuidelijke Grenzen, op omtrent 60 uuren gaans, of gemeene Hollandsche Mijlen; ieder van die gemeene Hollandsche uuren bevat 1500 Rhijnlandsche Roeden, of 18000 Rhijnlandsche Voeten, en 19⅘ Hollandsche Uur of Mijl maken een Graad uit. Dus bevatten de gesamentlijke Nederlanden, omtrent 1300 Geographische Quadraat-Mijlen. *Guichardijn* steld, dat alle de Nederlanden in 't rond, omtrent 1000 Italiaansche, of weinig minder dan 340 Nederlandsche Mijlen bevatten. Dezelve leggen alle tusschen den 49 en 54sten Graad Noorder Breedte en de 19den en 25sten Graad lengte, van de eerste Middaglijn af die over Ferro gaat.

§. III. De VEREENIGDE NEDERLANDEN, (*Belgium Fœderatum*) waar van wij hier in 't bijzonder han-

handelen, bevatten het noorderlijkste gedeelte van de gezamentlijke Nederlanden, en grenzen, met insluiting van de zogenaamde Generaliteits Landen, ten zuiden, aan Oostenrijksch Vlaanderen, Braband, en Luik, ten Oosten aan 't Opper-Quartier van 't Hertogdom Gelder, of 't Pruissisch en Oostenrijks Gelderland, aan het Hertogdom Kleef, en 't Hertogdom Gulik, aan het Bisdom Munster, aan het Graafschap Bentheim, en het Vorstendom Oostvriesland; en, ten Westen en Noorden aan de Noord-Zee, en maken omtrent 625 Geographische Quadraat-Mijlen uit; dezelve leggen tusschen den 51sten en 54 Graad Noorder breedte, en *Janiçon* bepaalt de lengte van 24 tot 29 Graden, palende de een aan d'andre. Deeze Schrijver rekent alle deeze Provinciën op de lengte van omtrent 40 Mijlen, te weeten van de uiterste palen van Hollandsch Limburg, tot die van de Heerlijkheid van Groningen; en de breedte van 't uiterste einde van Zuid-Holland tot dat van Over-ijssel, ook op omtrent 40 Mijlen. Nieuwer Schrijvers, reekenen de lengte van deeze Landen, van de uiterste Grenzen van Over-Maas af, tot aan die van Groningen toe, op 58 uuren gaans, en de breedte, van de grenzen van Zuid-holland tot aan die van Over-Yssel op omtrent 45 Uuren.

§. IV. Het Land is zeer moerassig, dog niet overal; want, schoon het Land, in de zeven Provinciën, in 't gemeen, vlak is, zo leggen 'er langs de Zeekant, eenige duinen, Zeeland heeft maar weinig duinen, Holland bestaat uit laag en broekagtig land; Utrecht legt wat hooger, dog is meest vlak; maar tusschen Utrecht, Rhenen en Amersvoort leggen eenige Heuvels, die men ook in de Veluwe en Twente ontmoet, dog die moerassen zijn niet geheel onnut, want uit de vette

Veenaarde word Turf gemaakt om te branden, en de Moerassen, in een gedeelte van Groningerland, in Over-ijssel en Drenthe, strekken de Republijk tot beschutting tegens Duitschland, waarom de droogmaking en bebouwing van den zelven verboden is geworden, het geen echter niet geheel nagelaten word. Het heeft, uit hoofde van deeze Moerassen, zo wel als de lage legging aan Zee, een vochtige lucht, en heeft veel regenachtig Weder; het geen zo wel als de zware Nevel, inzonderheid de veelvuldige en heftige Weste-winden voortbrengen. De geleerdste Natuur-kenners zijn eenparig van gevoelen, dat de oorzaak, waarom de Weste-winden, hier meer dan eenige anderen waaijen, veroorzaakt word, om dat de Noord-zee ten Westen van deeze Landen legt. Dog dit onderscheid der winden is, in ons Land, zo groot niet, als de uitlanders zig schijnen te verbeelden; want zeer naauwkeurige Onderzoekers der Natuur hebben waargenomen, dat 'er, het eene Jaar door het andere gerekend, bijna even veel Weste, Ooste en andere Winden waaijen; te weten: *de Noord-Weste wind* 33 dagen; *de Weste wind* 77 dagen; *de Zuid-weste wind* 58 dagen; (zie Musschenbroek *Elementa Phijsicæ*, §. 1019. p. 488.) De *Zuide-wind* 33 dagen; de *Zuid-Ooste-wind* 26 dagen; de *Ooste-wind* 53 dagen; en *de Noord-Ooste-wind* 33 dagen door één. De Weste-winden brengen ons veeltijds regen, en de Ooste-winden koude. De Jigt en Scorbut of Blaauw-schuit zijn de gewoonlijke Land-ziektens; de verkouwdheid en den hoest is hier ook zeer gemeen, en in de moerassige en lage plaatzen aan de Zee gelegen, alwaar, bij de Ebbe, het afloopende water, veel slijm laat leggen, dat een vuilen damp veroorzaakt, en alwaar men gebrek aan goed water heeft, zijn de walgingen zeer

ge-

gewoon, veroorzakende heete of brandende ziektens, die dikwijls met wurmen vergezeld gaan. Men heeft waargenomen, dat die ziektens en koortzen, die veeltijds in 't begin van den Herfst regeeren, niet besmettelijk zijn, waarom de Pest-ziektens alhier zeer zeldsaam zijn, dat aan de koude, en gestadige beweging der lucht, door de winden, word toegeschreven. De Land-kwalen, en koortzen, die in Groningerland, Vriesland, Holland en voornaamlijk in Zeeland regeeren, worden zeer veel veroorzaakt door de dampen die kort voor en na het ondergaan der Zonne neder vallen, maar moeten ook, gedeeltelijk aan de vochtigheid, koude en schielijke veranderingen der Lucht worden toegeschreven, en de walgingen, of maag-kwalen, moeten mooglijk meerder aan het overmatig gebruik van Koffij en Thee, dan aan eenige andere oorzaak worden toegeëigend. Gelderland en Utrecht hebben een gezonde lucht. Het Land is, op de meeste plaatzen vlak, en op veele lager dan de Zee, waarom het zelve, tegens de overstroming, door kostbare Dijken en Dammen word beschut, en om het water van de laage landen af te leiden, is het Land aldaar door een ontelbaar getal van Sloten en Graften doorsneden, wordende het water door wind-water-Molens uit de Polders opgemalen, en door de Kanalen afgetapt, welke, door middel van Schutsluizen zig in de Rivieren ontlasten. Deeze Dijken, Graften en Kanalen geven aan dit Land eene bijzondere gedaante, nademaal die Kanalen bevaarbaar, en daar aan schoone wandel-lanen, van fraaije Boomen, Tuinen en Lusthuizen, zijn aangelegd, dat aan de Reizigers en Koopluiden veel vermaak en gemak verschaft. De Trek-schuiten, die het gantsche Jaar door, op zeekere uuren van de Steden enz. afvaren, maaken

dat men gemakkelijk en onkostbaar aldaar kan reizen; verzekerd zijnde op wat uur men ter bestemder plaats zal aankomen. Dewijl de hooge Landen, veel uit Heide en Zand bestaan, zo brengen zij geene genoegzame Levens-middelen voor het zeer groot getal van Inwoonders voort, inzonderheid leveren de Akkers, schoon op veele plaatzen zeer vruchtbaar zijnde, geen granen genoeg uit om de Ingezetenen te voeden; dog dit gebrek word, ten overvloede door den Koophandel en Scheepsvaart vervuld, welke graan wederom gedeeltelijk uitgevoerd en waar van hier goed bier en koren-brandewijn gebrouwen word. De Veehouding is, daar en tegen, zeer goed en voordeelig, uit hoofde van de schoone en vette Weiden, waar door de Inwoonders, niet alleen, rijkelijk van Melk, Booter en Kaas verzorgd worden, maar die Landvruchten worden in groote meenigte uitgevoerd, zijnde de Edammer en Texelsche Kaas, als mede de Leidsche Boter en Kaas enz. boven anderen beroemd en gewild. Daar worden in Holland zeer veele Ossen, die jaarlijksch in groote meenigte, uit andere landen overkomen en dood mager zijn, vet geweid, en duizenden van overgebragte jonge Varkens, vet gemest; en schoon de Vee-pest, meer dan twintig Jaren lang alhier gewoed heeft, zo zijn de Weiden nooit onbeslagen gebleven, en het vleesch, boter en kaas is 'er nooit tot een buitensporige hogen prijs gestegen, en nu de Vee-pest, door Gods goedheid, 1766 geheel is opgehouden, kan men geen andere voetstappen daar van ontdekken, dan dat men de Weiden, in plaats van met de uitmuntende schoone oude Hollandsche Koeijen, nu met veel vreemd Vee bedekt ziet. Daar worden ook zeer veele Schapen gehouden, dog het getal daar van kon nog grooter zijn, want men rekend dat

'er

'er, in die Provincie, ligtelijk een Millioen Schapen zoude konnen gehouden worden, zo de nodige schikkingen daar toe gemaakt wierden. Derzelver Wolle word onder de fijnste en beste in Europa gehouden. Op verscheidene Plaatzen word Tabak, en in Zeeland zeer goede Meekrappe gewonnen. Aan allerhande Moeskruiden is 'er altoos geen gebrek, en in verscheidene Landstreken vald een grooten overvloed van Boom-vruchten. Men brand 'er meest Turf en Steen-kolen, die uit Engeland en Schotland komen, dog op eenige plaatzen is het niet geoorlofd Smee-kolen te branden, dewijl de rook het Regenwater bederft, ook is 'er het hout niet overvloedig en duur, schoon het aan noodzakelijk brandhout niet ontbreekt; ook brand men 'er veel geschild Eiken hout, van welkers basten Run voor de Leertouwers gemalen word. Het Timmerhout vald 'er weinig, en word meest uit andere Landen gehaald, alhier op Wind-Molens gezaagd, in 't Land gebruikt of weder uitgevoerd. [Men haalt een groote meenigte Zout, uit Vrankrijk en Portugal, dat alhier in de Zoutkeeten gezuiverd en wit gemaakt, gebruikt, en veel weder na elders verzonden word, want in dit Land word weinig of geen Zee-Zout direct uit Zee-water gekookt.] In het Graafschap Zutphen vind men wat ijzer. Buiten het aangehaalde, heeft het Land weinig of geene natuurlijke goederen, maar het overige, dat de Inwoonders tot nooddruft en vermaak gebruiken, word hen uit andere Landen toegevoerd; of behoord tot de Fabrijken en Kunsten, waar van in 't vervolg gehandeld word.

De oorspronkelijke Inwoonders der Vereenigde Nederlanden zijn, doorgaans, welgemaakt, goedaardig en zeedig, in hunne kleding en Levenswijze, zuinig van aard en goede Huishouders, liefda-

dig, medogend omtrent den Armen; nistig, arbeidzaam, geduldig in tegenspoed, schrander, voorzichtig, onwrikbaar in hunne besluiten, en de bekwaamste menschen tot den Koophandel en Zeevaard, maar zeer ijverzuchtig over hunne vrijheid en voorrechten, gelijk gebleken is uit hunne onbegrijpelijke standvastige Pogingen, welke zij hebben aangewend, om 't ondraaglijk Juk van hunnen hals af te werpen. (dog daar van nader.) In naarstigheid en arbeidzaamheid steeken zij nog boven veele Volkeren uit. De Land-bouw, en voornaamlijk de Vee-hoederij, word zo wel door de Vrouwen als Mannen vlijtig waargenomen, en hunne zindelijkheid, in het behandelen van de Zuivel, maakt dezelve boven andere bemind. In de Zeedorpen geneeren de Mannen zig met visschen, en de Vrouwen dragen de Visch op de rug of het hoofd na de bijgelegene Steden, of neemen den Landbouw waar. Schoon wij in 't vervolg van den Koophandel en Zeevaard in 't bijzonder zullen spreken, merken wij alhier aan, dat het in de Steden van allerhanden Handwerks-volk, Winkeliers enz. krield. Behalven een aanzienlijk getal bovenlanders, die in 't Voorjaar overkomen om aldaar te werken, trekt de Walvischvangst, jaarlijks, een groot getal Nooren, Deenen en Jutten na Holland, die in 't Najaar met een wel gestoffeerde beurs na huis keeren, om des Winters te leven, van het geen zij in deeze Landen des Zomers verdiend hebben. De goede trouwe en het geloof was, van ouds, in deeze Landen zeer groot, om dat de Kooplieden voor zeer eerlijk en oprecht bij de andere Volkeren gehouden wierden, winnende groote schatten door hunne bekwaamheid, naarstigheid en spaarzaamheid; dog de weelde, geboren uit het bezitten van onmeetbare rijkdommen, gepaard met

het

het verleidende voorbeeld der vreemdelingen, na de Nederlanden gekomen, uit hoofde van de lieffelijke Vrijheid en om hun fortuin te maken, die de zeeden en geaardheid van hun Vaderland mede gebragt en de Modens ingevoerd hebben, hebben de oude Hollandsche deugd grootelijks verbasterd, en het vertrouwen, de Ziel van den Koophandel, geschonden. De kostelijke kleederen, Vorstelijke Huizen en Huisraad, Schatten van Porceleinen, Schilderijen, Zilverwerk, bijna Koninglijke Gastmalen, het houden van prachtige Buitenplaatzen, fraaije Koetzen en Paarden, helpen veele menschen in den grond, en de pronk onder de gemeene burgers is bespottelijk geworden, zo dat de rijkste en aanzienlijkste Ingezetenen zig nu beginnen te doen onderscheiden, door hun deftig, vriendelijk en nedrig gedrag en eenvoudige kleding, en een walg hebbende gekregen van die algemeene trotsheid, overdaad en geld-verspillingen, keeren veelen, van de aanzienlijkste geslachten, tot de oude Hollandsche deugd weder. De Vrouwen zijn van natuure schoon, blank en welgemaakt, zijnde beroemd wegens hare kuisheid en naarstigheid, en schoon zij mede veel zijn verbasterd, zo is de overgegeevene ongebondenheid en dronkenschap, bij haar nog zo algemeen niet geworden als wel in andere Landen; men vind onder dezelve veele goede Huishoudsters en zelfs Vrouwen die zwaare Koophandel drijven. Hare netheid en zindelijkheid, voornaamlijk in Holland, Zeeland en Vriesland, zo noodzakelijk voor de gezondheid, gaat zomtijds te verre, en word door Vreemdelingen voor een soort van Afgoderij aangezien. De geaardheid, zeden en belangen, zijn in de bijzondere Landschappen echter verschillend, gelijk wij bij ieder Provincie zien zullen: dog niet tegenstaande dit verschil, houd

een algemeen belang zo veele Provincien te samen onverbrekelijk vereenigd, naamlijk, het beschermen der onderlinge vrijheid en voorrechten, die zij allen ten kosten van hun eigen bloed verkregen, en tot nog toe door hunne dapperheid en eendragt hebben bewaard.

De Provincien Holland, Zeeland, Vriesland en Groningerland leggen onmiddelijk aan de *Noord-Zee*, de overigen, naamlijk Utrecht, Gelderland en Overijssel, hebben daar mede gemeinschap door middel van de *Zuider-Zee*. Deeze laatste is een groote Zee-boezem, welke de Provincien Holland, Utrecht, Gelderland, Overijssel en Vriesland bespoeld, en heeft de navolgende Oorspronk: De derde of regter arm van den Rhijn, welke in den beginnen, het Kanaal van Drusus, of den nieuwen Yssel, maar naderhand den Ouden Yssel genaamd wierd, veranderde oudtijds, na het afneemen van de Rivier de Vecht, die tegenwoordig een andere uitwatering heeft, de laage en moerassige plaatzen, waar door dit Kanaal liep, in eene zee, welke *Pomponius Mela*, den naam van *Flevo* gegeeven heeft, en die zig eigentlijk van het tegenwoordige Enkhuizer-zand, en van Takezijl in Vriesland af aan, ten Zuiden uitstrekte, en een Eiland, genaamd *Flevo* insloot, dat ter plaatze lag alwaar tegenwoordig de kleine Eilanden Urk en Emmeloort gelegen zijn. Omtrent aldaar, waar nu Takezijl legt, zette de gezegde Arm des Rhijns, haren loop, onder den naam van Flevo, verder voort, en had hare uitwatering tusschen de Eilanden Vlieland en Ter Schelling, alwaar de Flevo zig in de Noord-Zee ontlaste: daarom word nog hedendaags, het Vaar-water, of den stroom tusschen Breesand en de Provincie Vriesland, tot aan de uitwatering tusschen de Eilanden Vlieland en

Ter

Ter Schelling, *het laage Vlie*, *'t oude Vlie*, of slegts het *Vlie* of de *Vlie-stroom* genaamd. De tegenwoordige Zee-boezem, die zig van het Enkhuizerzand en Takezijl af aan, tot aan de Eilanden Texel, Vlieland, Ter Schelling enz. uitstrekt, en met de Zuider-Zee te samen hangd, is, tot in de 13de Eeuw, vast Land geweest, alzo dat Noord-Holland of West-Vriesland en Vriesland, zo na aan malkanderen gelegen hebben, dat ze maar door de gezegde Stroom Flevo gescheiden wierden: dog toen heeft het woeden der Zee, het vaste Land op die plaatzen bedekt en weg gespoeld, zo dat daar uit eene Zee-boezem is ontstaan, die in de gemeene ommegang, ook de Zuider-Zee genoemd word, schoon het dezen naam niet eigentlijk toekomt, welke de gezegde Zee gevoerd heeft, voor dat deeze Zee-boezem ontstaan is. In dezelve zijn veele ondieptens, welke ondiepe wateren, tusschen de Vaar-waters de Texel-stroom, Vlie-stroom en andere doorlopen.

De voornaamste *Rivieren* des Lands zijn, den Rhijn, de Maas en de Schelde. De *Rhijn* komt uit Duitschland, en wel laatstelijk uit het Hertogdom Kleef, en treed, bij Schenken-Schans, in de Nederlanden. Hier verdeelde de Rhijn zig eertijds in twee Armen, naamlijk, in de *Waal*, in 't Latijn *Vahalis*, die voorbij Nimmegen en Tiel loopt, en zig eerst bij St. Andries, en nogmaals daar op bij Loevestein, met de Maas vereenigd, en, in den eigentlijken *Rhijn*; welke oudtijds door een krommen loop na Arnhem liep, en ondiep was; dog na dat in 't Jaar 1701, uit de Waal, bij het Dorp Pannerden of Panderen, een Kanaal van 7 Voeten diep en 12 Roeden breed, in den Rhijn geleid wierd, is de oude kromme bedding des Rhijns, van tijd tot tijd, drooger en drooger geworden

worden, en het water loopt nu den kortsten weg, door de Waal en het Pandersche Kanaal in den Rhijn, welk Kanaal, door de snelle, en sterke loop des Waters, 23 Voeten diep en 36 Roeden wijd is geworden. De Rhijn deeld zig, tusschen Huissen en Arnhem, weder in twee Armen; de eene gaat door het *Kanaal van Drusus*, of de Nieuwen Yssel bij Doesburg, daar zij zig met den Ouden Yssel vereenigd, en eindelijk in de Zuider-Zee vald: dog de tweede loopt, onder den naam des Rhijns, na Arnhem, Wageningen, Rhenen en Wijk te Duurstede, alwaar ze zig nogmaals in twee Armen deeld, waar van de voornaamste, de *Lek* genaamd, na Kuilenburg, Vianen en Schoonhoven loopt, en vereenigd zig, bij het Dorp Krimpen, met de Maas; dog de andere is een smal Water, dat zig bij Wijk, door een Sluis, onder den Dijk door, van de Lek afzonderd, na Utrecht loopt, en aldaar den krommen Rhijn genaamd word; hier op word dit Water wat breeder, en loopt na Leiden, van waar het, oudtijds, na de Dorpen Catwijk aan den Rhijn en Catwijk op Zee liep, en bij dit laatste Dorp zig in de Noord-Zee ontlaste; dog de mond daar van is verstopt geworden, en de Rhijn, waar aan men te Leiden geene beweging meer gewaar word, verdeeld zig aldaar in Kanalen of Graften, waar van het één, dat den Rhijn genaamd word, tusschen de bovengemelde Dorpen een einde neemd; dog kort daar na is 'er een ander Kanaal, tot aan Katwijk op Zee getrokken. Een gedeelte van dit Water des Rhijns van Leiden komende, ontlast zig in het Leidsche Meer. Zedert dat door het Pandersche Kanaal, (gemeenlijk genaamd het *Pandersche gat*) zo veel Water naar den Rhijn gevoerd word, zijn de landen tusschen den Rhijn en de Waal, en zelfs de zodanigen,

gen, die ten Noorden van den Rhijn leggen, naamlijk, de Provincien Holland en Utrecht, het gevaar der overstroomingen zeer onderworpen, nademaal de Lek, die bij Wijk, het meeste water van den Rhijn in zig ontfangd, veel te naauw daar voor is, konnende niet alles bevatten, en de minste opzwelling des waters, brengd de Dijken in gevaar van door te breeken. Men is daar om bedagt, en men spreekt om het Panderſche gat, naauwer te maken, dog waar omtrent zig veele zwarigheden opdoen. (na zig onder weg gedeeltelijk ontlast te hebben, door de zogenaamde *Werkendamſche killen*, in den Bies-*boſch.*)

De MAAS, in 't Latijn *Mosa*, maakt de Grenzen tusſchen Braband en Gelderland, en vereenigd zig tweemaal met de Waal. De eerste maal geschied zulks bij de Schans St. Andries, en de tweede maal bij Loevestein omtrent Workum, en, na de laatste vereeniging, neemen zij beiden den naam aan van de *Merwe*, na het oud vervallen Slot Merwe of Merwede, dat bij Dordrecht gelegen heeft. Tegen over Dordrecht, deeld die Stroom zig weder in twee Armen, waar van de rechter, die na Rotterdam loopt, nu de Maas en dan weder de Merwe, dog de linker altoos de Oude-Maas genaamd word. Beiden vereenigen zig nogmaals bij Vlaardingen, en loopen eindelijk, onder den naam van de Maas, in de Noord-Zee. Eertijds was 'er veel Scheepvaard op de Maas, inzonderheid uit het Bisdom Luik, na de Nederlanden. Maar dewijl die Rivier, door de Landen van veele bijzondere Heeren loopt, en veelvuldige en zware Tollen daar op gelegd zijn geworden, zo is de Scheepsvaart op de Maas veel daardoor afgenomen, en de meeste Koopmanſchappen worden nu, te land door het Bisdom Luik, over 's Hertogenboſch en Breda,

da, na de Vereenigde Nederlanden gevoerd.

De SCHELDE, in het Latijn *Scaldis*, in 't Fransch *l'Escaut*, welke uit den Berg St. Marten, niet verre van Catelet in Pikardie, ontspringd, voorbij Kamerijk, en door Henegouwen loopt, Bouchain, benevens Valencijn bevochtigd, alwaar zij de *Ronnelle* opneemd en begint bevaarbaar te worden. Kort daar na maakt zij een groot Eiland, neemd bij Condé de *Ham* mede, loopt in Vlaanderen, vermengd zig daar na, niet verre van Mortagne, met de *Scharpe*, en bewaterd Doornik, Oudennaarden en Gent, alwaar zij de *Lis* in zig ontfangd. Daar op neemd zij een geheel anderen loop, door dien zij wederom te rug na Dendermonde vloeidt. Na bij Rupelmonde vermengd zij zig met den *Dender*, *Demersenne* en *Rupelle*, scheid Braband van Vlaanderen, loopt voor bij Antwerpen, omringd een gedeelte van die Stad, en maakt een fraaije Haven. Nabij Zandvliet verdeeld de Schelde zig in twee Armen, waar van de eene de *Ooster-Schelde* genaamd word, lopende Noordwaarts naar Bergen op Zoom, alwaar zij de *Zoom* in zig ontfangd, en van Bergen op Zoom, tusschen de Zeeuwsche Eilanden vloeidt, zig bij het Eiland Walcheren en Schouwen in de Noord-Zee ontlastende, dog de andere word de *Wester-Schelde* of de *Hondt* genaamd, die Zeeland van Vlaanderen scheidt, en tusschen Biervliet in Vlaanderen, en Vlissingen in Zeeland, in de Noord-Zee valdt. Deeze Armen loopen dan beide in de Noord-Zee, na dat zij de Provincie Zeeland, in twee Hoofd-deelen, *Be-Wester Schelde* en *Be-Ooster-Schelde* gedeeld heeft.

De *Visscherij* in de Zuider-Zee, de Meiren, Rivieren, Graften of Trekvaarten en andere binnenlandsche Wateren, diend, voor het grootste gedeelte, alleen tot nooddruft der ingezetenen, dezelve

ve leveren een grooten overvloed van allerhande keurlijke Rivier-visch uit; zijnde omtrent de Zalmvangst inzonderheid is aan te merken; want schoon de Zalm in Zee voort-teeld, begeeft zij zig, om voedzel te zoeken, na de Stromen en Rivieren, alwaar zij zomtijds in een groot getal gevangen word, zijnde de Schoonhoofsche Zalm beroemd; schoon die visvangst voordeelig is, zo kan dezelve niet vergeleken worden, met de Visscherij in de Noord-Zee, welke in de klijne en groote onderscheiden word. Onder de klijne, verstaat men die Visscherij, welke op de Kusten geschied, en alwaar men Kabeljaauw, Leng, Schelvisch, Schol, Rog, Bot, Tongen en andere Zee-visch-vangt; en inzonderheid omtrent het Dogger-Zand of op de doggerbank, tusschen Engeland en Jutland, want de Zeeuwsche Visschers en die van Maaslands-sluis, loopen zo diep in Zee, om volwassen Visch te vangen. Ook word 'er veel Kabeljaauw en Leng omtrent Ysland gevangen, waar toe Jaarlijksch meer dan 150 Schepen worden uitgerust. Dezelve word, gedeeltelijk, levendig en fris, in de naast bij gelegene Nederlandsche Steden verkogt; ook word 'er zeer veel versche Zee-visch en Zalm, na Braband en Vlaanderen gevoerd, dog het grootste gedeelte word op Zee in Tonnen ingezouten, en onder den naam van Labberdaan of Zouten-Visch, in het Land gesleten, of na elders verzonden, zo wel als veel gerookte Zalm, gedroogde Schollen en Scharren. Onder de groote Visscherij word de *Haring-vangst* verstaan, die tot zeer groot Voordeel aan de Nederlanders verstrekt, en voor de Hollandsche Goudmijn kan aangezien worden, dewijl meer dan 20000 Huisgezinnen rijkelijk daar van pleegen te konnen bestaan. De Haring word in de Noord-Zee, op de Kusten van Engeland en Schotland van den 24 Junij tot 25 No-

November gevangen, dog met dit onderſcheid, van St. Jan tot St. Jacob, of van den 24 Junij tot 25 Julij, omtrent Hitland, Faithill en Boekenes: Van St. Jacob tot Kruisverheffing, of van den 25 Julij tot 14 September, omtrent Boekenes of Seveniot: en in 't diep water beooſten Jarmouth, van Kruisverheffing tot St. Kathrijn, of van den 14 September tot den 25 November. De Haring, welke tuſſchen St. Jan en St. Jakob gevangen word, word met grof zout gezouten, en daarom Grof-zouten Haring genaamd; die men na St. Jacob, na St. Bartholomeus en na Kruisverheffing vangd, word met fijn zout gezouten, en de Tonnen, ter onderſcheiding, met bijzondere tekens gebrand, en daar na genaamd. De Haring, welke duuren moet en verzonden word, verpakt men aan land en word opgehoogd. De Schepen, welke men daartoe gebruikt, en *Haring-buizen* genaamd worden, zijn doorgaans van 25 Laſten tot 30 toe groot, alsmede eenige *Vent-jagers*, om de gevangen Haring ſpoedig over te brengen, terwijl de Haring-buizen blijven voort viſſen; want de eerſte nieuwen Haring, die zeer gewild is, word tot een hoogen prijs verkogt, anders geld de Haring gemeenlijk, door elkander gerekend, 120 guldens het Laſt. Eertijds heeft men Jaren gehad, naamlijk in 't Jaar 1601, dat 'er wel 1500 zulke Haring-buizen, uit de Nederlandſche Havens daartoe in Zee zijn gelopen; hedendaags bedraagd hun getal, het eene Jaar door 't ander gerekend, zelden boven de 200 of minder; zijnde de Haring-Viſſcherij in de Vereenigde Nederlanden, in de laatſte 30 Jaren, door de onderkruiping van andere Natien, nog merkelijk afgenomen; gelijk uit de volgende vergelijking, van de in Zee gelopene Buizen, in de Jaren 1736 en 1765 blijkt; naamlijk:

1736.

1736.	Van *Vlaardingen*	84.	1765.	69.	Buizen.
——	Van *Enkhuizen*	60.	——	40.	
——	Van *Maaslandsluis*	19.	——	15.	
——	Van *Rotterdam*	16.	——	6.	
——	Van *Delfshaven*	15.	——	9.	
——	Van *De Rijp*	13.	——	14.	
——	Van *Schiedam*	12.	——	7.	
1736.	—— ——	219.	1765.	160.	Buizen.

In 't Jaar 1736 wierden daartoe gebruikt 31 *Ventjagers*, makende te samen 250 Schepen: dog in 't Jaar 1765 wierden daar toe niet meer dan 18 *Ventjagers* gebruikt, te samen 178 Schepen, zijnde 72 Schepen minder, waarom de voordeelen, volgens de opgaave, ook grootelijks moeten verschillen; echter word het daar voor in 't algemeen gehouden, dat zij, die de Haring-buizen uitrusten, in zodanige Jaren, wanneer de Vangst goed is, na aftrekking van alle de Onkosten, jaarlijksch wel twee Millioenen Hollandsche Guldens winnen. [Dog hoe veel men daar van ook mag voorgeeven, zo heeft de bevinding geleerd, dat 'er voor de Haring-Reeders, ten zij de Buizen een zeer gelukkige vangst doen, weinig voordeel overschiet, ja dat zij, het eene Jaar door het ander gerekend, gemeenlijk te kort komen; waarom de Heeren Staten, door het maken van goede Wetten, en verlenen van Vrijheden, de Haring-visscherij na vermogen zoeken staande te houden, dewijl dezelve zeer voordelig voor de Ingezetenen is, vindende daar door wel 20000 Menschen werkelijk haar bestaan.] Eenen *Willem Beukels Zoon*, van Biervliet in Vlaanderen geboortig, heeft, in de tweede helft van de 14de Eeuw, het kaken en inzouten van de Haring aan zijne Landsluiden geleerd; en daar is, tot nog toe, geen Natie bekend, die zo wel met de Haring weet om te gaan dan de

 Ne-

Nederlanders, waarom de Hollandsche Haring, boven alle de anderen gewild is, wordende op de vreemde Markten veel duurder verkogt, als zijnde veel beeter van smaak en van langer duurzaamheid, waarom eenige vreemde Natien daar van beginnen af te zien, en het is te verwagten, dat anderen, in der tijd, mede daarvan zullen afstaan. Behalven deeze Haring, die men gewoonlijk *Pekel-haring* noemd, vangen de Nederlandsche Visschers, in het Najaar, veel versche Haring op onze Kusten en in de Zuider-Zee, die wat gezouten en gerookt zijnde, *Bokking* genaamd word, zijnde een groote vervulling voor de Ingezetenen, en die ook veel verzonden word. De *Walvis-vangst* is mede van gewigt in de Vereenigde Nederlanden, wordende wel eer jaarlijksch omtrent 256 Schepen daar toe na Groenland, Spitzbergen, Nowaja-sembla enz. uitgerust. Dezelve wierd, in 't begin van de 17de Eeuw eerst ondernomen, door een Maatschappij van Kooplieden, onder de benaming van de *Noordsche Compagnie*, dog die, door veel tegenspoed, 1645 weder vernietigd wierd, blijvende de Walvis-vangst voor ieder een open, geschiedende van de Straat-Davids en Ysland af, langs de Zoom van 't West-ijs, tot aan 't Eiland Mauritius of Jan Majen Eiland en de Noord-kaap, en langs den gemelden Zoom. Vervolgens tot aan Spitsbergen; van daar, langs den Zoom van het Zuid-ijs tot aan de Waigats en Nova Sembla, en zelfs niet verre van de Noord-pool, dog de meeste Walvisschen worden in het ijs gevangen, tusschen de 77 en 79 graden. Deeze Visscherij is door onderkruiping al mede eenigzints in verval geraakt, zoo dat 'er tegenwoordig, het eene Jaar door het ander gereekend, maar 150 of ten hoogsten 160 Schepen worden uitgerust. De winst moet gelijk gesteld wor-

worden, met die der Loterijen, waar in altijd meer verliezers dan winners zijn. Zij, wiens Schepen vol te huis komen, winnen veel geld, dog ledig te rug keerende baard het veel verlies; die 3 of 4 Visschen t'huis brengen, worden gerekend niets gewonnen nog verlooren te hebben. De gemelde Visscherij is echter zeer voordelig voor de Ingezetenen, die wel 15 a 16 Tonnen Gouds jaarlijks, de Jaren door een gerekend, voordeel daar van trekken.

§. 5. De Vereenigde Nederlanden zijn zeer bebouwd en bewoond. De 7 Provincien, en Drenthe bevatten 113 Steden, omtrent 1400 Vlekken en Dorpen, en ruim 2 Millioenen Inwoonders. De Provincie Holland, is het allermeeste bebouwd, hebbende ten dien opzichte haars gelijke niet. De Steden hebben, ten aanzien van de Bouw-wijze, de Kanalen en Graften, waar van ze doorsneden worden, en die met boomen zijn beplant, als mede uit hoofde van de zindelijkheid iets ongemeens; en diergelijke Dorpen, als men in Noord-Holland heeft, zijn 'er op den gantschen Aardbodem niet te vinden. De gemeene Landspraak is een soort van Plat-duitsch: Egter is het Nederduitsch eene rijke en cierlijke Taal, die zederd een Eeuw, grootlijks beschaafd is geworden. De Fransche Taal is 'er mede zeer in gebruik, en de onderhandelingen van de Republijk met andere Staaten, geschied meest in het Fransch.

§. 6. Ten tijde der Reformatie, waren de Inwoonders, de *Evangelische-Luthersche Geloofs-Leere* toegedaan, en hielden zig alleen aan de Augsburgsche Geloofs-beleidenisse. [Verscheide Schrijvers zijn mede van dit gevoelen, mogelijk niet bedenkende, dat de Luthersche en Gereformeerde Godsdienst toen, in 't algemeen, met den naam van de *Evangelische Godsdienst* bestempeld wierd;

en zo lang de vervolging in de Nederlanden duurden, bleef de broederlijke liefde bloeijen, zonder zig veel met de bijzondere verschillen te bemoeijen, door welke verschillen die liefde naderhand verkoeld is: dus is dit de waarheid, ten aanzien van de eerste Hervormden, welke in den beginne, uit Duitschland na de Nederlanden overkwamen, maar nooit is de Luthersche Godsdienst, of de Augsburgsche Geloofs-beleidenis, als de heerschende Godsdienst in de Nederlandsche Kerken aangenomen geworden, dan alleen te Woerden, omtrent het Jaar 1575, dog die in den Jare 1579 is afgeschaft, wanneer de Gereformeerde Godsdienst aldaar ingevoerd wierd.] Maar 1562 wierd 'er, voor de Nederlandsche Kerken, een andere Geloofs-beleidenis, welke met die van Geneve overeenstemd opgesteld; tot welkers bescherming, de Staten, in den Jare 1579, bij de Unie van Utrecht zig verbonden hebben; 1583 floegen de Staten van Holland voor, om met algémeene stemmen, der Vereenigde Provincien, vast te stellen, dat de Gereformeerde Godsdienst, in 't toekomende, alleen beschermd, en geene andere openbare Religie-oeffening geduld zoude worden; dog over dit laatste is geen algemeene wet gemaakt geworden. [Hier omtrent staat aan te merken, dat de Gereformeerden, in den Jare 1562, in de Nederlanden, de Lutherschen reets in getal verre te boven gingen, waarom het noodig geoordeeld wierd, voor de Nederlandsche Gereformeerde Kerken, eene bijzondere Geloofs-beleidenisse op te stellen: Ook wierd 'er bij de Staten van Holland en Zeeland, in den Jare 1576 reets besloten, de *Evangelischen Gereformeerden Godsdienst* te handhavenen: Bij het 13de Artijkel, van de Unie van Utrecht, des Jaars 1579, getekend den 23. Januarij, wierd bepaald: „ En „ zo veel 't poinct van de Religie aangaat, zullen „ hun

„ hun die van Holland en Zeeland dragen, naar „ haar lieder goeddunken, en de andere Provincien van deezer Unie zullen hun mogen reguleren, na inhoud van de Religions-vrede . . . . „ ofte daar inne generalijk, ofte particulierlijk alzulke ordre ſtellen, als zij tot ruſt ende welvaard „ van de Provincien, Steden ende particuliere Leden van dien, ende conſervatie van een iegelijks „ geeſtelijk en wereldlijk, zijn goed en gerechtigheid dienlijk vinden zullen, enz." Die vrijheid, aan ieder Provincie gelaten, om zig, in het regelen van den Godsdienſt, na eigen goedvinden te gedragen, is bij de nadere verklaring van dit Artijkel, getekend den 1. Februarij 1579. niet weggenomen maar meerder beveſtigd geworden, zeggende; „dat de meininge niet en is, dat de eene „ Provincie ofte Stad hem 't feijt van d'andere, in „ 't poinct van de Religie zal onderwinden." En aangaande het voorgeſtelde in 't Jaar 1583, wanneer men goedvond de Unie van Utrecht te reſumeren, hebben de Generale Staten, eenige verandering gemaakt in het 13de Artijkel, aangaande de gelatene Vrijheid in de Religie, reſolverende: „ Dat de Evangeliſche Gereformeerde Religie, „ daarvan de exercitie openbaarlijk toegelaten en „ aangenomen is gebruikt te worden, en ook tegenwoordelijk in 't openbaar gepredikt en geëxerceerd word, zoude worden gemaintineerd en „ de beſchermt alom binnen de Geunieerde Provincien., zonder de openbare Leeringe of Exercitie „ van eenige andere Religie, in de tegenwoordige „ Geunieerde Provincien toe te laten, ende voorts „ anderen in het Verbond toe te laten, achtervolgende 't geene voorſz. is." Dog die Reſolutie, door geen nadere beveſtiging en afkondiging in ieder Provincie bekrachtigd zijnde, is geen alge-

meene wet geworden, maar ieder Provincie blijft omtrent die toelating handelen na goedvinden.] De laatste Kerk-vergadering van Dordrecht, van 1618 en 1619, bevestigde de Leere der Gereformeerden, zo gelijk dezelve in de *Geloofs-belijdenisse der Gereformeerde Kerken* 1571 te Emden aangenomen, en in de *Heidelbergsche Catechismus* vervat is, en verwierpen de Gevoelens der Remonstranten. In den Jare 1651 bevestigde de Standen, of Leden der bijzondere Provincien, de Gereformeerde Geloofs-Leere, gelijk die bij de Kerk-vergadering van Dordrecht was vastgesteld geworden. Des niet tegenstaande genieten, zo wel alle andere Christelijke Gemeintens, als de Joden, vrijheid van geweten en Godsdienst, zo lange zij niets leeren of doen, dat lijnrecht tegens de wetten des Lands aanloopt, of 't geen de Onderdanen ontslaat van de gehoorzaamheid aan de bevelen van de Overigheid; want die volgd de wijze grond-regel, dat de regeering over het geweten, alleen aan God toekomt. Echter word de hooge Regeering alleen toevertrouwd aan de zodanigen, welke de Gereformeerde Kerke zijn toegedaan, en de voornaamste bedieningen worden alleen met de zodanigen vervuld.

Daar zijn vierderhande kerkelijke Personen, naamlijk: De *Hoog-leeraars der Godgeleerdheid* op de Hoge [en Illustre] Scholen, *Predikanten*, *Ouderlingen* en *Diaconen*; dog wij moeten de ware toestand daar van, zo als die was in den Jare 1760, de *Emeritussen* en *Adjuncten*, die van tijd tot tijd eenigzints meerder of minder zijn, daarin gesloten, wat nader aantonen: In de Vereenigde Nederlanden zijn 5 Hoge Scholen: Te *Leiden*, voor Holland en West-vriesland, zijn 4 Hoog-leraars in de H. Godgeleerdheid. Te *Utrecht*, voor de Stad Utrecht, 4 Hoog-leraars in de H. Godgeleerdheid. Te *Harder-*

derwijk, voor Gelderland, 2 Hoog-leeraars. Te *Franeker*, voor Vriesland, 4 Hoog-leraars. Te *Groningen*, voor Stad en Lande, 4 Hoog-leraars; te samen 18 Hoog-leraars in de H. Godgeleerdheid; als mede in het Academisch Gijmnasium te *Nijmegen*, *Zutphen*, *s'Hertogenbosch*, *Maastricht*, *Rotterdam*, *'s Gravenhage*, *Amsteldam*, *Middelburg* en *Deventer*, dog welken wij, als Predikanten in de Steden den dienst aldaar waarnemende, onder de Leeraars tellen; gelijk wij ook stilzwijgend voorbij gaan het groot getal van *Proponenten*, die, van tijd tot tijd, den dienst waarnemen, maar de Bondzegelen niet mogen bedienen; zo als ook het aanzienlijk getal der Ouderlingen en Diaconen, die met de Predikanten, de respective Kerken-raden op veele plaatzen uitmaken.

De Nederlandsche Gereformeerde Kerken worden onderscheiden in 8 onderscheidene Sijnoden en 1 Cætus: te weeten; de *Sijnode* van Gelderland, die Jaarlijks, in 't begin van Augustus, oude Stijl, in de Steden Nijmegen, Zutphen, Arnhem en Harderwijk, volgens een vastgestelde order van verwisseling vergaderd, heeft 9 Classen; 1) *Nijmegen* heeft 56 Predikanten. 2) *Thiel* 17. 3) *Zaltbommel* 35. 4) *Zutphen* 49. 5) *Overveluwe* 34. 6) *Nederveluwe* 27. 7) *'s Hartogenbosch* 29. 8) *Peel en Kempeland* 33. 9) *Maastricht* 20. te samen 300 Predikanten, Leden van deeze Classis. De *Sijnode* van Zuidholland, welke gehouden word op dingsdag, na den eersten zondag in Julij, in de Steden 's Gravenhagen, Woerden, Buren, Breda, Dordrecht, Delft, Leiden, Gouda, Rotterdam, Gornichem, Briel, Kuilenburg, Schoonhoven, Schiedam, Yselstein en Leerdam, volgens een vastgestelde order van Jaarlijkse verwisseling, heeft 11 Classen; 1) *Dordrecht* heeft 66 Predikanten. 2) *Delft* en *Delfsland* 35. *Leiden* en *Neder-Rhijn-*

land 39. 4) *Gouda* en *Schoonhoven* 35. 5) *Schieland* 30. 6) *Gornichem* 46. 7) *Voorne* en *Putten* 35. 8) *'s Gravenhage* 21. 9) *Woerden* en *Over-Rhijnland* 23. 10) *Buren* 19. 11) *Breda* 23; te samen 372 Predikanten, Leden van deeze Classis. De *Sijnode* van NOORDHOLLAND, welke gehouden word den laatsten dingsdag in Julij, in de Steden Amsteldam, Hoorn, Enkhuizen, Edam, Alkmaar en Haarlem, volgens een vastgestelde Order van Jaarlijkse verwisseling; heeft 6 Classen; 1) *Alkmaar* heeft 54 Predikanten. 2) *Haarlem* 40. 3) *Amsteldam* 52. 4) *Hoorn* 29. 5) *Enkhuizen* 22. 6) *Edam* 33; te samen 230 Predikanten, Leden van deeze Classis. De *Sijnode* of *Cætus* van ZEELAND, welke op geen vasten tijd, maar alleen wanneer zulks noodzakelijk geoordeeld word, vergaderd, heeft 4 Classen; 1) *Walcheren* heeft 91 Predikanten. 2) *Schouwen* en *Duiveland* 22. 3) *Zuidheveland* 36. 4) *Tholen* en *Bergen op Zoom* 28; te samen 177 Predikanten, Leden van deezen Cœtus. De *Sijnode* van UTRECHT, die de eerste of tweede week in September te Utrecht gehouden word, heeft 3 Classen; 1) *Utrecht* heeft 43 Predikanten. 2) *Amersfoort* 19. 3) *Rhenen* en *Wijk* 20; te samen 82 Predikanten, Leden van deeze Classis. De *Sijnode* van VRIESLAND, welke gehouden word, agt dagen na Pinxter, of bij een buitengewoon toeval, agt dagen later, te Heerenveen, Sneek, Bolswerd, Franeker, Harlingen, Dokkum, Leeuwaarden, volgens een vastgestelde Order van Jaarlijkse Verwisseling, heeft 6 Classen; 1) *Leeuwaarden* heeft 48 Predikanten. 2) *Dokkum* 37. 3) *Franeker* 30. 4) *Sneek* 30. 5) *Bolswerd* en *Workum* 28. 6) *Zevenwouden* 35; te samen 208 Predikanten, Leden van deeze Classis. De *Sijnode* van OVERYSSEL, welke gehouden word veertien dagen na Pinxter, of, bij

bij een ongewoon geval, agt dagen later, te Steenwijk, Deventer, Kampen, Zwolle en Vollenhove, volgens een vastgestelde order van Jaarlijkse verwisseling, heeft 4 Classen; 1) *Deventer* heeft 34 Predikanten. 2) *Kampen* 12. 3) *Zwolle* 25. 4) *Vollenhoven* en *Steenwijk* 15; te samen 86 Predikanten, leden van deeze Classis. De *Sijnode* van STAD EN LANDE, die de week voor Hemelvaartsdag, beurtelings te Groningen en Appingedam gehouden word, heeft 7 Classen; 1) *Groningen* heeft 20 Predikanten. 2) *Appingedam* 22. 3) *Loppersum* 22. 4) *Middelstum* 19. 5) *De Marne* 20. 6) *Het Wester-quartier* 26. 7) Het *Oldampt* en *Wester-woldingerland* 34; te samen 163 Predikanten, Leden van deeze Classis. De *Sijnode* van DRENTHE, welke maar, om de drie Jaren, meest te Assen, in de Maand October vergaderd, heeft 3 Classen; 1) *Emmen* heeft 14 Predikanten. 2) *Meppel* 15. 3) *Rolde* 13; te samen 42 Predikanten, Leden van deeze Classis: Deeze Leden der Classen maaken het getal uit van 1660 Predikanten, en, met de 18 Hoogleeraars in de Godgeleerdheid op de Hooge Scholen, 1678. Hier bij komen nog, een Predikant in 't Gasthuis te Delft, en 2 Predikanten op Ameland, welke tot geen der Classen behoren. Verder 48 Predikanten in de Nederlandsche Volkplantingen in de Oost-Indien; 16 in de West-Indien; 40, onder vreemde Mogendheden, te samen 1785 Nederduitsche Gereformeerde Leeraars. Tweemalen 's Jaars vergaderd de *Walsche Sijnode*, op twee bijzondere plaatzen, bij een vastgestelde Jaarlijkse verwisseling, waartoe behoren, in *Galderland* 18 Predikanten. In *Zuid* en *Noordholland* 36. In *Zeeland* 18. In *Utrecht* 2. In *Vriesland* 2. In *Overijssel* 3. In *Stad en Lande* 2; te samen 81 Predikanten, Leden van de Walsche Sijnode. Hier bij komen eindelijk nog 6 Engelsche

of

of Schotsche Predikanten, naamlijk 1 te Dordrecht, 1 te Leiden, 2 in de Schotse Kerk te Rotterdam, 1 te 's Gravenhage en 1 te Veere, geene Leden zijnde van de bovengemelde Classen, waartoe verscheide Schotse en Hoogduitsche Predikanten in de andere Steden behooren. Deeze alle maken een getal van 1872 Gereformeerde Leeraars uit, gaande gekleed in 't zwart met mantel en bef, dog de Walsche Predikanten prediken op sommige plaatzen, met een Hoog-leeraars Rok; de een heeft geen rang boven den ander, en genieten maar een middelmatige Jaarwedde, die op sommige plaatsen vrij gering is. De Kerkelijke zaken, en die de Godsdienst aangaan, worden in zeekere Vergaderingen verhandeld, die driederhande zijn; de *Kerkenraad*, *Classis* en *Sijnode*. In ieder gemeinte is een *Kerkenraad*, welke uit de Predikanten en Ouderlingen bestaat, en, op de meeste plaatzen, zijn de Diaconen mede Leden daar van. In ieder van die Kerkenraden worden zodanige zaken verhandeld, welke die Gemeente in 't bijzonder betreffen, dog van de uitspraken kan men aan de Classis, en van de Classis aan de Sijnode waar toe die Kerk behoord, appelleren, ook worden zodanige zaken voor de Classis gebragt, welke, uit hoofde van derzelver zwaarwigtigheid, door de Kerkenraden niet afgedaan hebben konnen worden, enz. De *Classis* bestaat uit de Vergadering van de daar toe behoorende Kerken, wordende door ieder Kerk, een Predikant en Ouderling, voorzien van een Volmagt en behoorlijke Credentialen daar na toe afgezonden, wordende jaarlijks, ten minsten driemalen gehouden. Ieder Classis steld jaarlijks eenige (*Visitatores Classis*) of eenige Predikanten, uit het midden van hare Vergadering aan, om de Kerken, zo in de Steden als ten platten Lande, onder dit Classis behoorende, te onderzoeken. De Classen staan onder de *Sijnode Provinciaal* waartoe zij behoren, [gelijk wij opgegeven hebben,] dog

staat

ſtaat nog aan te merken, dat tot het *Sijnode van Drenthe*, in 't geheel geen Ouderlingen worden afgezonden, en de Claſſis van Groningen, zend maar een Ouderling na het *Sijnode van Stad en Lande*. De Voorzitter van het laatſt voorgaande Sijnode, of een der *Deputati Sijnodi*, opent de Zitting met een Gebed en Inleidings-predikatie, doet de geloofsbrieven ophalen, en is Voorzitter, tot dat 'er een *Præſes* van het tegenwoordig Sijnode verkoren is. De *Præſes* of Voorzitter, zijn *Aſſeſſor* of Bijzitter (in het Sijnode van Vriesland verkieſt men geen Aſſeſſor) en de *Scriba*, (welke drie in Gelderland *Moderatores*, dog elders *Directores Sijnodi* genaamd worden) verkoren zijnde, begind men een aanvang van de Sijnodale handelingen te maken, ten overſtaan van de *Commiſſariſſen Politiek*, welke de Staten van de Provincie, daar het Sijnode gehouden word, daar na toe zenden; dog met dit onderſcheid: op het Sijnode van Gelderland verſchijnen 2 Raden van het Hof, en 2 Burgemeeſters der Stad alwaar het Sijnode gehouden word: In Zuid-holland, een Raadsheer uit den hogen Raad, en in Noord-holland, een Raadsheer uit het Hof Provinciaal, ieder geadſiſteerd met een Burgemeeſter uit de Sijnodale Stad: Op het Sijnode van Utrecht verſchijnd een Commiſſaris, uit ieder der drie Leden van de hooge Regeering. In Vriesland worden gemeenlijk twee Grietluiden, of wel een Grietman, en een Burgemeeſter, uit een der voornaamſte Steden, na het Sijnode gecommitteerd: In het Sijnode van Overijſſel, verſchijnd een Heer uit de Ridderſchap, en een Burgemeeſter van de Sijnodale Stad: In het Sijnode van Stad en Lande, verſchijnd een afgezondene uit de Stad Groningen, en een uit de Ommelanden: Op het Sijnode van Drenthe, verſchijnd een Gevolmagtigden van den Stadhouder,

der, 4 Gedeputeerde Staaten, en 3 Gecommitteerde Raden. Op het *Cœtus* van Zeeland, verschijnen 2 Gecommitteerde Raden; deeze Commissarissen Politiek, houden het oog op alles wat 'er verhandeld word. In ieder Sijnode worden eenige *Correspondenten* aangesteld, die gemeenschap, met de andere Sijnoden onderhouden, en dezelve met een raadgevende stem bijwonen; dog het *Cœtus* van Zeeland houd geen Correspondentie met de andere Sijnoden. Ieder Sijnode, verkiesd ook eenige *Deputati Sijnodi*, of Gedeputeerden van de Sijnode, om zorg te dragen dat de besluiten van het Sijnode ter uitvoer gebragt worden; om over het onderzoek der aankomende Predikanten te staan, en te bezorgen het geen 'er bij de Hooge Overigheid te verrigten is. Alle de gezegde Provinciale Sijnoden staan onder het *Sijnode Nationaal* of *Algemeene*, of *Nationale Kerk-vergadering*, bestaande uit de Gedeputeerden der bijzondere Sijnoden deezer Landen, waar bij de buitenlandsche Gevolmagtigden mede verschijnen, dog zederd, het Nationale Sijnode van Dordrecht, 1618 en 1619, is 'er geen gehouden geworden. [Om het derde Jaar, in de Maand Maij, worden 'er 21 Predikanten, uit alle de Provinciale Sijnoden, waar bij de Walsche 'er een voegd, na 's Gravenhage afgevaardigd, die hunne aankomst aan den President van de Staten Generaal bekend maken. Dit *Cœtus* vergaderd zijnde, verkiest een *Præses* en *Scriba*, die de handelingen van de laatste *Cœtus* voorleest; ook geeven zij, door eenen brief, kennis van hunnen aankomst aan de Leidsche Regeering. Gehoor ter Vergadering van de Staten Generaal verkregen hebbende, zo begeeven zij, twee aan twee, hebbende de *Præses* en *Scriba* aan hun hoofd, zig naar het Hof. Bij hunne Hoog-Mogende ingeleid zijnde, doet de *Præses* een gepas-

paste aanspraak, en verzoekt het bezigtigen van de Nationale Sijnodale handelingen. Dit toegestaan zijnde, vergaderen zij des anderendaags in de *Treves-kamer*, alwaar twee Gedeputeerden van de Staten Generaal hen verwelkomen. Na het doen van een Gebed, word de kist, staande in deeze kamer, waar in de gezegde Verhandelingen bewaard worden, door 8 bijzondere Sleutels geopend; die Handelingen, gebonden in 17 Banden, eerst aan de Gecommitteerde Staten, en dan aan alle de Leden van die *Cœtus* vertoond, en, na het doen van het gebed, weder weggesloten, en die plechtigheid met een Maaltijd geëindigd. Den dag daar aan begeven de Commissarissen van de Staten Generaal, met alle de Leden van het *Cœtus* zig na Leiden, in 2 Staten Jagten, nemende hun intrek in den Burg; een Burgemeester, met een Pensionaris hen verwelkomt hebbende, geleid ze na het Stadhuis. Vervolgens een kist, staande in de Vroedschap's kamer, door de Stads Secretaris, en den eersten Regent van het Staten Collegie, ieder met een sleutel, geopend zijnde, zo word hen vertoond de verbeeterde Overzetting des Bijbels, en wat daar toe behoord. Voor en na de bezichtiging geschied 'er een kort gebed; alles weder in die kist weggesloten zijnde, dan word de Vergadering, op de Burg, ten kosten van de Staten Generaal onthaald. Onder de Maaltijds, komt een Stads Bode, de oude Ceremonie, van het aanbieden der Eere-wijn verrigten: Hij klopt op een Zilveren bekken, en bied dan, van Stads wegen, aan der Staten Gedeputeerden, agt kannen Rhijn-wijn aan, dog die neemen, in derzelver plaats, ieder 50 gulden, die aan de Stads Boden en andere bedienden worden geschonken. In den Haag wedergekeerd zijnde, tekend de *Scriba* in de handelingen van de *Cœtus* aan, dat de bezick-

tig-

tigde Stukken zuiver; en ongeschonden van Worm, Motte en Muizen bevonden zijn. Daar van ter Vergadering van de Staten Generaal rapport gedaan zijnde, zo worden de Leden van het *Cœtus*, voor de genomene moeiten bedankt.] Niemant mag het Leeraars-Ampt bekleden, of hij moet wettig beroepen en daar toe bekwaam gevonden zijn; ten welken einde de Studenten, met een loffelijk getuigenisse van de Academie, alwaar zij gestudeerd hebben voorzien, door de Classis geëxamineerd, dat het *Examen præparatoir* genaamd word, en tot *Proponenten* worden aangenomen. In de Hollandsche stemmende Steden, alsmede in 's Gravenhage, moeten de beroepene Predikanten 27 Jaren, in de kleine Steden 25; en op de Dorpen 22 Jaren oud zijn; dog te Amsterdam mag geen Predikant, dan die 32 Jaren oud is, beroepen worden. De Jaarwedden der Predikanten worden, voor een groot gedeelte, uit de inkomsten van de Geestelijke goederen betaald; dog te Amsterdam en Leiden worden ze geheel door de Regeering betaald, dewijl de Geestelijke goederen daar aan zijn afgestaan. Een Predikants plaats open staande, verzoekt de Kerkenraad, op de meeste plaatzen, handopening om dezelve te vervullen. Dan maakt de Kerken-raad een groote Nominatie, welke vervolgens tot een drietal gebragt, waar uit, bij meerderheid van Stemmen, een beroep gedaan, en de beroepene aan de Overheid ter goedkeuring voorgesteld word, die niet volgende, gaat men tot een nieuw beroep over; maar de beroepene geapprobeerd zijnde, geeft men daar van kennis aan de Classis met verzoek van approbatie. Is het een Proponent, en vind de Classis het beroep wettig, dan ondergaat den Proponent, in de tegenwoordigheid van de *Deputati Sijnodi*, het tweede, of beslissend ondersoek, *Examen Peremptoir*, waar op die verkiezing,

zing, drie agtereen volgende Zondagen, van de Predikstoelen, aan de Gemeente bekend word gemaakt, of iemant, ook iets daar tegen in te brengen had. (Dit is de algemeenste wijze; schoon het op eenige Plaatzen anders toegaat.) In Zeeland, hebben de Kerken-Raden eene vrije Verkiezing. Te Dordrecht benoemd de Regeering 4 Heeren, die, met 2 Predikanten en 2 Ouderlingen de verkiezing doen. In het Dorp het Woud, in Delfland, te Zevenhoven op het Eiland Texel en andere plaatzen meer, word de verkiezing, bij meerderheid van stemmen der Gemeente of van de Mans Ledematen gedaan. In eenige Heerlijkheden bezitten de Heeren het *Jus Patronatus*, of het Recht om een Predikant aan de Gemeente voor te stellen, andere bezitten het *Jus approbandi & improbandi*, of Recht van goed en afkeuring. Vervolgens word de beroepene opentlijk bevestigd, volgens een vastgesteld Formulier; de bevestiger legt hem de handen op, en bid om zegen. Is de beroepene reets een bevestigd Leeraar, die uit een andere Gemeente overkomt, dan word hij niet geëxamineert, nog hem de handen opgelegd. De Proponenten en Predikanten moeten onder eede verklaren, niets tot bekoming van het beroep gegeeven te hebben, of te zullen geeven, en moeten de Formulieren van eenigheid ondertekenen. De Ouderlingen worden, op de meeste plaatzen, bij meerderheid van stemmen door den Kerken-raad verkoren, in Zeeland de Ouderlingen alleen, dog te Enkhuizen, Delft en Rotterdam, worden Ouderlingen en Diakenen, door de Gemeente bij meerderheid van stemmen verkoren. De verkiezing van Ouderlingen word, drie agtereen volgende Zondagen, aan de Gemeente bekend gemaakt, waarop de bevestiging volgd, moetende zorg dragen dat de Kerk-

tugt wel onderhouden word, de Leeraars bij de huis-bezoeking verzellen, en het Avondmaal helpen bedienen voor den tijd van twee agtereen volgende Jaren. De Diakenen worden ook voor twee Jaren verkoren. Hunnen plicht is, het inzamelen der Aalmoessen en het bedeelen der Armen enz. De Overheid steld Kerk-meesters aan, om voor de Kerken, en Regenten, en om voor de Stads Godshuizen te zorgen. Ook heeft men een gemeente van de Bisschoppelijke Engelsche Kerk en 2 Leeraars te *Rotterdam* en een te *Amsterdam*.

De *Roomsch-Katholijken* hebben in de Vereenigde Nederlanden, omtrent 350 Kerken, hebbende de uiterlijke gedaante van bijzondere Huizen, welke door ruim 400 Priesters bediend worden, en in de Landen van de Generaliteit is derzelver getal mede zeer groot. Dezelve zijn door goede Wetten bepaald; zo mag, volgens het Placaat van de Staten van Holland van den 21. September 1730, geen Roomsch Priester dienst doen, ten zij het hem, door de Burgemeesters in de Steden, of door de Baljuwen ten platten Lande word toegestaan. Daar mogen geen andere Priesters zijn, dan geboren Onderdanen van den Staat. Geordende Priesters, Monniken en Jezuiten mogen geen dienst doen. De Priesters moeten, in handen van de Regeering, op hun Priesterlijk woord verklaren, en door hunne handtekening bevestigen, dat zij een afkeer hebben van die stelling, dat de Paus de Onderdanen van de gehoorzaamheid aan de Overheid kan ontslaan, en zig verplichten om het tegendeel aan de Leden hunner Gemeente, in te prenten, en beloven, dat zij zig niet zullen laten gebruiken om eenig geld, of gelds waarde, uit deeze Landen, na eenige buitenlandsche Kloosters, Kweek-scholen of Kerken over te zenden. Zij mogen geene Pausselijke Bullen of andere kerkelijke bevelen afkondigen

gen of gemeen maken, voor dat zij die, oorspronkelijk, aan de Gecommitteerde Raden hebben vertoond; dog de Roomschgezinde Arm-bezorgers mogen de Erflatingen, die hen, ten behoeven van hunne Armen gemaakt zijn, daartoe besteden. Onder de eerste zijn 51 Kerken en 74 Priesters, die de Leere van *Jansenius* toegedaan zijn, de overige noemd men Jezuitschgezinden, zijnde aannemers van de Bulle *unigenitus*, en maken den grootsten hoop uit. Onder de laatsten voeren 'er 15 den Tijtel van Aarts-priester, te weten: 1 over Gelderland, 1 over Zuid-Holland, 2 over Noord-Holland, 1 over Delfland en een gedeelte van Rhijnland, 1 over de Veenen van Rhijnland, 1 over Schieland, 1 over Amstelland, 1 over Zeeland, 1 over 't Sticht Utrecht, 1 over Vriesland, 1 over Twente, 1 over Salland, 1 over Groningerland, en 1 over Kleefsland en 's Heerenberg. De Katholijken konnen, in deeze Landen geene openbare bedieningen bekleden, dan alleen Krijgs-ampten, uitgenomen dat van Veldmarschalk: Egter is 'er, bij de Staten Generaal, 1738, een besluit gemaakt, dat alle Krijgs-officieren, die, ten tijde van hunne aanstelling, den Gereformeerden Godsdienst beleden hadden, of toe gedaan waren geweest, naderhand den Roomschen aannemende, of zig met Roomsche Vrouwen in Huwelijk begevende, met de daad zelve, van hunne Krijgs-ampten vervallen zouden zijn. Men reekend dat de Roomsch-gezinden, het derde deel van de Inwoonders der Vereenigde Nederlanden uitmaken. De Jezuiten mogen zig in deeze Provincien niet ophouden, dog hier en daar worden zij door de vingeren gezien. De meeste Priesters zijn Wereldsheren, dog men vind 'er ook wel 100 geordende onder, voornaamlijk Minder-broeders en Predik-heren. In Gelderland zijn 40 Kerken, genaamd Statien, en omtrent

zo veel Prieſters, daar onder maar eene Statie en een Prieſter die Janſeniſt is, te Kuilenburg. In Holland zyn omtrent 250 Statien en 265 Prieſters, daar onder 40 Statien en omtrent 60 Prieſters der Janſeniſten. In Zeeland 3 Statien en 4 Prieſters, maar geen Janſeniſten. In Utrecht ruim 30 Statien en 45 Prieſters, daar onder 8 Statien en 12 Prieſters der Janſeniſten. In Vriesland 24 Statien en 31 Prieſters, waar onder maar 1 Statie der Janſeniſten is, wordende door 2 Prieſters bediend. In Over-yſſel 27 Statien en 30 Prieſters, daar onder geen Janſeniſten. In Groningen en de Ommelanden omtrent 10 Statien en 30 Prieſters, mede daar onder geene Janſeniſten. De Prieſters, welke de Conſtitutie aangenomen hebben, worden door de Nuncien van den Paus aangeſteld, en, door het zogenaamde Capittel der Biſſchoplyke Kerk te Haarlem beveſtigd. [Schoon het Capittel van de Biſſchoplijke Kerk van Haarlem, na de veranderingen der Regeering van deeze Landen, van alle deszelfs inkomſten beroofd wierd, droegen de Pauſſelijke Vicariſſen zorg, dat 'er, van tijd tot tijd, eenen Prooſt, Deken en Kanonniken wierden aangeſteld, en dus is dit Capittel, ten minſten in naam, in wezen gebleven.] Ook is hier een zo genaamden Biſſchop van Utrecht, welke door het zogenaamde Utrechtſche Capittel verkoren word. Dit zogenaamde Capittel, dat deezen Aarts-biſſchop, het Hoofd der Janſeniſten, verkieſt, beſtaat uit dien Aartsbiſſchop, een Deken en 7 Kanonniken, ſtamt af van den Kerken-raad van 't Utrechtſche Vicariſſchap, dat de Apoſtoliſche Vicaris, *Philippus Rovenius*, 1633, heeft aangeſteld, welke, van deszelfs Opvolger, *Jacobus de la Torre*, eene magt, gelijk als van een Capittel ontfing. Deeze beide

Ca-

Capittels doen ieder hun best, om de openvallende Statien, met Priesters van hunne partij te vervullen.

De *Lutheranen* genieten mede, in de Steden, doorgaans, eene volkomene Vrijheid van Religie-oeffening, met dit Voorrecht, dat hunne Kerken openbare Gebouwen zijn, die voor Kerken konnen aangezien worden. Ten platten Landen mogen zij, volgens Placaat van de Staten van Holland, van den 5 Februarij 1655, geene Kerken hebben, nogtans vind men eenige op de Dorpen; naamlijk te Zaandam in Noord-holland, te Bodegraven in Zuid-holland, te Wildervank en Sapmeer in de Ommelanden. Zij mogen geene openbare Ampten bekleden. In de Vereenigde Nederlanden en Staats Braband, zijn 40 Luthersche Gemeentens, welke door 52 vaste Predikanten bediend worden. De Salzburgerse Lutheranen hebben ook een Gemeente in Kadzand, die door een Predikant word bediend, welke zijn Jaar-wedde van de Staten Generaal ontfangt. In Holland zijn 17 Gemeentens en 27 Predikanten; in Zeeland 3 Gemeentens en 4 Predikanten. In Utrecht 2 Gemeentens en 3 Predikanten; in Gelderland 4 Gemeentens en 4 Predikanten; in Overijssel 3 Gemeentens en 3 Predikanten; in Vriesland 2 Gemeentens en 2 Predikanten; in Groningen en Ommelanden 3 Gemeentens en 4 Predikanten; in Staats-Braband 4 Gemeentens en 4 Predikanten. Hunne Proponenten studeren in Duitschland, en in deeze landen beroepen zijnde, moeten zy een *Examen Peremptoir* ondergaan, waarna zy, door oplegging der handen bevestigd worden. Zij verschillen, in de Ceremonien eenigzints van de Luthersen in Duitschland, hebbende geene Altaren nog beelden in hunne Kerken; zy Prediken nog bedienen het Avondmaal niet

in een Wit Koor-hemd, maar in een Zwart Leeraars gewaad gelijk de Gereformeerden, waarmede zij broederlijk verkeeren. Zedert eenige weinige Jaren, heeft men nieuwe prachtige Luthersche Kerken te Rotterdam, Middelburg, Vlissingen en 's Gravenhage gebouwd, en men is nog beezig met het bouwen van een nieuwe Kerk te Delft. Zij hebben te Amsterdam, Leiden en 's Gravenhagen Weeshuizen, ook heeft men onlangs een Luthersch Weeshuis te Haarlem gesticht, hebbende op eenige plaatzen aanzienlijke Gemeentens.

De *Remonstranten*, die deezen naam hebben van eene *Remonstrantie*, of Vertoog, dat zij, 1610, aan de Vergadering der Staten van Holland overgaven. Men noemd ze ook *Arminianen* naar *Jacobus Arminius*, Hoog-Leeraar der Godgeleerdheid te Leiden, die door het leeren van zijne bijzondere gevoelens veele aanhangers, en eene groote oneenigheid in de Gereformeerde Kerk maakte, in 't begin van de voorige Eeuw; zij dreven dat hun gevoelen, het gevoelen van de Gereformeerde Kerk was, dat de anderen ontkenden. Om dit te beslissen wierd de Nationale Sijnode van Dordrecht, in 't Jaar 1618 bij een geroepen, die hunne beruchte vijf Artijkelen: 1) dat God, in de verkiezing en verwerping der menschen, aan de eene zijde, ziet op het Geloof en de Volstandigheid, en aan de andere op het ongeloof en de onboetvaardigheid. 2) Dat Christus voor alle menschen gestorven is. 3) en 4) dat de Goddelijke genade tot 's menschen bekeering wel vereischt, dog dat de mensch door dezelve egter niet onweerstaanbaar bewerkt word. 5) Dat het niet onmogelijk is, dat de Heiligen wederom afvallen enz., veroordeelden, als strijdig met de Leere der Gereformeerde Kerk; en derhalven wierden de Predikanten, als geen Leeraars

zijn-

zijnde van de Gereformeerde Geloofs-Leere, van hunne bedieningen ontzet. Hier bruisten zij tegen aan, willende, zonder hun bijzonder gevoelen te verlaten, Leeraars in de Gereformeerde Kerk zijn en blijven, waar door niet alleen de verwarring in de Gereformeerde Kerk, maar ook in den Staat, dagelijks grooter wierd, welke verwarring Prins *Maurits*, als Stadhouder verplicht was om te doen ophouden. Deeze Prins, geen Godgeleerde zijnde, en dus niet vermoed konnende worden, over de waarheid of valschheid van deeze Artijkelen te hebben willen vonnissen, oordeelde, dat zij, die een andere Leere leerden, geen Dienaars van de Gereformeerde Kerk konden zijn, en dus wierden zij, welke weigerden te beloven, dat zij zig van het Prediken, en het stoken van oneenigheden, zouden onthouden, bij een openbaar Placaat, uit den Lande gebannen, dat toen nodig geworden was om de rust in den Lande te herstellen: dog zij zig naderhand stil houdende, liet men oogluikend toe, dat de uitgewekene Predikanten der Arminianen, de een na den ander, weder in 't Land kwamen, en zederd werden zij als vreedzame Onderdanen aangezien en geduld; dog hun getal neemd meer af dan toe: Hunne Societeit of Broederschap, in de Provincien Gelderland, Holland, Utrecht en Vriesland bestaat uit 34 Gemeentens, die 43 Predikanten hebben. Zij houden jaarlijks, beurtelings, te Amsterdam en te Rotterdam, eene algemene vergadering.

De Doops-gezinden of *Mennoniten*, maken verscheidene Secten of Gezindheden uit, waar van de *Vlamingen* en de *Waterlanders* de voornaamste zijn, daar men de *Vriezen* bij kan voegen, want de overige klijnder Gemeentens, worden zo gering dat zy niet behoeven opgenoemd te worden. Op eenige plaatzen zijn die Gemeentens vereenigd; te weten, de

de Vlamingen met de Waterlanders ; de Vlamingen met de Vriezen ; de Waterlanders met de Vriezen. Het getal der Doops-gezinde Gemeentens in de Vereenigde Nederlanden, belopen omtrent 186. (andere tellen 194) welke door omtrent 312 Leeraars bediend worden. Dit getal geeft men aldus op. In Gelderland 3 Gemeentens en 4 Leeraars. In Holland 76 Gemeentens, 163 Leeraars. In Zeeland 4 Gemeentens en 5 Leeraars. In Utrecht 2 Gemeentens en 3 Leeraars. In Vriesland 58 Gemeentens en 152 Leeraars. In Over-ijssel 16 Gemeentens en 35 Leeraars. In Groningen en Ommelanden 27 Gemeentens en 61 Leeraars. In Maastricht 1 Gemeente en 1 Leeraar. Te Vaals in het land van Over-maas, 1 Gemeente en 1 Leeraar. Te Aardenburg in Staats-Vlaanderen, 1 Gemeente en 1 Leeraar. Te Groede en Nieuw-vliet, in 't Land van Kadzant, 1 Gemeente en 1 Leeraar. Volgens die opgaven zijn 'er, in alle de Vereenigde Nederlanden, 190 Doopsgezinde Gemeentens, hebbende 426 Leeraars. Deeze Gemeentens houden Jaarlijkse bijeenkomsten : Te weeten: de Vlamingen, Waterlanders, als mede de Vereenigde Waterlandsche en Vlaamsche Gemeentens van Noord-holland, houden, op den laatsten donderdag in Julij, een algemeene Societeits of Broederschaps-vergadering, die woensdags daar aan vervolgd en besloten word. De Vriezen in Holland en Westvriesland doen dit ter zelver tijd. De Vereenigde Vlamingen en Waterlanders in Vriesland, waarop die van Groningen verschijnen, houden hunne Jaarlijksche Vergadering op den eersten vrijdag na Pinxteren. De Vlaamsche Gemeente te Amsterdam, waarop die van Zuid- en Noord-Holland, alsmede van Overijssel en Zeeland verschijnen, houden hare Jaarlijkse vergadering in de Maand Maij. De

Ver-

Vereenigde Vlaamsche en Waterlandsche Gemeentens hebben te Amsterdam een kweekschool, wordende de Jongelingen door een Hoog-Leeraar, in de Godgeleerdheid en Wijsgeerte, onderwezen. Op verscheide plaatsen hebben de Doops-gezinden Armen Wees-huizen. De Gemeentens worden bestierd door de Leeraars en Diakenen. Zij worden in Rechten, met waare Woorden, in plaats van Eede geloofd.

De *Rhijnsburgers* of *Collegianten*. De eerste benaming voeren zij na het Dorp Rhijnsburg bij Leiden, alwaar tweemaal 's Jaars, tegen Pinxteren en den Zondag die voor den laatsten Maandag in Augustus komt, door de leden van allerhande Sectens, eene Vergadering gehouden word, wanneer men het Avondmaal houd, en bejaarde Personen door indompeling gedoopt worden. De tweede benaming voeren zij na de Collegien, of bijzondere Vergaderingen, die hier en daar gehouden worden, en welkers getal 18 of 20 beloopen. Zij zijn in 't Jaar 1619 ontstaan, en de verdrijving der Remonstrantsche Leeraars heeft daar toe gelegenheid gegeeven. Ieder heeft in hunne Vergaderingen vrijheid van spreken, behalven de Vrouwen. In het Weeshuis der Collegianten te Amsterdam, genaamd de Oranje-appel, word het aanzienlijkste Collegie gehouden, dat egter niet zeer talrijk is.

De *Kwakers*, zijn 'er weinig meer in de Vereenigde Nederlanden te vinden, hebbende maar eene niet talrijke Vergadering te Amsterdam, genaamd de Driehoek, alwaar, zo wel Vrouwen als Mannen vrijheid van spreken hebben; nogtans zijn zij vereenigd met het groot getal Kwakers in Engeland, en men ziet, van tijd tot tijd, broeders uit Engeland overkomen, die, door middel van een

Vertaler Prediken. Zij bedienen nog Doop, nog Avondmaal; zij noemen elkander Vrienden.

De *Hernhutters*, geeven voor Afstammelingen te zijn van de Boheemsche en Moravische Broeders; dog dewijl zij geen Geloofs-beleidenis hebben, is het twijffelachtig of zij meest na de Gereformeerden of na de Lutheranen overhellen, echter hebben zij, in de Vereenigde Nederlanden, al een vrij groot getal aanhangers bekomen. Zij hebben twee aanzienlijke Societeits- woon- en Vergader-plaatzen; het grootste is, op het Huis te Seist, alwaar zij aanzienlijke Gebouwen hebben opgericht, oeffenende allerhande handwerken; het tweede is op het Huis 's Heerendijk bij Ysselstein. Hunnen Stichter is geweest, den Graaf Nicolaas Lodewijk van Zinzendorf en Pottendorf. Zij houden voor Broeders, alle die het woord Gods aanneemen, en den beminden Heiland lief hebben, en leven, in de gezegde plaatzen, in een soort van gemeenschap van goederen en winsten, wordende bestierd door Ouderlingen en Ouderlinginnen.

De *Armenische Christenen*, die zig meerendeels te Amsterdam ophouden, alwaar ze eene vrije openbare Godsdienst hebben, in een Gebouw dat men voor eene Kerk kan aanzien. Schoon zij in veele zaken en Ceremonien met de Roomsch Katholijken overeen komen, hangen zij niet van den Paus af, verwerpen den beelden-dienst, en gebruiken gemeen brood en wijn in het Avondmaal. Ook heeft men aldaar een plaats, alwaar de Russische Godsdienst word geoeffend.

Veele andere bijzondere Sectens en gevoelens, die geene bijzondere Gemeentens uitmaken, gaan wij stilzwijgende voorbij; als daar zijn de Mijstiken, Deurhovianen, Bekkerianen, Hattemisten, Leenhofs-gezinden, die onder andere gezintens schuilen, en, zo hier als daar, bijzondere Collegien houden.

De

De *Jooden* genieten, zedert het Jaar 1619 eene vrye, openbare Oeffening van hunne Godsdienst, en genieten eenerleije Rechten en Vrijheden met de andere Inwoonders, behalven dat zij, op eenige plaatzen, gelijk te Amsterdam, van de meeste Gildens zijn uitgeslooten. Zij werden in Portugesche en Hoogduitsche Joden onderscheiden. De eerste zijn, in de Jaren 1530 en 1550 in groote meenigte uit Portugal overgekomen, en bereidwillig aangenomen, waar onder zeer rijke menschen zijn; de laatste komen uit Duitschland, Polen enz. en generen zig met den Koophandel, waar onder men veel gering volk vind, dog zij gaan in getal de eerste verre te boven. De Portugesche Joden hebben schoone Sijnagogen te Amsterdam, Rotterdam en 's Gravenhage. De laatste bezitten 'er twee te Amsterdam. Te *Naarden*; en te Maarsen, in 't Sticht Utrecht, hebben zij Gemeentens en Sijnagogen. In de andere Steden zijn ze niet aanmerkelijk.

§. VII. Aangaande de schoone Konsten en Weetenschappen hebben de Nederlanders, bijzonder in de Schilder-kunst, en het graveren in koper, zig zeer beroemd gemaakt; ook ontbreekt het al daar niet aan zeer bekwaame Bouw-meesters, Beeldhouwers, Wiskunstenaars enz. De Wetenschappen zijn hier, zedert eenige Eeuwen, zeer bemind en voortgezet geworden; en dezelve bloeijen hedendaags, in Holland, nog meer dan voorheen; getuigen daar van zijn, niet alleen het Genoodschap der Geleerden, of de Academie der Wetenschappen, zedert eenige Jaren te Haarlem opgeregt, hebbende veele beroemde Mannen tot Leden, ook vind men boven dien overal bijzondere Collegien van Liefhebbers die zig oeffenen in de Natuurkunde, Sterrekunde enz., en eenige bijzondere, zelfs ongestudeerde Personen, bezitten uitmuntende Ka-

bi-

binetten van zeldfaamheden, bijna Vorſtelijke ſchatkamers van uitmuntende Boeken, die zindelijk en koſtbaar gebonden zijn, zonder van veele andere fraaijigheden, meer te ſpreken, als te wijdloopig zijnde, want daar is geen kunſt of wetenſchap in de Wereld bekend, die in Holland geen aanzienlijke Voorſtanders vind. De Vereenigde Nederlanden hebben een aanzienlijk getal van beroemde Geleerden uitgeleverd, die aldaar geboren, of daar na toe geroepen zijn. Men heeft 'er vijf beroemde Hooge Schoolen, pronkende met aanzienlijke en zeer geleerde Hoogleeraars in alle de faculteiten: Te weeten: 1) In de Provincie van *Holland en Weſtvriesland* binnen de Stad *Leiden*, hebbende gemeenlijk 4 Hoog-leeraars in de Heil. Godgeleerdheid, Kerkelijke Hiſtorien en Ooſterſche Talen: 3 in de Rechten, 5 in de Genees, heel, ontleed- en ſtookkunde, 6 in de Wijsgeerte, Talen, Wiskunde, Hiſtorien, Oudheden, Sterrekunde, Kruidkunde enz. 1 Prælector in de Griekſche Taal en een Leeraar in de Wiskunde, welke in 't Nederduitſch leſſen geeft. 2) In de Provincie van *Utrecht*, binnen de Stad *Utrecht*, hebbende gemeenlijk 4 Hoog-Leraars in de Heil. Godgeleerdheid, Kerkelijke Hiſtorien enz. 4 in de Rechten, Hiſtorien, Welſprekendheid, enz. 3 in de Genees, heel, ontleed, ſtookkunde en Sterrekunde: 7 in de Wijsgeerte, Welſprekendheid, Hiſtorien, Ooſterſche, Hebreeuwſche en Griekſche Taalen, enz. 3) In de Provincie *Gelderland*, binnen de Stad *Harderwijk*, hebbende gemeenlijk, 2 Hoog-Leeraars in de Heil. Godgeleerdheid enz. 2 in de Rechten enz. 3 in de Wijsgeerte, Talen, Welſprekendheid enz. 4) In de Provincie *Friesland*, binnen de Stad *Franeker*, hebbende gemeenlijk, 4 Hoog-Leeraars in de Heil. Godgeleerdheid enz. 3 in de Rechten enz. 3 in de

Me-

Medicijnen enz. 7 in de Wijsgeerte, Talen enz. 5) In de Provincie *Stad en Lande*, binnen de Stad *Groningen*, hebbende gemeenlijk 4 Hoog-Leeraars in de Heil. Godgeleerdheid enz.; 3 in de Rechten enz. 2 in de Medicijnen enz., 5 in de Wijsgeerte, Talen, Vrije Kunsten enz., met 2 Lectores, zo in de Wijsgeerte en Wiskunde, als in de ontleed, heel- en been-kunde. Verder, 10 Gijmnasien, te weten: 1) Het *Akademisch Gijmnasium* te *Nijmegen*, hebbende 3 Hoog-Leeraars. 2) Het *Akademisch Gijmnasium* te *Zutphen*, hebbende 2 Hoog-Leeraars. 3) Het *Athenæum Illustre* te *Amsteldam*, hebbende 7 Hoog-Leeraars, en een Leeraar, in de Wis- Sterre en Zeevaart-kunde, gevende Lessen in 't Nederduitsch. 4) In het *Academisch Gijmnasium* te *Rotterdam*, hebbende 4 Hoog-Leeraars. 5) In het *Academisch Gijmnasium* te *'s Graavenhage*, hebbende 3 Hoog-Leeraars. 6) Het *Academisch Gijmnasium* te *Middelburg*, hebbende gemeenlijk 2 Hoog-Leeraars en 2 Lectors. 7) Het *Academisch Gijmnasium* te *Deventer*, hebbende 4 Hoog-Leeraars. 8) Het *Academisch Gijmnasium* te *'s Hertogenbosch*, hebbende 6 Hoog-Leeraars. 9) Het *Academisch Gijmnasium* te *Maastricht*, hebbende 4 Hoog-Leeraars. 10) Het *Academisch Gijmnasium* te *Kampen*, hebbende een Hoog-Leeraar. Eindelijk 62 Latijnsche Schoolen, waar van 'er eenige zeer aanzienlijk en vermaard zijn: als: In de Provincie van *Gelderland*, 1) te *Nijmegen*, hebbende een Rector, een Conrector en 3 Præceptors. 2) te *Venlo*, hebbende een Rector. 3) Te *Thiel*, hebbende een Rector, een Conrector en een Præceptor. 4) Te *Zaltbommel*, hebbende een Rector en Conrector. 5) Te *Zutphen*, hebbende een Rector, een Conrector en 4 Præceptors. 6) Te *Doesburg aan den Yssel*, hebbende een Rector, Conrector

en

en 2 Præceptors. 7) Te *Lochum*, hebbende een Rector en Conrector. 8) Te *Grol*, hebbende een Rector. 9) Te *Barculo*, hebbende een Rector die te gelijk Præceptor is. 10) Te *Deutekom*, hebbende een Rector. 11) Te *Arnhem*, hebbende een Rector, Conrector en 2 Præceptoren. 12) Te *Wageningen*, hebbende een Rector en een Conrector. 13) Te *Elburg*, hebbende een Rector. 14) Te *Harderwijk*, hebbende een Rector, een Conrector, en 4 Præceptors. 15) Te *Hattem*, hebbende een Rector. 16) Te s'*Hertogenbosch*, hebbende een Rector, een Conrector en 3 Præceptors. 17) Te *Eindhoven*, hebbende een Rector. 18) Te *Maastricht*, hebbende een Rector, een Conrector en een Præceptor. In de Provincie van *Holland en Westfriesland*: 19) Te *Dordrecht*, hebbende een Rector, een Conrector, en 2 Præceptors. 20) Te *Delft*, hebbende een Rector, een Prorector en 3 Præceptors. 21) Te *Leiden*, hebbende een Rector, een Prorector en 4 Præceptors. 22) Te *Gouda*, hebbende een Rector, een Prorector en 2 Præceptors. 23) Te *Schoonhoven*, hebbende een Rector. 24) Te *Rotterdam*, hebbende een Rector, een Prorector en 3 Præceptors. 25) Te *Schiedam*, hebbende een Rector. 26) Te *Gerinchem*, hebbende een Rector en Conrector. 27) Te *Heusden*, hebbende een Rector. 28) Te *Brielle*, hebbende een Rector. 29) Te 's *Gravenhaage*, hebbende een Rector, een Conrector en 3 Præceptors. 30) Te *Kuilenburg*, hebbende een Rector en een Conrector. 31) Te *Ysselstein*, hebbende een Rector. 32) Te *Breda*, hebbende een Rector, een Conrector en een Præceptor. 33) Te *Alkmaar*, hebbende een Rector, een Conrector en 2 Præceptors. 34) Te *Haarlem*, een Rector, een Conrector en 2 Præceptors. 35) Te *Amsteldam*,

hebbende een Rector, een Conrector en 4 Præceptors. 36) Te *Weesp*, een Rector. 37) Te *Hoorn*, een Rector, een Conrector en een Præceptor. 38) Te *Enkhuizen*, een Rector, een Conrector en een Præceptor. 39) Te *Edam*, een Rector. In de Provincie *Zeeland*; 40) Te *Middelburg*, hebbende een Rector, een Conrector en een Præceptor. 41) Te *Vlissingen*, hebbende een Rector en een Conrector. 42) Te *Zierikzee*, hebbende een Rector. 43) Te *Goes*, hebbende een Rector. In de Provincie van *Utrecht*; 44) Te *Utrecht*, hebbende een Rector, een Conrector en 3 Præceptors. 45) Te *Amersfoort*, hebbende een Rector, een Conrector en 2 Præceptors. In de Provincie *Friesland*; 46) Te *Leeuwaarden*, hebbende een Rector, een Conrector en 3 Præceptors. 47) Te *Dokkum*, hebbende een Rector, een Conrector en een Præceptor. 48) Te *Franeker*, hebbende een Rector, een Conrector en een Præceptor. 49) Te *Harlingen*, hebbende een Rector, een Conrector en een Præceptor. 50) Te *Sneek*, hebbende een Rector en een Præceptor. 51) Te *Slooten*, hebbende een Rector. 52) Te *Bolswerd*, hebbende een Rector.* 53) Te *Stavoren*, hebbende een Rector. 54) Te *Workum*, hebbende een Rector. 55) Te *Hindelopen*, hebbende een Rector. In de Provincie van *Overijssel*; 56) Te *Deventer*, hebbende een Rector, een Conrector en 3 Præceptors. 57) Te *Oldenzaal*, hebbende een Rector, een Conrector en 2 Præceptors. 58) Te *Kampen*, hebbende een Rector, een Conrector en 2 Præceptors. 59) Te *Zwolle*, hebbende een Rector, een Conrector en 3 Præceptors. In de Provincie van *Stad en Lande*; 60) Te *Groningen*, hebbende een Rector, een Conrector en 5 Præceptors. 61) Te *Appingadam*, hebbende een Rector, een Conrector

en

en een Præceptor. In het Landschap *Drenthe*, 62) Te *Meppel*; hebbende een Rector en een Conrector: Zo dat de Studerende Jeugd, in de Vereenigde Nederlanden, geen gebrek altoos heeft, aan middelen om onderwezen te worden; om nu niet te spreeken van mindere Schoolen, die men in de Steden niet alleen, maar ook in ieder Kerk-dorp vind, zo om de kinderen van Burgers, als ook van de Armen, te onderwijzen.

§. 8. Dat de Vereenigde Nederlanden zo volkrijk en digt bebouwd zijn, is, voor het groote gedeelte, toe te schrijven, aan de groote meenigte handwerken, neeringen en handteeringen, die aldaar gedreven worden, inzonderheid aan de Manufacturen en Fabrijken, dog boven alles aan den Koophandel. Van de eerste zullen wij kortelijk eerst spreeken, en dan tot den Koophandel overgaan. De Wollen-Stoffen en zogenaamde Vriesche Lakens, zijn al in 't begin van de 9de Eeuw beroemd geweest, want, volgens het verhaal der Historie-Schrijvers, deed Karel de groote, in dien tijd, witte, grijze, purpere en safierverwige Vriesche Lakensche klederen, in de Nederlanden tot een hoogen prijs inkopen, om die ten geschenk aan den Koning van Persien te zenden. In de 10de Eeuw wierd 'er grooten Koophandel gedreven, in Stoffen welke voornaamlijk in Vlaanderen gemaakt wierden; en om den Koophandel daar in te begunstigen, wierden 'er, op veele Plaatzen, vrije Jaar-markten opgericht, en de Kanalen, gegraven om het Land van het overtollige water te ontlasten, wierden verder voortgezet en bevaarbaar gemaakt. Deeze Laken- en Stoffen-Weverijen bloeiden wel voornaamlijk, tot in de 14de Eeuw, in de Steden van Brabant en Vlaanderen, wanneer een geweldigen Oproer, onder de Wevers ontstaan, die men

met

met geweld zogt te onderdrukken en te beteugelen, de oorzaak wierd, dat het grootste getal van die Wevers zig na Holland begaf, en de Weverijen daar na toe overbragten. Echter bleef de Stad Antwerpen in Braband, als best gelegen daar toe zijnde, de voornaamste zeetel van den Koophandel, inzonderheid met de Oosterlingen, die zederd een Eeuw gewoon waren hunne Koopwaren daar na toe te brengen, en de Nederlandsche Manufacturen na de Oost-zee, Poolen, Duitschland enz. te rug te voeren, want Amsterdam, welke Stad eindelijk het Magazijn van den Koophandel is geworden, was, in dien tijd, niet wel gelegen tot de Zeevaart; maar toen de Zeegaten van Texel, in 't begin van de 15de Eeuw, door een geweldigen grondbreuk grootlijks verwijderde, begon men de Zuider-zee en het Y, met groote Schepen te bevaren, wanneer de Oostersche Handelaars, bevreest geworden zijnde, voor de geweldige handelwijzen der Spanjaarden, hunne Koopmanschappen gedeeltelijk na Amsterdam begonden te voeren, die zij aldaar verkogten, weder te rug brengende, Hollandsche gezouten Visch, Pekelkaring en allerhande Manufacturen, die daar door meêr en meer toenamen; tot dat eindelijk den Koophandel te Antwerpen geheel in 't verval geraakte. Tegenswoordig vind men in Zuid-Holland en de Provincie van Utrecht, een groote meenigte van Steen-ovens, wordende veel gebakken Steen na buiten vervoerd; ook zijn de Tabaks-pijpmakerijen en de Pottebakkerijen te Gouda zeer beroemd. Te Delft en elders word veel schoon Aardewerk gebakken, dat het Oost-Indische Porcelijn na bij komt, en het Schilderwerk, van het beste soort, gaat het zelve verre te booven, wordende wijd en zijds vervoerd. Men bereid in Holland goede Borax en Kamfer; men

ſtookt 'er Sterk-Water, Genever, enz.. De Branderijen te Weesp en Schiedam zijn beroemd,. ook vind men 'er op verſcheide andere plaatzen, die veel Koorn-brandewijn uitleveren, waar van veel na buiten verzonden word; ook Stijfzel, Blaauwzel, Lakmoes en Lijm-makerijen; ook Azijn-makerijen en Suiker-rafinaarderijen, en een groot getal Zoutkeeten, voornaamlijk in Zeeland, te Dordrecht en te Amſterdam, waar door niet alleen de andere Provincien, maar ook vreemde Geweſten, met Brood en Stok-zuiker, Wijn en Bier-Azijn, Stijfzel, Blaauwzel, Lakmoes en wit Zout voorzien worden. Te Nijmegen word 'er veel Mol, en op andere plaatſen ſchoon *Bier* gebrouwen, dat in een groote meenigte na de Ooſt-Indien vervoerd en aldaar tot een hoogen prijs verkogt word. Olie-molens vind men aan de Zaan en elders in groote meenigte; ook Papier-molens op verſcheide plaatzen in Holland, en in meenigte op de Veluwe in Gelderland, zijnde het Schrijf- en Druk-papier, dat men daar maakt, het fijnſte en ſchoonſte van Europa, waar in grooten Koophandel gedreven word; en zijn daarom, als mede wegens de ſchoone Lettergieterijen, de Boeken, in Holland, voornaamlijk te Amſterdam, Leiden, 's Gravenhagen en in de Provincie van Utrecht gedrukt, zeer geacht. Ook worden aldaar zeer veele Latijnſche en Franſche Boeken gedrukt, welke na Duitſchland, Vrankrijk, en andere Geweſten verzonden worden, in ſchoonheid van Papier en Druk verre de Franſche en Hoogduitſche Uitgaven, te boven gaande. Men vind overal eene verbazende meenigte Zaag-molens, voornaamlijk aan de Zaan, waar op het Hout, uit Noorwegen en de Ooſt-Zee hier na toe gebragt, gezaagd, en tot het bouwen van Scheepen en Huizen bekwaam gemaakt word, en, op die plaatzen, voornaamlijk

te

te Zaandam, Amsterdam, Rotterdam, Dordrecht, vind men aanzienlijke Hout-koperijen, wordende het gezaagde hout, in groote meenigte na Spanjen, Portugal en elders verzonden; ook is den Koophandel in ongezaagd hout, dat met groote Vlotten den Rhijn af, na Dordrecht en elders vervoerd, en uit Noorwegen gehaald word, zeer aanzienlijk. Op veele plaatzen vind men veele Scheeps-timmer-werven, waarop zelfs groote Schepen voor vreemde Natien gebouwd worden. Leertouwerijen zijn 'er in overvloed, en men maakt 'er ook Perkament. Verw, Pel, Tabak, Lootwit en Volmolens zijn 'er in groot getal, en te Amsterdam en 's Gravenhage is een beroemde Klokken- en Geschut-gieterij, en smeltplaatzen om Goud en Zilver te scheiden, en anderen talrijke Fabrijken meer. Daar word veel garen in Duitschland gesponnen, meest ruuw, na de Nederlanden gevoerd, aldaar gebleikt, op nieuw bereid, getweernt, en tot allerhande gebruik, zelfs tot het maken van de fijnste kanten bekwaam gemaakt, en na Vlaanderen, Braband, Spanje, Portugal, de Middelandsche Zee en elders vervoerd, zijnde de Linnen- en Garen-bleiken te Haarlem zeer beroemd. In de Provincie Vriesland [voornaamlijk in Oost-vriesland] worden de allerfijnste Europische Lijwaten geweven, dat, voor het grootste gedeelte, te Haarlem gebleikt, gepakt en opgemaakt word; ook is het Hollandsche Damast-Lijwaat, het schoonste in soort. De Hennep, die men uit Koningsbergen, Riga en Muscovien bekomt, word tot garen gesponnen, waar van in de Lijnbanen allerhande soorten van touw gemaakt, en zelfs zware Kabeltouwen, Trossen en Wand voor de Schepen geslagen word; ook vind men 'er veele Ankersmeden. De Wollen-Manufacturen, de fraaije Stoffen van Garen, Katoen en Sajet ge-

weven, zyn wel duurder maar ook beeter van deugd dan de uitheemfche. De Leidfche Lakenen zyn beroemd, en het Hollandfch Scharlaken is gewild, ook maakt men zwart Laken te Utrecht, dat het Fluweel zeer na bij komt. Veele Lakens worden, in de Meijerij van 's Hertogenbofch, en het Land van Overmaas geweven, na Leiden gevoerd, aldaar bereid, geverwd en opgemaakt. De Zijde Stoffen, die te Leiden, Haarlem en voornaamlijk te Amfterdam gemaakt worden, zijn zo fchoon, dat ze de Franfche evenaren, ja zelfs te boven gaan; de Goude en Zilvere Lakens zijn uitmuntend. De Catoen-drukkerijen, die 'er veel zijn, verdienen den Lof, dat zij fchoone Citfen met vafte kleuren uitleveren, welke de Ooft-Indifche zeer na bij komen. Om nu van de Gouddraad-trekkerijen, Wafchblekerijen, Geel-gieterijen, Hoede-makerijen en veele anderen niet te fpreeken, die met ijver voortgezet worden. De Wolle-weverijen zijn, in deeze Eeuw, grootelijks in verval geraakt, dat aan verfcheide oorzaken moet worden toegefchreeven. De langdurende ruft van Europa, na de Vreede van Utrecht, had aan veele vreemde Natien aanleiding gegeeven, om Manufacturen in hunne Landen op te richten, ten dien einde groote voordeelen en vrijheden aanbiedende, aan de Manufacturiften, die zig daar na toe wilden begeeven. Veele deeden zulks, 't zij uit hoofde van misnoegdheid, of om dat de zware fchattingen en laften hen drukten, konnende in die Landen veel beeter koop leeven: Aldaar wierden zij met opene armen ontfangen, verkrijgende niet alleen de beloofde Vrijheden en Voordeelen, maar wordende ook op allerhande wijzen aangemoedigd en onderfteund, zo dat dit op veele plaatzen, na wenfch gelukten, te meer, dewijl aldaar den invoer van de vreemde

Ma-

Manufacturen verboden wierd. Hier door leden de Manufacturen in Nederland drie groote nadeelen: . Eerstelijk, dat de Wolle, welke zij ruuw uit deeze Landen gewoon waren te ontfangen, nu te rug bleef, wordende in die plaatzen verwerkt, dat dezelve duur deedt worden: Ten anderen, zo verminderden het debiet, en de verzending der Hollandsche Manufacturen in evenredenheid; en ten derden, zo konden die Natien, de Manufacturen veel beeter koop geeven, om dat de daglonen aldaar veel minder zijn, zo dat de Natien, die de Manufacturen van te vooren uit Holland haalden, nu de hunne daar na toe zonden; en het verbieden van den invoer daar van streed met de wijze en voorzichtige Staatkunde van de Hollanders, te wel weetende, dat de Vrijheid de Ziel van den Koophandel is, zo dat de berooving daar van den zelven moet stremmen en doen kwijnen, en dat Holland het groote Magazijn van den algemenen Koophandel moest zijn en blijven, gelijk de Wissel-bank te Amsterdam, de algemeene Schat-kist van Europa was. Dus was het verval van de Manufacturen in Holland, een natuurlijk gevolg van de omstandigheid des tijds. De twee eenigste hulpmiddelen daar tegen waren, het verminderen der daglonen, en van den prijs der Wolle. Het eerste ontmoete aanstonds veel zwarigheid, want de daglonen konden geene vermindering lijden, dan in evenredenheid van de vermindering van den prijs der Levensmiddelen, en de lasten en accijsen, wegens de schulden en behoeften des Lands, geene vermindering gedogende, zo bleeven de Levensmiddelen even duur, en gevolgelijk zo kon de vermindering der dag- en arbeids-lonen ook geen plaats hebben, zonder een zorgelijk misnoegen bij het gemeen te doen ontstaan. Dog wat aangaat het tweede, het ver-

minderen van den prijs der Wolle: In den Jare 1738, wierd 'er, door eenige voorname Fabrikeurs een ontwerp gesmeed, om dit oogwit te bereiken. Zij oordeelden, dat men in de Nederlanden geen zorg genoeg droeg om Wolle te teelen, waar in men kon voorzien. In Holland, voornaamlijk op de Eilanden Texel, Wieringen en Ameland, in de oude Zijpe, en op de Utrechtsche en Geldersche Heiden, word een groot getal van Schapen gevoed, welker Wolle zo fijn en goed vald, dat zij de Spaansche bijna evenaard, wordende om haar fijnheid en deugd, door de Franschen opgekogt, die daar van hunne beste gewevene Stoffen maken. Zij meenden dat den uitvoer van de ongewerkte Wolle verboden moest worden, en men moest niet alleen zelfs deeze Wolle gebruiken, maar nog meerder Schapen in Holland aanfokken. Men meende dat de Hollandsche Duinen, groen gemaakt zijnde, de bekwaamste weide voor twee of driemaal honderd duizend Schapen zoude wezen. Men begroote dezelve, als vlak land aangemerkt, op 50,000 Morgen, en stelde dat 'er 5 à 6 Schapen op ieder Morgen Lands, geweid zouden konnen worden. Daar zijn ook andere streken, die bekwame weiden voor Schapen konden uitleveren, zelfs dat men de gemeene wegen en Zeedijken daartoe zoude konnen gebruiken, zo dat men, door dit middel, wel een millioen Schapen in het Land zelfs zoude konnen voeden; zo nu, gelijk men onderstelden, jaarlijks, ieder Schaap, drie ponden Wolle geeft, behalven nog ruim een pond die aan 't vel blijft als het Dier geslagt word, dan zou dit Jaarlijks meer Wolle uitleveren als 'er tot de Wolle-Manufacturen gebruikt word, en gevolgelijk den prijs daar van moeten doen daalen; behalven de andere voordeelen die men meende dat het Land daar van zou trekken,

ken, dog dit ſchijnd, tot hier toe, ook veel zwarigheid ontmoet te hebben.

§. 9. Onder de talrijke en gewigtige ſteunzels en middelen ter bevordering van den Koophandel, welke de Inwoonders drijven, is, een der voornaamſte, de legging aan de Noord-Zee, (ſchoon dit Land gebrek heeft aan bekwame Havens die volkomen zeeker voor de Schepen zijn,) hier toe doet ook veel de Zuider-Zee, de bevaarbare Rivieren, Kanalen en Vaarten, waar door de Koopmanſchappen, op eene onkoſtbare wijze, door kleine Vaartuigen vervoerd konnen worden; verder de lieffelijke Vrijheid, welke ieder getrouw en gehoorzaam Onderdaan geniet, die als een Heiligdom word aangezien, behoevende niemant, die de wetten en bevelen van de Hooge Overigheid gehoorzaamd, die de laſten gewillig opbrengd, die zig ſtil en vreedzaam gedraagd, voor vervolgingen of onrechtvaerdige verdrukkingen te vreezen, maar een goed Burger is en blijft, volſtrekt meeſter van het zijne, voor zo verre de nood en het behoud des Lands zulks toelaat. De groote meenigte en vlijt der Inwoonders, in het voortzetten van hunne Handwerken, Manufacturen en Viſſcherijen, de groote meenigte van Koopvaardij-Schepen, de aanzienlijke voorraad van contant geld, waaromtrent geen Land ter wereld bij Holland te vergelijken is, zo dat den Koophandel der andere Natien, voor een groot gedeelte, met het geld der Hollanders gedreven word, de natuurlijke ſpaarzaamheid en winzucht van deeze Natie, het goed vertrouwen, waarin de Hollanders bij andere Volken ſtaan, de aanzienlijke en rijke Wiſſelbank te Amſterdam, (daar wij nader van ſpreeken zullen) de Ooſt-Indiſche en Weſt-Indiſche Maatſchappijen, de Societeit van Suriname, de Colonie de Berbice,

ce, hebben veel toegebragt om den Koophandel in de Vereenigde Nederlanden, en voornamelijk in Holland zo hoog te doen steigeren, dat het de afgunst van alle de andere Koophandel drijvende Natien gaande maakten, ziende dat de Hollanders ieder een daar in te boven gingen. Ook is het zeeker, dat de Koophandel en Scheepvaard, het Gemenebest der Vereenigde Nederlanden in staat gesteld heeft, om een tagtig jarigen Oorlog tegens Spanje, ter verkrijging en bescherming van hunne Vrijheid, uit te houden, en dat Rijk eindelijk te doen bezwijken. De toeneeming van den Koophandel en Scheepvaard was de vermeerdering van hunne magt, en de eersten afneemende zo moet de laatste in evenredenheid verminderen. Dat dezelve, zedert eenigen tijd merkelijk verminderd is, kan niet ontkend worden, en men schrijft dit toe, aan de verbastering hunner zeeden, de ingeslopene pracht (gelijk wij gezien hebben) en aan de vermindering der vlijt en spaarzaamheid der Nederlanders. Dit heeft 'er zeekerlijk iets toe gedaan, maar hunne vlijt en natuurlijke spaarzaamheid is echter nog veel grooter dan die der andere Natien. Dus is de voornaamste oorzaak van de vermindering des Koophandels, dat de naburige en andere Natien, zelfs de zodanige welke een Eeuw geleden, geen denkbeeld van den Koophandel en Zeevaard hadden, nu zig met alle magt daar op toeleggen, en dezelve gestadig meêr en meêr tragten te doen toeneemen. Om den Koophandel in Nederland weder te doen bloeijen, heeft men verscheide Ontwerpen gesmeed; als daar is het oprechten van vrije Havens, vermindering van de inkomende Rechten en Tollen op de Rivieren, de Transito-goederen, of ingevoerde Koopmanschappen, welke na andere Landen verzonden worden, van die lasten te ont-

ſlaan enz., echter heeft men geen van die Voorſlagen tot nog toe werkſtellig konnen maken; en al konde zulks geſchieden, zo is het niet waarſchijnlijk, dat den Koophandel der Nederlanders wederom tot de voorige bloeij zou geraken, uit hoofde dat andere Natien te veel deel daar aan hebben verkregen. De Koophandel en Scheepvaart is, des niet tegenſtaande, nog hedendaags zeer aanzienlijk, gelijk wij uit onze hoofdzakelijke beſchouwing van derzelver Hoofdtakken zien zullen.

De *Geoctroijeerde* OOST-INDISCHE MAATSCHAPPY *der Vereenigde Nederlanden*, is zo aanzienlijk en gewigtig, dat wij daar van wat breeder moeten ſpreeken, dewijl dezelve voor de Hoofd-tak van den Koophandel kan aangezien worden, die, ſchoon Souverein in haar Landen in de Indiën, en een der voornaamſte ſteunzels van de Republijk, echter geheel van de Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden afhangd, en onder hunne beſcherming ſtaat. De Portugezen plagten alleen Meeſters van deezen handel te zijn, waar na toe zij, in den jare 1498, een nieuwen weg, door de Oceaan, voor bij de Kaap de Goede Hoope ontdekt hadden. Na dien tijd voorzagen de Hollanders zig te Liſſabon van de koſtelijkſte Ooſt-Indiſche Waren, welke zij in groote meenigte van daar haalden; maar de Kroon van Portugal, in den Jare 1580, met die van Spanjen vereenigd zijnde, zo wierden de Portugezen, als onderdanen van dien Koning mede gewikkeld in den Oorlog, welke hij tegen de Vereenigde Nederlanden voerde; en het verbod, het welk die Vorſt aan de Nederlanders deedt, van hunnen Koophandel op Spanjen en Portugal voort te zetten, welke tot dien tijd toe, niet tegenſtaande den Oorlog, open was gebleven, deed hen beſluiten om de goederen, die zij eertijds van

de Onderdanen des Konings van Spanjen kregen zelf uit de Indien te haalen, en dien Koning aldaar zo veel afbreuk te doen, als immer mogelijk was. Eenige rijke Kooplieden, waarvan de voornaamste waren, de Heeren *Jacob Valk*, *Cristoffel Roeltsius*, *Balthasar Moucheron*, *Jan Janszoon Kaerle*, *Dirk van Os* en meêr andere, zonden met dit oogwit eenige Schepen uit, om, nevens Tartarie heen, eene vaart te ontdekken, en een nieuwen weg te vinden naar China en de Oost-Indië, Japan, de Philippijnsche en Moluksche Eilanden; maar die viel vruchteloos uit. Het gelukte eenige Kooplieden van Amsterdam beeter, daar toe aangespoord door *Cornelis Houtman*, wien de Eer toekomt van de eerste aanleider deezer tochten geweest te zijn. Hij had, in Portugal zijnde, zeer net en naauwkeurig onderzogt, naar de ware toestand van de Oost-Indië, en den Koophandel aldaar, en de tochten door den Oceaan daar na toe. Door dit vlijtig navorschen raakte hij verdagt bij de Portugezen, die hem in de gevangenisse smeeten, en, om los te geraken, was 'er een groote somme gelds noodig. Daar geen raad toe weetende, schreef hij aan eenige Kooplieden te Amsterdam, zo zij hem wilden lossen, dat hij hen zou openbaren, wat in de reizen naar Oost-Indiën te doen en waar te neemen stondt. Zij loste hem, en hij kweet zig getrouw van zijne beloften. Die Kooplieden en Onderdanen van de Staten Generaal, maakte te samen een Compagnie uit, waar van de eerste Bestierders of Directeurs waren *Reinier Pauw*, *Pieter Hasselaar*, *Jan Kaarle Janszoon de oude*, *Jan Poppen*, *Hendrik Buik*, *Dirk van Os*, *Sivert Sem* en *Arend ten Grotenhuizen*. Zij reedden vier wel toegeruste Schepen, in den Jare 1595 uit, onder den gemelden *Cornelis Houtman*, die zijne reize voortzette langs de gewoone Portugesche streek

voor-

voorbij de Kaap de Goede Hoop, om verder in Oost-Indie te handelen op die Kusten daar de Portugezen niet te gebieden hadden. Drie van de vier gezegde Schepen kwamen, na verloop van twee Jaren en vier Maanden, weder te huis, (hebbende Houtman, het vierde, door gebrek van Matrozen; moeten verlaten,) wel niet met groot voordeel, maar genoeg om moed te geeven aan de Reeders, daar zig andere Inleggers bijvoegden, om andermaal eene Vloot uit te rusten, onder het Admiraalschap van Jacob van Nek, die, in den Jare 1598, met agt Schepen uit Texel t'zeil ging: Maar voor dat deeze laatst uitgezeilde Schepen te huis gekomen waren, zonden de Directeurs al weder andere derwaarts. Het gelukte zo wel, dat zij met een goed retour te rug kwamen: dog vermits verscheide bijzondere vermogende Kooplieden, ook Schepen na Oost-Indie afzonden, zouden zij malkander in den weg en de handel bedorven zijn geweest. De Staten Generaal vonden daarom goed, de Directeurs van de verdeelde Maatschappijen, tot een Lighaam en Compagnie te brengen, geevende hen groote Voorrechten en een Octrooi voor den tijd van 21 Jaren, beginnende in het Jaar 1602., welk Octrooi naderhand, van tijd tot tijd, verlengt is geworden. En dus is het middel, dat Koning Philips de IIde van Spanje uitgedagt had om de Nederlanders, door het stremmen van hunnen Koophandel, magteloos te maken, de oorzaak dat zij zo aanmerkelijk in magt zijn toegenomen, en dat zij eindelijk Spanje te magtig zijn geworden, want die Compagnie bezit, tegenwoordig, aanzienlijke Landen in Azie die zij, voor het grootste gedeelte, den Portugezen ontnomen hebben. Deeze Geoctroijeerde Nederlandsche Oost-Indische Maatschappij, bragt een Kapitaal bij een

van zes Millioenen, vier honderd negen en vijftig duizend, agt honderd en veertig gulden, welke Hoofdſomme door de zes volgende Kamers wierd ingelegt, naamelijk:

Amſterdam	3674,915	Guldens
Zeeland	1,333,882	———
Delft	470,000	———
Rotterdam	177,400	———
Hoorn	266,868	———
Enkhuizen	536,775	———
	6,459,840	guldens.

Deeze Hoofdſomme wierd verdeeld in Actien van 3000 guldens, welke tegenwoordig, gelijk bekend is, een zeer grooten winſt doen, die gekogt en verkogt worden, volgens den Cours, tegen zo veel ten honderd opgeld, het geen rijſt en daald, op dezelve wijze als de Obligatien van den Staat, en alle andere diergelijke Effecten, zijnde een Actie van 3000 guldens oud Capitaal, tegenwoordig omtrent 18000 guldens waardig. Het bovengemelde Capitaal bij een gebragt zijnde, wierd 'er terſtond eene Vloot van veertien groote Schepen uitgeruſt, welke, onder het bevel van den Admiraal Wijbrand van Warwijk, in Junij 1602, in Zee liep. Gedurig volgden hem veel andere Schepen, die, gelijk de vorige, op hunne komſt in de Indie, door de meeſte Vorſten, welke de trotsheid der Portugezen moede waren geworden, gunſtig ontfangen wierden, veele koſtelijke Koopmanſchappen voor zaken van weinig waarde bekwamen, en, boven dien, de Spanjaarden en Portugezen, welke hen aangevallen waren, dapper ſloegen, hunne rijkgeladene Schepen onderweg aantaſten, veroverden,

en

en met groote schatten en buit in de Nederlandsche Havens wederkeerden. Daar door kwam een onuitsprekelijke rijkdom in de Vereenigde Nederlanden, en de Inleggers deden zo veel voordeel, dat zij, bij de uitdeelinge, in 't Jaar 1605, van hun ingelegd Kapitaal 15; in het Jaar 1606, 75; in het Jaar 1607, 40; in het Jaar 1608, 20; in het Jaar 1609, 25; en in het Jaar 1610, 50 van het honderd trokken, behalven dat nog zeer veel van den winst wierd opgelegd om, in voorraat, tegen een kwaden stoot te dienen. Aldus rezen de Nederlanden in magt en de inwoonders in rijkdom; want door het inbrengen en verhandelen van zo veele kostbare goederen, waarvan een groot gedeelte, door bijzondere Kooplieden, buiten 's Lands wierd verzonden, verspreiden zig de winsten allerwegen, zo dat ieder een deel daaraan bekwam; daar en tegen wierd de Koning van Spanje, hunnen gezworen Vijand, arm; zo dat, het verbod van op Spanje en Portugal te handelen, gedaan om de Nederlanders te bederven, daar en tegen hun opkomst wierd. Omtrent het Jaar 1605 hadden zy de Sterkte, welke de Portugezen op het Eiland Ambon hadden opgeworpen, vermeesterd, en deeze Verovering wierd gevolgd, van die der andere Moluksche Eilanden, dat de Hollanders meesters maakten van den zeer voordeligen Specerijhandel, en voornaamlijk van dien der kruidnagels. In den Jare 1609 bouwden de Nederlanders, bij verdrag, eene sterke Logie te Jacatra op het Eiland Java, die zij behielden, schoon op eene bijna wonderdadige wijze, om aldaar een Hoofd-Comptoir te vestigen. In den Jare 1610, zonden zij *Pieter Both* als eerste Gouverneur Generaal van Nederlands Indie daar na toe om order op alles te stellen, die voordeelige Tractaten met eenige Indische Vorsten

ſten ſloot, en in den Jare 1613, *Solor* en *Timor* veroverde. 1615, onder *Gerard Reynſt*, tweede Gouverneur Generaal, wierden de Engelſchen van *Amboina* verdreven. In den Jare 1616, onder hunnen derden Gouverneur Generaal, veroverden zij het Eiland *Pouleſty*. In den Jare 1618, wierd de Logie te *Jakatra* onder het beleid van *Jan Pietersz. Koen*, vierde Gouverneur Generaal, in eene ontzagchelijke Veſting verkeerd, tegen eene verbazende magt van vijanden beſchermd, ingehouden en *Batavia* genaamd. 1621 verklaarde de Inwoonders van alle de Bandaneſche Eilanden, de Staten Generaal voor hunne Souvereinen. 1629 verſtrekte deeze voorſpoedige Maatſchappij, aan de Staten Generaal, voor 200 duizend Rijksdalers aan Salpeter, om den oorlog tegen de Spanjaarden, in de Nederlanden, met magt door te zetten. In 1629, onder *Jacob Specx*, bouwde de Hollanders eene Logie op *Japan*, en beveſtigden aldaar hunnen Koophandel. 1634, onder *Hendrik Brouwer*, agtſte Gouverneur Generaal, wierd 'er een Logie te *Siam* gebouwd, en den Handel aldaar geveſtigd. 1638, onder *Anthonij van Diemen*, negende Gouverneur Generaal, veroverden zij het ſterke Portugeſche Fort *Baticalo* op Ceilon, en bekwamen een vaſten voet op dat aanzienlijk Eiland. 1640, veroverden zij de Stad *Punto-Gale* op Ceilon, en in 1642, de Veſting *Negombo*. In den Jare 1644 wierd den Handel in het Koningrijk *Tonkin* gegrondveſt. In het Jaar 1652, onder *Karel Reinierszoon*, elfde Gouverneur Generaal, wierden de Nagelbomen, op alle de Eilanden, uitgenomen Amboina, uitgeroeid, waardoor de Maatſchappij alleen meeſter daar van bleef, zonder door het groot getal van Nagelen overkropt te worden. 1652, werd de Kaap de Goede Hoop in bezit genomen, en een

Hol-

Hollandſche Volkplanting aldaar opgericht. In den Jare 1663, onder *Jan Maatzuiker*, twaalfde Gouverneur Generaal, werden de Spanjaarden en Portugezen genoodzaakt, alle de Molukſche Eilanden te verlaten. 1675, werd het Eiland *Celebes* en *Makaſſar* veroverd. 1675 verkregen de Hollanders, zeer groote voorrechten en voordelen van den Keizer van *Java*, en 1677, ſtond die Keizer al zijn Recht, op het Koningrijk *Jakatra*, aan de Maatſchappij af. 1656, werd de Stad *Colombo* op Ceilon veroverd. 1661, veroveren zij de Stad *Coulang* op de Kuſt van Malabaar, en in 1662, *Cranganor*; in 1663, *Cochin* als mede *Cananor*. 1673, werd St. Thomas op de Kuſt van Cormandel veroverd; en in 1678 verkreeg de Compagnie aanzienlijke Voorrechten van den Grooten Mogol. 1662, werd 'er een aanzienlijk Kaſteel aan de Kaap de Goede Hoop gebouwd. 1678, onder *Rijklof van Goens*, dertiende Gouverneur Generaal, werd den onttroonden Keizer van Java herſteld, en hij eigenhandig door den Hollandſchen Veldheer op nieuw gekroond. 1680, begaven de Prinſen van *Cheribon* zig onder de beſcherming van de Maatſchappij, en de Koning van *Ternate* werd afgezet, dog 1684 wierd hem genade bewezen, maar zijn Rijk voor de Maatſchappij verzekerd, als mede het Koningrijk *Bantam*. In den Jare 1686, onder *Jan Camphuis*, vijftiende Gouverneur Generaal, werd de Stad *Maſulipatnam* op Ceilon, ingenomen en verſterkt. In den Jare 1705, ſtaat de Keizer van Java, veele Landen tot zijn Rijk behorende, als mede het Eiland *Madura*, aan de Compagnie in eigendom af. 1709, werd de Onruſtige Keizer van Java, door de Maatſchappij, onder *Jan van Hoorn*, zeventiende Gouverneur Generaal onttroond, en na Ceilon in ballingſchap verzonden, zijnde

die Maatschappij de scheidsman der Indische Vorsten geworden. Alle deeze gewigtige Landen, die onder den Gouverneur Generaal en het Hoofd-Gouvernement van Batavia staan, en de Compagnie in Eigendom toebehoren, als mede de buiten Comptoiren tot het drijven van den Koophandel; worden bestierd, door 8 Gouverneurs, 3 Commandeurs, 4 Opperhoofden, 1 Gezaghebber, 3 Directeurs en 3 Residenten; naamlijk: De Gouverneur van AMBOINA, houdende zijn verblijf aldaar op het Kasteel *Victoria*, leggende op 4 graden Zuider breedte en 147 graden 20 Minuten lengte, (gerekend over de Piek van Teneriffe) *Amboina* leverd Nagelen, Noten, Foelie, Ebbenhout en Salmoniehout; en men voerd daar na toe, Hollandsche Wollen Stoffen, Lakens, Jugten, Hollandsch Papier, Gaaren, Hoeden, Zijde Kouffen, Mom en allerhande soorten van Bier. Dit Eiland bevat omtrent 24 uuren in den omtrek, behalven de kleine Eilandjes welke daar toe behoren. Op het Eiland legt een aanzienlijke Stad van dien Naam, en word, behalven het Kasteel *Victoria* door 2 Sterktens beschermd. Heeft eenen Raad van Justitie, en eenen Raad van Regeering. De voornaamste bedienden aldaar, zijn tegenwoordig, de Gouverneur en Directeur; de Opper-Koopman en Secunde; de Fiscaal; de Secretaris van de Politie; de Kooplieden en Onder-Kooplieden; de Hoofden van de onderhorige Eilanden enz. *Hila*, te *Saparoea*, van *Bouro*, te *Laricque*, tot *Harveko*; de Soldij-Boekhouder, Winkelier en Cassier; een gezwore Klerk van de Politie en Secretaris van de Justitie; de Negotie Overdrager en Secretaris van Huwelijks en de kleine Gerichtszaken; Pakhuis-Opziender; Soldij-overdrager en Secretaris van de Weeskamer; de Secretaris van de Chinese Boedel-meesters; de Resident van

Ma-

Manipa 3, 4 Predikanten; De Militaire Officiers zijn tegenswoordig 2 Capiteins, 1 Luitenant, 6 Vendrigs, 3 officiers van de Artillerij; 2 Opper-Chirurgijns en een Equipagie-Opzichter. Men heeft te Amboina eene derde Raadsvergadering, den kleinen Landraad geheeten, bestaande uit 15 Indische Koninkjes, Vasallen van de Maatschappij; en de Leden van den Raad van Justitie, zijnde de Gouverneur mede President daar van. In burgerlijke zaken, kan men appelleeren na Batavia; doch niet in Lijfstraffelijke zaken. BANDA: dit Eiland is omtrent drie uuren gaans lang, en maar een breed. De Gouverneur houd zijn verblijf aldaar op het Kasteel *Hollandia*, leggende op 4 graden 40 Minuten Zuider breedte en 149 graden lengte. *Banda* leverd Noten, Foelie, Olie van Foelie, Indigo, Schildpadhoorn en Wasch; en men voerd de bovenstaande Waren na Amboina ook daar na toe. Legt 21 uuren ten Westen van Amboina. Onder dit Gouvernement behoren de Eilandjes *Loutor*, *Nera*, *Pulloway*, *Pullaron*, *Rozegein* en *Guntapi*. Gelijk de Nagelen, de voornaamste vrucht van Amboina is; zo is de voornaamste vrucht van Banda, de Notemuscaat en Foelie. De Politique Bedienden van dit Gouverhement zijn: de Gouverneur en Directeur; de Secunde; de Fiscaal, Koopman; Hoofd van *Poelo Aaij* en *Rhun*; van *Waijer*; en van *Orrien*; de Soldij Boekhouder; Secretaris van de Politie; eerste gezworen Klerk van de Politie en Secretaris van Justitie; de Dispencier; Cassier en Winkelier; Negotie-Overdrager; Soldij-Overdrager; 2 Predikanten; gemeenlijk zijn de Militaire Officieren, 1 Capitein; 1 Capitein Luitenant; 2 Luitenants; 6 Vendrigs; 2 Officiers van de Artillerij; 2 Opper-Chirurgijns, en de Equipagie-opzigter. TERNATE is nog kleinder. De Gouverneur

neur houd zijn verblijf aldaar op het Kasteel *Oranje*, leggende op 55 Minuten Noorder breedte en 146 Graden en 20 Minuten lengte. *Ternate* leverd Nagelen, Noten, Foelie, Ambergris, Schildpad-hoorn, Vogel-nesjes, Timmerhout, Lont, Wasch en Zwavel-aarde: Men voerd 'er dezelve goederen als na Amboina, en Levensmiddelen na toe. Onder het Gouvernement van Ternate behoren de Eilanden *Tidor*, *Motir*, *Makjan* en *Batsjan*, alle met goede Sterktens voorzien. De Politique Bedienden zijn; de Gouverneur en Directeur; de Opper-Koopman en Secunde; de Onder-Kooplieden; de Residenten van *Gorontalo*, van *Manado*, van *Limbotto*, van *Bwool*, van *Xullabessie*; de Secretaris van de Politie, de Winkelier, Dispencier, Negotie-Overdrager, Soldij-Overdrager, de Secretaris van kleine Gerichtszaken; 2 Predikanten. De Militaire Officiers zijn gemeenlijk: 1 Capitein, 1 Luitenant, 4 Vendrigs, 1 Officier van de Artillerij; verder de Equipagie-Opzigter en de Opper-Chirurgijn. Macassar, zijnde een Stad en Koningrijk, gelegen op het groot Eiland *Celebes*, omtrent 160 Mijlen Noord-Oost van Batavia, tusschen *Borneo* en de Molukkische Eilanden. De Gouverneur houd zijn verblijf aldaar op het Kasteel *Rotterdam*, leggende op 5 Graden, 10 Minuten Zuider breedte, en 139 Graden, 40 Minuten lengte. *Macassar* leverd Goud, Indigo, Schildpad-hoorn, Vogel-nesjes, Hartshoorn, Cadjang, Rijs, Padij, Tabak, Wasch, Rottingen, Clapus-Olie, Sapanhout Binaas en gedroogd Hartenvleesch: de Compagnie brengt 'er veele Bengaalsche, Suratsche en andere Lijwaten na toe, als mede Scharlaken, Gouden en Zilveren Stoffen, Koper, Tin, enz. De Politique bedienden zijn: De Gouverneur en Directeur; de Opper-Koopman en Secunde

de, de Fiscaal; de Onder-Koopliedeu; de Ontfanger en Licentmeester; de Secretaris van de Politie; de Kassier; de Winkelier; de Residenten op *Bima*, op *Boelocomba* en *Bonthain* en op *Maros*; de Soldij-Boekhouder; de eerste gezworen Klerk van Politie en Secretaris van Justitie; de Dispencier, de Negotie-Overdrager, de Soldij Overdrager; de gezworen Klerk; de Opper Tolk, de Resident op Saleijer, een Predikant. De Militaire Officiers aldaar zijn: 1 Capitein, 2 Capitein-Luitenants, 4 Vendrigs, een Officier van de Artillerij; verder 2 Opper-Chirurgijns en een Equipagie-Opzigter. MALACCA, de Hoofdstad van een Koningrijk van den zelfden naam, gelegen in het Zuidelijkste gedeelte, van het groot Half-Eiland van Indië over de Ganges. De Inwoonders heeten Maleiers. De Gouverneur houd zijn verblijf in de Stad *Malacca*, leggende op 2 Graden 20 Minuten Noorder breedte, en 122 Graden 40 Minuten lengte. *Malacca* leverd Goud, Tin, Koper, Lapis Bezoar en Pedro del Porco. De Maatschappij verhandeld 'er veel Bengaalsche, Suratsche en andere Lijwaten. *Malacca* is zeer gelegen voor den handel op China en Japan. De Schepen uit Japan komende, moeten te Malakka aanleggen, alwaar de verdeeling gemaakt word van de aangebragte goederen, die ten deele voor Europa en ten deele voor de verscheidene Kantooren der Maatschappij in de Indiën geschikt zijn. De Politique Bedienden zijn: De Gouverneur en Directeur; de Opper-Koopman en Hoofd-Administrateur; de Onder-Kooplieden; de Ontfanger en Licentmeester, Winkelier; Guarnisoen-Boekhouder; Fiscaal; Cassier; Secretaris van de Politie; Dispencier; Negotie-Overdrager; Soldij-Overdrager; gezworen Klerk van de Politie; Secretaris van Justitie; Secretaris van de Wees-

kamer; Commandant te *Pera*: Een Predikant. De Militaire Officiers zijn: 1 Capitein, 1 Luitenant, 4 Vendrigs; verder een Equipagie-Opziender en 2 Opper-Chirurgijns. CORMANDEL is een gedeelte der Oost-Kust, van het groot Half Eiland van Indie, aan deeze zijde de Ganges. De Maatschappij bezit langs deeze Kust verscheidene aanzienlijke Plaatzen, naamlijk: *Negapatnam*, *Nezipatnam*, of *Petapoeli*, *Tegepatnam*, *Sadraspatnam*, *Mazulipatnam*; *Datchiron*, *Bimilipatnam*, *Nagernantze*, *Konjumelle*, en *Paleakatte*, enz. De Gouverneur houd zijn verblijf te *Negapatnam*, leggende op 10 Graden 40 Minuten Noorder breedte, en 102 Graden lengte. *Cormandel* leverd Indigo, Gommelak, Casiatoershout, Catoene-garen, Roggevellen, Rijs, Staal, Yzer, Vloer-steenen, Neteldoeken, Catoene Lijwaten en Citsen, enz. De Maatschappij zend 'er Specerijen, Japans Koper, Tin, Goud, Sandelhout, Siams-Japanshout enz. na toe. De Politique Bedienden van dit Gouvernement zijn: De Gouverneur en Directeur; de Secunde en Hoofd-Administrateur; Te *Negapatnam*, een Fiscaal; eerste Pakhuismeester, en Negotie-boekhouder. Te *Paleacatte*; een Opperhoofd, Secunde, Fiscaal en Cassier. Te *Sadraspatnam*, een Secunde en Cassier. Te *Negapatnam*, de tweede Pakhuismeester, Adegaar en Muntmeester, Factuur-houder, Essaijeur. Te *Palicol*, een Opper-hoofd. Te *Bimilipatnam*, een Opper-hoofd. Te *Jaggernaijkpoeram*, een Opper-hoofd. Te *Tegenepatnam*, een Resident. Te *Negapatnam*, de Secretaris van de Politie, Kassier, Soldij-Boekhouder, Negotie-Overdrager, Dispencier, Adegaar der Dorpen, Ontfanger, Opziender der Werken; 2 Gedeputeerden in de Munt; 2 Gedeputeerden in de Negotie-Pakhuizen, eerste gezworen Klerk van Po-

Politie, Secretaris van Justitie, gezworen Klerken, Translateur in de Portugesche Taal. Te *Paleacatte*, een Boekhouder, Pakhuismeester en gezworen Scriba. Te *Portonovo*, een Resident. Te *Binnilipatnam*; de Secunde en een Cassier. Te *Palicol*, een Secunde en Cassier. Te *Sadraspatnam*, een Secunde en Cassier. Te *Mazulipatnam*, een Resident. Te *Jaggernaijkpoeram*, een Secunde en Cassier: Een Predikant. De Militaire Officiers zijn gemeenlijk; 4 Capiteins, 6 Luitenants, 16 Vendrigs, 2 Officiers van de Artillerij; verder een Equipagemeester en Opper-Chirurgijn. CEILON, is een groot Eiland, gelegen ten Zuid-Oosten van de Kust van Cormandel. De lengte is omtrent 60, en den Omtrek meer dan 200 uuren gaans. De Koning van *Kandi*, een Keizerrijk of Koningkrijk, in het Westelijk gedeelte van Ceilon, en de Maatschappij, hebben het gantsche Eiland onder zig verdeeld. De Maatschappij bezit de Zeekusten en omtrent elf of twaalf uuren gaans Landwaards in. De Gouverneur houd zijn verblijf in de Stad *Colombo*, leggende op 7 Graden Noorder breedte, en 102 Graden Lengte. De verdere Steden en voorname Plaatzen zijn; *Negombo*; *Matura*, *Punte-Gale*; *Jafnapatnam*, *Trinkenomale*, de Sterkte *Hammen*, *Hiel* enz. *Ceilon* leverd Kaneel, Paarlen, Cardemom, Ebbenhout, Araeq, Elpenbeen, Chincos-hoorns, Zaaijwortelen, Roggevellen, Cauris, Catoene-garens, Lijwaten, geschilderde doeken, Olijphanten, Wild, Vee en Visch. De Politique Bedienden van dit Gouvernement zijn: De Gouverneur en Directeur; de Commandeurs van *Jaffanapatnam* en van *Gale*. Te *Colombo*, een Hoofd-Administrateur en Dessave. Te *Jaffanapatnam*, een Dessave. Te *Matura*, een Dessave. Te *Trinconomale*; een Opper-hoofd. Te *Colombo*, de

eerste Pakhuismeester, Negotie-Boekhouder, eerste Visitateur, Soldij-Boekhouder, Fiscaal, Secretaris van Politie, een Luitenant Dessave. Te *Jaffanapatnam*, een Administrateur. Te *Gale*, een Administrateur. Te *Tutucorijn*, een Opper hoofd. Te *Colombo*, het Hoofd der Mahabadde, Negotie-Overdrager, Dispencier, President van de Tuijnbeschrijving en Ontfanger der Domeinen. Tweede Visitateur, Cassier, Winkelier, klein Winkelier, tweede Pakhuis-meester, Opziender van het Yzer-Magazijn, Secretaris van Justitie, eerste gezworen Klerk van Politie, Soldij-Overdrager. Te *Jaffanapatnam*, een Fiscaal, Secretaris van Politie, Soldij-Boekhouder en Cassier, Tombohouder en Winkelier, Pakhuis-meester. Te *Gale*, een eerste Pakhuis-meester, Fiscaal en Cassier, Soldij-Boekhouder en Sabandaar, Secretaris van Politie en Justitie, Opziender der Gale-Corle, Dispencier. Te *Tutucorijn*; een Administrateur, Lijwatier en Pakhuis-meester. Te *Ponnecail*, de eerste Resident. Te *Trinconomale*, een Administrateur. Te *Calpettij*, een Opper-hoofd. Te *Manaar*, een Opper-hoofd. Te *Colombo*, een Secretaris van de Weeskamer, een Tonbohouder, Secretaris van den Landraad, Adjunct van den Fiscaal, Commissaris van den Arreek, gezwore Klerken ter Secretarij van Politie, Secretaris van Huwelijkszaken, gezwore Klerken ter Secretarij van Justitie, Gecommitteerden bij den Arreek, Guarnisoen-Schrijver, Consumtie-Boekhouder op *Hulfitsdorp*. Te *Jaffanapatnam*; een Secretaris van de Justitie, Secretaris van den Landraad, Negotie-Overdrager, Soldij-Overdrager, Secretaris van de Weeskamer, Resident te *Caijts* en Resident te *Punto Pedro*. Te *Gale*, de eerste gezworen Klerk van Politie en Justitie, de tweede Pakhuis meester,

de

de Negotie-Overdrager, Soldij-Overdragen, Scriba van den Landraad, Winkelier, gezworen Klerk van de Politie, en Justitie, Opziender van den Arreek. Te *Mature*, een Consumtie-Boekhouder en geauthoriseerde. Te *Tutucorijn*, een Secretaris en Fiscaal, Soldij-Boekhouder en Cassier, eerste Klerk en Negotie-Overdrager; een Muntmeester, Essajeur, Gecommitteerden in de Munt, de Eerste en tweede Resident te *Kilkare*, Tweede Resident te *Ponnecail*, eerste Resident aan *Caab Commerijn*, Eerste Resident te *Mannapaar*, Tweede Resident te *Mannapaar*, de Resident te *Alanddle*. Te *Battikaloa*, een Opper-hoofd. Te *Trinconomale*, een Fiscaal, Cassier, Soldij-Boekhouder, Secretaris, Negotie-Overdrager en Consumtie-Boekhouder. Te *Calpettij*, een Consumtie-Boekhouder, Kerkelijke Bedienden; te *Colombo*, 5 Predikanten, waarvan een Rector van het Seminarium is. Te *Jaffanapatnam*, 2 Predikanten. Te *Gale*, 2 Predikanten. Te *Trinconomale*, een Predikant. Te *Colombo* een Proponent. Op *Cotta*, een Proponent. Op *Caliture* een Proponent. Zee-Officiers. Te *Colombo* een Equipagie-meester. Te *Gale*, een Equipagie-meester. Militaire Officieren tegenwoordig: Een Colonel en Hoofd van de Militie, 1 Luitenant Colonel, 2 Majoors, 18 Capiteins, 4 Capitein-Luitenants, 1 Luitenant, Hoofd te *Caliture*, 30 Luitenants, 65 Vendrigs. Van de Cavallerij, 1 Capitein, 1 Luitenant, een Sous-Luitenant, 3 Capiteins van de Artillerij, 1 Ingenieur en Fabrijk. Het Hoofd van de Artillerij en eerste Ingenieur te *Gale*, 4 Ingenieurs, 8 Capitein-Luitenants, 8 Luitenants, 4 Extraordinaire Luitenants, 2 tweede Luitenants, 8 gezwoore Land-meeters, 7 Opper-Chirurgijns, 1 Chirurgijn-Majoor, 1 Apothecar te Colombo. CABO DE GOEDE HOOP,

aan den uitersten hoek van het Zuidelijk deel van Africa. De Gouverneur houd zijn verblijf aldaar op het Kasteel, gelegen op 34 Graden, 12 Minuten Zuider breedte, en 38 Graden 12½ Minuten lengte. Dit Gouvernement geeft Tarwe, Rogge, Garst, Wijn, Ebbenhout, Ambergris, Assen, allerhande Vee, en allerlei schoone Moeskruiden tot verversching voor de Schepen, waar toe de volkplanting aan deeze Kaap hoofdzakelijk is aangelegd. De Politique Bedienden van dit laatste Gouvernement zijn; de Gouverneur en Directeur, de Opper-Koopman en Secunde, de Independent Fiscaal, de Dispensier, Pakhuis-meester, Kelder-meester, Secretaris van de Politie, Winkelier, Adjunct-Fiscaal, Cassier, Landdrost van Swellendam, Negotie-Overdrager, Secretaris van de Justitie, Guarnizoen-Boekhouder; eerste gezwooren Klerk van Politie, Secretaris van de Weeskamer, Posthouder aan de Baaij Fals, Opziender van 't Hout-Magazijn en Slaven-Logie, Landdrost van Stellenbosch en Drakensteijn, Secretaris van Swellendam, 2 Ordinaire Gecommitteerden, gezwoore Klerk ter Secretarij van Justitie, gezwoore Klerk van de Weeskamer, Secretaris op Stellenbosch en Drakenstijn. 7 Predikanten. Een Equipagie-meester. Militaire Officiers; 1 Luitenant-Colonel en Hoofd van de Militie, 1 Capitein, 1 Capitain-Luitenant, 2 Luitenants, 6 Vendrigs, 2 Officiers van de Artillerij en 2 Opper-Chirurgijns. 1 Het *Commandement* op JAVAAS NOORD-OOST-KUST. De Commandeur houd zijn verblijf te *Japara*, gelegen op 6 Graden 30 Minuten Zuider breedte en 131 Graden 30 Minuten lengte: Leverd Cardemon, Rottingen, Vogelnesjes, Buffelshuiden, Timmerhout, Zwavel, Tabak, Zaaij-wortelen, Rijs, Cadjang, Boontjes, Padi, Zout, Tamarinde en Clappus-olie. De Politique Hoofd-bedienden zijn; de Gouver-

De

neur en Directeur; de Gezaghebber over den Oosthoek en Secunde van het Gouvernement, een Opper-Koopman. Te *Samarang* een Hoofd-Administrateur en Fiscaal. Te *Souracarta*, een Resident en tweede Resident. Te *Grissée*, een Resident. Te *Samarang* een eerste en tweede Pakhuis-meester, Cassier Soldij-Boekhouder, Ontfanger en Secretaris van Politie, en Negotie-Boekhouder. Te *Tagal*, een Resident. Te *Sumanap*, een Resident. Te *Japara*, een Resident. In de *Matarm*, een Resident. Te *Rembang*, een Resident. Te *Sourabaija*, een Administrateur, Soldij-Boekhouder en gezwore Scriba. Te *Joana*, een Resident. Te *Paccalongang*, een Resident, en verdere mindere bedienden. Heeft een Predikant. De Militaire Officiers zijn, het Hoofd van de Militie. Van de Cavallerij, 2 Capitains, 3 Luitenants, 2 Sous-Luitenants, 2 Cornets. Van de Infanterij, 2 Capitains, 1 Capitain-Luitenant. 5 Luitenants, 20 Vendrigs en 2 Officiers van de Artillerij. De *Directie* van BENGALEN; een Koningrijk aan de vaste Kust van Indie ter weder zijde van de Ganges, hebbende de Maatschappij aldaar aanzienlijke Kantoren. De Directeur houd zijn verblijf aldaar in de Logie te *Ouglij*, gelegen op 23 Graden 50 Minuten Noorder breedte, en 111 Graden 20 Minuten lengte. Deeze Directie leverd; Zijde, Florette Garen, Salpeter, Amphion, Borax, Zegellak, Zaadlak, Gommelak, Salarmoniak, Curcuma, Katoene Lijwaten, Citsen, Gengber, Cauris de Maldivis, Tarwe, Boter, Cadjang, Kisserij, Waschdoek, Zeildoek, Touwerk en Lont; de Maatschappij brengd daar na toe, Goud, Zilver, Koper, Spiauter, Tin, Lood, Kwikzilver, Vermillioen, Verlakte Schrijf-kantoren, Spiegels, Lakens enz., maar voornaamlijk, Peper, Kaneel, Nagelen, Noten, Foelie, Arak, en Sjanken, of Horentjes van Madura. De voornaam-

ste Politique bedienden zijn, de Directeur enz. te *Ouglij*. Het Opper-Hoofd van *Cassembaar*. Het Opper-Hoofd te *Pattena*. De Resident te *Dhekka*, en andere bedienden meer. Verder 1 Capitein, 1 Luitenant, 2 Vendrigs, 1 Ingenieur, 2 Artillerij-bedienden. De *Directie* van SURATTE, dit is een voorname Stad, van het Koningrijk Guzuratte, in het Rijk van den Grooten Mogol, alwaer de Maatschappij een aanzienlijk Kantoor heeft. De Directeur houd zijn verblijf aldaar in de Logie, leggende op 23 Graden 40 Minuten Noorder breedte, en 96 Graden 40 Minuten lengte. Deeze Directie leverd; Citsen, Catoene Lijwaten, Zijde Stoffen, Catoene-Garen, Indigo, Zegellak, Zaadlak, Pordsjak, Cathou, Aloë Succatora, Assa Foetida, Mirre, Tarwe, en Zilvre Roupijen. De Maatschappij zend daar na toe, Specerijen, Koper, Tin, Schildpad, Kamfer, Vermillioen, Benjuin, Lakens enz. De Politique Bedienden zijn de Directeur, de Hoofd-Administrateur, Fiscaal en andere meer. Het *gezaghebberschap* van SUMATRAAS WEST-KUST. Sumatra is een groot Eiland, ten Noord-Westen van Java, aan de straat Sunda gelegen, alwaar de Maatschappij verscheide Vestingen en Kantoren houd, die haar aldaar meester van den voornaamsten handel maakt. De Gezag-hebber houd zijn verblijf in de Schans te *Padang*, gelegen op 1 Graad zuider breedte, en 120 Graden 55 Minuten lengte. Deeze West-Kust leverd Goud, Peper, Benzoin, Campher Baros, Clappus-olie; dog voornaamlijk Peper, die tegen Neteldoeken en Catoene Lijwaten werden ingeruildt. De Politique Bedienden van dit Gezaghebberschap zijn, te *Padang*, de Gezag-hebber enz. Te *Poele Chinco*, een Opper-Hoofd. Te *Adjerbadja*, een Resident. Te *Baros*, een Resident en het Hoofd der Militie. Het *Commande-*

ment

ment van Mallabaar, zijnde een gedeelte van de West-Kust van het groot Half-Eiland van Indië, aan deeze zijde de Ganges, De Commandeur houd zijn verblijf in de Stad *Couchin*, gelegen op 10 Graden 10 Minuten Noorder breedte, en 98 Graden 30 Minuten lengte. Dit Commandement geeft Peper, Cardamom, Catoene-Garen, Araçq, Curcuma, Cagertouw, wilde Kaneel, en Cauris de Maldives, maar voornaamlijk Peper. De Politique Bedienden aldaar zijn: Te *Couchin*, de Commandeur, Secunde, Fiscaal, Cassier enz. Te *Canannor*, een Opper-Hoofd. Te *Coilan*, een Opper-Hoofd. Te *Cranganor*, een Resident. Te *Chettua*, een Consumptie-boekhouder. Te *Tegenepatnam*, een Resident. Te *Caliçoilan*, een Resident. Te *Porca*, een Resident, en andere bedienden, meer. Verder 2 Predikanten; 1 Capitain, 1 Capitain-Luitenant, 3 Luitenants, 6 Vendrigs, 1 Luitenant van de Artillerij, 1 Opzigter van d'Equipagie en Opper-Chirurgijn. Het Commandement Bantam, op het Eiland Java. De Commandeur houd zijn verblijf aldaar op het Fort *Speelwijk*, leggende op 6 graden 5 Minuten Zuider breedte, en 126 Graden 20 Minuten lengte. Dit Commandement geeft bruine Peper, witte Peper, Kalk en Camhout. De voornaamste bedienden zijn: De Commandeur, Administrateur, Fiscaal, gezworen Scriba; verder 1 Capitain, 2 Luitenants, 3 Vendrigs, 1 Vuurwerker en Opper-Chirurgijn. Japan, zijnde een magtig Keizerrijk gelegen ten Oosten van China. Geen Europische Natie, buiten de Nederlanders, mogen aldaar handelen. Het Opper-Hoofd houd zijn verblijf in de Logie te *Nangazacki*, leggende op 32 Graden Noorder breedte en 150 Graden 20 Minuten lengte. Japan geeft Staaf-koper, Goud, Zilver, Campher, Porcelein, Ambergris, Lakwerken enz. De Maatschappij zend daar

na

na toe, Specerijen, ongewerkte Zijde, Chinesche Zijde-Stoffen, Lakens, Hartevellen, Hennep, Wolle, Katoen, Zuiker, Campher, Borax, Sapanhout, Brazilienhout, Olijphants-tanden, Bloedkoraal enz. De Voornaamste bedienden aldaar zijn: Een afgaand en aankomend Opper-Hoofd, die Jaarlijks verwisseld moet worden; Pakhuis-meester, Despencier, Negotie-Boekhouder en Scriba. PERSIE, een magtig Koningrijk, dat ten Oosten aan 't Rijk van den Mogol, en ten Westen aan Turkijen grenst. De Directeur houd zijn verblijf in de Logie te *Gamron*, legt op 27 Graden 30 Minuten Noorder breedte, en 79 Graden lengte: Leverd Zijde, Kirmanse Wol, Paarlen, Fluwelen, Goude Lakenen, Tarw, Tabak, Wijn, Amandelen, Allerhande Fruiten, Koper en Rood-Aarde. De Maatschappij zend 'er na toe, veel gemunt Geld, zo Ducatons als Stukken van Achten, veele Hollandsche Lakenen, Specerijen in groote meenigte, Zuijker, Gengber, Indigo, Sapanhout, Vermillioen, Wierook, Benjuin, Kwikzilver, Koper, Loot, Neteldoeken, Lijwaten, enz. TIMOR, een Eiland, Zuid-Zuid-Oost van Java gelegen. De Resident houd zijn verblijf aldaar op het Kasteel *Concordia*, gelegen op 10 Graden 15 Minuten Zuider-breedte en 140 Graden 20 Minuten lengte, leverd Goud, Sandelhout, Ambergris, Wasch en Slaven. PALEMBANG; het Opper-Hoofd houd zijn verblijf in de Logie aldaar, leggende op 2 Graden 30 Minuten Zuider breedte, en 125 Graden lengte. Dit Kantoor leverd Peper, Draken-bloed, Hand-rottingen, Aquilhout en Zout. JAMBY, het Opper-Hoofd houd zijn verblijf op die Logie, leggende op 1 Graad Zuider breedte, en 125 Graden lengte. Dit Kantoor leverd veel Peper, ook Zout, Aquilhout, Draken-bloed, Hand-rottingen enz.

CHE-

CHERIBON, de Resident houd zijn verblijf aldaar op het Fort *Bescherming*; dit Kantoor leverd Peper, Lange Peper, Indigo, Zuiker, Paarlen, Catoene Garen, Gengber en Sapanhout. SIAM, een magtig Koningrijk, grenzende ten Oosten aan Cambodia, en ten Westen aan Ava en Pegu. Het Opper-Hoofd houd zijn verblijf in de Logie bij *Judea*, leggende op 15 Graden Noorder breedte, en 123 Graden lengte. Dit Kantoor leverd Tin, Sapanhout, Gommelak, Namrak, Huiden, Vellen voor Japan, Aquilhout en Atchar. De Maatschappij zend 'er na toe, Specerijen, Peper, bloed-koraal, Kwikzilver, Sandelhout, Lakens enz. TONQUIN; De Resident houd zijn verblijf in de Logie aldaar, leggende op 21 Graden 30 Minuten Noorder breedte, en 125 Graden 40 Minuten lengte. Dit Kantoor leverd Staaf-koper, Goud, Zilver, Campher, Porcelein, Ambergris, Lakwerken. Deeze alle, met nog eenige bijzondere Comptoiren, staan onder het Opper-Gouvernement van BATAVIA, een aanzienlijke Stad op het Eiland Java. Deeze Stad legt op 6 Graden 20 Minuten Zuider breedte, en 127 Graden 10 Minuten lengte. De Gouverneur-Generaal houd zijn verblijf op het Kasteel te Batavia. Hij wierd in voorige tijden door de Maatschappij benoemd en door de Staten Generaal aangesteld, dog zedert den Jare 1749, toen zijne Doorluchtige Hoogheid, WILLEM KAREL HENDRIK FRISO, anders genaamd WILLEM DE IV. Prins van Orange en Nassau, &c. &c. &c. Capitain en Admiraal Generaal der Unie, (glor. gedachtenisse) was aangesteld en ingehuldigd, tot *Hoofd-bewindhebber* en *Gouverneur Generaal* van de *Nederlandsche Oost-Indische Maatschappij*, wierd de toen regerende zevenentwintigste Gouverneur Generaal, Gustaaf Willem *Baron van Imhoff*, door

zij-

zijne D. H. als deszelfs Luitenant, in dat Hooge Ampt bevestigd; en, na zijn dood, wierd den Directeur Generaal *Jacob Mossel*, bij voorraad, tot Gouverneur Generaal aangesteld, in welke waardigheid hij, door de verkiezing van Z. D. H. bevestigd wierd, op de benoeming van de Heeren *Representanten* van deezen Prins, en van de vergadering van Zeventienen; dog na de dood van dien Prins, en het overlijden, van den Gouverneur Generaal *Mossel*, wierd den thans regerende negen en twintigste Gouverneur Generaal *Petrus Albertus van der Parra*, op den ouden voet daartoe aangesteld; maar in den Jare 1766, zijne Doorluchtige Hoogheid, WILLEM DE VDE, Prins van Orange en Nassau, &c. &c. &c. Erfstadhouder, Capitain Admiraal Generaal der Vereenigde Nederlanden, tot tweede *Hoofd-bewindhebber* en *Gouverneur Generaal* van de *Nederlandsche Oost-Indische Maatschappy*, aangesteld en ingehuld zijnde, wierd op de voorstelling van deszelfs *Representant*, in alle de Kamers, den Heer *Thomas Hope*, en de Vergadering van Zeventienen, den gezegden regerende Gouverneur Generaal van *der Parra*, door de verkiezing van zijne D. H., als deszelfs Luitenant, in dat hooge Ampt bevestigd, behoudende den Tijtel *van Gouverneur Generaal van Nederlandsch Indie*. Zelf geven hem de Oost-Indische Vorsten, (geen andere dan de onafhankelijke Keizerlijke Koninglijke en Vorstelijke Regering kennende) den Koninglijken Tijtel, dat de Maatschappij om die reden, en om deszelfs hoog aanzien niet te kwetzen, oogluikend duld; gelijk de Keizer van Abijssinie, in den Jaare 1690, in zijnen Brief, aan den Gouverneur Generaal *Jan Camphuis*, zijn Hoog Edelheid noemde, *de Glorie en de alleredelste Sultan van de Sultans der Hollanderen, mitsgaders de grootste Koning*

ning der Koningen van 't Rijk van Java, de Gouverneur Jan enz. Hij moet aan de Maatschappij, zo wel als aan de Staten Generaal getrouwheid zweeren. Zijn Ampt is een der voordeeligste en aanzienlijkste, maar mogelijk het moeijelijkste dat de Republijk heeft, hebbende eene Maandelijksche Wedde van 1400 guldens, en 400 guldens voor zijn Tafel; (1) behalven het onderhoud van zijn Stoet, die de Maatschappij betaald, en mede een aanzienlijke Somme gelds bedraagd. Buiten deeze inkomsten, (zegt een beroemd hedendaags Schrijver,) heeft hij geene Voordeelen, of dezelve worden, op eene geheime wijze, verkregen. En 't ontbreekt niet aan Gouverneurs, die van deeze onbekende voordeelen zo veel hebben opgelegd, dat zij, binnen weinige Jaren, schatrijk geworden zijn. Hij voerd den Tijtel van *Zijne Hoog-Edelheid.* Hij mag van niemant geschenken ontfangen, en geenen bijzonderen Koophandel drijven. Ingeval van Verraad kan hij voor den Raad van Justitie te recht gesteld worden. Ook behoud de Maatschap-

(1) Hier omtrent zijn de Schrijvers verschillend. Eenige zeggen, 800 Rijksdalers, en 500 Rijksdalers voor zijn tafel. De Schrijvers van *de Zee- en Landtochten* XII. D. *bladz.* 545 geeven een Lijst op van de Tractementen der Beampten en Bedienden van de Maatschappij, naamlijk: De *Gouverneur Generaal* 1200 guld. maandelijks en 200 Realen ligt geld à 48 stuiv. kostgeld. *Directeur-Generaal* 500 guld. en 100 Realen. Ordinaris Raden, 350 guld. Raden Extraordinaris 200 guld. Gouverneurs 200 guld. Deeze 3 laatsten ieder 30 Realen kostgeld 's maands, Directeurs 100 guld. Commandeurs, Secretaris van den Generaal en Raden 150 guld. Deeze 3 laatsten ieder 13 Realen kostgeld 's maands. President van den Raad van Justitie 250 guld. 30 Realen Huishuur en 13 Realen kostgeld 's maands. Ordinaris Raden van Justitie 100 guld. 25 Rijksd. Huishuur en 13 Realen kostgeld 's maands, enz.

schappij het Recht aan zig om hem, ten allen tijden; op te ontbieden en zijn Ampt te benemen, waar van verscheide Voorbeelden zijn. Hij kan ook, na verkregen verlof van de Maatschappij, zijn Ampt nederleggen. Hij kan als Capitein en Admiraal Generaal van de Krijgsmagt der Maatschappij in de Indien aangemerkt worden; zijn Ampt is zeer lastig, zijnde van 's morgens tot 's avonds overkropt van bezigheden, niet alleen met het ontfangen en afvaardigen van brieven, maar voormiddags verleend hij gehoor aan een groot getal van menschen; en de voornaamste bedienden komen hem rapport doen van het voorgevallene en zijne bevelen afhalen, zo dat hij naauwelijks tijd heeft om, met rust, een niet langdurend middagmaal te houden, en arbeid dan tot den Avond toe. Ten aanzien van de Indische Vorsten, moet alles met plechtigheid geschieden, voornaamlijk de gehoorgeving der Gezanten, om ontzag bij de Indianen te verwekken; het is ook om die reeden, dat de Maatschappij hem een Koninglijke Hofstoet verleend. Na buiten rijdende word hij van 16 Ruiters, en eenen Trompetter verzeld, die eenen Hofmeester aan hun hoofd hebben, daar na volgen twee Helbaardiers te paard, daar op de koets van den Gouverneur. Zijn Stalmeester rijd ter regter zijde van de koets, die van zes Helbaardiers te paard gevolgd word; dan de koetzen, daar zijn gezelschap in zit, en den trein word gesloten, door 48 Ruiters, onder bevel van een Capitain, en 3 Hofmeesters met een voorrijdende Trompetter. In de Stad word hij van even zo veel Soldaten als te vooren van Ruiters verzeld. Zondags, na de Predikatie geschied de *Parade* voor hem, op deeze wijze. Vooraf gaat het Paard van Staat, zeer prachtig uitgedost en met pluimen vercierd, wordende door een Europe-

aan

aan bij de hand geleid; daar na volgd een Compagnie Ruiters met ijzere blinkende harnassen, en de Pallassen in de vuijst, voorgereden door hunnen Trompetter: Daar na volgen 6 Schalmeispeelers, geleidende een geheel battaillon Soldaten, trekkende voorbij den Gouverneur Generaal, terwijl het Krijgs-Muzijk zig lustig laat hooren; en als 'er een Gouverneur Generaal sterft, word hij met eene Vorstelijke Statie begraven. Die uiterlijke vertooningen van Majesteit houd de Indianen in ontzag, die sterk op de pracht gesteld zijn. De Gouverneur Generaal zit altoos voor in den Raad van Indien, doet de Voorstellingen en heeft, als de Stemmen steken, een beslissende of dubbelde Stem. Na hem volgd in rang de *Directeur Generaal*, die met eenen eerste Raad van Indie is, en presideert in het afzijn van den Gouverneur Generaal. Hij heeft het opzigt, over den inkoop en verkoop van de Goederen der Maatschappij, en die na 't Vaderland en de buiten Kantoren verzonden, of van daar ontfangen worden. De Sleutels der Pakhuizen op Batavia, zijn onder zijne bewaring, en alle de Bedienden van den Koophandel, moeten hem rapport van hunne verrichtingen doen. De *Raad van Indië*, bestaat gemeenlijk uit 18 Leden, zo Ordinare als Extraordinare Leden, zomtijds meerder of minder, dog die niet alle te Batavia resideren, dewijl gemeenlijk, verscheide buiten Gouverneurs, Commandeurs, Directeurs of Residenten tot Raden van Indië worden aangesteld. Deeze Raadsvergadering heeft 2 Geheim-schrijvers, bestierd de burgerlijke zaken, en raadpleegd over de voorstellingen, en komt gemeenlijk, tweemaal ieder week bij een, dog de Gouverneur Generaal kan dezelve, te meermalen doen vergaderen, in buitengewone voorvallen. De *Raad van Justitie* te Batavia, is

 het

het hooge Gerichts-hof van Nederlandsch Indië; bestaat uit een President en 8 gewoone Raden, daar gemeenlijk nog eenige Extraordinare Raden, of geassumeerde Leden bijkomen, als mede de Advocaat Fiscaal, water Fiscaal en Secretaris; van derzelver Vonnissen, zo in burgerlijke als Lijfstraffelijke zaken, valt geen verder Appel; de Gouverneur Generaal kan 'er zelfs voor te recht gesteld, en zo hij van verraad word overtuigd, ter dood veroordeeld worden. De Raad van Justitie komt gewoonlijk, tweemaal ter week, op het Stadhuis bij een, en ieder kan 'er zijn zaak, in persoon, zonder Procureur of Advocaat bepleiten. De President is bewaarder van het *Groot Zegel*, vertonende een Kasteel, in welks midden, de Gerechtigheid zit, die eene weegschaal in de eene, en een Zwaerd in de andere hand houdt, en, om den rand dit omschrift; *Zegel van den Raad van Justitie des Kasteels van Batavia.* De Advocaat Fiscaal handhaaft de wetten in burgerlijke en Criminele zaken; de Water-Fiscaal die van de Zeevaard. De Secretaris steld de Vonnissen en bewaard de Papieren. De voornaamste Politique Bedienden zijn, de Ontfanger Generaal, de Opper-Kooplieden des Kasteels, de Visitateur-Generaal, de Indische Negotie-Boeken, de Boekhouder Generaal, de Groot-Cassier enz. De Kerkelijke bedienden zijn, een Commissaris Politicq, 12 Predikanten, 12 Ouderlingen en 12 Diaconen enz. De Krijgsmagt van de Maatschappij in de Indië is zeer verschillend na de omstandigheid van tijd zulks vereischt. In den Jare 1765 bestond de Zeemagt, uit deeze Zee-Officieren: Het Hoofd van 's Compagnies Zee-magt, de Commandeur en Opper-Equipagie-meester, 5 Zee-Capitains, 3 Capitain-Luitenants; de Onder-Equipagie-meester zijnde Schipper, en 70 Schip-

Schippers. De Militaire Officiers: Collonel en Hoofd van 's Compagnies Landmagt, 2 Luitenant-Collonels, 6 Majoors. De Officiers van de Cavallerij, de Infanterij en Artillerij, de Groot-Majoor en 2 Onder-majoors op Batavia. De Regeering van Batavia bestaat uit de Schepensbank, Weeskamer, Kamer van Huwelijksche en Kleine Zaken, Boedel-meesters van vreemde Sterfhuizen, Collegie van Heemraden enz. De Maatschappij houdt bestendig omtrent 150 Schepen, voerende van 20 tot 60 Stukken Geschuts, behalven nog 40 à 50 mindere Vaartuigen in dienst: Daar worden gewoonlijk, driemalen in 't Jaar, Schepen na de Indie gezonden, die in Maart of April, in September of October, in December of Januarij in Zee steken, te samen 39 of 40 in getal, ieder word op 100,000 guldens geschat, dog ieder bedraagd met de lading, het zilver en geld, ten minsten 400,000 guldens. De te rugkomende Schepen lopen, van October tot Januarij in 2 of 3 Vloten, van Batavia of Ceilon in Zee, en hebben hunne versamelen ververschings-plaats aan de Kaap de Goede Hoop, daar zij 2 à 3 weken blijven leggen, en nieuwe Victualie inneemen. In Vredenstijden nemen eenige Schepen de weg door het Canaal, anders zeilen zij na Hitland, daar het Convooi enz. hen verwagt. Deeze Maatschappij heeft, zederd derzelver oprichting, ontzagchelijke Schatten in de Vereenigde Nederlanden gebragt. Een beroemd Schrijver, rekend het getal der Schepen, welke de Maatschappij, tot op het Jaar 1740, uit Indië te rug bekomen heeft, op omtrent 2000. Als men nu ieder Schip op 2 Tonnen Gouds inkoop steld, dat niet te veel is, en maar 1800 Schepen reekend, dan zal de gantsche Inkoop der Maatschappij 360 Millioenen guldens uitmaken; als men nu verder

rekend, dat 20 Tonnen Gouds inkoop, hier te Lande, 90 Tonnen Gouds bedragen, zo moet van de gantſche inkoop der Compagnie 16200 Tonnen Gouds, of 1620 Millioenen guldens gekomen zijn, dat vermoedelijk nog zo veel niet is als het in der daad belopen heeft. Dog men moet ook reekenen, dat de Maatſchappij, meer dan 230 Schepen, door ſtorm als anderſints, verloren heeft, of die niet te rug gekomen zijn. Deeze Maatſchappij, die veel meêr Landen in de Indie bezit dan de Vereenigde Nederlanden, alle te ſamen, groot zijn, kan men als een ſoort van onderhorige Mogendheid, in de Republijk aanzien, blijvende altoos afhankelijk van de Staten Generaal, ſchoon zij in de Indië een volſtrekt gezag oeffend; want zij maakt Vrede of Oorlog, ontfangd de Afgezanten der Indiſche Koningen, ſticht nieuwe Volkplantingen, bouwd Steden en Sterktens na welgevallen; ook heeft zij 1727., van de Staten Generaal verlof verkregen, om Dukatons, met haar gewoonlijk merk VOC met dit omſchrift: IN USUM SOCIET. IND. ORIENT. op 's Lands munten te doen ſtempelen, onder deeze Voorwaarden: 1) dat de gewoonlijke Vaderlandſche Ducatons, in de Indien, gangbaar zouden blijven, tot zulk een waarde, als de geſteldheid van ieder Geweſt zou mede brengen, 2) dat de Muntmeeſters gehouden zouden zijn, bij eede te verklaren, dat zy de Dukatons der Maatſchappij voor niemant dan voor haar zouden munten. 3) Dat de Maatſchappij de Ducatons altijd zou moeten aanneemen tot den prijs waar toe ze eens gangbaar geweeſt zijn, die op Batavia dertien ſchellingen is: dog om dat de Maatſchappij van de Staten Generaal afhankelijk is en blijft, moeten de Verbonden met de Indiſche Koningen in hunnen

nen naam gesloten worden. De Maatschappij is ook gehouden, hare afhankelijkheid van den zelven te erkennen, door, van tijd tot tijd, verleuging van het verleende Octroi te verzoeken, welke vernieuwing zomtijds, met het bewijzen van bijzondere gunsten vergezeld gaat; gelijk de Staten Generaal, in den Jare 1717 wel uitdrukkelijk hebben verboden: 1) Dat geene bijzondere personen, eenige goederen, naar Oost-Indien, op halve, meerdere of mindere winst, zullen zenden of van daar ontfangen. 2) Dat geene Onderdanen van den Staat zig in dienst van buitenlandsche Oost-Indische Maatschappijen zullen begeeven. 3) Dat niemant eenig deel in buitenlandsche Oost-Indische Maatschappijen zal mogen hebben, en, inzonderheid, geene Goederen van dezelven, hier te Lande, in Commissie ontfangen en verkopen. De vernieuwing van het Octroi, komt de Maatschappij aanzienlijke Sommen gelds te kosten. Boven dien zo heeft de Maatschappij, (gelijk wij zagen) in dringenden nood, aanzienlijke Onderstanden verleend, en geld geschoten; zo heeft zij, in de voorige Eeuw, den Staat, jaarlijks, met 20 Schepen van Oorlog bijgestaan, en naderhand met 12 Tonnen Gouds 's Jaars. In 1673, deed de Maatschappij aan den Staat eene Leening van 2 Millioenen. In 't Jaar 1717, nam zij op haar de betaling der Intresten van eene Negotiatie van omtrent 22 Tonnen Gouds. Boven dien zo betaald de Maatschappij, jaarlijks, voor inkomende en uitgaande Rechten, 364000 guldens, en nog 8 Stukken Metaal Kanon; vierentwintig ponders. Deeze beroemde Maatschappij word bestierd door 67 Bewindhebbers, verdeeld in de Kamers *Amsteldam*, *Middelburg*, *Delft*, *Rotterdam*, *Hoorn* en *Enkhuizen*. Boven dit getal, zend de Ridderschap

van Holland, twee Afgevaardigden in de Oost-Indische Maatschappij, waarvan 'er een in Zuid-Holland, en een in Noord-Holland zitting neemd. In 't begin van den Jare 1749, wierd aan Zijne Doorl. Hoogh. WILLEM KAREL HENDRIK FRISO, *Prins van Orange en Nassau*, *Capitein en Admiraal-Generaal der Vereenigde Nederlanden*, onder goedkeuring van de Staten Generaal, opgedragen, de hooge waardigheden van *Hoofd-Bewindhebber* en *Gouverneur Generaal* van de *Nederlandsche Oost-Indische Maatschappij*, (waar van geen voorbeeld was) onder deeze bepalingen. 1) Dat Zijne D. H., in de Vergadering van Zeventienen zoude voorzitten, in de bijeenkomsten in 's Gravenhagen, en in alle de Kamers of Departementen, der Oost-indische Maatschappij, en daar eene raadgevende en besluitende stem hebben, 't zij in Persoon, of door deszelfs Representanten, zullende deeze geene andere Bedieningen (daar mede niet bestaanbaar) mogen waarnemen, maar moeten genomen worden uit de Hoofd-participanten, en woonachtig zijn in de Provincien van Holland, Westvriesland of Zeeland. 2) Dat Zijne D. H., 't zij door zig zelven, 't zij door deszelfs Representanten, alle zaken zoude konnen voorslaan, die eenige betrekking tot het welzijn der Maatschappij hebben. 3) Dat Zijne D. H. alle de Rechten, Octroijen, Voorrechten, beraamde Schikkingen, Bericht-schriften enz. van de Kamers, Bedienden of Amptenaren en Hoofd-Participanten zoude begunstigen en handhaven. 4) Dat Zijne D. H. alle Vergaderingen en buitengewoone Bijeenkomsten zoude konnen beleggen, ten tijde en plaatze als hij raadzaam zoude vinden. 5) Dat Zijne D. H. zorg zoude dragen, dat de Bewindhebbers en Beampten, welke zig naar de oude gemaakte Regelingen zouden hebben te gedragen, geen deel

na-

nåmen in eenigen Handel, Levering, Verkoping van Goederen, Werk-ſtoffen, Werken, Fabrieken enz., dat zij geene geſchenken ontfangen of uitkeeren, 't zij in geld of de waarde deszelfs, 't zij bij wege van rulling tegen andere Bedieningen of Ampten van Voordeel; alles onder ſtraf van ontzetting van hun Ampt of Bediening en eerloos verklaring. 6) Dat de ingeſlopene misbruiken, van wat tijd af zij ook reeds mogten in gebruik zijn geweeſt, niet zouden geduld worden, maar dat Zijne D. H., met alle magt de hand zou houden en doen houden aan de nakoming der Bericht-Schriften en gemaakte Schikkingen. 7) Dat alle Verſchillen tusſchen de Kamers of hunne Beampten, zouden verbleven worden aan Zijne D. H. 8) Dat Zijne D. H. de verkiezinge zoude hebben van een Bewindhebber, uit eene benoeming van drie Perſonen. 9) Van gelijke omtrent de openvallende Plaatzen van Advocaten of andere aanmerkelijke Amptenaaren. 10) Belangende de Ampten in Indien te begeven, als boven. 11) Dat Zijn D. H., eene bijzondere oplettendheid zoude hebben op de goede Huishouding, en ten deezen opzichte, tevens met de Bewindhebbers, en de gezworene Hoofd-participanten, de noodig geachte ſchikkingen zoude maken. 12) Dat men op gelijke wijze nader Schikkingen zoude beramen, met betrekking tot het beſtuur van zaaken in de Indiën. 13) Dat ten opzichte der Sterktens en Vaſtigheden der Maatſchappije, gelijk mede met betrekking tot de Krijgs-Ampten daar te Lande, Zijn D. H. zoude maken en doen nakomen zulke ſchikkingen, als hij zoude oirbaar vinden. 14) Dat, vermits het redelijk en billijk is, dat de Hoofd-participanten, van tijd tot tijd, kennis krijgen van den ſtaat der Zaken van de Maatſchappij, voor zo verre dezelve

 niet

niet behoren in 't geheim te worden behandeld; Zijne D. H., als hij zulks noodig vind, eene algemeene Vergadering van Hoofd-participanten zoude beleggen, welke zoude vermogen voorstellingen te doen, die bij meerderheid van stemmen goedgekeurd, gebragt zouden worden ter Kamere van Zeventien, wier besluit op dezelven, men in de naastvolgende Vergadering van Hoofd-Participanten, zoude mede deelen. 15) Dat de Bewindhebbers en Hoofd-Participanten, aan Zijne D. H. zouden mogen verblijven alle de Punten en Artijkels, die in deeze tegenwoordige Acte niet wel uitgedrukt waren, onder goedkeuring en bekrachtiging van Hunne Hoog Mogende op te helderen. Thans is (gelijk wij zagen) in de plaats van deszelfs Doorluchtigen Heer Vader (glorieuser gedagtenisse) in dit Jaar 1766, Zijne Doorluchtige Hoogheid, Willem de V., *Prins van Orange en Nassau*, *Erf-Stadhouder*, *Capitein en Admiraal Generaal der Vereenigde Nederlanden*, als *Hoofd-Bewindhebber* en *Gouverneur Generaal van de Nederlandsche Oost-Indische Maatschappij*, het Hoofd daarvan, wordende deszelfs hooge Persoon, in alle de Kamers, gerepresenteerd, door den Ed. Gest. Heer *Thomas Hope*, Bewindhebber van de gemelde beroemde en magtige Maatschappij, ter Kamer Amsterdam. In de bovengemelde Kamers zitten ook eenige beëedigde Hoofd-Participanten. De Bewindhebbers worden uit de Hoofd-Participanten gekooren. Die een aandeel van 3000 guldens Oud Capitaal, in de vier kleine Kamers, *Delft*, *Rotterdam*, *Hoorn* en *Enkhuizen*, in de Maatschappij, en 6000 guldens Oud Capitaal, in de twee groote Kamers, *Amsterdam* en *Zeeland* heeft, word als een Hoofd-Participant aangemerkt. Als 'er een Bewindhebbers Ampt vacant is, word 'er een ander verkoren, uit een drietal van voorgestel-

ſtelde Hoofd-Participanten. Men mag niemant tot Bewindhebber verkiezen die nog geen 25 Jaren oud is. Die elkanderen in den derden of vierden graad van Bloedverwandſchap beſtaan, konnen ook te gelijk geene Bewindhebbers zijn. De Bewindhebbers mogen niets, dan na bekomen verlof, aan de Maatſchappij verkopen. Zij moeten voor hunne Kaſſiers inſtaan, dog de eene Kamer is niet gehouden voor het wangedrag der andere in te ſtaan. De Perſonen of Goederen der Bewindhebbers zijn niet aanſprakelijk wegens zaken die de Maatſchappij aangaan. De Kamer van *Amſterdam* heeft 25 Bewindhebbers, naamlijk: 18 wegens die Stad, een afgezondene van Haarlem en een van Leiden; deeze 20 trekken ieder een Jaarwedde van 3100 guldens Bank-geld. Verder een van Dordrecht, een van Gouda, een van Gelderland, een van Vriesland, en een van Utrecht, welke 5 maar 1200 guldens Bank-geld Jaar-wedde trekken: Deeze zijn verdeeld in 4 Departementen. 1) 5 Van het Pakhuis, die zorg dragen voor den inkoop der goederen die naar de Indië gezonden moeten worden, die de verdeeling maken der terugkomende Koopmanſchappen, om verkogt te worden, en die zorg dragen voor de Goederen welke onverkogt worden overgehouden. 2) 3 Van den Ontfangſt, hebbende de beſtiering der Geld-middelen, en de opzicht over de uitgave en ontfangſt van de Penningen der Maatſchappij. 3) 5 Van de Equipagie, welke zorg dragen voor het laden en loſſen der Schepen, het aanneemen van 't volk, het inkopen der Bouwſtoffen, mond- en Krijgsbehoeften, en de Scheepsbouw. 4) 12 Van de Rekenkamer, zittende tot het onderzoeken der Rekeningen die geſtadig aan de Maatſchappij werden overgeleverd, en eenige van die zijn gelaſt met de geheime zaken van de

Maatschappij. 4 Beëedigde Hoofd-Participanten; gemeenlijk 2 Advocaten van de Generale Compagnie, die te Amsterdam resideren, en derzelver belangen moeten voorstaan. Verdere Officianten en Bedienden: 3 in 't Kantoor van den Opper-Boekhouder; 3 in den Ontfang-kamer; 5 in het Soldij-Kantoor; 5 in het Liquidatie-Kantoor; 4 in de Apothecars-winkels; 15 in het Klerken-Kantoor; 1 Bibliothecaris; 3 in 't Kantoor van het Pakhuis; 5 Klerken van het Pakhuis; 2 Pakhuis-meesters; 3 Opzienders van het buiten Magazijn; 2 Examinateurs der Stuurlieden; 2 Boekhouders van de Monstering en 2 Opzienders; 1 Provoost; 4 Kamer-bewaarders; 1 Boekhouder en 1 Opziender in de Wapen-kamer; 1 Directeur en Proever van de natte waren; 1 Visitateur van het Vaatwerk; 1 Boekhouder van 't Provisie-Magazijn; 19 Bediendens op de Timmer-werf; 1 Advocaat en Procureur voor den Gerechte van Amsterdam, en een groot getal mindere Bediendens. De Kamer van *Zeeland* te *Middelburg*, heeft 12 Bewindhebbers, van de Zeeuwsche Steden, Middelburg, Vlissingen en Veere; naamlijk 9 van Middelburg, 2 van Vlissingen en 1 van Veere, en 1 Gedeputeerde van Groningen. De Zeeuwsche Bewindhebbers zijn verdeeld in 3 Departementen; 1) 4 van de Koopmanschappen; 2) 4 van de Equipagie; 3) 4 van de Thesaurie; 2 Beëedigde Hoofd-Participanten en 4 Reekenmeesters. De Bewindhebbers van de Zeeuwsche Steden genieten ieder, eene Jaarlijksche Wedde van 2600 guldens, en die van Groningen 1200 guld. of zo veel als de andere Provinciale Bewindhebbers. De verdere Bedienden zijn: 1 Opper en 1 Onder-Boekhouder en 1 Cassier; 3 in 't Soldij-Kantoor; 3 in 't Liquidatie Kantoor; 2 in 't Kantoor van de Koopmanschappen; 1 Pakhuis-

mees-

meester; 4 Opzienders; 1 Opziender van de natte Waren en 1 van de Wapen-kamer; 1 Kamer-bewaarder; 1 Opper en 1 Onder-Equipagie-meester; 1 Boekhouder en een Klerk in 't Kantoor van Equipagie; 2 Opzienders in 't Magazijn; 2 in 't Pakhuis te Water, en 2 in 't Yzer-Magazijn; 1 Baas Timmerman, Kuiper, Smit en 2 in de Lijnbaan; 2 Schippers op de Jachten; 1 Advocaat, Procureur en Notaris; 4 Examinateurs van de Chirurgijns en 1 van de Stuurlieden; 1 Makelaar in de Natte waren, en een groot getal mindere Bedienden. De Kamer *Delft*, heeft 7 Bewindhebbers; naamlijk 6 wegens de Stad, en 1 wegens Over-Yssel, genietende ieder 1200 guldens Jaarlijksche Wedde. Een Beëdigt Hoofd-Participant, bij Tourbeurt. De verdere bedienden zijn, 1 Opper-Boekhouder en Cassier; 1 Adjunct en tweede Opper-Boekhouder; 1 Adjunct en tweede Cassier; 1 Soldij-Boekhouder; 1 Adjunct en tweede Soldij-Boekhouder; 2 Klerken; 1 Kamerbewaarder en Opziender van de Pakhuizen; 1 Examinateur van de Schippers en Stuurlieden, en 2 van de Chirurgijns; 1 Chirurgijn op Delfshaven. Aan de Werf tot Delfshaven. De Equipagie-meester, Mr. Timmerman, Schipper op 't Jagt, Bootsman en Klerk, en andere minder bedienden. De Kamer *Rotterdam* heeft 8 Bewindhebbers; naamlijk 6 wegens de Stad, 1 wegens de Stad Dordrecht, en een Gedeputeerde van de Ridderschap bij Tourbeurt; genietende ieder 1200 guldens Jaarlijksche Wedde. Een Beëdigt Hoofd-Participant bij Tourbeurt. De verdere Bedienden zijn; 1 Opper-Boekhouder; adjunct Opper-Boekhouder en Kassier, Soldij en Onder-Boekhouder; 2 Pakhuis-meesters; 1 Klerk en 1 Kamerbewaarder; Equipagie-meester en Opziender van de Werf, Scheeps-Timmerman; Hoog Bootsman,

Schip-

Schipper op 't Jacht, Examinateur der Stuurlieden, Medicinæ Doctor, Chirurgijn en minder bedienden. De Kamer *Hoorn* heeft 8 Bewindhebbers; naamlijk 7 wegens de Stad en 1 Gedeputeerde van de Ridderschap bij Tourbeurt, genietende ieder 1200 guldens Jaarlijksche Wedde. De verdere Bedienden zijn; 1 Opper en 1 Soldij Boekhouder, Cassier, 3 Klerken, 1 Bankier, 1 Liquidatie Boekhouder tot Amsterdam, en een Boekhouder van 't Pakhuis, 2 Equipagie-meesters; 1 Kamer-bewaarder, Scheeps Timmerman en Schipper op het Jacht; 2 Examinateurs van de Chirurgijns en 2 van de Stuurlieden; en andere minder bedienden. De Kamer *Enkhuizen* heeft 7 Bewindhebbers, naamlijk: 6 van wegens de Stad en 1 wegens Alkmaar, genietende ieder 1200 guldens Jaarlijksche Wedde. De verdere Bedienden zijn; 1 Opper-Boekhouder, 2 Soldij Boekhouders, 1 Cassier, 2 Boekhouders, 1 Bankier en Liquidatie Boekhouder tot Amsterdam, 1 Boekhouder en 1 Klerk in 't Pakhuis, 1 Mr. Timmerman, Boekhouder van de Werf; 1 Equipagiemeester, Hoog Bootsman, Mr. Kuiper en Mr. in de Lijnbaan; 2 Kamer-bewaarders, Schipper op het Jacht; Examinateur van de Stuurlieden, Medicinæ Doctor, en de Examinateurs van de Chirurgijns, zijnde de Overluiden van 't Chirurgijns Gilde; en andere mindere bedienden. Driemaal 's Jaars wordt 'er gewoonlijk eene algemeene Vergadering van de Maatschappij gehouden, te weeten, 6 agtereenvolgende Jaren te Amsterdam, en 2 daaraan volgende Jaren te Middelburg, die de *Vergadering van Zeventienen* genoemd word, om dat dezelve bestaat uit 17 Afgevaardigden van de bijzondere Kamers; naamlijk, 8 van Amsterdam, 4 van Middelburg, 1 van Delft, 1 van Rotterdam, 1 van Hoorn en 1 van Enkhuizen; en de zeventiende

word,

word, bij beutten; door de 4 laatste klijne Kamers benoemd, wanneer die Vergadering te Amsterdam gehouden, en door Zeeland, in de Jaren dat die Vergadering te Middelburg gehouden word. De eerste van deeze drie gewoonlijke Jaarlijksche Vergadering, die in 't Laatst van Februarij of 't begin van Maart gehouden word, diend Hoofdzakelijk, om den prijs der Specerijen en de uitdeeling, die de Maatschappij goed vind te doen, vast te stellen. In de tweede, die men in Augustus houd, worden de Brieven, die naar de Indien geschikt, en in de *Haagsche Besoigne* zijn opgesteld, overwogen en vast gesteld, ook word dan de Uitrusting der Herfst-schepen besloten, en zeekere somme daartoe geschikt, en dan handeld men, bij voorraad, over de aanstaande groote Verkoping. De derde, die in 't laatst van October gemeenlijk gehouden word, dan maakt men een vast besluit, niet alleen wegens de groote openbare Verkoping van de Oost-Indische Koopmanschappen, maar ook wegens de Herfst en Kers-schepen van dat Jaar en de Paas-schepen van het volgende Jaar. In deeze Vergaderingen worden ook alle andere zaken van gewigt, die de gantsche Maatschappij aangaan, verhandeldt. Daar word, gewoonlijk in het Voorjaar, een Vergadering in den Haag gehouden, die men gewoon is de *Haagsche Besoigne* te noemen, bestaande uit 10 Bewindhebbers; naamlijk 4 van Amsterdam, 2 van Zeeland, en van de 4 overige klijne Kamers, ieder 1. In deeze Haagsche Besoigne, worden alle de Papieren en Brieven uit de Indien gekomen onderzogt. Terstond, na de aankomst der Schepen, word derzelver Lading of *Cargo*, in openbaren druk bekend gemaakt, het Scheeps-volk afgedankt, en de Commandeur van de t'huiskomende Vloot word, Jaarlijks, aan de Staten Generaal gepresenteerd,

teerd, en ontfangt, (zijn plicht wel betracht hebbende,) een gouden Keten en Medaille, tot een geschenk van de Maatschappij, ook doen eenige daar toe afgezondene Bewindhebbers, ter Vergadering van de Staten Generaal, verslag van den toestand der Zaken in de Indien. De verkoping, in de bijzondere Kamers, op bepaalde dagen, vast gesteld zijnde, zo worden daar van gedrukte Billetten uitgegeven en aangeplakt. Ieder Jaar houd men twee verkopingen, eene in 't Voor en de andere in 't Najaar. Amsterdam verkoopt van alle de Goeren de helft, Zeeland een vierde, en de 4 andere klijne Kamers, ieder omtrent een zestiende deel; de Noten, Nagelen enz. worden, tot den vastgestelden prijs, het gantsche Jaar door afgeleverd, door de Kamers bij beurten, dog word geen aflevering gedaan, dan na dat die Goederen in de Wisselbank zijn betaald. Dog nu moeten wij tot de tweede Hoofdtak van den Koophandel der Vereenigde Nederlanden overgaan; Naamlijk:

De West-Indische Maatschappy. De oorsprong daarvan is dezelve geweest, met die van de Oost-Indische Maatschappij, naamlijk, het verbod van Koning Philip II, aan de Vereenigde Nederlanders gedaan, om op die Gewesten, en zelfs niet op zijne Rijken van Spanjen en Portugal te handelen; en de pogingen van die Verdrukte Nederlanders om, boven en behalven de behartiging van hun eigen voordeel, den Koning van Spanje, en zijne Onderdanen, alle mogelijken afbreuk te doen, ter handhaving van hunne verkregene Vrijheid. Ten dien einde ondernamen zy mede op de Kusten Africa en America Koophandel te drijven, en op de naburige Eilanden te varen. Dit duurde tot het sluiten van het twaalf-jarig bestand in 1609, en verhaaste dit Tractaat zelfs niet weinig, nademaal

de

de Koning van Spanje zeer wel ondervond, wat nadeel hij door die onderneminge, der Nederlanders kwam te lijden. Door een Artijkel van dit Verdrag, het welk dien handel betrof, waar door hen dezelve, op eene zeekere wijze verboden wierd, luidde aldus. „ Dat de Onderdanen van Koning „ Philips, der Aartshertogen van Oostenrijk, en „ der Vereenigde Staten, gedurende het bestand, „ alle vriendschap zullen onderhouden, zonder de „ onheilen, door den Oorlog aangedaan of geleden, „ te gedenken. Hen stond vrij, over en „ weder, te reizen, en onderling te handelen, te „ Land, ter Zee en op de Stroomen; het welk „ nogtans de Koning van Spanje verstaat te moeten „ bepaald blijven binnen Europa, en andere „ plaatzen, die door zijn toelaten, aan onzijdige „ Volkeren, zijne Vrienden en Bondgenoten, tot „ nog toe zijn opengelaten; dog in de Landen, „ Steden en Havenen, buiten de gezegde palen, „ was het hen niet geoorloft te handelen, zonder „ daar toe alvorens verlof bekomen te hebben; „ dog zullen Koning Philips, zijne bewindslieden „ en onderdanen, hen niet beletten, ook aldaar „ te handelen, en met andere Koningen en Volkeren, „ die hen zullen willen toelaten Handel te „ drijven, nog ter dier oorzake den Hollanderen, „ of die den Hollanderen den Handel hebben vrij „ gesteld, eenige moeijelijkheid aan te doen:" Maar wanneer dit bestand, 1621 was geeindigd, wierd den Handel op de West-Indië met ernst en yver voortgezet, het geen de Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden deed besluiten, eene Maatschappij, onder den Tijtel van *Algemeene West-Indische Maatschappij*, op te rigten. Schoon dit Octroi toen verleend wierd, kreeg die Maatschappij haar volle beslag niet, wegens eenige opgekome-

mene zwarigheden, voor den Jare 1623. Dit Octroi behelsden onder anderen, dat niemant in de Vereenigde Nederlanden, buiten deeze Maatschappij, zou mogen varen op de Kusten en Landen van Africa of America, nog ook op de Eilanden tot die Wereld-deelen behorende, als mede niet op het Zuidland, en door de Straten van Magellan, van le Maire enz. Dit octroi wierd in den Jare 1645 voor 25 Jaren, en in 1670, 1700 en 1730 telkens voor 30 Jaren vernieuwt; dog de laatstemaal met eene aanmerkelijke verandering, aangaande de vrije Vaart op die Gewesten, gelijk wij nader zien zullen. De eerste inleg tot deeze Maatschappij beliep 72 Tonnen gouds bank-geld, verdeeld in 1200 Actien, van 6000 guld. ieder. De bestiering daar van wierd verdeeld in 5 Kamers. Amsterdam had vier negende gedeelten, en 20 Bewindhebbers: Zeeland twee negende, en 12 Bewindhebbers: Rotterdam een negende, en 14 Bewindhebbers: Noord-Holland, een negende, en 14 Bewindhebbers: Stad en Lande, een negende, en 14 Bewindhebbers, die uit en door de Hoofd-Participanten, bezittende ieder 2 Actien, verkoren wierden. De Bewindhebbers, welke de andere Provincien hadden, behoefden maar een Actie van 6000 guldens te bezitten. Uit alle deeze verscheide Kamers maakte men een Raad, van 19 Leden; 8 Bewindhebbers van Amsterdam, 4 van Zeeland, en 2 van ieder der 3 andere Kamers, waarbij gevoegd wierd een Gedeputeerde van wegens de Staten Generaal. Deeze Maatschappij maakte, in den beginne, zodanigen opgang, dat zij hoopte, in korten tijd, gantsch Zuid-America te zullen vermeesteren; welke gelukkige voortgangen de Maatschappij, met toestemming van de Staten Generaal bewoog, om Graaf Johan Maurits

ritz van Nassau, een Zoon van Graaf Johan van Nassau Siegen, tot Gouverneur Generaal der Landen in America veroverd, aan te stellen, die in 1637, met 3000 Man, uitgelezen Manschap, en 2 Bewindhebbers als zijne Raden, na Brazil vertrok, wordende Fernambuk tot de Hoofdplaats van het gebied der Maatschappij in de West-Indie verkoren. In den Jare 1625 had, de Zeevoogd Willekens, *Bahia de todos los Santos*, of de Allerheiligen-Baai, benevens de Stad *St. Salvador* enz. veroverd. Van Dorth, Gouverneur van *St. Salvador*, nam 8 rijk geladene Spaansche Schepen, die, ziende de Spaansche vlaggen van het Kasteel waaijen, bedrogen wierden, loopende in die Baai; maar St. Salvador wierd kort daarna weder verloren, dog die schade wierd door den Admiraal *Pieter Pieterszoon Hein* weder vergoed, nemende de Spaansche Zilvre Vloot op de Kust van Florida, waar mede hij, in 't begin van 1628, behouden mede in Holland kwam. De buit wierd begroot op 14 Millioenen en 8 Tonnen Gouds. Men had al van te vooren, om de Oost-Indische Maatschappij nergens in te wijken, en de Actien in waarde te doen rijzen, van 20 tot 25 ten 100 jaarlijks uitgedeeld; dog toen de Zilvre Vloot de Maatschappij in handen viel, deelde men 50 ten 100 uit, zonder een aanzienlijke somme gelds, tegens eenige onverwagte tegenspoed, in voorraad te houden; ondertusschen kwam het uitrusten van Vlooten, de Krijgsverrigtingen, bouwen van Sterkten, het onderhouden van een groot getal Troepen in America, onnoemlijke schatten te kosten; en de Maatschappij moest een nieuwen inleg van de deelgenooten of participanten verzoeken, waar door de Hoofdsomme van 148 tot 180 Tonnen Gouds aanwies, dog van de 32 Tonnen Gouds, nieuwen inlaag, wierd maar 6

ten 100, 's jaars betaald. Hier uit bleek het reets, dat de Maatschappij te groote uitdeelingen jaarlijks gedaan had, dog haar Crediet scheen niet toe te laten zulks te verminderen. Men schepte zelfs nieuwen moed, toen de Admiraal Lonk, 1630, met zijn Vloot zig meester maakte van verscheide Landvoogdijen in Brazil, waar door het aanzien der Maatschappij sterk toenam, te meer dewijl het wel gelegen Eiland Curacao in hare handen viel. Niet lang daar na deed de Spaansche Vloot, onder den Admiraal *Toledo*, wel eenige schade aan de Eilanden, Sterktens en Schepen van de Maatschappij; dog door het wijs beleid van Graaf Johan Maurits van Nassau, nabloedverwand van den Heer Stadhouder, enz. Fredrik Hendrik, Prins van Oranje en Nassau, die met voorspoed oorlogde, wierd alles hersteld. Artischofkij, een Poolsch Edelman, veroverde, aan 't hoofd van een gedeelte van Graaf Maurits Leger, verscheide Steden. Graaf Maurits zelf nam Oppenada in, en stichte, 6 mijlen van die Stad, op een Rots in Zee, eene Sterkte, die na hem genaamd wierd. Hij zond 1638, eenige Schepen, naar de Noordwest Kust van Africa, die het Kasteel S. George del Mina bemagtigden, waar door de Maatschappij eenen vasten voet in Guinea verkreeg. De Portugezen, den Koning van Spanjen afgezworen, en den Hertog van Bragance tot hunnen Koning verkoren hebbende, maakten, in 1641, een tienjarig bestand, met de Staten Generaal; en de Portugezen leefden eenigen tijd, in Brazil, in grooten eendragt met de Nederlanders. Toen verbeelde men zig, den dapperen en wijzen Graaf Johan Maurits van Nassau en zijn welgeoeffend Krijgsvolk zo veel niet meer nodig te hebben, en zijn Landvoogdij wierd hen zo onaangenaam gemaakt, dat hij verzogt na huis te mogen kee-

keeren. Hierop wierd hij met zijn beſte Krijgs-volk te rug ontboden, komende 1644, met een rijkgeladene Vloot in Holland; en ſchoon hij met dankzeggingen van zijn gewigtig Ampt ontſlagen wierd, was dit verder de oorzaak van het verval en den ondergang deezer Maatſchappij; want na het vertrek van dit ontzachlijk Opper-hoofd, wierden de Beſtierders in Brazil te ſamen oneenig, en alles geraakten aldaar in verwarring. De Portugezen dit ziende, begonden op de herovering van Brazil te denken. De Jezuiten bezorgden, dat de Paus hen van den gedanen Eed ontſloeg, en toen maakten zij geen zwarigheid meer om het beſtand en de goede trouw te ſchenden. Verraad en geweld diende hen beiden, en eenige Hollandſche Bevelhebbers waren ſchelms genoeg om verſcheide Steden aan de Portugezen te verkopen; en dus ging het Rijke Brazil in korten tijd verloren, nevens het Eiland St. Thomas en andere Plaatzen; ook zou de Maatſchappij, uit alle hunne bezitting in America en Africa, gedreven zijn geworden, zo de Vreede, die den 6de Auguſtus 1661 geſloten wierd, zulks niet voorgekomen had. Deeze Maatſchappij was daar door in een zo ſlegten ſtaat geraakt, dat zij niet in ſtaat was om hare ſchulden te betalen. Toen derzelver Octroi, 1671 ten einde was gelopen, vonden de Staten Generaal goed, om den Koophandel op de Kuſten van Africa, en de Plaatzen, welke de Maatſchappij nog bezat, te bewaren, deeze Maatſchappij te vernietigen en een nieuwe op te regten, beſtaande in de Oude Geintreſſeerden, en de Crediteuren van de Maatſchappij. De oude Schuld van 6 Millioenen, geleende penningen, die de Maatſchappij niet konden voldoen, wierd op 30 ten 100 gewaardeerd, waar van de Oude Maatſchappij 4 ten 100 in 't Jaar intreſt zou betalen; en

de Hoofdsommen der Participanten wierden op 15 ten 100 gebragt. Tot het voldoen van de Intresten, wierden de penningen geschikt, welke gemaakt zouden worden van 't geene de nieuwe Maatschappij van de oude overnam, als mede 't geene de oude Maatschappij nog van den Koning van Portugal te vorderen had, en die niet toerijkende, zouden de recognitie-gelden daar voor verbonden zijn. De Nieuwe Maatschappij was niet aansprakelijk voor de schulden van de oude, en kreeg recht om alleen te mogen handelen, langs de Kusten van Africa, van de Keerkring de Kreeft af, tot op 30 Graden bezuiden de Evennagtslijn, en op alle de tusschen beide gelegene Eilanden; alsmede op Issequebo en andere Plaatzen, gelegen op de Kusten van America, en inzonderheid op Curacao, Oruba, Bonaire en St. Eustatius. De voorige Plaatzen, alwaar de Oude Maatschappij alleen had mogen handelen, wierden nu voor alle de Ingezetenen van den Staat open gesteld, nogtans onder voorwaarde, dat, zo de Oost-Indische, of West-Indische Maatschappij, zig voor anderen, in 't bezit van eenige Plaatzen stelden, zij de Vaart daar op alleen behouden zouden. Het Kapitaal van de Nieuwe Hoofdsomme, bestond uit de verminderde Hoofdsommen van de oude Participanten en Crediteuren, waarbij ieder Participant nog 4, en ieder Crediteur nog 8 ten 100 moest voegen. Men hervormde toen met eenen de vijf Kamers, verminderende derzelver Bewindhebbers, en de generale Vergadering, die uit 19 Leden bestond, wierd bepaald op 10 Leden, en nu de Vergadering van Tienen genaamd. De West-Indische Maatschappij heeft zig daar door eenigzints hersteld. Bij vernieuwing van haar Octroi in 1730, wierd de Vaart en Slavenhandel op de Africaansche Kusten

voor

voor elk opengesteld, alleen met deeze bepaling, *Art.* I, „ dat zij geenderhande Negotie zullen mo-
„ gen drijven, weinig of veel, en hoe genoemd
„ of gepretexeert, langs, nog op de Compagnies
„ Kastelen, Forten en Logies, in Africa gelegen,
„ beginnende van Kaap Apollonia, leggende om-
„ trent 9 mijlen boven Axim, en zig uitstrekken-
„ de tot aan Rio de la Volta, zijnde een District
„ van omtrent 60 mijlen, waar op de West-Indi-
„ sche Compagnie de vrije Negotie voor haar re-
„ serveerd; dog in 1734 wierd, aan de Onderda-
„ nen van den Staat ook vrijheid gegeeven, om,
„ op deeze streek van 60 mijlen, gedurende den
„ tijd van 20 Jaren, te handelen. *Art.* II. De
„ voorsz. Onderdanen van deeze Republijk, zul-
„ len den voorsz. Handel, in het bovengemelde
„ Artijkel vermeld, niet anders mogen doen, dan
„ met Schepen en Vaartuigen gemaakt en gebouwd
„ onder het District van den Staat, en binnen dee-
„ ze Landen geëquipeert, en met inlandsche Victua-
„ lie op haar uitreize alhier voorzien; en welke
„ voorsz. Schepen en Vaartuigen alhier te Land,
„ op haar uitgevaren Plaatzen weder, zonder er-
„ gens anders in Europa te lossen, zullen moeten
„ inkomen, op poene van 6000 guld., aan de
„ West-Indische Compagnie te verbeuren, indien
„ zij ter kwader trouwe, ter contrarie kwamen te
„ doen." *Art.* III. „ De voorsz. Navigatie zal,
„ door de Onderdanen van deeze Republijk, mo-
„ gen geschieden met zodanige Schepen, als de-
„ zelve goedvinden, dog niet langer als 120 voe-
„ ten over steven en ook niet met Fluit-schepen."
Art. IV. De Boekhouders of Reeders moeten bij Request, aan de West-Indische Compagnie een paspoort voor die Schepen verzoeken, „ met Spe-
„ cificatie van de juiste lengte over Steven, hoe

„ lang

„ lang van kiel, de hoogte in het ruim, tusschen „ deks, onder de schans en bak, de wijdte op de „ uitwatering, en vervolgens hoe veel lasten groot, „ welke meeting zal moeten geschieden naar de „ volgende methode en Regel. *Om een Schip zijn „ Last te meeten, zo multipliceerd de Voeten der leng- „ te over-steven, met de voeten der breedte op zijn „ uitwatering: dat gedaan zijnde, dan de diepte van „ 't ruim met de hoogte tusschen deks, t'zamen gead- „ deert, en het zelve wederom gemultipliceert met het „ getal der lengte en breedte, het product gedivideert „ door 400, en daar een vierde part afgetrokken, komt „ de inhoud der lasten."* *Art.* V. De Schepen moeten door de Compagnies Ykmeester hermeten worden. *Art.* VI. Onder de boeten van 100 guld. voor ieder last. *Art.* VII. De Ykbrieven moeten aan de Vergadering van Tienen getoond worden. *Art.* VIII. „ Men moet betalen, van een Schip „ van 70 voet over steven, en daar onder, gesteld „ op 45 Last, 3000 gl., de boven lasten à 60 gl. „ ieder last, met een vierde rabat: Van een Schip „ van 80 voet over Steven op 60 Last; van de „ eerste 45 Last, 3000 gl. van de 15 Last tot de „ 60 à 60 gl. 900, te samen 3900 guld." en dus vervolgens: Een Schip van 90 voet, 80 Last, 5100 gl.; Een Schip van 100 voet, 110 Last, 6900 gl.; Een Schip van 110 voet, 125 Last, 7800 gl.; Een Schip van 120 voet, 150 Last, 9300 gl. enz. *Art.* XVIII. Die Schepen mogen handelen, in alle de goederen daar vallende, als Slaven, goud, oliphants-tanden, crevellen, Guineesch Wasch, mallegetten, rood hout enz. *Art.* XIX. Zij mogen hunne Slaven brengen aan Curacao, en verdere plaatzen in America, „ dog geenzints in de „ Colonie van Suriname, Isequebo en Barbice, „ alwaar de West-Indische Compagnie alleen, in-

„ ge-

„ gevolge het Octroi en de Conventien daar toe „ relatif, gequalificeert zal blijven, met de priva„ tive invoer van Slaven, zo als tot nog toe ge„ schied is, mits dat de West-Indische Compagnie „ gehouden zal wezen, om alle Jaren, 2500 Sla„ ven voor de Colonie van Suriname te leveren. „ Van gelijken zullen in de Colonie van Issequebo „ jaarlijks, door de gemelde Compagnie, moeten „ worden aangebragt zo veel Slaven, als door de „ Coloniers en Planters zullen werden gepetitioneert, „ welke aldaar publijkelijk aan de meestbiedende „ zullen moeten werden verkogt; en voorts, ten „ aanzien van den aanvoer en verkoop van dezel„ ve behandeld op den zelven voet, conditie en „ ordre, als omtrent de Colonie van Suriname of „ Barbice is gereguleerd enz." *Art.* XX. Mogen zy met die Paspoorten, in alle de baaijen en havens komen, zonder rechten te betalen, en mag ieder daar gaan woonen. *Art.* XXIV. „ De Schippers „ en de Officiers, tot de derdewaken incluis, ge„ lijk ook de Supra-Cargaas, die zig laaten gebrui„ ken op onvrije Schepen, in de Limiten van het „ Octroi, 't zij in Africa, 't zij in America geno„ men werdende, zullen, bij aldien dezelve zig „ tegens den Neemer verweren mogten, met de „ dood door het Opperhoofd aldaar gestraft wor„ den; ja schoon ze maar een schoot tot haar de„ fensie gedaan mogten hebben, maar bij aldien „ dezelve zig vrijwillig overgeeven, zullen ze niet „ beschadigt worden, en de Cargasoenen, voor „ hunne particuliere rekening, mede genomen; „ benevens hunne maandgelden behouden." Belangende den handel op America; dezelve heeft al te vooren voor alle de Ingezetenen der Vereenigde Nederlanden open gestaan, mits drie guldens betalende voor ieder last van de lading der Schepen,

die naar Suriname worden gezonden, en even veel van de goederen die men van daar haald; voorts tweè en een half ten honderd van de waarde der Koopmanschappen, die men na Curacao zend of van daar brengt; ook trekt de Maatschappij 5 ten 100 voor ieder last van de Schepen, die op de Karibische Eilanden handelen, en, om die reden, vrij zijn van het *veilgeld*, zijnde een uitgaand recht dat men aan de Admiraliteit betaald. De West-Indische Compagnie is verdeeld in 5 Kamers; Amsterdam, Zeeland, de Maas, het Noorder kwartier en Stad en Lande; ook hadden de Provincien en Steden, daar geene Kamers zijn, bij het opregten van de nieuwe Maatschappij, het recht behouden, om zo veele Bewindhebbers aan te stellen, als zij in de oude Maatschappij gehad hadden; en ieder Provincie die 100,000 guld. inlag, kreeg ook het recht om een Bewindhebber aan te stellen. Deeze bewindhebbers, behouden, zo wel als die van de Oost-Indische Maatschappij, hun Ampt voor al hun leven, dog niemant mag te gelijk Bewindhebber van de Oost en West-Indische Maatschappij zijn. Als 'er een Bewindhebbers plaats open vald, maaken de Bewindhebbers en Hoofdparticipanten te samen, een Nominatie van drie Hoofdparticipanten, geschiedende daar uit de aanstelling. Een Hoofdparticipant ter Kamer Amsterdam, moet ten minsten 4200 guld. aandeel in de Maatschappij hebben. In de Kamers Zeeland, de Maas en het Noorder-kwartier, kan men met 2800 guldens bestaan; dog hoeveel aandeel een Hoofdparticipant ter Kamer van Stad en Lande moet hebben, is aan de bepaling van de Staten dier Provincie overgelaten. Ook hebben de Hoofdparticipanten recht om, in ieder Kamer, eenen Bewindhebber, op eigen gezag, aan te stellen, dien zij ook wederom afzetten

kon-

konnen: Zij benoemen, daar en boven, in de drie voornaamste Kamers, eenen President, vice-President, en eenige andere Leden van hun Collegie. In den Jare 1749 wierd, wijlen Zijne D. H. WILLEM DEN IV, *Prins van Oranje*, *Erf-Stadhouder enz., der Vereenigde Nederlanden*, glorieuser Gedachtenisse, verkoren en ingehuldigd tot *Opper-Bewindhebber en Gouverneur Generaal* van de West-Indische Maatschappij, op dezelve wijze als geschied was bij de Oost-Indische Maatschappij, en in dit Jaar 1766, is zulks voor de tweedemaal geschied, in den Persoon van Zijne D. H. WILLEM DEN V, *Prins van Oranje en Nassau*, regeerend *Erf-Stadhouder, Capitein en Admiraal Generaal der Vereenigde Nederlanden, enz. enz.* welke Vorst tot deszelfs Representant, in alle de Kamers heeft benoemd, den Wel Ed. Gest. Heer Mr. *Ferdinand van Collen*, Heere van Gunterstein en Tienhoven enz. De Wedde der Bewindhebberen met malkanderen, is bepaald op 10 ten 100 van de uitdeeling, mits dat zulks niet boven de 60000 guld. beloope. De Rekenmeesters en Hoofdparticipanten genieten twee derden deelen van 't gene een Bewindhebber geniet. De Kamer van Stad en Lande, trekt een negende deel van de gemelde tien ten 100, het geen, volgens het goedvinden der Staten dier Provincie verdeeld word. De Vergadering van Tienen bestaat uit 4 Bewindhebbers van Amsterdam, 2 van Zeeland, 1 van de Maas, 1 uit het Noorder-kwartier, 1 van Stad en Lande, met een Lid uit de Vergadering der Heeren Staten Generaal. De Hoofdparticipanten mogen hunnen Bewindhebber ter Kamer Amsterdam, onder de vier Amsterdamschen, en hunnen Bewindhebber ter Kamer Zeeland, onder de twee Zeeuwsche Bewindhebbers, in de Vergadering van Tienen zenden en elk eenen Reeken-

meester toevoegen, om hen met raad en daad bij te staan; dog de Bewindhebbers en Rekenmeesters der Hoofdparticipanten te Amsterdam zijn gehouden, aan de Hoofdparticipanten van het Noorder-Quartier en van Stad en Lande; en de Bewindhebbers en Rekenmeesters der Hoofd-participanten in Zeeland, zijn verplicht aan de Hoofd-participanten van de Maze, kennis te geeven, van het geene ter Vergadering van Tienen verhandeld is, voor zo verre zulks mag geschieden. De Vergadering van Tienen word 6 Jaren agter een te Amsterdam, en dan 2 Jaren te Middelburg in Zeeland gehouden. De Kamer *Amsterdam* bestaat uit 17 Bewindhebbers; als 10 van Amsterdam, 3 uit de Steden Haarlem, Leiden en Gouda, en 4 uit de Provincien Gelderland, Vriesland, Utrecht en Overijssel; verder een Advocaat van de Generale Compagnie, een President van de Hoofdparticipanten, een Vice-President, 2 Rekenmeesters, een Schriba: De voornaamste bedienden zijn: De Kassier, 2 Boekhouders en Adsistent, 6 Commiesen en Klerken, 2 Eijkmeesters van de Schepen, Pakhuis-meester en adsistent, Examinateurs der Chirurgijns en veele mindere bedienden. De Kamer *Zeeland* te Middelburg heeft 11 Bewindhebbers; naamlijk, 6 wegens Middelburg; 2 wegens Vlissingen; 1 wegens Veere; 1 wegens Tholen en 1 wegens de Hoofd-participanten; verder een Advocaat, President en Vice President van de Hoofd-participanten, een Scriba, 2 Rekenmeesters wegens Middelburg, 1 wegens Vlissingen en 1 wegens Veere. De voornaamste Bedienden zijn; d'Opper-Boekhouder en Cassier, Onder-Boekhouder en Commies van de Koopmanschappen; Boekhouder van 't Scheeps Kantoor, Commies ter Secretarij en Ontfanger der Recognitien, 2 Klerken ter Secretarij, 1 Kamer-bewaarder, 2 Examinateurs

der

der Chirurgijns, Equipagie-meester, Water-schout, 2 Ykmeesters der Schepen, Pakhuis-meester en andere mindere bedienden. De Kamer op de *Maze* bestaat uit 7 Bewindhebbers; naamlijk, 3 wegens Rotterdam, 1 wegens Dordrecht, 2 wegens Delft en 1 wegens de Hoofd-participanten; verder de President en vice President der Hoofd-participanten, de Scriba en 2 Rekenmeesters; de voornaamste bedienden zijn; de Commies en Cassier, de Boekhouder, een Commies te Dordrecht en te Delft &c. De Kamer van het *Noorder-kwartier* heeft 9 Bewindhebbers; naamlijk, 2 wegens Hoorn, 2 wegens Enkhuizen, 2 wegens Alkmaar, 1 wegens Edam, 1 wegens Monnikendam en 1 wegens Medenblik; de voornaamste bedienden zijn; de Boekhouder en Kassier te Hoorn; ook een te Enkhuizen; Kamer-bewaarder en Klerk te Hoorn, ook te Enkhuizen. De Kamer van *Stad en Lande* heeft nu 8 Bewindhebbers, die om de veertien dagen vergaderen, 2 Rekenmeesters en een Boekhouder. De West-Indische Maatschappij bezit op de Kusten van Guinea, Benin en Angola; behalven de Vesting *S. George del Mina*, 't Fort *Nassau* te *Moure*; *St. Anthonij* te *Axim*; *Hollandia* by *Pocquesoe*; *Dorothea* te *Akoda*; *Batestein* te *Boutry*; *Witzen* bij *Tokorari*; *Oranje* te *Sakonda*; *St. Sebastiaan* te *Chama*; *Vredenburg* te *Kommani*; *Koenraadsburg* te *St. Jago*; *Amsterdam* bij *Kormantijn*; *Lijdsaamheid* te *Apam*; *de goede Hoop* te *Berkoe* en *Crevecœur* te *Akra*. Alle deeze Posten en Kantoren staan onder de Opper-directie van het Hoofd-kantoor, op *Elmina*, 't Kasteel *George Del Mina*, met 4 Mijlen Lands. Aldaar resideert de Directeur Generaal, de Predikant, de Fiscaal, 3 Opper-Commiesen en Raden, een Commies en Raad, 5 Commiesen ter Negotie, een Commies ter Secretarij en een ter Soldij, een Boekhouder, Equipagie-meester,

In-

Ingenieur en Officier van de Militie, Vaandrig op Elmina, en Vaandrig op St. Jago, Eerste Klerk ter Secretarij, Magazijn-meester, 12 Onder-Commiesen, 30 Adsistenten, Schoolmeester en Voorzanger, Deurwaarder en Bode. Het Kasteel *St. George Del Mina*, heeft 4 Batterijen van binnen en een in het Buitenwerk, zijnde op een Rots gebouwd, en van 2 Graften voorzien, welke met Regenwater gevuld zijn; bij dit Kasteel is een klein Vlek *Mina* geheeten. Het Fort *Nassau*, na een bijgelegen Vlek ook Moure genaamd, legt beoosten del-Mina, zijnde omtrent vierkant. De Maatschappij brengd van daar veel Stof-goud, goud in Staven, en Olifants-tanden, en drijft sterken handel in Slaven die na America gevoerd worden. Een Neger van 18 tot 30 Jaren, geld inkoops van 60 tot 80 guld. dog worden betaald in Yzer, Spijkers, Linnen, Papier, kopere Keetels, Bekkens, Brandewijn en andere sterke dranken. De West-Indische Maatschappij bezit in America, het Eiland *Curacao*, gelegen in de Noord-Zee, benoorden Terra Firma, en het Landschap Venezuela, tusschen twee lage Eilandjes *Bonaire* en *Oruba*, die niets dan Zout uitleveren. Het Eiland heeft omtrent 10 Mijlen in de Lengte en 5 in de breedte. Aan de Zuid-oost-zijde is een schoone Haven, dog moeijelijk om aan te doen; ter weder zijde legt een Stad, die zeer wel bevolkt is, genaamd Willemstad; voorzien van een fraai Kasteel en Gouvernement, en tegen over het Rif, legt het Water-kasteel, konnende de Haven door een Keeten gesloten worden. De beiden Baaijen, boven en beneden de Stad, zijn mede voorzien met Forten en Torens; voor het overige is dit Eiland, om den snellen stroom, bijna onmogelijk om aan te doen. Het Eiland bestaat uit een enkelde Rots,

en de Plantagien brengen, buiten mondbehoeften, weinig voort; echter legt het zelve zeer wel gelegen tot den Koophandel met de Spanjaarden langs de vaste Kust; men brengt 'er allerhande Europesche waren na toe, die de Curacaosche Barken aldaar gaan verhandelen; ook komen 'er veele Spanjaarden, met hunne Vaartuigen die goederen inkopen, voor Stof-goud, gewerkt Goud, gemunt Zilver, of in ruiling voor Cacao, Huiden, Indigo, Verwhout, Zuiker, Tabak, Karet enz. welke goederen, na Europa worden verzonden. De Gouverneur over Curacao en onderhorige Eilandjes zit voor in den Raad van 8 persönen, benevens de Secretaris en Fiscaal. Daar zijn 5 Commissarissen van kleine zaken, Bode, Equipagie-meester, Admiraliteits Heeren, Predikant enz. De Militie, staat onder de Capitein, Luitenant en Vaandrig; men heeft 'er een Compagnie Burgers, en een van vrije Zwarten. Hier woonen veele Joden, waar onder rijke Kooplieden zijn, hebbende 2 Sijnagogen. Ook bezit de Maatschappij *St. Eustatius*, zijnde een Voor-Eiland van America, ten Noordwesten van het Eiland S. Kristoffel, en ten Zuid-Oosten van het Eiland Saba, maar omtrent 5 Mijlen in den omtrek groot, zijnde mede zeer gelegen tot den Koophandel, en men heeft 'er Plantagien die de Maatschappij verhuurd; de Sterkte is de verblijfplaats van den Commandeur en verdere bedienden. Den Koophandel is dezelve met die van Curacao. Verder behoord aan de Maatschappij de Volkplanting *Isequebo*, gelegen aan eene Rivier van den zelfden naam, in Zuid America, in het Landschap Guiana; heeft goede Plantagien, Commandeur en Predikant enz. Deeze Maatschappij doet zomtijds, in eenige Jaren geen uitdeeling, dog in dit Jaar 1766 is 'er een uitdeling van 2

ten

ten 100 geschied, en 100 guldens oud Capitaal word geen 40 guldens waardig geacht, zo dat de West-Indische Maatschappij zig nog in geen zeer voorspoedigen toestand bevindt.

De Societeit van Suriname, kan als een bijzondere tak van Koophandel aangemerkt worden, bestaat uit de West-Indische Maatschappij, de Stad Amsterdam en de Erfgenamen van den Heere van Sommelsdijk. Suriname, daar omtrent staat te merken. Koning Karel II. van Engeland, 1666, last gevende om de Nederlanders uit hunne Colonien in America te verdrijven, zo zeilden de Zeeuwen met 3 Oorlogschepen na America om zulks te beletten. In Maart 1667 kwamen zij op de Rivier van Suriname, neemende de Sterkte van die Engelsche Volkplanting bij Verdrag in. De Zeeuwen lieten de Heer van Romen tot Bevelhebber van Paramaribo, en eene bezetting van 120 Man in de Sterkte, welke den naam van Zeelandia bekwam. De Zeeuwen hebben die Volkplanting, onder de Souvereiniteit van de Staten Generaal, bezeten tot het Jaar 1682, wanneer zij dezelve, aan de West-Indische Maatschappij verkogten voor 260000 guld., en 23 September van dat Jaar, verleende de Staten Generaal Octroi daar op. Bij dit Octroi verleend, zo ten behoeve van de West-Indische Maatschappij, als tot veiligheid der Volkplanting, hebben Hunne Hoog Mogende, onder anderen, aan de Maatschappij het recht verleend, om 3 gulden van ieder last te heffen, van alle Schepen in de Haven van Suriname komende of daar uitgaande; voorts eene jaarlijksche belasting van 50 ponden Zuiker, op ieder Inwoonder, Blanke of Zwarte, en twee en een half ten 100 van de waarde van alle de Goederen, die naar Holland gezonden of in Holland verkogt worden, voor waag-geld. Daar en boven heeft de Maatschappij het

het Voorrecht om alleen, met uitsluiting van alle anderen, Slaven daar na toe te brengen; dog zij is gehouden om de zelve aldaar, in 't openbaar, twee te gelijk, te verkopen, om alle de inwoonders, zonder onderscheid, te gerieven. Zij kan ook alle de Schepen, daar na toe zeilende, verplichten, om ieder 12 Personen daar na toe over te voeren, mits betalende 30 guldens voor ieder, voor vracht en kost, wordende 2 kinderen, beneden de 12 Jaren, voor een Persoon gerekend. De West-Indische Compagnie, ziende hoe veel kosten aangewend zoude moeten worden, om die Volkplanting te doen bloeijen, om 'er voordeel van te trekken, dat derzelver vermogen te boven ging, besloot, in 't Jaar 1683, twee derde deelen daar van af te staan, van welken het eene door de Stad Amsterdam, en het ander door Cornelis van Aarssen, Heer van Sommelsdijk, tot den zelven prijs, wierd overgenomen, met bekrachtiging van de Staten Generaal, die de Souvereiniteit daar over behielden, en, zedert dien tijd, maken, de West-Indische Maatschappij, de Stad Amsterdam, en de Erfgenamen van den Heer van Sommelsdijk, te samen, de *Societeit van Suriname* uit. De zaken van deeze Societeit worden, hier te Lande, bestierd door Directeuren of Gemagtigdens, der gezegde drie Leden. Bestaande dit Collegie nu uit 11 Leden; 4 van wegens de West-Indische Maatschappij, 4 van wegens Amsterdam en 3 wegens het Edel Huis van Sommelsdijk, en een Secretaris, nevens eenige Boekhouders en andere bedienden, schoon ieder Lid zo veel Directeuren kan aanstellen, als hij goed vind; want het getal der stemmen word, in de Vergadering van de Societeit, niet volgens het getal der Directeuren, maar volgens dat der Eigenaars gerekend, zo dat 'er, in 't geheel

heel niet meer dan 3 stemmen zijn. Deeze vergadering komt, den eersten Woensdag van ieder Maand, te Amsterdam op het Binnenhuis van de West-Indische Maatschappij bij een. De Boeken moeten alle Jaren gesloten worden. De Directeuren trekken geen Jaarwedden van de Generale Societeit, maar elk der drie Leden beloond zijne Gemagtigden na goedvinden. Deeze Vergadering kiest den Gouverneur van Suriname, die door de Staten Generaal word bevestigd, aan welke hij, zo wel als aan de Societeit getrouwheid moet zweeren. De Heer Cornelis van Aarsen van Sommelsdijk begaf zig, in 1683, als eerste Gouverneur Generaal, na Suriname, alwaar hij, in een opstand van het krijgsvolk, den 19 Julij 1688, met 47 Wonden om 't Leven wierd gebragt. De Bevelhebber Verboom wierd ook dood geschoten; ook maakte de Muiters zig meesters van het Kasteel, en van 2 Schepen die op de Rivier lagen. Zij waren van voornemen daar mede te vertrekken, dog wierden daar in belet en gedwongen zig over te geeven, wordende de belhamels gestraft. Na dien tijd heeft deeze Volkplanting grootelijks toegenomen, voornaamlijk na het aanleggen der Koffijplantagien, dog zij heeft ook groote schaden geleden, met het aflopen van verscheide Plantagien door de weggelopene Slaven, en, om zulks in 't vervolg te verhoeden, heeft men veel geld moeten opneemen. In den Jare 1712 deeden de Franschen hier eene Landing, bombardeerde Paramaribo, en de Inwoonders moesten 750,000 guldens brandschatting betalen. Die van Suriname klaagden toen, dat dit ongeluk aan de slegte bestiering van de Directeurs in Holland voornaamlijk te wijten was, als die geen genoegzame zorg hadden gedragen, gelijk ze, volgens het Ostroi, moesten doen, dat de Vesting-

werken in behoorlijken ſtaat geſteld, en genoeg van manſchap voorzien gehouden wierden; en na dien tijd heeft men met ernſt om de verſterking van die Volkplanting beginnen te denken. In den Jare 1733, hebben de Surinaamſche Gevolmagtigden, met de Directeurs der Societeit eene Overeenkomſt gemaakt, die den 19 December van dat Jaar, door hunne Hoog Mogende beveſtigd, en in eene Statelijke Reſolutie veranderd wierd. Volgens dezelve moeſt de Volkplanting Suriname, door het maken en voltooijen der Veſting-werken, binnen den tijd van 7 Jaren, in volkomen ſtaat van tegenweer geſteld worden. De Directeurs moeſten de werklieden en Bouwſtoffen, uit Holland daar na toe zenden, en de Gouverneur en Raden van Politie in *Suriname*, moeſten een genoegzaam getal van Slaven leveren, tot den arbeid aan de Veſting-werken; en gedurende die 7 Jaren moeſten de Directeurs, 20000 guldens tot de Jaarlijkſche koſten dragen, dog de Opgezetenen en Planters, moeſten daar toe, Jaarlijks, 60000 guldens opbrengen. Alle die penningen mogten tot geen ander einde, dan het maken en verbeeteren der Veſting-werken beſteed worden, wordende beſtierd door een Ontfanger, die Jaarlijks, met open deuren Reekening van Ontfang en Uitgave, aan Gouverneur en Raden moeſt doen, en een affchrift daar van aan de Directeurs toe zenden. De overſchietende penningen, na het voltrekken der Veſting-werken, moeſten aan de Directeurs voor een vierde, en aan de Opgezetenen en Planters voor drie vierde wederom ter hand geſteld worden. Om die 60000 gulden te vinden, wierden niet alleen de Landsvruchten, maar ook de Perſonen, welke hun beſtaan in het planten niet vinden, belaſt. De Directeurs moeten, op hunne koſten, 4 Compagnien Soldaten,

 ieder

ieder Compagnie, met de Officiers, 25 koppen ſterk, in deeze Volkplanting onderhouden; die, zesmaal in 't Jaar, door den Gouverneur en twee oudſte Raden moeten gemonſterd worden, enz. Alle de Ingezetenen der Vereenigde Nederlanden hebben vrijheid, niet alleen om op Suriname te handelen, maar ook om aldaar te gaan woonen. Deeze Volkplanting legt in Guiana, zijnde een gedeelte van Zuid-America tusſchen de 6 en 7 graden Noorder breedte, aan de Rivier Surinaam, ſchoon ze ook door andere Rivieren en Kreeken word beſproeid en doorſneden, naamlijk, de Korrentine, Kommewine, Kottika, Perika, Marrawine enz., want de Volkplanting ſtrekt, boven de Rivier Surinaam, twee Mijlen. Aan den Mond deezer Rivier, is de Sterkte Zelandia, om *Paramaribo* te dekken; wat verder heeft men het Dorp *Zandpunt*, en nog meer Landwaard in, is het Dorp *Savane*. De tweede Sterkte legt, daar de Rivier Surinaam is en de Kommewine ſamen vloeijen, dekkende beide die Rivieren. Ter plaatze daar de Kommewine zig in twee armen verdeeld, ſtaat nog een Sterkte; aan alle deeze Rivieren leggen meer dan 400 Plantagien. Deeze aanzienlijke Volkplanting word beſtierd, door den Gouverneur Generaal over de Colonie van Suriname, Rivieren en Diſtricten van dien, mitsgaders Colonel over de geſamentlijke Militie der zelver Landen, en Preſident in alle de Collegien: Een Commandeur over de Fortreſſe, Colonel Commandant over het 2de Bataillon aldaar, en eerſte Raad in den Hove van Politie: Een eerſte en tweede Raad-Fiſcaal: 8 Raden van Politie en Crimineele Juſtitie: Een Secretaris van 't Hof van Politie: 10 Raden van Civile Juſtitie, en Secretaris van dat Hof, als mede een Secretaris van den Gouverneur: 10 Raden

den en Vice-president van het Subalterne Collegie wijzende over zaken niet hoger dan 250 guld. en derzelver Secretaris : 2 Commissarissen van de Wees- en Boedel-kamer, hebbende een Secretaris, Boekhouder, Cassier en gezworen Klerk : De bediendens ter Secretarij van de Colonie : Copiisten der Notulen van de respective Hoven : Bedienden ter Secretarij van 't Gouvernement : Controlleur Generaal deezer Colonie ; en andere Politique bedienden meer ; verscheide Doctoren, Apothecars en Landmeeters : Eenige Advocaten ; 8 Procureurs en 7 Solliciteurs, gezwore Translateurs enz. De nodige Predikanten en Kerkelijke bedienden, in de bijzondere gemeintens ; zo der Gereformeerde als Luthersche Kerken : De Militaire Officieren van het eerste en tweede Bataillon, en van de Artillerij ; Fiscaal der Militie ; Commies van Oorlog enz. Officieren van de Burger Compagnien in de Respective *Divisien* aan *Paramaribo*, de *beneden Divisie* van *Commewine* ; en *boven Divisie van Commewine* ; de *beneden Divisie* van *Cottica* en *Commewine* ; de *boven Divisie* van *Cottica* en *Perika* ; de *Divisie* van *Matapica* ; de *Divisie* van *Thorarica* ; de *Divisie* van *Para*, *Corpine* en *Tawaycoerk* *Kreek* ; de *Joodsche Divisie* ; te samen 11 Compagnien ; hebbende ieder een Capitein, Luitenant, Sous-Luitenant en Vendrig. De Goederen die men na Suriname zend ; zijn dezelfde ; die men gewoon is na de andere West-Indische Volkplantingen te voeren, bestaande in allerhande behoeften voor de Plantagien enz. dat veel voordeel aan de Ingezetenen in Holland geeft. De vruchten des Lands, die te rugge komen, zijn Zuiker, Koffij, Cacao, Katoen, Gladhout, Verw-stoffen, Limoensap, Limmetjes, Gember enz.

De Volkplanting BERBICE, leggende aan de Rivier

vier van den zelfden Naam, op de hoogte van 6 Graden 20 Minuten Noorder breedte, mede in 't Landschap Guiana, in Zuid-America. De mond van de Rivier legt omtrent 37 Mijlen Oostwaards, en die van de Rivier Isequebo, omtrent 19 Mijlen westwaard van de Rivier Berbice. Aan deeze Rivier is eene Volkplanting aangelegd, bestaande uit ruim 100 Plantagien. Deeze Volkplanting is aangelegd, in 't begin van de voorige Eeuw, door den Heer van Peere te Vlissingen, onder Octroi van de West-Indische Compagnie, wanneer aldaar een Commandeur en Raad van 6 Personen wierd aangesteld. Deeze Volkplanting leed in den beginne veel van de vijandige Indianen, en daarop gevolgde gevaarlijke opstand, door eenige misnoegde Opgezetenen verwekt: Hier op lande de Franschen aldaar, in 1690, wanneer men, om de verwoesting voor te komen, hen 20,000 guld. betaalden, in een wisselbrief getrokken, ten lasten van den Heer van Peere tot Vlissingen als Eigenaar, aan wien de West-Indische Maatschappij, 1678, met goedvinden der Staten, deeze Volkplanting tot een Erf-leen had opgedragen, gelijk zulks nog nader geschieden, 14 December 1703, aan Abraham van Peere, en deszelfs Nakomelingen: Dog de Franschen onder Cassard, 1712, te Suriname geland zijnde, zo wierd de Baron de Mouans met eenig Volk hier na toe gezonden, die het Fort Nassau, vier dagen agter een bombardeerde; en na dat zij 167 Bomben daar in geworpen hadden, moest men, bij verdrag, den ondergang van deeze Volkplanting voor 300000 guldens afkopen, die door de Eigenaars moesten worden opgebragt, dog, boven dien, wierd den Opgezetenen eene brandschatting van 10000 guld. afgeperst, die door de gegoedste in Goud, Zilver en andere goederen be-

betaald wierd. Van die 300,000 guld., wierd ook 118,024 guld. 14 St. in Slaven, Zuiker en Kargasoen-goederen, Lijftogt, en een bark met zijn toebehoren opgebragt, en aan de Franſchen, voor het overige ter hand geſteld, een Wiſſelbrief van 181,975 guld. 6 ſtuiv., getrokken 8 December 1712, ten laſten van de Heeren Johan en Cornelis van Peere, beide Raden en Oud Burgemeeſters van Vliſſingen, te betalen op 6 Maanden na zicht, getekend door de Commandeur Steven de Waterman, en de 6 Raden der Volkplanting; en tot Gijzelaars voor de voldoening, namen zij de twee jongſte Raden, Gerard de Voerman en Hendrik van Doorn mede. De eerſte ſtierf nog in de West-Indien, en de tweede, kort na zijn aankomſt te Toulon: Daarop weigerden de Heeren van Peere de acceptatie van de Wiſſel-brief, willende liever deeze Colonie aan de Franſchen overlaten. Twee Jaren daar na kwamen de Reeders van die Franſche Kapers, en de houders van den gemelden Wiſſel-brief, de Heeren van der Kruis, Fils en Engelbregts te Amſterdam overeen, met vier Amſterdamſche Koopliedens, de Heeren Nicolaas en Hendrik van Hoorn, Arnold Dix, en Pieter Schuurmans, dat zij deezen Wiſſel-brief met 108000 gulden betalen, en daar voor den eigendom der Volk-planting bekomen zouden, volgens een gemaakt Contract met de Heeren van Peere. Hierop volgde de overdragt, 1714, aan de gemelde 4 Amſterdamſche Kooplieden, door de Heeren Johan en Cornelis van Peere, Vrouwe Suzanna Maria van Peere, Weduwe van den Heer Cornelis Kien, Burgemeeſter van Veere, en den Heer Thomas Alexander Koning, Baljuw van de gemelde Stad, te ſamen Eigenaars van deeze Volk-planting, ſtaande hun recht af aan de nieuwe Koopers, waar onder de

Heer Cornelis van Peere wederom voor een vierde gerekend wierd. De herstelling van deeze Volkplanting vertraagd wordende wegens gebrek aan Slaven, zo maakten men daar over een Contract met de West-Indische Compagnie. In 't Jaar 1720, waaren 'er reets 6 Zuiker-plantaadjes in een bloeijenden staat gebragt, en men had Cacao beginnen te planten, wanneer de beruchte Actie-handel, de Eigenaars aanleiding gaf, om een nieuwe Maatschappij op te regten. Dezelve zou bestaan uit eene Hoofdsomme van 3200,000 guldens Hollands Bank-geld, waar van de helft in 8 Termijnen voor den eersten April 1724 moest worden opgebragt: daarvan moest aan de Eigenaars 800,000 guld. worden betaald, waar voor zij al hun recht aan de oude Maatschappij, afstonden aan de Nieuwe Maatschappij, dog de Eigenaars behielden, bij voorkeur 400 Actien, ieder van 2000 guld. Men vond Liefhebbers in overvloed. Op die Hoofdsom van 3200,000 guld. wierd in verscheide tijden 790440 guldens betaald; die 10 Actien heeft is een Hoofdparticipant. Ieder Actie, waarop 840 guld. is betaald, word nu op 730 guld. gewaardeerd. Deeze Volk-planting en Maatschappij, word in Nederland bestierd door 9 Directeuren, hunne bijeenkomst te Amsterdam houdende, genietende eene Wedde van 200 guld. Bankgeld 's Jaars; zij hebben 2 Boekhouders. Bij de Jaarlijksche Reekening komen alle de Hoofdparticipanten assisteren, die de Directeurs verkiezen. De uitdeeling is gemeenlijk 3 à 4 ten 100 's Jaars. De Vaart op de Berbice is 1732, open gesteld. De Regeering aldaar bestaat uit een Gouverneur, een Raad van Regeering, en een Raad van Justitie. Twee Sterktens dekken de Rivier, genaamd 't Fort Nassau en de Brandwagt. De goederen, welke daar

na

na toe gezonden en van daar gehaald worden, zijn dezelve met die van Suriname en Issequebo. Behalven de Handwerken, Neeringen, Handteeringen, de kleine Visscherij en binnenlandschen Handel, word de buitenlandschen Koophandel, der Vereenigde Nederlanden, in 15 Hoofdtakken gemeenlijk onderscheiden. Van de 6 Eerste (de *groote Visserij* of *Haring-vangst*; de *Walvis-vangst*; *Oost-Indische* en de *West-Indische Maatschappij*; de *Societeit van Suriname*, en de *Maatschappij van de Berbice*,) gesproken hebbende, moeten wij mede iets zeggen, van den *Koophandel op de Levant* of *Middelandsche Zee*, op *Spanje*, op *Portugal*, op *Vrankrijk*, op *Groot-Brittannien*, op *Muscovien*, op *Denemarken*, op *Zweden* en op de *Oost-Zee*.

Den Koophandel op de LEVANT of MIDDELANDSCHE ZEE, onder het opzicht van het Collegie der Heeren *Directeuren van den Levantschen Handel en Navigatie der Middelandsche Zee*, merken wij aan, als de zevende Hoofdtak van de buitenlandsche Koophandel der Vereenigde Nederlanden. De Vaart op de Middelandsche Zee was, met den aanvang van de 16de Eeuw, van weinig belang, schoon den Koophandel voor het grootste gedeelte van Antwerpen na Amsterdam overgebragt was, en de Specerijen, nevens andere Oost-Indische waren, die de Antwerpenaars, van Venetien gewoon waren te haalen, na de oprechting van de Oost-Indische Maatschappije, veel beter koop dan elders waren te bekomen; tot dat de Jooden, in 't begin van die Eeuw, uit Spanjen verdreven, en veele Joodsche Kooplieden, zig te Amsterdam neder gezet hebbende, ondernamen, om die Oost-Indische Koopmanschappen, na de plaatsen te voeren, van waar men dezelve gewoon was te halen; wijl die Waren, zelfs te Aleppo en Smirna, waar

na men ze, te Lande, met Karavanen vervoerden, en waar van daan de Venetianen die haalden, veel duurder waren dan in Holland; drijvende daar mede een zeer voordeligen handel, met de Joodsche Kooplieden van die Gewesten. De Christenen Kooplieden te Amsterdam dit ziende, ondernamen om Hollandsche Kantooren, in de voornaamste Koopsteden van Italien, op de Eilanden van de Archipel, te Constantinopole, Scandrona, Smirna enz. op te rechten, van waar die nieuw gevestigde Koophandel, met de Kantoren in Holland, een voordeeligen Handel begonden te drijven, die hand over hand toenam: dog om verscheide ontstane zwarigheden weg te neemen, en die voordeelige Koophandel en Zeevaard te begunstigen, wierd men, in den Jare 1624 te raade, om te Amsterdam, een Collegie op te regten, bestaande uit 8 Directeuren en een Secretaris, als mede een Taxateur en Visitateur van de Schepen, varende na de Middelandsche Zee, die Lastgeld aan dit Collegie betalen moeten. Van deeze 8 Directeuren, welke gemeenlijk uit de aanzienlijkste Kooplieden genomen worden, gaan 'er jaarlijks vier af, na dat de afgaande en aanblijvende Directeuren, een Nominatie van een dubbeld getal gemaakt, en aan de Heeren Burgemeesteren van Amsteldam hebben aangeboden, waaruit hun Edele Groot Achtbare, vier Directeuren aanstellen. Deeze Directeurs moeten zorg dragen, dat de wetten, op deezen Handel, door de Hooge Overigheid gemaakt, worden naargekomen; en dat aan de Koopvaardy-schepen, Konvoi verleend word, ter beveiliging voor de Rovers van Barbarijen. Ook neemd deeze Kamer, in de eerste plaats, kennis van de geschillen die over denzelven ontstaan. De Staten plegen zelfs raad met deeze Directeurs, over alles wat 't

wel,

welvaren van deezen Handel betreft. Dit Collegie heft, volgens Plakaat van hunne Hoog Mogende, een gulden per last van alle de Schepen, die naar de Middelandsche Zee zeilen, en een ten honderd, van de meeste goederen die van de Levant komen in deeze Landen; ook moeten, in verscheidene Levantsche Havens, eenige rechten ten behoeve van deeze Kamer betaald worden. Uit deeze Inkomsten, moeten de Intresten van de opgenomene gelden, een gedeelte van de Jaarwedde van de Ambassadeurs te Constantinopole, en die van de Consuls enz., nevens eenige geschenken aan de Turksche Staats-dienaars worden voldaan, dat Jaarlijks meer dan vijftig duizend guldens gerekend word te beloopen. Ook zijn de Directeurs, met de Handelaars op de Levant, 1709, over een gekomen; dat de buitengewoone Lasten, die, door de Regering te Smirna en te Constantinopole, gelegd moggen worden op den Hollandschen Koophandel, door deeze Kamer zoude worden gedragen; dog dat ieder Handelaar, voor zig in 't bijzonder, zoude moeten boeten, 't geene hem, wegens wangedrag wierd afgevorderd; maar werd eenig bijzonder Persoon onschuldig bezwaard, dan boet de Kamer die schade. De bezwaring op eenig Schip gelegd, daar het Scheepsvolk eenige reeden toe gegeeven heeft, dan word die schade over Schip en Goed geslagen, maar is het Volk onschuldig, dan word die schade door de Kamer gedragen. Daar vertrekken voornamentlijk in vredens-tijden, drie of vier Vlooten na de Middelandsche Zee, onder het geleide van 2 Oorlogschepen, voerende 45 à 50 stukken. De Koopvaardij-schepen, die men daar toe gebruikt, zijn gemonteerd van 20 tot 24 stukken, en bemand met 60 à 70 koppen. De Oorlogschepen geleiden dezelve van den eenen tot den

anderen Haven van Italien, en blijven tot ze gelost en geladen zijn, en convoijeren ze dan verder de Levant op. Men zend over Genua, of over Livorno, na *Rome*, Peeper, Nagelen, Muscaatnooten, Caneel, Cacao, Oost-Indische Catoene Lijwaten en Porcelijn, Muscus, Loot, Tin, Blik, Staal, Zweeds Yzer, Koper, Juchten, Olijphantstanden, Meekrappen, Campechie-hout, Fermillioen, Pek, Teer, Harst, Walvis-baarden en Ballijnen, Stokvisch, Haring, gezouten Zalm, wolle Lakens, Serges, Saijen, Lijwaten, Grof-grijnen, Zijldoek en Lijwaten; en men ontfangd van daar te rug, Annijs-zaat, Snuijf-Tabak, Zwavel, Alluijn enz. Na *Genua* zijnde eene vrije Haven, zend men dezelve goederen als hier boven, onder Romen, gemeld zijn; en men ontfangd van daar te rug; Marmer in blokken, allerhande Levantsche Drogerijen, Cremortartri, allerhande Confituren, Limoenen, Citroenen, Vijgen, Amandelen, Anchiovisch, Parmesaan, Rijst, Olijven, Olij van Olijven en van Jasmijn, witte Zeep, Papier, Handschoenen, genaaide Kanten, Goude en Zilvere Lakenen, Fluwelen, Zijde, Zijde-stoffen, Damasten, Satijnen en Tapijten. Na *Livorno*, alwaar de stapel der Levantsche Waaren is, zend men dezelve goederen, als na Romen en Genua; men ontfangd van daar te rug, Koffij-boonen, Drogerijen, geperfumeerde Wateren, Wasch, Lak, Zijde, Zwavel, Annijs, Alluijn, Cattoen en Cattoene Garen enz. Na *Venetie* zend men dezelve soorten van Koopwaren als naar Genua, behalven Lakenen, Koper en Yzer, welke goederen verboden zijn in te voeren, zijnde gedeeltelijk een vrije Haven; en men bekomd van daar te rug, Veronesche Rijst, Correnten, Kanten genaamd *Point de Venise*, Spiegels, Koets-glazen, Drink-glazen,

Pa-

Papier, Galanterijen, groene Aarde van Verone, Olijven, Olij, Wasch, Terpentijn, Staal, Annijszaat, Zwavel, Orpiment, Lak, Wijn-steen, Huiden, Levantse Drogerijen, Zijden, en Zijde-stoffen; ook is hier een aanzienlijke Bank. Na *Florence* zend men Specerijen, Suijker, Drogerijen, Verw-stoffen, Kramerijen, Juchten, en andere goederen als na Livorno. Na *Milanen* zend men over Genua, veele Specerijen, en dezelve goederen als na die Stad, en men bekomt van daar; Zijde, Goude en Zilvere Lakens, Tapijten, Gouddraad, Orangin en andere gereede Italiaanse Zijde en Zijde-Manufacturen. Na *Modena* zend men over Venetien, dezelve goederen als na die Stad, of na *Regio*, en men bekomt van die beide Plaatzen veel Italiaanse Zijde, Zijde Manufacturen en Fluwelen. Na *Bologne* zend men over Venetie, diergelijke goederen als na die Stad en Genua, en men bekomt van daar te rug, Zijde, Zijde-Crippen, Lampfers, Zijde Manufacturen, Savonetten, Sousissen. Na *Verona* zend men over Venetie, dezelve soorten van Koopmanschappen; en men ontfangt te rug groene Aarde, Rijst, Olijven en Olij. Na *Bergamo*, worden mede over Venetie dezelve goederen gezonden; en men bekomt van daar te rug, allerhande Manufacturen en Zijde. Na *Ancona*, een vrije Haven, zend men diergelijke goederen, als na Romen, en men ontfangt ook dergelijke Waren als van daar te rug. Na *Parma*, zend men, over Venetie, zodanige Koopmanschappen als na die Stad; en men bekomt van daar te rug, Zijde en Parmesaan-kazen. Na *Lucca* zend men over Livorno, dergelijke goederen, als na Genua, en men bekomt van daar, Olijven, Olie, Zijde en Zijde-stoffen. Den Handel op *Trieste, Fiume* en *Turin*, heeft veel overeenkomst met die van Venetie. Na *Napels* zend men dezelve goederen als na Genua; en men be-

komt van daar, Olijven, Olie van Olijven en van Laurier, Calabriaansche Manna, Zwavel, Vijgen, Correnten, Rozijnen, Rosmarijn, Annijszaad, welriekende Wateren, Zeep en Zijde Camisolen. Na *Messina* en *Palermo*, zend men dezelve goederen als na Genua; en men bekomt van daar, Kooren, Fijne Sponssen, Wijn-steen, Zwavel, Zijde en Zijde-stoffen. Na *St. Crux* in Barbarijen zend men Specerijen en Manufacturen; en men bekomt van daar Koper en Wasch. Na *Alexandrijen*, *Cairo*, *Bichori* en *Rosette*, zend men Lakens, Specerijen, Gember, Kwikzilver, Menie, Sublimaat, Arsenicum, Salsa-Parilla, Tin, geel Koperdraad, Yzerdraad, Latoen, Conchenille, Papier, Blik, Brasilien-hout enz. Na *Aleppo* en *Saijde* in Sijrien, zend men over *Scandrona*; Lakens, Specerijen, Nagel-hout, Perpetuanen, Tin, Staal, Yzer, Yzerdraad, Koperdraad, Lootwit, Walrustanden, Couchenille, Indigo, Kwikzilver, Barnsteen, Blik, Spiauter, Blauwsel, Curcuma, Fermillioen, Menie, Wijnsteen, Lootwit, Potloot, Brasilien-hout, St. Martens-hout, Brood en Poeijerzuiker, Ducaten en Stukken van Agten; en men bekomt van daar te rug; Pistasjes, Galnoten, Wol, Geijten-haijr, Wasch, Senebladen; allerhande Drogerijen, Cattoen, Cattoene Garen, Segrijn, Corduanen, Zijden, Koffij-boonen, Schapen-wol ongewassen, Wierook, Zeep, Colloquinten, Lijwaten, Chitzen, Balzem van Mecca, Ambregris, Stam-peerlen, Bordaten, Neusdoeken enz. Na *Scandrona* of *Alexandrette*, in Sijrie, zend men in Pakken, om door Muijl-Ezels of Kameelen, verder verzonden te worden, de zelve Koopmanschappen onder Aleppo opgegeeven, en men bekomt dezelve waren als daar van daan. Na *Smirna*, in klein Azie, of Natolien, zend men Specerijen, Campechie-hout, Fernambug-hout, Ja-

pans

pans en Bimaas-hout, Spiauter, Gember, Blik, Wijn-ſteen, Barn-ſteen, Rood-aarde, Tin, Loot, Staal, Cinabrium-Poeijer en Brood-zuiker, Blauwſel, Walrus-tanden, Koper-draad, Yzer-draad, Meſſing, Kwikzilver, Koper-root, Indigo, Couchenille, Hollandſche Lakens, goude Ducaten en Stukken van agten; en men bekomt van daar te rug, Turks Garen, Dimitten, Trilies, Grof-grijnen, Cammelotten, Magajers, Scamitten, fijne Wolle, veelerhande Corduanen, alle ſoorten van Tapijten, veele ſoorten van Zijde, Cattoene Kousſen, Amaril-ſteen, Annijs, Rozijnen, Koffij-boonen, Palm-hout, Cattoene Garens, Aaker-doppen, Potaſch, Alluijn, Gal-noten, Waſch, Galbanum, Saffraan, Hoede-wol, Mastik, Sponsſen, Opium, Gomdragant, Sene-bladen, Severſaat, Scamonea, Rhabarber enz. Na *Conſtantinopole*, word meeſt over *Smirna* gezonden, Lakenen in ſoorten, Specerijen, Staal, Koper-draad, Yzerdraad, Loot-wit, Menie, Barn-ſteen, Japans Staaf-koper, Ebben-letter-Sandel-Campechie-Brazilie-Bimaas Japan en Fernambug-Hout, Gember, Brood en witte Poeijer-ſuiker, Gommelak op ſtokjes, Rol-Latoen, Spiauter, klatergoud, Kwikzilver, Campher, Cinaber, Spaanſch groen, Indigo, Benjuin, Arſenicum, Blaauwſel, Walrustanden, Blik, Salſaparilla, Olijphants-tanden; en men ontfangt van daar te rug; Koffij-boonen, Zijde, Wollen, Machajers, Zambillotten, Segrijn-Leer, Caviaar, Mastik, Benzuin, Alluijn, Rhabarber, Scamonea, Cattoenen, Annijs, Palm-hout, bereide Schapen-vellen, gezouten Huiden, Zijde, Waſch, geborduurde Brievetaſſen enz.

Een andere voordeelige Hoofd-tak van den Nederlandſchen Koophandel, is die op SPANJEN, en, in 't bijzonder op de volgende Steden: Na *Cadix* zend men Specerijen en andere Ooſt-Indiſche waren,

ren, Inlandſche Manufacturen, Lijwaten, Kanten; Cacao, Waſch, Juchten, Schotſe Kouſſen, Terwe, Naalden, Spelden, Benjuin, Poolſche Rollen, Polamitten, Lint, Rouanen, Zijde Stoffen, Picotten, Lamparillas, Camerijks-doek, Barakanen, Zeil-garen, Nette-garen, Zeildoek, Guinees, Spijkers, Kramerijen. Dit heeft ook plaats ten opzichte van de andere Koophandel-drijvende Plaatzen van dat Rijk; om den Koophandel op Spanjen te begunſtigen, hebben de Staten Generaal, aan de Kooplieden toegeſtaan, ten opzichte van de Sileſiſche, Osnabrugſche, Weſtphaalſche; Pomerſche en Brabandſche Linnens, Sileſiſche en Bronswijkſche Garens, ongebleekt Waſch, Yzere Banden, Potten en Spijkers; Blik, Koper en Yzerdraad, dat daar na toe gezonden word, vrijdom van alle rechten, voor zo verre die goederen in deeze landen gebragt worden om ze na Spanjen te vervoeren. Dat men van de bezondere Plaatzen te rug ontfangt is onderſcheiden. Van *Cadix* veel Stukken van Agten, Peerlen, Goud in Staven, Zilverwerk, Zilver in Baaren, Allerhande Wolle, Weſt-Indiſche Huiden, Vijgen, Roſijnen, Olie, Banilles, Secquen; Zout, Drogerijen, Varinas-Tabak, Couchenille, Indigo enz. Van *Sevillien*; Olie, Fruiten, Wollen. Van *Mallaga*; Wolle, Secq, Roſijnen, Olie, Olijven. Van *Bilboa*; Kaſtanjes, Saffraan, Yzer en Wolle. Van *Valence*; Amandelen enz. Van *St. Lucar*; Zout. Van *Alicante*; Wijn, Zeep en Annijs-zaat. Van *Xeres*, Wijn. Van *Majorca*; Olie van Olijven. Van *Segovia*, Wolle. Na de Canariſche Eilanden, zend men over Spanjen, Specerijen, Catoene Lijwaten, Noordſche Hout-waren, Pijpeduigen, Osnabrugſch Linnen. De Nederlanders drijven ook grooten Handel, over Spanjen, met de Vlooten en Gallioenen op de Weſt-Indien; dog dezelve word op den naam van Spaanſche

sche Kooplieden gedreven. De Koopmanschappen, op deeze wijze, naar de Spaansche West-Indien gezonden, zijn, Lakens in sortementen, Oost-Indische Catoenen in sortementen, Saaijen, Bombasijnen, Serges, Borlones, Matillas, Carodeore, Polemitten, Nonparellos, Pel de Febres, Lint, Castoor-hoeden, Peper, Nagelen, Zijde Brocaten, Baracanen, zwart Fluweel en Trijp, Wolle Picotte en Zijde Picotten, Lanillas, Lamparillas, Precillas, Bramantas, Cortes in sortimenten, Camerijksdoek, Lakens in sortimenten, Estaminas, Rouanes, Kousen, Goude en Zilvere Kanten, Gorgeranes, Zijde Stoffen, Zijde, Linten, Spaansche Speel-kaarten, en een groot getal van andere soorten van andere Goederen meer, in de Nederlanden gefabriceerd, of komende uit Italien, Vrankrijk, Engeland enz. Die goederen worden te Cadix, aan geboren Spanjaarden, die na de West-Indien vertrekken, op zeekere voorwaarden [illegible] vertrouwd; die de zelve verkopen of verru[illegible], en 'er geld voor te rug brengen, dat van Cadix na de Nederlanden gezonden word. Het vertrek [illegible] Gallioenen is, in oorlogstijden zeer onzeeker [illegible] zeldsaam, maar in vredens-tijden meest alle Jaren, in Maart of April, naar *Kartagena* en *Porto bello*, alwaar een beroemde Jaarmarkt gehouden, en veel Koophandel met de Indianen gedreeven word, die van Lima, Panama en andere Plaatzen in Peru en Terra Firma zelfs uit de Zuid-Zee, met Goud en Zilver daar na toe komen, om Europische waren daar voor in te koopen. Uit Spanjen vertrekt ook, in Julij of Augustus, een Vloot, na *Mexico*, *Vera-Crux*, de *Havana*, waarmede de Nederlanders, veele Koopmanschappen na nieuw Spanje zenden; buiten en behalven de Goederen, welke, gelijk wij zagen, over Curacao enz., en door de stil-

len

len Handel op de Kust, aldaar verkogt worden.

De Koophandel op PORTUGAL is mede van gewigt in de Nederlanden. Dezelve geschied meest op *Lissabon*, als mede na *Port a Port* en *St. Hubes*. Men zend daar na toe allerhande Zijde, Garen en wolle Manufacturen, Lijwaten, Catoenen, Camerijks-doek, Stijfzel, Wasch, Touw-werk, Hennip, Vlas, Kruit en Loot, Staal, Speel-kaarten, kopere Bekkens, Papier, Jugten; allerhande Cargazoen-goederen voor Brazil, even als na Spanjen, en van tijd tot tijd veel Graan; Men bekomt van *Lissabon* te rug, Zout, Wijn, Zuiker, Tabac, Cattoen, Wolle, Sumak, Huiden, Campechiehout, Fernambucq-hout, Vijgen, Rosijnen, Anijszaat, Olijven en Olie, Indigo, Gember, Couchenille, Oranje-Appelen, Chinase-Appelen, Citroenen en Limoenen, Confituren, Drogerijen, en veele ruwe Diamanten uit de Mijnen van Brazil. Van *St. Hubes* veel Zout. Van *Port a Port*, Olie, Wijn, Sumak enz. De Hollanders halen veel Wijn van Madera, die zij na de West-Indien voeren.

De Koophandel op VRANKRYK is aanzienlijk, op *Parijs*, *Bourdeaux*, *Rouaan*, *Baijonne*, *Lijon*, *Dieppe*, *St. Malo*, *Caan*, *Nantes*, *Le Rochelle*, *Rhee*, *Oleron*, de *Rivier van Charante*, *Marseille*, *Bisancon* enz.; men voerd daar na toe Lakens, Lijwaten, Koper, zo gewerkt als ongewerkt, Tin, Loot, Schrijf-pennen, Bedden-veeren, Wolle, Specerijen en Kruidenerijen, Kamelotten, Kaas, Booter, Raap-olie, Lijn-olie, Traan, Assche voor de Zeepsieders, Geweer, Buskruid, Lont, Salpeter, Zwavel, Geschut, Duigen en Hout, Masten, Harpuis, Teer en Pik, Drogerijen, Verw-stoffen, Muscus, Hennip, Zaaij-Lijnzaat, Vlas, Beverwolle, Pelterijen, Juchten, Spaansch Leer, Kwik-

zil-

Zilver, Staal, Yzere Staven, Koperdraad, Yzerdraad, Blik, Koper-root, Gom, Galnoten, Indigo, Verf-hout, allerhande Verf-stoffen, Zuiker, Talk, Kaarsen, Tabak, Mekrappen, Campher, Rijst, Annijs, Stijfzel, Canafas, Touwwerk, Porcelijn, Walvisch-baarden, Haring, Zalm, Paarlen, Diamanten enz. De goederen, welke in de voorledene Eeuw, na de Vereenigde Nederlanden gezonden wierden, beliepen Jaarlijks omtrent 36 Millioenen, dog zijn zedert veel verminderd, behalven het Artijkel van de Wijnen en Brandewijnen, dat door sommigen nog op 60 Tonnen Gouds begroot word. Van *Parijs* bekomt men zijde Manufacturen, Kousen, Handschoenen, Hoeden, veelerhande soorten van Kramerijen en Galanterijen. Van *Bourdeaux*, verscheide soorten van Wijnen, Azijn, Kastanjes, Zuiker, Pruimen, Nooten, Honing, veel Papier, Lijnzaat, Cattoen, Cacao, Indigo, Gember [illegible] Van *Rouaan* bekomt men, Goude en Zilver[illegible]asse[illegible]nten en Kanten, Lijwaten, Kousen, Hoeden, [illegible]ai-gaaren, Kaarte-bollen, glas enz. Van *[illegible]ne*, veelerhande soorten van Wijnen en Brandewijn, Honing, Wolle, Terpentijn, Pik, Castanjen, Pruimen, Rosijnen enz. Van *Lijon*, veelerhande zijde Manufacturen. Van *Diepe*, veel Venster-glas. Van *St. Malo*, Zeildoek, Papier, Kousen, Naaijgaren, Honing. Van *Caan*, Papier. Van *Nantes*, Wijnen, Brandewijnen, Saffraan, Sijroop, Honing, Pruijmen enz. Van *La Rochelle*, *Rhee*, *Oleron* en *de Rivier van Charante*, Wijn en Brandewijn, Notebomen-hout, Papier en Zout. Van *Marseille* en *Besancon*, veele Levantsche waren, als Drogerijen, Coffij, Catoen, Turx garen; verder Wasch, Pastel, Spaansch-groen, Honing, Zeep,

Vijgen, Rosijnen, Amandelen, Kappers, Olijven en Olie van Olijven.

De Koophandel op GROOT-BRITTANNIEN, is bij de oprechting van deezen vrijen Staat, zeer groot geweest, en zou nog groot zijn, zo men den zelven aldaar zo vrij had gelaten als in de Vereenigde Nederlanden; maar het zwaar belasten van eenige en het strengelijk verbieden der invoer, van verscheidene Koopmanschappen, heeft ze grootelijks gestremd; egter bloeid dien Koophandel nog, voornaamlijk te *Rotterdam* en ook te *Amsterdam* en in *Zeeland*; voornaamlijk op de navolgende Plaatzen: Na *London* zend men Specerijen, fijne Hollandsche Linnens, Zeildoek, Papier, Stijfzel, Osnabrugs Linnen, Pot-asch, Weed-asch, Lakmoes, Orseille, Blik, Orleaan, en veele andere goederen meêr, die niet uitdrukkelijk verboden zijn. Van daar ontfangt men, veel Virginische Tabak in bladeren, Zuiker en Rijs uit de Engelsche West-Indien; allerhande Engelsche Oost-Indische Koopmanschappen, Tin, Loot, Lijm, Vitriool, Aluin, glas, Spiegels, Kalfsleer, Krijt, Lootwit, Engelsch Aardewerk, Lakens, Sajen, Flenellen, en andere wolle Stoffen; eenige zijde Stoffen, zijde en wolle Koussen, Hoeden, Mutsen, Kaarten voor de Droogscheerders, hoorne Platen, eenige Booter en Kaas, Mout, Terwe enz. Na *Bristol*, *Hull* en *Exon* zend men dezelve goederen als na London, en men krijgt van daar, allerhande soorten van wolle Manufacturen en Koussen. Na *Nieuw Casteel* en *Sunderland* zend men weinig goederen, dog men krijgt van daar de beste Steen en Smeekolen in groote meenigte. Na *Edenburg* in Schotland, zend men dergelijke goederen als na London; en men bekomd van daar Schotse Steenkolen, Lakens,

Sa-

Sajen, wolle en faijette Konssen. Na *Dublin* en *Cork* in Ierland, zend men dergelijke goederen als na London, en men krijgt van daar veel Ierfche Booter, Talk, koeijen en Offen-huiden, gezouten vleefch, *Serges*, *Baaijen*, Laakens en andere Manufacturen.

De Koophandel op de OOSTENRYKSE en FRANSE NEDERLANDEN, is niet zeer aanzienlijk meest op de volgende Steden: Na *Antwerpen*, *Bruffel* en *Mechelen* in Braband, zend men, Specerijen, Kruidenerijen, Haring, zoute en verfche Vifch; allerhande wolle en zijde Stoffen, Pot-afch, Weed-afch, en veele andere goederen meer; en men krijgt van daar allerhande foorten van Kanten, Tapijten en Goud Leer. Na *Gend*, *Brugge* en *Oostende*, in Vlaanderen, zend men, allerhande zijde en wolle Stoffen, Specerijen, Kruidenierijen, Haring, zoute Vifch, Hammen, Pot-afch en Weed-afch; en men krijgt van daar Kanten, Lijwaten, Vlas, Granen, Vlaamfche Linnens, eenige wolle Stoffen. *Rijssel*, *Doornik*, *Duinkerken* en *St. Omer* in Walfch Vlaanderen, geeft Granen, zijde en wolle Stoffen, Barakanen, Pikotten, Greinen, Kanten. *Meenen* en *Kortrijk*, leverd Lijwaten en Servet-goed. *Yperen*, en *Arras*, Lakens, Saaijen en Lijwaten. *Doornik* en *Oudenaarden*, Tapijten, Behangzels, Bedde-tijken en andere Manufacturen. *Mons*, *Valenciennes* en *Camerik*, leveren Kanten en zeer fijn Lijwaat, gemeenlijk genaamd Cameriks-doek, enz.

De Koophandel op DUITSCHLAND is van veel belang, voornaamlijk op deeze plaatzen: Na *Luijk* en *Maastricht* zend men Koper, Specerijen, allerhande Drogerijen en Kruidenerijen, wolle en zijde Stoffen; en men krijgd van daar Zool-leer, Pijlakens, Linten, Aluin, haire Knoopen, Yzer in Roeden, groote en kleine Spijkers, van Yzer,

van kooper en vertind, Schroeven, Koogels, Granaten, Bomben, Kanon, Mortieren, Yfere Potten en Pannen, Slooten, Musquetten, Snaphanen, Karabijnen, Piſtolen en Loopen, als mede Schoenmakers Pennen. Na *Aaken* zend men Specerijen, Kruidenerijen, Spaanſche Wolle, Kooper, Galmeij &c.; en men bekomt van daar, Koperdraad, Ketels en Bekkens, Zool-leer, Lakens. Na *Burſcheid*, *Verviers*, *Eupen* en *Limburg* zend men veel Wolle, daar men op die plaatzen Lakens van maakt, die, voor een groot gedeelte na Holland komen, ſtrekkende tot benadeling van de binnenlandſche Laken-Fabrijken. Na *Hamburg* en *Altona*, zend men Specerijen, Drogerijen, Kruidenerijen, Kramerijen, Zijden en Wollen Stoffen, Verf-ſtoffen, Suijkeren, Aarden-werk, Traan, Raap-olie en Haring enz.; men krijgt van daar veele Silezier-Garens en Lijwaten, Pot-aſch, Saxiſch Koper, Koperdraad, zwart en wit Blik, Honing, Stroop, Scheeps-timmerhout, Pijpen en Vatduigen, als mede Granen, en veelerhande Noordſche Koopmanſchappen. Na *Bremen* brengd men Specerijen, Drogerijen, Kramerijen, Verf-waren, gemalen en geraspt Verf-hout, Haring, Lakens, wolle ſtoffen, Zijde Manufacturen; en men krijgt van daar, Yzere Kachels en Vuur-ovens, Granen, Lijwaten, Bronswijker Mom en Garens, Bremer-Bier, Timmer-hout, Pot-aſch, Honing, Saaijen, Peij-Lakens, Annijs, Wolle enz. Van *Kiel*, *Haarburg* en *Munden* krijgt men Lijwaten, allerhande Molenſtenen en Pot-aſch. Van *Osnabrug* komt veel Lijwaat, en van *Erfurt* veel Garen. Na *Langen-Zaltza* zend men Specerijen, Verf-ſtoffen enz., en men krijgt van daar Saaijen en Annijs enz. Na *Berlijn* zend men Specerijen, Kruidenerijen en andere Koopmanſchappen die niet verboden zijn in

te

te voeren, en men krijgt van daar Glas, Spiegels, Staal-werken, geborduurd goed en veele Galanterijen. Na *Breslau* zend men Specerijen, Kruijdenerijen, Suiker, Lakenen, Wolle ſtoffen, Indigo, Meekrappen, en allerhande gemalen Verf-hout enz.; en men krijgt van daar, Silefier-Garens, en Lijwaten genaamd Platilles. *Zittau* leverd allerhande Lijwaten. Na *Leipzig* en *Naumburg*, zend men Lakenen, Wolle Stoffen, Zijde Manufacturen, Kanten, Verf-ſtoffen, Kramerijen enz.; en men krijgt van daar Garen, Blik enz. *Zerbſt* leverd ſchoon Bier, dat veel uit Holland na Ooſt-Indie verzonden word. Na *Keulen* zend men Specerijen, Drogerijen, Kruidenerijen, Suiker, Olie, wit Waſch, Verf-waren, Zeep, Zout, Haring, Zoute-viſch, Zijde en Wollen Stoffen, Koffij, Thee, Katoene Lijwaten, Neteldoeken, Porcelijnen, Kaas en andere Levensmiddelen; en men ontfangt van daar, Eiken Balken en Houtwaren, Keuls Aardenwerk, zeer veel Rhijn en Moezelwijnen, Yzer Geſchut, Kogels, Bomben, Granaten, Leijen, Pot-aſch, Vloer-ſteenen enz. *Coblentz* leverd Duijf-ſteen, de beſte Moezel-Wijnen, Timmer-hout en Lottharings Yzer enz. *Solingen* leeverd allerhande Yzer-werken en Gereedſchappen, als mede de beſte Degen-klingen. Na *Duſſeldorp* en *Elberveld* voerd men Specerijen, allerhande Verf-waren, Inlandſche Catoene Lijwaten enz. en men bekomt van daar, allerhande Cargazoenlinten, Lijwate Bedde-tijken, geſtreepte Dobbelſteen, Linnen, Garen, Varken-borſtels, enz. Van *Eſſen* komt veel geſponnen Garen, Linnen, Snaphanen, Loopen en Yzer-werk. Na *Siegen* zend men Specerijen, Olie, Traan, Catoene Lijwaten, Zijde en Wolle Stoffen, en alderhande Verf-waren; en men krijgt van daar Aambeelden,

en ander zwaar, ook eenig ligt Yzer-werk. Na *Frankfort aan den Main* zend men, allerhande Wollen, Zijde en half zijde Stoffen, Lakens, Saaijen, Linten, Kanten, Spelden, Naalden, en andere Kramerijen, Specerijen, Drogerijen, Kruiderijen, Suikeren, Hoeden, Handschoenen, Handrottingen, Tin, Koper, Indigo, Couchenille, Verfstoffen, gemalen Verf-hout, allerhande Oost-Indische Waren, inlandsche Catoene Lijwaten en andere Koopmanschappen meer; en men brengt van daar Rhijn-wijnen, Wijn-steen, Pot-asch, Scheerwolle, Saffloer, Duitsche Pruimen, Drukkers Inkt, Glas enz. welke boven gemelde goederen ook na de volgende Plaatzen gezonden worden, welke uitleveren: *Hanau*, Fluwelen, Grof-grijnen, zijde en wolle Stoffen, wolle Koussen, Mutsen, Handschoenen en Tabak: *Wurtzburg*, de beste Rhijn-wijn: *Kitzingen*, Pot-asch: *Bamberg*, Pruimen, Saffraan, Zoet-hout Koorn en Wijnen: *Heilbron*, allerhande Glas en Wijn-steen: *Neurenberg* leverd, Kinder-poppen, allerhande Poppen-goed, konstige draay-werken van ijvoor en hout, koper en ijzer-werk, yzere Geld-kisten, kopere Kerk-kroonen, Goud en Zilver-draad, gesponnen Goud en Zilver, Fliddergout en Zilver, Messen, Cargezoen goederen voor de West-Indien: Na deeze Stad zend men, behalven de voorgemelde goederen, zware Olifantstanden en Verf-stoffen, tot hunne veelvuldige Fabrijken, verder Nagelen en andere Specerijen, inzonderheid Peper, Gember, allerhande Kruidenerijen, geraffineerde Suikeren, Indigo, Engels Leer, Leidsche Grijnen, Lakens, Saaijen, Carsaijen, Flanellen, gedrukte Cattoenen enz. Na *Augsburg* zend men Specerijen, Kruidenerijen, Verf-stoffen, Lakens en Wolle-stoffen; en men krijgt van daar Bombasijnen enz. Na *Memmingen* zend men, al-

der-

derhande Lakenen en andere Manufacturen, gedrukte Catoene Lijwaten, en men krijgt goede Bombasijnen van daar te rug. Na *Ulm* zend men Specerijen, Verf-waren, gedrukte Catoene Lijwaten, Zijde en Wolle-stoffen. *Saltzburg* leverd Goud, Zilver, Koper, Staal, Yzer, Zout enz. *Goszlar* geeft allerhande Mijn-stoffen. Van *Stuckardt* krijgt men Glas en Spiegels. Na *Wenen* zend men Fluwelen, goude en zilvere Lakens, Brocaden, Damasten en andere zijde Stoffen, zijde, goude en zilvere Linten, Caffas, Lakenen, Seggies, allerhande wolle stoffen, Rottingen, Neteldoeken, Specerijen, Kruijdenerijen, Verf-stoffen, gedrukte Catoene Lijwaten, Porcelijnen enz.; en men krijgt 'er van daan, Kwikzilver en Hongarisch Koper.

De Koophandel op SWITSERLAND en GENEVE enz. word voornaamlijk gedreven op de navolgende Plaatzen: Men zend na *Zurich*, Lakens, zijde en wolle Stoffen, Specerijen, Drogerijen, Verf-stoffen, West-Indische Cattoen, Neteldoeken, Hand-rottingen, gedrukte Cattoene Lijwaten, Fluwelen, Olifants-tanden, Jugten, Baleinen en andere goederen meer; en men krijgt 'er van daan Inlandsche en Italiaansche Zijde, Floret, zijde Crippen, Lampfers, allerhande soorten van Crespons, enz. *Schafhausen*, *Winterthur*, *Thun*, *Bern*, heeft den zelven Koophandel als *Zurich* op de Nederlanden. Na *St. Gallen*, zend men dergelijke goederen als na *Zurich*, dog bijzonderlijk Oost-Indische zijde Cripjes, Lakens, Saijen, Neteldoeken, gedrukte Cattoene Lijwaten en Muscovische Juchten; en men krijgt van daar dezelve soorten van goederen als van *Zurich*. Na *Bazel* zend men inzonderheid; Hollandsche en Engelsche Lakens, allerhande stoffen, Specerijen, Caffas, Fluwelen,

Neteldoeken, veelerhande Verf-waren, Baleinen, Olifants-tanden, Flanellen, gedrukte Cattoene Lijwaten, Muscovische Jugten, allerhande Drogerijen, Hand-rottingen enz., dog men ontfangt van deeze plaats weinig goederen te rug. Na *Geneve* zend men dezelve goederen als na Zwitserland, welke, voor een groot gedeelte, van daar voortgezonden worden, na Zwitserland en Savoijen; van daar krijgt men, Fluwelen, Taften, zijde, goude en zilvere Stoffen, Passementen, Kanten, Linten, konstige staal en ijzer-werken, Kristal, Zak-Horlogien enz. Na *Straatsburg* zend men Specerijen, Kruidenerijen, gesnedene Baleinen, Muscovische Juchten, Mekrappen en andere Verfstoffen, Lakens, Saijen, allerhande stoffen, wit en gedrukte Cattoene Lijwaten, Armosijnen, Flanellen, Hand-rottingen; deeze Stad leverd veel Timmer-hout, Annijs, Wijn-steen, Pot-asch en andere goederen meer.

De Koophandel op DENEMARKEN is niet groot dog van belang voor de Vereenigde Nederlanden, in 't bijzonder voor Holland, moetende alle de Schepen, de Sont passeerende, te Elseneur tol betalen. Na *Coppenhagen* zend men voornaamlijk, ongesponne Tabak, Zout, Papier, Wijnen, Brandewijnen, Azijn, eenige Specerijen en Kruidenerijen, zijde Stoffen, Kanten en andere goederen meer; en men bekomt van daar, Yslandsche Stokvis, Koussen en Wandten, Talk, Hennip, Huiden, Pot- en Weed-asch, Aluin enz.; en over deeze Stad zend men na *Ysland*, Bier, Wijn, Brandewijn, Yzer, Lakens, Lijwaten, Tabak, Spiegels, Mantels, Schoenen enz.; en men krijgt van daar, Stokvisch, Booter, Wasch, Zwavel, Grove Lakens, Koussen en Lakens, Vossen en Beeren-vellen enz. Ook zend men, over deeze Stad, eenige goederen na

Nordkopping, *Nijkopping*, *Calmer*, *Abuijs*, *Christiaan-ſtad*, *Carels-kroon*, *Carels-haven*, *Christianopel*, *Ydſted* enz.

De Koophandel op NOORWEGEN of de KLEINE OOST, is van nog meerder gewigt. Na *Bergen*, *Drontheim*, *Christiaanſand*, *Jedder*, *Sommer*, *Laarwijk*, *Stavanger Romsdaal*, *Koperwijk*, *Mardou*, *Vlekkeren*, zend men, witte Franſche Wijnen, Brandewijn, Spaanſche Wijn, Genever en andere ſterke dranken, Azijn, Specerijen, Sout, Suiker, Kaas, Hop, Rijs, Amandelen, Pruimen, Rofijnen en andere Kruidenerijen, Tabak, Kalk, Steen, allerhande Verf-ſtoffen, Lakens, Baaijen, Sergies, zijde Stoffen, wolle en zijde Kouſſen en allerhande Kramerijen enz.; en men bekomt van daar zeer veel Stokviſch van allerhande ſoort, Bokken-vellen, Koper, Pik, Teer, Talk, Leever-Traan, gezaagde en ongezaagde Hout-waren, Scheeps-maſten, Heij en Goot-maſten, Juffers en Sparren, Greene Planken, Eiken Balkjes, Stolpen en Barkoenen, Handſpaken, Blokhoud, Linde Timmers, Vuuren Knies, Anker-ſtokken, Eiken Tonnenduigen, en andere Hout-waren meer, als mede veel brandhout, enz.

De Koophandel op ZWEDEN, word voornaamlijk gedreven op *Stokholm*, waar na toe dezelfde goederen als na Denemarken en Noorwegen gezonden worden; dog is veel aanzienlijker ten opzichte van de waren die men van daar krijgt, beſtaande voornamelijk, in allerhande Hout-waren, Teer, Pik, Zwavel, Talk, Tin, Yzer, Koper, Koperdraad, kopere Ketels en Bekkens enz.

De Koophandel op de OOST-ZEE, is een groote hoofdtak van den Hollandſchen Koophandel, wordende gedreven op de navolgende Plaatzen. Na *Riga* zend men Rijksdalers en Ducaten, Wijn,

Brandewijn, Azijn, Zout, gesponnen Rol-Tabak, Haring, Papier, Glas, Zuiker, Kruidenerijen en Kramerijen; en men krijgt 'er van daar, Wagenschot, Vachout, Pijpe-duigen, Tarwe, Rogge, Garst, Lijnzaad, Moolen-Roeden, Scheepsmasten, Hennip, Vlas, Wasch, Pot-asch, Weedasch, Talk, allerhande soorten van Planken, enz. Na *Narva*, zend men dezelve goederen als na Riga; en men krijgt van daar Moolen-Roeden, Masten, Balken, gezaagde deelen, Rogge, Hennip, Vlas, Talk, Juchten enz. *Revel* leverd weinig anders als Rogge, Garst en Lijnzaadt. *Pernau* geeft meest Houtwaren, Rogge en Lijnzaad. *Oessel* geeft Rogge, Garst, Talk en Lijnzaadt. *Dorpat* leverd Granen en Houtwaren. *Mittau*, *Libau* en *Memel*, geeft Rogge en andere Granen, veelerhande soorten van Hout-waren, Hennip en zeer veel Lijnzaad. Na *Koningsbergen* brengt men, Tabak, Boter, Kaas, Brood-suiker, Haring, Specerijen, Roode-wijn, Witte-wijn, Brandewijn, Genever, Wijn-Azijn, Zout, Glas, Papier, Lakens, wolle en zijde stoffen, Camelotten enz.; en men krijgt 'er van daan, allerhande Eiken, Greenen en Vuuren-hout, allerhande Granen, veel Hennip, Wasch, Vlas, Talk, Pot-asch, Weed asch, Barn-steen enz. Na *Dantzig* zend men veele Rijksdaalers en Ducaten, Lakens, wollen en zijde Stoffen, Peper en andere Specerijen, Tabak, Baleinen, Fransch Glas, Camelotten, Grijnen, Zout, allerhande Kruidenerijen en Drogerijen, geraffineerde Suikeren, Meekrappen, Wijn-steen, Wijn-Azijn, allerhande Verf-stoffen, Haring enz.; en men brengt 'er van daan, allerhande Granen in groote meenigte, Scheeps-masten, Pijpe-duigen, Klap-hout, Hennip, Vlas, Talk, Poolse Rollen, Gansenkneppels, Veeren, Staal, Wolle, Leer, Loot,

Sal-

Salpeter, Teer, Weed-asch, Pot-asch, Huiden, Barnsteen, Eiken, Vuuren en Greenen-hout, Commijn, Annijs, Hop en andere goederen meer. De Koophandel op *Elbing* is egaal met die van Dantzig. Na *Stettin* zend men voornaamlijk, Sout en Haring. Na *Lubek*, *Wismar* en *Rostok*, zend men Lakenen, zijde Stoffen, Speceryen, Suiker, Zout, Wijn, Brandewijn, Anijs, Fransch Glas, Engelsche Steenkolen, Papier, Gember, Harts, Kramerijen enz.; en men krijgt 'er van daan, zwaare Scheeps Ankers, Scheeps Timmerhout en ander hout, Jugten, Wolle, Hennip, Granen enz.

De Koophandel op MOSCOVIEN word meest van, of over Amsterdam gedreven. Na *Archangel* zend men, veele Rijksdalers en Ducaten, Papier, Lakens, zijde en wolle Stoffen, Serges, Peper, Nagelen, Zuiker, Vijgen, Rossijnen, Pruimen, Aluin, Zwavel, Wierook, Lootwit, Menie, Spaansgroen, Koperrood, Kwikzilver, Salarmoniacq, Rosen-root, Indigo, St. Martens-hout, Brasilien-hout, Stokvisch-hout, Caribes-hout, Fransche Wijnen, Tin, Kaarten, verscheide Neurenburgsche Waren, Vingerhoeden, Naalden en Spelden, Yserdraad, Gouddraad, Zilverdraad, Passementen, Kanten, Paarlen, Kerk-kroonen, Kandelaars, nieuwen Haring, Hoeden, Linnen, Bever-vellen, Bunsums-vellen, allerhande Kramerijen; en men brengd van daar te rug, veelerhande Pelterijen, als Elands-huiden, Harten-huiden, Vossen-vellen, Haze-vellen, Beere-huiden, Marters-sabels, Herminen, en andere fijne Pelterijen meer, Bever-Wolle, Jugten, Pak-matten, gezouten Zalm, Kaviaard, Visch-lijm, Talk, Pot-asch, Weed-asch, Pik, Teer, Wasch, Zwijns-borstels, Huiden, Scheeps-masten, Hennip, Hennipe

Ga-

Garen, Rogge enz. ook komen, 'er veeltijds met de Hollandsche Schepen, over deeze Stad, eenige Persianen, met Persiaansche Zijde over. Na *St. Petersburg*, brengd men dezelve goederen als na Archangel; en men krijgt dergelijke goederen van daar, inzonderheid, Linne Manufacturen, Servetgoed, Zeildoek, Potdoek, Linnen, Garen, Huiden, Lams en Schape-vellen, Kalfs-vellen, Robbe-vellen, Leer, Jugten, en andere goederen meer. Na *Moscouw* zend men, Frijpen, Calaminken, Serges, Sipersaaijen, Fluwelen, zijde Stoffen, Gouddraad, Papier, Canarij-suiker, Candij-suiker, Saffraan, Amandelen, Vijgen, lange Rosijnen, geconfijte Gember, droogt Gember, Peper, Nagelen, Notemuscaat, Kaneel, Cardemom, Tin, Boom-olie, Blik, Loot, Kwikzilver, Olifants-tanden, Coralen, Naalden, Spelden, West-Indische Bever-vellen, Roode-wijn, Sek, geel Koperdraad, Yzerdraad, Haring, geele kopere Keetels, Wierook, Indigo, Blaauw-hout, Sokvisch-hout, Brasilien hout, Galnoten, Aluin, Lootwit, Zwavel, Campher, Terpentijn-olie enz. en men krijgt van daar dezelve waren, die wij onder *Archangel* en *St. Petersburg* hebben opgegeeven [uit alle deeze bijzondere takken, kan men zien, hoe gewigtig en aanzienlijk den buitenlandschen Koophandel is, die in de Vereenigde Nederlanden gedreven word. Van de binnelandsche Koophandel, spreeken wij onder ieder Koopstad in 't bijzonder.]

§. X. Het *Munt-wezen* der Vereenigde Nederlanden, staat onder het opzicht van de *Generaliteits Muntkamer*, (waar van wij, onder de *Generaliteits Collegien* verder spreeken.) Dewijl ieder Provincie, op zig zelve, Souverein is, heeft ook ieder van dezelve het recht van Geld te munten, echter

moet

moet het geld, om in het gantsche Gemenebest der Vereenigde Nederlanden, volgens het twaalfde Artijkel van de Unie van Utrecht, gangbaar te zijn, een zelfde prijs en innerlijke waardij hebben; daarom hebben de Zeeuwsche Rijksdalers, welke door de Staten van Zeeland, niet zonder tegenspraak van de Generaliteits Munt-kamer, eindelijk op 53 stuivers gesteld zijn, alleen deeze prijs in Zeeland, en doen in de andere Provincien, niet meer dan 50 stuivers, zijnde niemant der Ingezetenen aldaar verplicht dezelve hooger aan te neemen; zelfs ziet men zomtijts gebeuren, dat het eene Landschap, het geld van een ander Landschap, wanneer het te ligt, of van te weinig waarde bevonden word, verbied uit te geeven. De kleinste Stand-penning, onder de navolgende Stand-penningen, of werkelijke Munt-specien in de Vereenigde Nederlanden, waar van de prijs niet veranderd, is de *Duit*, wordende van koper geslagen, welke gerekend word 2 penningen (een ingebeelde munt) te doen. Een *Groot Vlaams* of *halve stuiver*, (mede een ingebeelde munt) is 4 duiten. Een *Blank*, (mede een ingebeelde munt) doet 6 duiten. Een *stuiver*, of 2 *Grooten Vlaamsch*, of 2 halve stuivers, doet 8 duiten. Een *dubbeltje* doet 2 stuivers. Dit noemd men *Paijement*, mogende in betaling, niemant meer dan een tiende deel der somme opgedrongen worden. De oude *stooters* en *vier stuivers*, zijn buiten gebruik; een *Braspenning* of 10 duiten, en een *Reaal* of 3½ stuiver, is een ingebeelde Munt. Een *Zestebalf* doet 5½ stuiver. Een *Schelling*, zo gestempelde, als eenige ongestempelden, doet 6 stuivers; men heeft ook afgezette Schellingen die niet meer dan 5½ stuiver doen. De *agt* en *veertien Stuivers-stukken*, vind men zelden, en zijn genoegzaam buiten gebruik geraakt. De *halve gulden*, doende 10 stuivers en *quart gulden*

ken van 5 stuivers, vind men nog weinig. De *Gulden* ook genaamd *Carolí-gulden* of *ponden van 40 groten*, doet 20 stuivers. Een *Agtentwintig* of zo genaamde *Goud-gulden*, is een gestempelde munt, en doet 28 stuivers. Een *Daler*, doet 30 stuivers. *Kroonen* van 2 guldens zijn 'er weinig. Een *Rijksdaler* ook genaamd *Albertus-daler*, doet 50 stuivers. Men heeft ook de halve Rijksdaler van 25 stuivers, en de *Quart-Rijksdaler* of zo genaamde *Dertiende-half* van 12½ stuivers, dog die, om dat dezelve veeltijds blind en afgesleten zijn, niet zeer gangbaar zijn. De *Leeuwen-daler*, die men weinig vind, doet 42 stuivers. De *Drie-gulden* doet 60 stuivers. De *Ducaton* of *Silvere Rijder*, doet 63 stuivers. De *Ponden-Vlaams*, zijn veel in gebruik in de Negotie, dog is een ingebeelde munt van 6 gulden, of 20 Schellingen ieder. Tot het Jaar 1749, waren 'er, in de Vereenigde Nederlanden, alleen Zilver Stand-penningen bekend; dog den 1ste Augustus van dat Jaar, besloten de Staten Generaal een nieuwen Gouden Stand-penning te slaan, bestaande in *heele* en *halve Rijders*, met gekartelde Randen om het snoeijen te beletten, wegende een heele Rijder 6 Engels 15 Azen, met uitdrukking van de intrinsique waarde, 14 Guldens; de halve Rijders wegen na advenant, en doen 7 Guldens. Die prijs mag nooit verhoogd of verlaagd worden, en diend deeze Stand-penning tot betaling van binnelandsche Wissel-brieven en Assignatien, Obligatien en Koopmanschappen, wordende op 's Lands Kantoren aangenomen, en strekkende tot groot gemak van den Koophandel. Eindelijk heeft men de *Goude Ducaat*, zijnde geen stand maar Negotie-Penning, van geen vasten prijs, doende 5 gulden en 5, zomtijds maar 4 stuivers, of minder, waarom niemant dezelve in betaling behoefd aan te neemen,

men, en 's Lands Kantoren die niet ontfangen; maar zedert dat de ongerande Ducaten zijn afgezet, en andere met gecartelde randen in de plaats gemunt, worden de Ducaten, in de gemeene handeling, dikwils, voor 5 guldens 5 stuivers ontfangen en uitgegeeven, dog men kan ze niemant opdringen.

§. XI. Oudtijds behoorden de Provincien, waar uit de Nederlanden bestaan, tot het duitsche Rijk, wordende van Hertogen, Graven en Heeren bezeten. De eerste Hertog van Burgundie, van de jongste Linie was, Philips de tweede, toegenaamd de Stoute, bragt 1369, (andere stellen 1368) door zijn huwelijk met Margareta Malana, weduwe van Philips de I, laatste Hertog van Burgundie van de oude stam, eenige dogter en Erfgename van Lodewijk de III, Grave van Vlaanderen, Artois, Mechelen en Antwerpen aan zijn Huis. Van Karel de Stoute kwamen deeze Landen aan deszelfs Naneef Karel de V. van dien naam, onder de Roomsche Keizeren, die ook de overige Provincien der Nederlanden aan zig bragt, zo dat alle de Nederlanden, in de 16de Eeuw, weder onder de heerschappij van het Huis van Oostenrijk stonden. Deeze Landen aanzienlijke Voorrechten en Vrijheden van hunne voorige Heeren verkregen hebbende, vond hij zig verplicht, volgens de gewoonte der Landsheren, bij zijne inhuldiging, de Staten der Landen te zweeren, dat hij hen bij hunne Voorrechten en Vrijheden zou handhaven, waar door hij maar een door de wetten bepaalde Oppermagt over deeze Landen verkreeg. Deeze Vorst, niet alleen bezitter van de Keizerlijke Kroon, van de aanzienlijke Koningrijken van Spanjen en Italiaansche Staaten, maar ook een groot gedeelte van het nieuw ontdekt America, daar en boven overwinnend over

Vrank-

Vrankrijk, door de dappere en trouwe bijſtand der Nederlanders, was te magtig en heerſchzugtig, om, met een bepaald Oppergezag over de Nederlanden zig te vergenoegen. Om een volſtrekt en onbepaalde magt over dezelve te verkrijgen, begon hij de bezwoorne Voorrechten te ſchenden, en de Nederlanders, die geene zware laſten gewoon waren te dragen, door zware ſchattingen enz. te verdrukken, dat dit vrij, dog getrouw en geduldig volk, ſchoon al zuchtende, verdroeg. Wanneer, omtrent het Jaar 1522, de hervormde Godsdienſt, in de Nederlanden veld begon te winnen, en veele zig van het ſlaafſch Juk des Pausdoms ontſloegen, oordeelde Karel V, zulks niet te moeten gedogen, als regelrecht aanlopende tegens zijn ſtaatkundig voornemen, om de Nederlanders, geheel tot zijne ſlaven te maken. Om den voortgang van die zogenaamde ketterijen te ſtuiten, ging hij geenzints, volgens zijn eed en plicht, met de Staten te raade, maar deed, op eigen gezag, zeer geſtrenge Bloedplacaten tegens de Onroomſchen afkondigen; die bevonden wierden de Hervorming toegedaan te zijn, wierden met den Zwaarde gedood, en de onroomſche Predikers ten Vuure gedoemd, zelfs beſtond hij, in deeze Placaten te zeggen, dat dezelve zouden ſtand grijpen, onaangezien alle Voorrechten, Wetten en Gewoontens, daar mede ſtrijdende, verklarende die in zo verre te niet te doen, waar door zijn oogwit zig klaar ontdekte, en dewijl men wiſt, dat deszelfs Zoon en Erfgenaam, een Spanjaard van geboorte en opvoeding, al zo heerſchzuchtig, veel geſtrenger, en ſlaaf van het Pausdom was, zo wierden de Nederlanders tegens het Huis van Ooſtenrijk verbitterd. Karel, altoos zeer bemind zijnde geweeſt, ziende de gemoederen van hem vervreemden, dat hem alles begon tegen

gen te loopen, dat zijn oogwit om de onroomsche Godsdienst te dempen, en een onbepaalde regeering in de Nederlanden in te voeren, niet zoude gelukken, en mogelijk zijn gemoet over het onrechtvaerdig storten van zo veel onschuldig bloed wroegende, besloot zig in een Klooster te begeven, en droeg, in 't Jaar 1555, de regeering over deeze Landen op, aan zijnen Zoon Philips, nevens het Koningrijk van Spanjen en alle zijne Italiaansche Staten. Philips II, welke zig geheel door de Roomsche Geestelijkheid liet beheerschen, betoonde zig nog meer tegens de zogenaamde ketters en voorrechten des Lands, door hem zo onlangs bezworen, vooringenomen te zijn; ziende met zijne Spanjaarden, den Nederlandschen Adel, die door hunne getrouwe raadgevingen, den Vorst tot matiging der vervolging raade, met den nek aan. Hij Margreta, Hertoginne van Parma, natuurlijke dogter van Karel V, tot Landvoogdesse benoemd hebbende, vertrok na Spanje, latende door een geheim bevel, de klem der regeering in handen van den Kardinaal de Granvelle, een heerschzuchtig, doortrapt en trots man, die de gemoederen van *Philips* en zijne Spanjaarden nog meer verwijderden. De invoering van het Concilie van Trenten, en het aanstellen der nieuwe Bisschoppen, zo strijdig met 's Lands voorrechten, om door dit middel de Gewetensdwang voort te zetten, verbitterde de gemoederen nog meer; dog de voornaamste Edelen en Heeren des Lands, t'samen spannende, moesten het Land ruimen, want deeze Edelen, die *Geuzen* genaamd wierden, verzogten schorsing der Inquisitie en bloedplacaten 1566, waar op de Onroomschen begonden te Prediken, en de Beeldstormerij een aanvang nam. Toen verklaarde men in Spanje, de Nederlanden vervallen te zijn van derzelver Voorrechten, en Alva trok daar na toe, om die Landen

 door

door de Wapenen als op nieuw te heroveren, met een magtig Leger, de tegenstrevers des Konings te straffen, en de zogenaamde ketters, te vuur en te zwaard te vervolgen. De Prins van Oranje week na Duitschland, en de Graven van Egmond en Hoorn, wierden door Alva en zijn onwettige bloedraad ter dood gebragt. 1568, deed hij de Prins van Oranje, de Graven Lodewijk van Nassau enz. en andere Edelen indagen, en hunne goederen wierden verbeurd verklaard. Immiddels trok Prins Willem de I, met een aanzienlijk Leger, over de Maas om de Nederlanden te verlossen; dog de krijgskundige Alva, wist het zo te maken, dat de Prins, uit gebrek, zijn Leger moest afdanken en na Duitschland keeren. 1569 eischte Alva van de Staten een 100sten penning eens van ieders middelen, een 20ste van de onroerende, en den 10de van de roerende goederen zo dikwils die verkogt wierden. Alva menende de Nederlanders onder de knien gebragt te hebben, deed, 1571, een beeld van metaal, in het Kasteel van Antwerpen oprechten; dog 1572 begonden de zaken schielijk van gedaante te veranderen; de Water-geuzen veroverden de Briel, en veele plaatzen vielen ook af, en de Staten van Holland, erkende den Prins van Oranje voor hunnen wettigen Stadhouder, welke hooge bediening hij voor heen had bekleed, de Spanjaarden pleegden eene verschriklijke moord te Naarden. Zij veroverden 1573, Haarlem, dog moesten de Belegering van Alkmaar opbreken, wanneer Alva vertrok, hebbende meer dan 18000 menschen door Beuls handen om 't Geloof doen sneuvelen. 1574 deed Requesens Leiden te vergeefs belegeren. 1575 droegen de Staten van Holland, het hoog Bewind op aan den Prins van Oranje. Requesens met voorspoed oorlogende stierf

1576

1576 aan de Pest, en Antwerpen wierd geplunderd, en men sloot de Pacificatie van Gent. Don Jan van Oostenrijk nam die aan, en beloofde het vreemde Krijgsvolk te doen vertrekken, dog trouweloos handelende, verkoren de Algemeene Staten, den Aartshertog Matthias tot Landvoogd. 1578, wierd Amsterdam aan de zijde der Staten gebragt, en de hervorming aldaar ingevoerd, en Don Jan stierf. 1579 wierd de Unie te Utrecht gesloten, en daar door den grondslag van dit aanzienlijk Gemenebest gelegd. 1580 wierd den ban, tegens den Prins van Oranje afgekondigd en 25000 goude kroonen op zijn lijf gezet; ook wierd de Hertog van Anjou tot Beschermer en Vorst der Nederlanden verkoren, en Matthias vertrok. 1581, verklaarden d'Algemeene Staten, den Koning van Spanjen vervallen te zijn van zijn recht tot de heerschappij der Nederlanden. 1583, zogt Anjou, zig een onbepaald Opper-gezag aan te matigen, en Antwerpen door verraad te bemagtigen, 't geen mislukte, dog dat de gemoederen van hem vervreemde. 1583 vertrok Anjou. De Algemene Staten, behalven die van Gelderland, Utrecht en Overijssel, maakten een besluit, dat men den Hervormden Godsdienst zou handhavenen, zonder het openbaar plegen van eenige andere Godsdienst te gedogen; in Holland wierd door de meeste stemmen besloten, aan Prins Willem den Iste van Oranje, de Graaffelijkheid op te dragen, dog die Vader des Vaderlands wierd, den 10 Julij 1584, door Balthasar Gerards, opgestookt door de Spanjaarden, te Delft vermoord. Die van Braband, Vlaanderen, Holland, Zeeland, Utrecht, Mechelen en Vriesland, te Delft vergaderd, besloten zig aan de Unie van Utrecht te blijven houden, een raad van regeering aan te stellen, en Graaf Mau-

rits, tweeden Zoon van den vermoorden Prins, oud omtrent 18 Jaren, tot hoofd daar van aan te ſtellen. 1585 wierd Bruſſel en Antwerpen door Parma veroverd. De Koninginne Elizabeth van Engeland, onder den Graaf van Leiceſter, aan de Staten eenig Krijgsvolk toegezonden hebbende, zo zogt die Graaf de Landvoogdij over Holland voor zig te verkrijgen; dog om dit te voorkomen, verkoren de Staten van Holland en Weſt-vriesland, den 1 November 1586, Graaf Maurits van Naſſau, tot Stadhouder, Capitein Generaal en Admiraal derzelver Geweſten; egter wierd Leiceſter tot Opper-landvoogd aangeſteld, en, 1587 wierd hij na Engeland te rug geroepen, hebbende veel verwarring binnen 's Lands gebrouwen, en weinig tegen Parma uitgevoerd. Prins Maurits, Opper-bevelhebber der Krijgsmagt van de Staten Generaal geworden zijnde, veroverde 1590 Breda door liſt, en 1591 Zutphen en Deventer, ontzettende de Schans Knodſenburg, veroverende Nijmeegen en 't grootſte gedeelte van Gelderland, als mede Hulſt en 't Land van Waas: In 1592, Steenwijk en Koeverden, wanneer de Prins van Parma ſtierf. 1593, veroverde Prins Maurits Geertruidenberg, en deed het Spaanſch Leger, onder Mansveld, de vlucht neemen. 1594 deedt hij de Stad Groningen zig onderwerpen, nemende die Stad, met Vriesland, Graaf Willem van Naſſau tot Stadhouder aan. De nieuwe Spaanſche Landvoogd, Aartshertog Erneſtus, de Staten der Vereenigde Nederlanden niet konnende bewegen, om, op zeekere voorwaarde, de Vreede te ſluiten, zo zogt hij Prins Maurits, deszelfs broeder Fredrik Hendrik, en eenige andere aanzienlijke mannen, als oorzaak daar van zijnde, door Renichon en du Tour te doen vermoorden, 't geen mislukte, en Erneſtus gaf, kort daar

aan

aan, den geest, komende in zijn plaats, deszelfs jongsten broeder, Aartshertog van Oostenrijk, Kardinaal, met wien uit Spanje overkwam, Philips Willem, Prins van Oranje, oudsten Zoon van Prins Willem den Iste, na een 28 Jarige gevangenisse nu in vrijheid gesteld, en overgezonden om zijnen broeder Maurits, tot de Vrede over te halen. 1597 behaalde Prins Maurits, een heerlijke overwinning op de Spanjaarden, bij Turnhout; ook kwamen de 4 Schepen, eerst na Indië gezonden, te rug: Die Prins veroverde Alpen, Rhijnberk, Meurs, Grol, Brevoort; Goer, Othmarsen, Oldenseel en Lingen: 1600 sloeg hij de Spanjaarden en veroverde Wachtendonk, Crevekeur en St. Andries: Philippine wierd ingenomen, en Prins Maurits behaalde eene heerlijke overwinning, op het Leger van den Aartshertog op het strand. 1602 wierd de Stad Grave veroverd. 1603 wierd de Oost-Indische Maatschappij opgericht. 1604 wierd Sluis in Vlaanderen veroverd. 1609 wierd 'er een Bestand gesloten, tusschen de Koning van Spanjen en de Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden; in tegendeel ontstond toen de eersten strijd in de Gereformeerde Kerk over eenige Geloofs-punten, welke onder de Remonstranten en Contra-Remonstranten naderhand veel verwarring baarden. 1613 wierd Prins Maurits Ridder van de Kousseband. 1618 ontstond 'er groot verschil over het houden van een Nationaal Sijnode, tot wegneming der zwevende geschillen, tusschen de Remonstranten en Contra-Remonstranten, waarop de Staten van *Gelderland*, *Zeeland*, *Vriesland*, *Groningen en Ommelanden*, eenige Hollandsche Edelen en Steden, naamlijk, *Amsterdam*, *Enkhuizen*, *Edam* en *Purmerend* sterk drongen, als zware gevolgen uit deeze ongeregeldheden

anders te gemoet ziende; dog de andere Steden van Holland, kantten zig daar tegen, zo wel als *Utrecht* en *Overijssel*, doende daar tegen een scherp Protest, opgesteld door *Johan van Oldenbarneveldt*, Advocaat van Holland, die zo ijverig dog onvoorzigtig handelde, ten voordeele van de Remonstranten, als of hij het Hoofd en Beschermer van die partij was geweest, gelijk dan op de vertogen van Oldenbarneveld, en zijne aanhangers, eenige Edelen en de meeste Steden, op den naam der Staten van Holland, eene verre gaande Resolutie maakten, behelzende: (1) *Dat het Nationaal Sijnode niet zou gehouden worden:* (2) *Dat de Regeerders der Hollandsche Steden gemagtigd wierden, krijgsvolk aan te neemen, om de besluiten, ten opzichte der Kerkelijke zaken genomen, te helpen uitvoeren.* (3) *Dat zo iemant, ter oorzake van dit Besluit of Resolutie, over zwarigheden in Kerkelijke zaken wilde klagen, het aan niemant anders, dan aan de Staten, zou moeten geschieden, en dat voor nietig en van gener waarde zou gehouden worden, het geen door eenige andere Collegien, daar tegen mogt gedaan of ondernomen worden.* (4) *Dat alle Oversten, Kapiteinen, en andere Officieren, enz. wierden gelast, niettegenstaande eenige andere bevelen, den Staten, hunne betaals-heeren, of der zelver Gecommitteerde Raden, en Magistraten der Steden, daar zij in bezetting lagen, gehoorzaamheid te bewijzen, en alle dadelijkheid, zonder eenige uitzonderinge, te helpen weeren, op straffe van Cassatie.* (5) *Dat dit besluit door twee Edelen, en Gevolmagtigden der Steden van Haarlem, Delft, Leiden, Gouda, Rotterdam, Alkmaar en Hoorn, zoude worden bekend gemaakt aan Prins Maurits, de Princesse van Oranje, en aan Prins Fredrik Hendrik, met verzoek om het zelve te handhaven.* De 4 gezegde Provincien, gesterkt door die 4 Hollandsche Steden, besloten

ech-

echter een Nationaal Sijnode te doen houden. De Regeerders der Steden *Haarlem*, *Leiden*, *Rotterdam*, *Oudewater*, *Heusden*, als mede die van *Utrecht*, namen toen *Waardgelders* aan, öm het houden van een Nationaal Sijnode te beletten. Vermits die Waardgelders, buiten den eed van de Generaliteit en den Prins waren, moest daar uit veel wanorder ontstaan, strekkende tot verbreking van de Unie, scheuring van den band der eenigheid onder de Bondgenoten en vertreding van het wettig gezag der Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden, en van den Prins Stadhouder, Capitein Generaal enz. De Staten Generaal dit niet konnende gedogen, deden de beide Stadhouders, der Provincien, Prins *Maurits* en Graaf *Willem van Nassau*, en de Raad van Staten, een besluit neemen om de *Waardgelders* af te danken, gelijk geschiede. Ook wierden *Johan van Oldenbarneveld*, Advocaat van Holland, *Rombout van Hogerbeets*, Pensionaris van Leiden, *Hugo de Groot*, Pensionaris van Rotterdam, en *Gillis van Ledenberg*, Secretaris der Staten van Utrecht, als oorzaak van die binnelandsche wanorder gevangen genomen; *Ledenberg* benam zig in de gevangenisse het Leven. Dewijl deeze zaken, wel meest Holland, dog teffens de Unie, en alle de Bondgenoten raakten, verkoren de Staten Generaal 24 Rechters om de gevangenen te oordeelen, 12 uit Holland, en de andere 12, uit de 6 overige Provincien, nevens 3 Fiscalen en een Secretaris; en men oordeelden deeze misdaden van zo veel gevolg, ten nadeele van het Gemenebest, en den band der onderlinge eendracht, dat *Johan van Oldenbarneveld* ter dood, en de anderen, tot een eeuwige gevangenisse op *Loevestein* veroordeeld wierden, en na dien tijd hebben zij, welke de Staatsgronden van deeze Heeren waren toegedaan, den naam van de

Loevesteinsche Factie verkregen; ook wierd dit Jaar, na 't veroordeelen der Remonstranten, het Nationaal Sijnode besloten. 1620 stierf *Willem Lodewijk*, Graaf van Nassau, Stadhouder van Vriesland, Groningen en Ommelanden en Drenthe, wordende opgevolgd door zijnen broeder *Ernst Casimir*, in het Stadhouderschap van Vriesland, maar Groningen en d'Ommelanden nevens Drenthe, verkoren Prins Maurits. 1621 eindigde het bestand met Spanje, beginnende den Oorlog op nieuw; ook wierd de West-Indische Maatschappij opgericht. 1623 smeden de twee Zoonen van den onthoofden *Oldenbarneveld* een aanslag tegens het leven van Prins *Maurits*, welke mislukte. Den 23 April 1625, overleed Prins *Maurits*, en des anderen daags, ontfing zijnen broeder, Prins *Fredrik Hendrik*, van de Staten Generaal den openbrief, waar bij hij tot Capitein Generaal en Admiraal wierd aangesteld; en vervolgens wierd hij niet alleen door de Provincien van Holland en Zeeland, maar ook door die van Gelderland, Utrecht en Overijssel voor Stadhouder enz. aangenomen; maar Groningen, d'Ommelanden en Drenthe, verkoren daartoe Graaf *Ernst Casimir*, Stadhouder enz. van Vriesland. 1628 wierd de Spaansche Zilver vloot door *Piet Hein* veroverd. 1630, wierd 's Hertogenbosch door Prins *Fredrik Hendrik* veroverd. 1632 sneuvelde Prins *Ernst Casimir*, Stadhouder van Vriesland, wordende opgevolgd door zijnen Zoon, *Hendrik Casimir*, en Maastricht wierd ingenomen, alsmede Limburg. 1647 stierf Prins *Fredrik Hendrik*, wordende opgevolgd door zijnen Zoon, Prins *Willem de II.* van Oranje. 1648, wierd den tagtig Jaarigen Oorlog met Spanjen, door de Vrede van Munster geëindigd, *erkennende de Koning van Spanje, de Heeren Staten Generaal der Vereenigde Nederlan-*

landen, en de respective Provincien van dezelve, met alle hare geassocieerde Landschappen, Steden en onderhorige Landen, voor vrije en Souvereine Staten, Provincien en Landen, op welke alle bij niets te pretenderen had, nog nu, nog namaals voor hem zelve, zijne Successeurs en nakomelingen immermeer iets pretendeeren zouden; als mede, dat de Prins van Oranje, hersteld zou worden in alles, het geen Prins Willem de Iste, bezeten had. 1650 ontstond 'er verschil over het afdanken der Troepen, tusschen Holland en de overige Provincien, dat door een verdrag, en het ontslaan van eenige Heeren uit de regeering, wierd geëindigd. Den 6 November stierf Prins *Willem de II*, en den 14 verloste de Princesse zijne Gemalinne van eenen Zoon genaamd, Prins *Willem de IIIde* van Oranje. 1652, geraakten de Staten in Oorlog met het Engelsch Parlement en *Cromwel*. 1654 wierd de Vrede met Engeland gesloten, hebbende *Holland*, buiten kennis der andere Bondgenoten, met tegenspreking van de Steden *Haarlem*, *Alkmaar*, *Enkhuizen* en *Edam*, bij meerderheid van stemmen, op het doordrijven van *Jan de Wit*, Raadpensionaris van Holland, deeze Acte gemaakt en aan *Cromwel* overgegeeven, behelzende onder anderen: *Dat de Staten van Holland en West-Vriesland, gelet hebbende op het ernstig en herhaald verzoek van zijne Hoogheid, den Heere Protector van de Republijk van Engeland, en op zijne bekommering, die bij meermalen verklaard heeft te hebben, dat, bij aldien aan den Prins van Oranje, of aan deszelfs nakomelingen, die uit den huize van Stuart zouden mogen voortspruiten, de hoogste Ampten van den Staat wierden opgedragen, zulks een groot wantrouwen en jaloezij zou konnen veroorzaken tusschen de twee Natien, waaruit een gevaarlijken oorlog zou konnen ontstaan, welk de hooggemelde Heeren Staten genegen zijnde te*

verboeden, verklaarden, dat zij nimmermeer, den gemelden Heere Prinsse van Oranje, of iemant van deszelfs Linie, zullen verkiezen tot Stadhouder of Admiraal van hunne Provincie, nog toestaan, voor zo veel het advijs van hunne Provincie aangaat, dat dezelve ooit werde gekozen tot het Capitein-Generaalschap over de Militie van de Generaliteit. Dit verwekte een groot ongenoegen bij de andere Bondgenoten en gemor bij het Volk, dit aanziende voor eene groote ondankbaarheid betoond aan het Doorluchtig Huis, waaraan het Gemenebest deszelfs opkomst, Vrijheid, Godsdienst, welvaard en zeekerheid verschuldigd was; de Raadpensionaris, die zulks doorgedreven had, als het hoofd der wederstrevers van dat Doorl. Huis, genaamd de Loevesteinsche Factie, en andere wierden beschuldigd, ja men kreet dit uit voor eene schending van de Unie. 1660, wierd Prins *Willem de III*, tot eerste Edele van Zeeland verkoren. 1665 brak den Oorlog uit met Engeland, als mede met den Bisschop van Munster, die het volgende Jaar Vrede maakte. 1667 wierd de Vreede te Breda gesloo-ten; ook wierd de bovenstaande Acte van uitsluiting van den Prins, door toedoen van *de Wit*, in een eeuwig Edict veranderd, en door alle de Leden der Staten van Holland plegtig bezworen. De Koningen van Vrankrijk en Engeland, 1670 zig gereed makende om het Gemenebest aan te tasten, stelde *de Wit* en zijnen Broeder, zig zo opentlijk tegens de bevordering van den Prins van Oranje, dat zijne beste vrienden die Gebroeders verlieten, waar na veel ongenoegen ontstond, en door dit twisten, wierd geen order op iets gesteld, schijnende die Gebroeders liever te willen zien, dat het gantsche Gemenbest onder de magt van Vrankrijk geraakten, dan te dulden dat de Prins van Oranje tot het bekleden van de hooge Ampten zijner Doorluch-

luchtige Voorvaderen verkoren wierd. 1672 verklaarden de Koning van Vrankrijk en Engeland, den Oorlog aan de Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden, en de Prins van Oranje wierd door de Staten Generaal, met een zeer bepaalde magt tot Capitein Generaal en Admiraal, voor dien Veldtogt aangesteld, dog onvoorzien van een genoegzaam getal Troepen om den invallenden Vijand te stuiten, die tot in Holland doordrongen, terwijl de Bisschop van Munster ook den Oorlog begon, wanneer het Volk de Broeders *de Wit* om 't leven bragten, waar op het eeuwig Edict vernietigd, de Vrede met Engeland gesloten, de Prins bevorderd, en de Franschen genoodzaakt wierden, de Vereenigde Nederlanden te verlaten. 1675 wierd Prins *Willem III*, door de Staten van Holland en Zeeland tot Erf-Stadhouder gemaakt; Gelderland, Utrecht en Overijssel, door de Franschen van de Unie afgescheurt zijnde geweest, en nu weder daar in aangenomen zijnde, verkoren dienPrins, tot hunnen Stadhouder. 1677 trouwde zijn Hoogheid, met Maria, Kroon-Princesse van Engeland. 1678, wierd de Vrede met Vrankrijk te Nijmegen geslooten. Koning *Jacobus II*, de Roomsche Godsdienst in Engeland zoekende in te voeren, wierd Prins *Willem III*, door de Engelsche geroepen om hunne Vrijheid en Godsdienst te beschermen. *Jacobus* door de vlucht de Kroon verlatende, wierd Zijne Hoogheid met de Princesse, zijne Gemalinne, tot Koning en Koninginne van Engeland uitgeroepen, waarop Vrankrijk den Oorlog aan den Staat der Vereenigde Nederlanden verklaarde. 1698, wierd de Vrede te Rijswijk met Vrankrijk gesloten. Karel de II, Koning van Spanje gestorven zijnde, zogt Vrankrijk die Kroon aan zijn Huis te brengen, en het Huis van Oostenrijk van die groote erffenisse

te

te beroven, dog Engeland en dit Gemenebest dit niet konnende dulden, zo wierd den Oorlog vast gesteld. 1702, overleed Koning Willem III, zonder kinderen na te laten, hebbende tot zijn Erfgenaam benoemd, Zijn Hoogheid *Jan Willem Friso*, Erf-Stadhouder van Vriesland en Groningen, toen Prins van *Oranje* en *Nassau*. 1708, wierd Zijne Doorluchtige Hoogheid, nu 20 Jaren oud geworden zijnde, door de Staten Generaal, tot Generaal van het Voetvolk aangesteld, trouwde het navolgende Jaar, met de Princesse van Hessen Cassel. Die Prins, 1711, uit het Leger na 's Gravenhage keerende, had het ongeluk in het overvaren aan de Moerdijk te verdrinken, op den 14 Julij, en de Princesse zijne Gemalinne, verloste, den 1 September, van Prins *Willem Karel Hendrik Friso*, of *Willem de IV*. 1713 wierd de Vreede te Utrecht geslooten, bekomende het Gemenebest, voor deszelfs groote kosten, alleen eenige Plaatzen, zo in eigendom als tot Barriere-Steden. 1714 stierf *Anna* Koninginne van Groot-Brittannie, wordende opgevolgd door *George de I*, Keurvorst van Hanover, waar door de Vereenigde Nederlanden van veel ongerustheid ontheven wierden. 1722 wierd Zijne Doorl. Hoogheid *Willem Karel Hendrik Friso*, Prins van Oranje en Nassau Erf-Stadhouder van Vriesland en Groningen, mede tot Stadhouder, Capitein Generaal en Admiraal van het Forstendom Gelre en Graafschap Zutphen aangesteld, niet tegenstaande de tegenkantingen der wederstrevende partij van zijn Doorluchtig Huis, die in Holland en Zeeland enz. de overhand hadden verkregen. In 1723 besloten de Heeren Staten van Holland, Zeeland, Utrecht en Overijssel, ieder in 't bijzonder, geen Stadhouder over hunne Provincien te zullen verkiezen, maar, ten minsten, daar mede te wagten,

ten, tot de meerderjaarigheid van dien Prins. 1727 overleed *George de I*, Koning van Groot-Brittannie, wordende opgevolgd door deszelfs Zoon *George de IIde*. 1728, wierd Zijne Doorl. Hoogheid, als Stadhouder in Groningen en Gelderland gehuldigd. 1732, wierd 'er een Tractaat van verdeeling gesloten, over de nalatenschap van Koning *Willem III*, tusschen den Koning van Pruissen, en den Prins van Oranje: Daar op wierd het Marquisaat van Veere en Vlissingen, bij het gemelde Tractaat aan Zijn Doorl. Hoogheid toegewezen, door de Heeren Staten van Zeeland, uit krachte van een zo genaamd *Dominium Eminens* vernietigd, dog waar tegen Zijne Doorl. Hoogheid op het nadrukkelijkste protesteerde. Het volgende Jaar wierd dien Prins tot Ridder van de Kousseband aangesteld. Te Oxford wierd aan den Prins het Doctoraat in de Rechten opgedragen. In 1734 trouwde Zijne Doorl. Hoogheid, met Hare Koninglijke Hoogheid, *Anne*, Kroon-Princesse van Groot-Brittannien, wordende vervolgens door het Parlement genaturaliseerdt. 1736 beviel Hare Koninglijke Hoogheid, den 19 December, in 's Gravenhage van een' Princesse, die kort daar aan overleed. 1740 stierf Karel de VI, Roomsch Keizer, wordende in de regeering over alle de Staten van het Huis van Oostenrijk, volgens de *Pragmatique Sanctie*, opgevolgd door zijne Oudste Dogter *Maria Theresia*, Koninginne van Hongarije en Bohemen, Gemalinne van *Franciscus*, Groot-Hertog van Toscanen, waar op de Koning van Pruissen besloot, zijne vorderingen op Silesien, en de Keurvorst van Beijeren de zijne op de erffenisse van Oostenrijk, met bijstand van Vrankrijk te doen gelden, dat Europa in vlam en vuur zettede, waar van deeze Landen een smertelijk gevoel kregen.

De

De Heeren Staten Generaal aanstonds hunne krijgsmagt vermeerderende, om aan hunne verbintenissen, volgens de Tractaten, met het Huis van Oostenrijk gemaakt, te konnen voldoen, zo vond Vrankrijk goed, op een zeer hoogen toon zig daar tegen te kanten, schoon de Staten egter in hunne getrouwheid bleven volharden. Den 19 September 1742, deeden de Heeren Staten Generaal eene groote promotie van Generaals, Luitenant-Generaals, Generaal Majors en Brigadiers van de Cavallerij en Infantereij, waar bij den Heere Prince van Oranje en Nassauw, tot Luitenant Generaal van de Infanterij benoemd wierd, dog welke benoeming zijne Doorluchtige Hoogheid, door de navolgende brief weigerde aan te neemen; luidende:

HOOG MOGENDE HEEREN.

Ik hebbe vernomen, dat U H. Mog. mij tot Luitenant Generaal hebben benoemd, in de Promotie, onlangs bij dezelve besloten, na dat van tijd tot tijd, gedurende eenige Jaren, hadden gedelibereerd over deeze materie, waar van de conclusie gedurende dien tijd is uitgesteld en opgehouden geworden, om reedenen aan de geheele Wereld genoegzaam bekend, en waar van ik dierhalven niet zoude konnen onbewust zijn, al was het dat ik niet direct, en uit de eerste hand, daar van hadden moeten werden geinformeerd, door de Gedeputeerden van meer dan eene Provincie ter Vergadering van U H. Mog. Na rijp overleg heb ik besloten, niet aan te neemen het Ampt, dat U H. Mog. mij tegenswoordig aanbieden, om dat zelfs, in 't Jaar 1727, al geoordeeld wierd, beneden de waardigheid te zijn van Capitein Generaal van drie Provincien, waar mede de Eere hebbe bekleed te zijn.

De

De gantsche Wereld is kundig, hoe en op wat wijze men in de Republicq heeft aangemerkt mijne Voorouderen, en de Prinsen van mijn Huis, die bekleed hebben het Ampt van Capitein Generaal van de Provincien van het Bondgenoodschap.

De Gedenkschriften van deeze Landen, en de Registers van U H. Mog. kunnen niet onbewust zijn, dat door mij uit te sluiten uit den rang van Generaal; men mij in de onmogelijkheid steld, van te konnen dienen in de gecombineerde Legers van den Staat, buiten het Territoir van de Provincien, van welke ik de eere hebbe Capitein Generaal te zijn, zonder aan eene openbare verachting bloot te stellen, eene waardigheid die mij is aanbetrouwd, en die ik ongekreukt, ter zijner tijd, ook wederom hoope over te geeven. En, zo God wil, in weerwil der pogingen van die genen, die, om persoonele redenen, de Hoogheid en Prærogativen van hunne Provincien zouden willen sacrifieeren, door de verkleining van een Caracter, waar van zij de Voorrechten, en den luister, verschuldigt zijn te helpen handhaven.

Ik zal mij niet inlaten in de verdere redenen, die mij bewogen hebben het besluit te neemen, waar van ik de eere hebbe U H. Mog. kennisse te geeven.

De langdurige deliberatien van U H. Mog., over de Promotie, zullende genoeg tot een bewijs verstrekken, bij een iegelijk die onpartijdig oordeeld, en die onderricht is van de ware oorzaak van zo veel uitstellen, dat ten minsten de partij, die mij te kiezen stond, eene ernstige en aandagtige overweging verdienden.

Ik hebbe moeten lijden het geweld, het welk men tegens mij geoeffend heeft ten aanzien van mijne goederen, en moeten zien, dat men mij beroofd heeft van een aanzienlijk gedeelte van de Erven mijner Vaderen, onaangemerkt een ongeinterumpeerde Possessie van ruim anderhalve Eeuw. De wijze op welke ik behandeld ben,

ben, ten opzichte van Veere en Vlissingen, en het interdiceren van den weg van Justitie, tegens de aloude Privilegien deezer Landen en de gronden van de Unie, hadden mij moeten bereiden tot het geene mij thans wedervaardt.

Maar, zo ik het mijne niet hebbe konnen beschermen, het staat ten minsten aan mij, en ik ben door mijne Instructien verplicht, de eer en het aanzien van mijne Ampten te bewaren, die een merkelijk deel uitmaken van de Preëminentien en Vrijheden der Provincien, uit welkers naam ik de eere hebbe dezelve te bedienen.

Het groot getal van Generaals, die benoemd zijn, boven den rang, welke U H. Mog. mij hebben toegelegd, zo wel als de Clausule van verdere aanvulling van derzelver getal, insgelijks door Vreemdelingen, bij weigering van een of meer der genomineerden, geeft genoeg te kennen, een vast voornemen, van mijne bevordering te rug houden, en doed mij zeer weinig hoope scheppen, dat U H. Mog. blijvende in die zelve gevoelens, van mijn dienst zoude willen gebruik maken, of mij gelegenheid vergunnen om mij bekwamer te maken, van nut te zijn. En dit is het geene waar over ik het meest gevoelig ben.

Ik wensch! dat de vreemde Officieren, welke U H. Mog. willens zijn te trekken in haar dienst, en die mij zekerlijk kunnen overtreffen in bekwaamheid, mij mogen evenaren en gelijk zijn in ijver en liefde voor den Staat, voor welke ik altoos gereed zal zijn, naar het voorbeeld mijner Voorvaderen, den laatsten druppel van mijn bloed op te offeren, als de gelegenheid zal vereischen. Waar mede &c.

't Loo den 7 October 1742.

(Was getekend)

PRINCE D'ORANGE
FURST ZU NASSAU.

Dit

Dit maakte de slapende gemoederen der Ingezetenen wakker, alles was vol verwarring, vol misvertrouwen, vol oneenigheid, en wagte maar na gelegenheid om uit te barsten. In dit Jaar verkreeg Zijne Doorl. Hoogh. door erffenisse, het Vorstendom Nassau Siegen en Dillenburg, en den 28 Februarij beviel hare Koningl. Hoogheid de Princesse van Oranje, van eene Dogter, genaamd *Carolina*. Hunne H. Mog. besloten het verzogte Secours, volgens de Tractaten, aan den Koning van Groot-Brittannien, en de Koninginne van Hongarijen in te willigen, waarop Vrankrijk, om de Staten Generaal met geweld van hunne Bondgenoten af te scheuren, 1744, hunne Barriere-Steden begon aan te tasten, die wel haast vermeesterd wierden, zo wel als het grootste gedeelte der Oostenrijksche Nederlanden. Den 15 November 1746, beviel hare Koningl. Hoogheid, Mevrouwe de Princesse van Oranje van eene Princesse, genaamd *Anna*, die kort daar aan overleed. De Franschen, onder de aanhoudende betuiging van getrouwe Vriendschap, vielen den 17 April 1747 in Staats-Vlaanderen, de grenzen van den Staat aantastende, die weinig wederstand boden, en de Franschen stonden op 't punt om in Zeeland te vallen, wanneer des nachts, van den 25 April, de Burgers tot Veere, de Regeering aandrongen, om Zijne Doorl. Hoogheid tot Stadhouder te verkiezen, dat 's morgens ten 5 uuren geschiede, en door de andere Steden gevolgd wierd. Het Volk nu overal het hoofd opstekende en het smeulend ongenoegen uitberstende, zo wierd Zijne Doorl. Hoogheid, den 3 Maij, tot Stadhouder, Capitein-Generaal en Admiraal van Holland en West-Vriesland uitgeroepen. Op dien zelven dag geschiede zulks door Utrecht, en den 10de door Over-Yssel; en den 12de wierd, door de Heeren

Staten Generaal, aan Zijne Doorl. Hoogheid ter hand gesteld; de Commissie, als Capitein Generaal en Admiraal van de geheele Unie. Alles was inwendig zodanig verward en onrustig, dat 'er bijna geen redding aan scheen te zijn, terwijl de Franschen, Bergen op Zoom belegerden. Den 16 November, wierden de hooge Ampten van Stadhouder, Capitein Generaal en Admiraal, van Holland en West-Vriesland, zo wel in de Vrouwelijke als Mannelijke Afstammelingen van Zijne Doorl. Hoogheid, Erffelijk verklaard, het geen door de andere Provincien wierd na gevolgd, en alle voor heen gemaakte bepalingen van het Stadhouderlijk gezag, wierden in Gelderland enz. ingetrokken en vernietigd. Deeze omwenteling, zo heuglijk voor deezen Staat, was oorzaak, dat een Congres eerst te Breda, en naderhand te Aken wierd vast gesteld; en den 8 Maart 1748, beviel hare Koningl. Hoogheid, Mevrouw de Princesse van Oranje en Nassau, van eenen Prins; het geen eene onuitsprekelijke vreugde onder de Ingezetenen veroorzaakten; die heugelijke gebeurtenisse aanziende voor een bewijs, dat de Hemel genadig besloten had, om het Doorluchtig Huis van Oranje, al wederom, als een middel in zijne hand, genadig te doen dienen, tot redding van het benauwde Vaderland, en om het zelve in voorige welstand te doen bloeijen. Deezen Erf-Prins ontfing den Naam van Willem, *Grave van Buuren*; den 30 April, wierd de Vreede te Aken gesloten, en vervolgens, de veroverde Plaatzen, door de Franschen ontruimd. Den 2 Augustus, wierd Zijne Doorl. Hoogheid, door de Heeren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden tot Erf-Stadhouder, Erf-Capitein-Generaal en Erf-Admiraal van de gantsche Unie verheven; waar door deezen grondslag van het Gemeenebest, een

een nieuwen luister en kracht ontfing, en tot het opperste punt van volmaaktheid wierd gebragt. Den 24 October, wierd dien Prins, tot Graaf van Cuijlenburg, gehuldigd. Den 13 December wierd, aan Zijne Doorl. Hoogheid, het Diploma overhandigd, waar bij de Staten Generaal aan dien Prins opdroegen; 't Erf-Stadhouder-Capitein-Generaal en Admiraalschap, zo in de Mannelijke als Vrouwelijke Linie, over de Landen van Braband, Vlaanderen en het Overquartier van Gelderland, zo in 't Kerkelijk, als Politiek en Militair departement. De Vrede te Aken gesloten zijnde, en de Franschen alle de veroverde Plaatzen ontruimd hebbende, wierd 'er, in 't begin van 't Jaar 1749, eene Reductie der Troepen besloten, en de Krijgsmacht van het Gemenebest, bepaald op omtrent 50000 Man. Ook wierd Zijne Doorl. Hoogheid aangesteld tot Gouverneur Generaal en Opper-Bewindhebber van de Oost-Indische en West-Indische Maatschappijen dezer landen. 1750 wierd Zijne Hoogheid, Prins *Lodewijk van Brunswijk-Wolffenbuttel* aangesteld tot Veldmarschal over de Legers van den Staat. Den 19 Maij 1751 wierd zijne Doorl. Hoogheid, als Marquis van Vere en Vlissingen, plechtig gehuldigd. Ook wierd, bij onverhoopte aflijvigheid van Zijne Doorl. Hoogheid, Hare Koninglijke Hoogheid, deszelfs Gemalinne, aangesteld tot Gouvernante der Vereenigde Nederlanden, en Voogdesse van de Vorstelijke Kinderen, gedurende derzelver minderjarigheid. Zijne Doorl. Hoogheid, wetende dat den Koophandel, de Zuil van deezen Staat is, deed in Augustus, ter Vergadering van de Heeren Staten Generaal en Staten van Holland, eene zeer aanmerkelijke voorstelling tot het herstel van den Koophandel, vertrekkende den 3 September na Aken om de Wateren te gebruiken, keerende den

10 October van daar te rug; en verleende den 19, schoon reets door de koorts aangetast zijnde, gehoor aan 6 Heeren Gedeputeerden uit het Corps der Amsterdamsche Kooplieden, om Zijne Doorl. Hoogheid, voor de gedane propositie, tot herstel van den Koophandel, plechtig dank te zeggen; dog die Prins vond zig buiten staat om in Conferentie daar over te treeden, en deszelfs ziekte hand over hand toeneemende, rukten dien dierbaren Vorst, den 22. September 1751, uit dit Leven, 's morgens tusschen 2 en 3 uuren. Des namiddags, kwamen de Gedeputeerden van de Heeren Staten van Holland en West-Vriesland, het Compliment van Rouw-beklag afleggen, nemende vervolgens, hare Koningl. Hoogheid den eed af, als Gouvernante der gezegde Provincien, en Voogdesse van den jongen Prins, Willem de V, *Prins van Oranje en Nassau enz. enz. enz., Erf-stadhouder, Erf-Capitein-Generaal en Erf-Admiraal der Vereenigde Nederlanden, enz. enz. enz.* en de jonge Princesse *Carolina*. Des avonds bij het licht van flambouwen, verschenen de Gedeputeerden van de Heeren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden, mede ten Hove, leggende het Compliment van Rouw-beklag af, ook van hare Koningl. Hoogheid afneemende den bovengenoemden eed, met opzicht tot de Generaliteit; des anderendaags wierd het Vorstelijk Lijk ter balseming geopend. Den 25sten gaven de Heeren Staten Generaal, aan de buitenlandsche Ministers kennisse van het overlijden van Zijne Doorl. Hoogheid, en de opvolging in het Erf-stadhouder, Erf-Capitein-Generaal en Admiraalschap der Vereenigde Nederlanden, door Zijne Doorl. Hoogh. den Heere *Willem de Vde*, Prins van Oranje en Nassau, onder de Voogdij en het Gouvernement van Hare Koningl. Hoogheid, Mevrouwe de Princesse Douariere van Oranje

en

en Naſſau. Dien zelven dag verkooren de Heeren Edelen der Ridderſchap van Holland en Weſt-Vriesland, Zijn Doorl. Hoogheid, den Heere *Willem de Vde*, Prins van Oranje en Naſſau, Erf-Stadhouder, Erf-Capitein-Generaal en Erf-Admiraal der Vereenigde Nederlanden, tot Preſident van hun Corps. Den 26. October, wierd Haar Koningl. Hoogheid, mede als Gouvernante en Voogdeſſe in den eed genomen, door de Gedeputeerden van Utrecht; den 2 November, door die van Vriesland; den 8 November, door die van Gelderland; den 9 November, door die van Zeeland en Groningen, en den 24ſte, door die van Overijſſel, nemende in die qualiteit zitting in de Reſpective Collegien. De Heeren Staten Generaal, een zonderling blijk van derzelver hoogachting voor het Doorluchtig Stadhouderlijk Huis, en een blijk van hunne oplettenheid ten voordeele van den jongen Prins willende geeven, droegen aan Zijne Doorl. Hoogheid op, het Erf-Stadhouder- en Erffelijk-Capitein-Generaalſchap van Staats Braband, Vlaanderen, het Overkwartier van Gelderland, en den Lande van Overmaze, mitsgaders over de Wedde en Weſtwoldingerland, teffens aan dien jongen Prins verlenende, het Recht van Remiſſien, Pardon en Gratien, zo over de genoemde Landen, als over de Stad Maaſtricht en derzelver Jurisdictie, het Graafſchap van Vroenhove enz. benevens het vernieuwen van de Magiſtraat in de Stad 's Hertogenboſch, neemende de Preſident, van hare Koninglijke Hoogheid, als Gouvernante, in die kwaliteit den eed af. Den 15 April 1752 ordonneerde H. K. H. dat de Regimenten Dragonders zouden blijven gekleed in het blaauw. De Regimenten Cavallerij, in 't wit, uitgezonderd de Guardes te Paard, in 't blaauw. De Regimenten Infanterij,

in het blaauw, uitgenomen de Schotse Brigade in 't rood; de opslagen na welgevallen der Chefs, mogende geen Officier aan 't Hof verschijnen dan in zijn Regiments-montering. Den 5 Junij wierd Zijn D. H. den Heer Prins Erf-Stadhouder, op 't Huis de Oranje-Zaal, plechtig geinstalleerd tot Ridder van de Kousseband. Ook reduceerde H. K. H. de Guardes du Corps, de Hollandsche Guardes en de 8 Compagnien Zwitsersche Guardes met 618 Man, zo dat de gantsche Krijgsmagt van den Staat toen bestond in ruim 49000 Man. In 1753, kogt H. K. H., als Voogdesse, voor en ten behoeve van Zijne Doorl. Hoogheid den Heere Prince van Oranje en Nassau haaren Zoon, van den Koning van Pruissen, in vollen vrijen eigendom, de Heerlijkheden de *Hooge* en *Laage Zwaluwe*, *Klein Waspek* en *Twintighoeven*, die van *Naaldwijk*, *Hoenderland*, *Waterige Oranje-Polder*, *'s Gravezande*, en *Zand-Ambacht*; het Huis in den Hage, genaamd het *Oude Hof*, het Huis te *Honsholredijk* met alle de toebehorens en Meubelen, voor 700,000 Guldens. Den 21 Maart, wierd Zijn Doorl. Hoogheid geinstalleerd, door de Leden van de illustre Confererie van den Ridder van St. Joris, in hunnen doele in 's Gravenhage, ook wierd 'er in dit Jaar een Staats-Resolutie gemaakt, omtrent de Voogdijschap, over Zijne Doorl. Hoogheid, den Heere Erf-Stadhouder, of bij deszelfs voor overlijden over haar D. H. de Princesse *Carolina*, bij aldien H. K. H., voor de meerderjarigheid van de Vorstelijke Kinderen kwam te sterven; ook beval H. K. H., dat de verkiezing der Abdisse in het Stift *ter Hunnepe*, tusschen de Geldersche en Overijsselsche Juffers, het *alternative*, plaats zoude hebben. In 't Jaar 1756, noodzaakte het verschijnen van twee Vijandlijke Legers, op de grenzen van deezen Staat, H. K. H., tot handhaving

van

van de omhelsde Neutraliteit, het voorstellen eener augmentatie van de Krijgsmacht, dog het geen veele zwarigheden ontmoetede. Deeze Propositie tot vermeerdering zo van de Land als Zeemagt, tot verzekering der Grenzen van het Gemenebest, en om den Koophandel hun behoren te beschermen, herhaalde Haar Koninglijke Hoogheid, den 11 Maart 1758. Waarna die groote Vorstinne, welke reets eenigen tijd onpasselijk was geweest, den 12 Januarij 1759, overleed. Den 12 vergaderde de hooge Collegien van Regeering, om order te stellen op de bestieringe der Zaken, gedurende de minderjarigheid van den Heere Prince Erf-Stadhouder enz. Ook wierd door eene plechtige Deputatie, uit naam van de Heeren Staten van Holland en West-Vriesland, het Compliment van Rouwbeklag afgelegd, bij de Vorstelijke Kinderen, in tegenwoordigheid van den Hertog *van Brunswijk*, Veldmarschalk, derzelver bestierende Voogd. Ook wierd geschreven aan de Steden en Collegien in Holland, welke gehouden zijn hunne Nominatien, zo verre zulks met derzelver Privilegien, Handvesten, of oude gebruiken overeenstemt, aan den Heere Erf-Stadhouder over te zenden; dat zij die nu, aan de Staten van Holland hadden over te zenden, om als Voogden van Zijne Doorl. Hoogheid daaruit de verkiezing te doen, volgens het Electie-Boek; naamlijk: *Dordrecht*, Burgemeesteren, Schepenen en Commissarissen, Luiden van achten. *Haarlem*, Burgemeesteren, Schepenen en Schepenen Commissarissen. *Delft*, Burgemeesteren, Schepenen en Schepenen Commissarissen. *Leiden*, Schepenen en Schepenen Commissarissen, de Rector Magnificus. *Amsterdam*, Schepenen en Schepenen Commissarissen. *Gouda*, Burgemeesteren, Schepenen en Schepenen Commissarissen. *Rotterdam*,

 Bur-

Burgemeesteren, Schepenen, Schepenen Commissarissen en Raden in de Vroedschap bij vacature. *Gorinchem* en *Schiedam*, Burgemeesteren, Schepenen, Schepenen Commissarissen en Vroedschappen bij vacature. *Schoonhoven*, Burgemeesteren, Schepenen en Schepenen Commissarissen. *Brielle*, Schepen en Schepenen Commissarissen. *Alkmaar*, Burgemeesteren, Schepenen, Schepenen Commissarissen, Thesaurier, en Vroedschappen bij vacature. *Hoorn*, Schepen, Schepenen Commissarissen, en Boongangers. *Enkhuizen*, *Edam*, *Monnikkendam*, *Medenblik*, Schepenen en Schepenen Commissarissen. *Purmerende*, Burgemeesteren, Schepenen en Schepenen Commissarissen. *'s Gravenhage*, Burgemeesteren, Schepenen, Schepenen Commissarissen, Vroedschappen, Kerk-Wees-H. G. en Leproos-meesteren, Buiten Vaders en Moeders van het Weeshuis. *Vlaardingen*, *Geervliet*, *Heenvliet*, *Asperen*, *Heukelum*, *Nieuwpoort*, *Weesp*, *Klundert*, *Geertruidenberg* en *Zevenbergen*, Schepenen Commissarissen. *Heusden*, Burgemeesteren, Schepenen, Schepenen Commissarissen en Heemraden. *Woudrichem*, Burgemeesteren, Schepenen, Schepenen Commissarissen, Kerk- en H. Geestmeesteren. *Woerden*, *Oudewater*, *Naarden*, *Muiden*, *Wijde Wormer*, *Spaarwoude*, *Wieringerwaard*, *Heer Huigenwaard*, *Enge-Wormer*, Schepenen en Schepenen Commissarissen. *Schieland*, Schepenen, Schepenen Commissarissen en Welgeborene Mannen. *Voorne*, Leenmannen en Heemraden. *Zuid-Holland*, Mannen van den Hove en hooge Vierschaar. *Strijen*, Schepenen der hooge Vierschaar van den Landen van Strijen. *Kennemerland*, *Brederode*, Leenmannen. *Wateringen*, Welgeboren Mannen. *Blois*, Mansmannen van de hooge Vierschaar. *Huisduinen* en de *Helder*, Schepenen, Sche-

pe-

penen Commissarissen, Wees- en Kerk-meesteren. *Zijp* en *Hazepolder*, Schepenen Crimineel en Schepenen Commissarissen. De andere Provincien deeden dit ook, ieder in 't bijzonder, dog waaromtrent zo veele verschillendheden niet zijn aan te merken. Het Testament van H. K. H., wierd ten zelven dagen geopend, waaruit bleek, dat de overledene Vorstinne, had aangesteld, tot toeziende Voogden over de Vorstelijke Kinderen, en derzelver Goederen enz. haren Heer Vader *George II*, Koning van Groot-Brittannie, enz. en Hare Doorl. Hoogheid *Maria Louiza* Princesse Douariere van Prins Joan Willem Friso, hare behuwde Moeder; en tot bestierende Voogd, Zijne Hoogheid *Louis Ernst*, Hertog van Brunswijk Wolffenbuttel, Veldmarschalk en representerende Capitein-Generaal over de Troepen van den Staat. Ook had H. K. H. gecommitteerd, tot de educatie van de Vorstelijke Kinderen, en dezelve te doen onderwijzen in de grondbeginzelen van de ware Gereformeerde Godsdienst, de ware belangen van den Staat, deszelfs Hoogheid, Preëminentien, Privilegien en Gerechtigheden, constitutie van Regering enz. om geformeerd te worden, tot het bekleeden van de eminente Charges, op den Prins haren Zoon en *casu quo*, op de Princesse hare Dogter geconfereerd, ten besten van den Lande; voor Gelderland, Jonkheer *Andries Schimmelpenning*. Voor Holland en West-Vriesland, Jonkheer *Fredrik Hendrik van Wassenaar* en Mr. *Jan Abbekerk Krap*. Voor Zeeland, Jonkheer *Jan van Borssele*. Voor Utrecht, Jonkheer *Jan Daniel d'Ablaing*. Voor Vriesland, Jonkheer *Epo Sjuk van Burmannia*. Voor Overijssel, Jonkheer *F. J. Sigismund Heiden*. Voor Stad en Lande, de Heer *A. A. Iddekinge*, het geen door de Staten wierd geapprobeerd. Het Lijk van H. K.

Hoogheid, van den 5 tot 10 Februarij, op een zeer prachtig Praal-bedde ten toon gelegen hebbende, wierd den 20 Februarij 1759, met eene bijna Koninglijke statie bij gezet, in de Vorstelijke Graf-kelder der Prinsen en Princessen van Oranje en Nassau, onder het Praal-graf van Willem de Iste, Prins van Oranje en Nassau, grondvester en eersten Stadhouder, hersteller der Vrijheid en ware Godsdienst, in de nieuwe Kerk te Delft, waar in reeds de Lijken stonden, van *Willem de I*, overleden den 10 Julij 1584. Van *Louisa de Colignij*, vierde Gemalinne van Willem de I, overleden den 9 October 1620. Van Prins *Maurits*, overleden den 23 April 1625. Van de Princesse *Izabella Charlotta*, overleden den 17 Maij 1642. Van Prins *Fredrik Hendrik*, overleden den 12 Maart 1647. Van de Princesse *Catharina Belgica*, dogter van Willem de I, overleden den 12 April 1648. Van Prins *Willem de II*, overleden den 6 November 1650. Van *Amelia van Solms*, Douariere van Prins Fredrik Hendrik, overleden den 8 September 1675. Van de Princesse *Anna*, dogter van Prins Willem de IV, overleden den 22 November 1751. Van Prins *Willem Carel Hendrik Friso* of Willem de IV, overleden den 22 November 1751. Kort voor de dood van de Princesse Gouvernante, had haar K. H. aan de Staten opening gedaan van een Huwelijk, tusschen haare Dogter, de Princesse *Wilhelmina Carolina* en den Vorst van Nassau Weilburg, *Carolus Christianus*; dog dewijl die Vorst belijdenisse deed van de Luthersche Godsdienst, ontstonden daar over wel eenige bedenkingen, dog die alle weggenomen wierden, door de plechtige verklaring van zijne Vorstelijke Doorluchtigheid, dat de Kinderen, uit dit Huwelijk te verwekken, zouden worden opgebragt, in de Gereformeerde Godsdienst; waar

waar op dit Huwelijk, den 5 Maart 1760, met veele vreugde-betoningen wierd voltrokken, wordende dit gewenschte Huwelijk gezegend met eenen Erf-Prins, waar van H. D. H., den 28 December deezes Jaars beviel, genaamd *George Willem Belgicus*, dog die, in het derde Jaar zijns ouderdoms gesturven zijnde, mede in de Vorstelijke Graf-kelder is bij gezet. Den 12 December 1761 beviel H. D. H. van een Prins, genaamd *Willem Karel Lodewijk*. Den 6 Februarij 1764, van eene Princesse, genaamd *Augusta Maria Carolina*, en den 28 September 1765, van eene Princesse *Maria Louiza*. Den 9 April 1765 overleed te Leeuwaarden hare Vorstelijke Doorluchtigheid *Maria Louiza*, Princesse Douariere van Oranje en Nassau, Vaderlijke Grootmoeder en mede Voogdesse van Zijne Doorl. Hoogheid, den Heere Prince van Oranje en Nassau, Erf-Stadhouder enz., waar op de Staten van Vriesland, de Raads-bestellingen in de Steden, met den aankleven van dien, gedurende de minderjarigheid van gemelden Prins Erfstadhouder, opdroegen, aan H. D. H. *Wilhelmina Carolina*, Vorstinne van Nassau Weilburg. Zijne Doorl. Hoogheid, den Heer Prins van Oranje en Nassau, Erf-Stadhouder enz., in den Jare 1764, zonder stemming, reets zitting genomen hebbende, in de Vergadering der Heeren Staten Generaal en van den Raad van Staten, om zig verder te oeffenen in de regering deezer Landen, den 8 Maart 1766, den ouderdom van 18 Jaren bereikt hebbende, en gevolgelijk meerderjarig geworden zijnde, ontfing de Deputatien van alle de Provincien om van Zijne D. H., den eed op deszelfs Commissie van *Erf-Stadhouder*, *Erf-Capitein* en *Erf-Admiraal Generaal* af te neemen. Hier op volgde de plechtige Installatie, wordende Zijne D. H. ingeleid ter

Ver-

Vergadering van H. H. Mog. de Heeren Staten Generaal, leggende den eed af op deszelfs Commissie van *Erf-Stadhouder*, *Erf-Capitein*, en *Erf-Admiraal Generaal der Vereenigde Nederlanden*; nemende vervolgens zitting in den Raad van Staten. Verder wierd zijne D. H. ingeleid ter Vergadering van H. E. Gr. Mog. en geinstalleerd als *Erf-Stadhouder*, *Erf-Capitein* en *Erf-Admiraal Generaal van Holland en West-Vriesland*, nemende vervolgens zitting in het Hof van Holland. Den 25 Maij wierd Zijn D. H. te Middelburg geinstalleerd als *Erf-Stadhouder*, *Erf-Capitein* en *Erf-Admiraal Generaal van Zeeland*, en *eerste Edele* van die Provincie. Den 28ste volgde de Installatie te Veere als *Marquis*, en daar op te Vlissingen. Den 9 Julij geschiede de Installatie van Zijne D. H. te Utrecht, als *Erf-stadhouder*, *Erf-Capitein* en *Erf-Admiraal Generaal van Utrecht*. Den 13 Augustus wierd Zijne D. H. mede geinstalleerd te Arnhem, als *Erf-Stadhouder*, *Erf-Capitein* en *Erf-Admiraal Generaal van Gelderland*, en eenige dagen daar na, wierd Zijne D. H. mede te Campen geinstalleerd, als *Erf-Stadhouder*, *Erf-Capitein* en *Erf-Admiraal Generaal van Overijssel*; dog dewijl het Jaargetijde te verre verlopen was, bleef de Installatie, in Vriesland, Stad en Lande en Drenth, tot het toekomende Jaar uitgesteld. Ook wierd Zijne D. Hoogheid, gelijk wij gezien hebben, tot Opper-Bewindhebber, en Gouverneur-Generaal der Oost-Indische en West-Indische Maatschappijen verkoren; en eindelijk behaagden het dien Doorluchtigen Prins, zig te verklaren tot Opper-Protector en Deken der Konst-Confrerie-Kamer en Teken-Academie in 's Gravenhage, wordende zeer plechtig den 15 October 1766, in die hoedanigheid geinstalleerd. De beschrijving van de statie, pracht, kostbare illuminatien, en andere vreug-

de-

de - betoningen, waar mede dit verzeld was, zoude een geheel Boek - deel beslaan, zijnde het alhier voldoende te zeggen, dat men nooit iets diergelijks in de Vereenigde Nederlanden gezien heeft, zijnde de Ingezetenen als uitgelaten, ziende het Doorluchtig Huis van Oranje en Nassau, de steun en grondslag van hunne Vrijheid en Godsdienst, tot de hoogste top van macht en aanzien geklommen, levende in die welgegronde verwagting, dat het geen, tot herstelling van de Glorij en voorspoed van dit Vrij Gemenebest, door het eerste Illustre Hoofd van alle de Vereenigde Nederlanden, de wijzen Prins *Willem de IV*, Roemruchtiger gedachtenisse, begonnen, maar door deszelfs ontijdige dood, onvoltrokken is gelaten, door deszelfs grooten Zoon, *Willem de V*, het tweede Illustre Hoofd des Vaderlands, met roem tot volmaaktheid gebragt zal worden.

XII. De *Vereenigde Nederlanden* bestaan uit 7 Provincien, Landschappen of Souvereine Gemenebesten, die, door de Unie van Utrecht, op het allernaauwste vereenigd, het *Gemenebest*, of *Bondgenoodschap der Vereenigde Nederlanden* uitmaken. Deeze 7 Landschappen, worden, volgens de oude en gewoone Rang-order aldus voorgesteld. GELDERLAND: HOLLAND: ZEELAND: UTRECHT: FRIESLAND: OVERYSSEL: STAD GRONINGEN en OMMELANDEN; en het Landschap DRENTHE, staande onder de bescherming van het Gemenebest. De grondslag van derzelver vereeniging is de *Unie van Utrecht*, luidende: „ Alzo men bevind; dat, zedert dat de „ Pacificatie van Gent gemaakt, bij de welke ge„ noeg alle die Provincien van deeze Nederlanden „ hen verbonden hebben, malkanderen met lijf en „ goed bij te staan, om die Spanjaarden en de an„ dere uitheemsche Natien, met haren aanhang,

„ uit

" uit deeze landen te verdrijven, dezelve Span-
" jaarden met Don Johan d'Autriche en de andere
" haarluijder Hoofden en Capiteinen, alle midde-
" len gezögt hebben ende nog dagelijks zoeken om
" die voorsz. Provincien, zo in 't geheel als in 't
" deel, te brengen onder hare subjectie, tijranni-
" sche regeringe ende slavernije: Ende die zelve
" Provincien, zo met wapenen als practijke van
" den anderen te scheiden, dismenbreren, en-
" de die Unie, bij die voorsz. Pacificatie gemaakt,
" te niet te doen, ende te subverteren, tot uiter-
" lijke ruine ende verderffenisse van de voorsz. lan-
" den ende Provincien, gelijk men metter daad
" bevind; dat zijlieden in 't voorsz. voornemen
" volhardende, nog onlangs eenige Steden en Quar-
" tieren met brieven gesolliciteerd, eenige (name-
" lijk van de landen van Gelre) met wapenen aan-
" gegrepen ende overvallen hebben: Soo is 't,
" dat die van den Furstendomme van Gelre ende
" Graafschappe Zutphen, die van de Graafschap-
" pen van Holland, Zeeland, Utrecht en de Vrie-
" sche Ommelanden, tusschen die Eems ende Lau-
" wers, geraatzaam gevonden hebben, zig nader
" en particulierlijker met den anderen te verbin-
" den en te vereenigen, niet om hen van de voorsz.
" generale Unie bij de Pacificatie tot Gent gemaakt
" te scheiden, maar om die zelve nog meer te ster-
" ken, ende hen zelven te verzien tegens alle in-
" convenienten, daar in zij zouden mogen vallen
" door eenige practijke, aanslagen, ofte geweld
" van hare Vijanden, om te weten, hoe ende in
" wat manieren die voorsz. Provincien hen, in
" zulken gevalle, zullen hebben te dragen, ende
" jegens 't geweld van hunne Vijanden kunnen be-
" schermen: Ende om vorder separatie van de
" voorsz. Provincien ende particuliere leden van

" dien

„ dien te schouwen, blijvende anders die voorsz.
„ generale Unie en de Pacificatie van Gent in weer-
„ den: Zijn dienvolgende bij de Gedeputeerden
„ van de voorsz. Provincien, volkomelijk en bij den
„ haren respective hier toe geauthoriseert, gear-
„ resteert ende gesloten die Poincten en Artikelen
„ hierna volgende, zonder in allen gevalle hen bij
„ dezen te willen onttrekken van ofte uit den Hei-
„ ligen Roomschen Rijke. *I. Art.* Ende eerst,
„ dat die voorsz. Provincien zig met den anderen
„ verbinden, confedereren ende vereenigen zul-
„ len, gelijk zij hen verbinden, confedereren ende
„ vereenigen mits dezen, ten eeuwigen dage, bij
„ den anderen te blijven, in alle forme ende ma-
„ niere, als, of zij luiden maar een Provincie wa-
„ ren, zonder dat dezelve hen t'eenigen tijde van
„ den anderen zullen scheiden, laten scheiden of
„ separeren, bij Testamente, Codicille, Donatie,
„ Cessie, Wisselinge, Verkopinge, Tractaten van
„ Peijs, van Huwelijk, nog om geen andere oor-
„ zaken hoe dat 't gebeuren zoude mogen, onver-
„ mindert nogtans een iegelijken Provincie, ende
„ de particuliere Steden, Leden ende Ingezetenen
„ van dien, haarlieder speciale ende particuliere
„ Privilegien, Vrijheden, Exemptien, Rechten,
„ Statuten, loffelijke ende wel hergebragte Costu-
„ men, Usancien, ende alle andere gerechtighe-
„ den, waarin zij luiden den anderen niet alleen
„ geen prejudicie, hinder, ofte letzel doen zullen,
„ maar zullen den anderen daar in met alle behoor-
„ lijke ende mogelijke middelen, ja met lijf ende
„ goed (is 't nood) helpen hand-houden, stijven
„ ende sterken, beschutten, ende ook beschermen
„ jegens allen en een iegelijk, wie ende hoedanig
„ die zoude mogen wezen, die hen daar in eenige
„ datelijke inbreuke zoude willen doen: Wel ver-

„ staan-

„ staande, dat die questie, die eenige van de voorsz.
„ Provincien, Leden ofte Stede van deeze Unie
„ wezende metten anderen hebben, ofte namaals
„ zouden mogen krijgen, nopende haar luider par-
„ ticuliere ende speciale Privilegien, Exemptien,
„ Rechten, Statuten, loffelijke en wel hergebrag-
„ te Costumen, Usancien, ende andere haarlieder
„ gerechtigheden, dat dezelve bij ordinaris Justi-
„ tie, Arbiters, of minnelijk accoort beslist zullen
„ worden, zonder dat de andere Landen ofte Pro-
„ vincien, Steden ofte Leden van dien (zo lange
„ zig beide partijen 't recht submitteren) hen des
„ zullen hebben te bemoeien, ten ware 't hen ge-
„ liefde te intercederen tot accoort. *II. Art.* I-
„ tem, dat die voorsz. Provincien in conformiteit
„ ende tot voltrekkinge van de voorsz. Eenigheid
„ ende verband, gehouden zullen wezen malkan-
„ deren met lijf, goed ende bloed bij te staan, je-
„ gens alle fortzen ende gewelden, die hen iemant
„ zoude mogen aandoen, uit ende onder 't dekzel
„ van den naam van de Kon. Majesteit, ofte van
„ zijnent wegen, het ware ter cause van 't Tractaat
„ van den Peijs tot Gent gemaakt, of van dat zij
„ de wapenen tegen Don Johan d'Autriche aange-
„ nomen, den Aarts-Hertoge Matthias tot Gou-
„ verneur ontfangen hebben, met alle 't geene dat
„ 'er aankleeft, van dependeert, ofte uit gevolgt
„ is, ofte uit volgen zal mogen, al waar 't ook
„ onder coleur alleene van de Catholijke Roomsche
„ Religie, met de wapenen te willen retabliſſe-
„ ren, restaureren of invoeren, of ook van eeni-
„ ge nieuwigheden ofte alteratien die binnen eeni-
„ ge van de voorsz. Provincien, Steden, ofte Le-
„ den van dien, zedert den Jare 1558 gebeurt
„ zijn, of ook ter cause van deeze tegenwoordige
„ Unie ende Confederatie, ofte andere diergelijke
„ oor-

„ oorzake , ende dit zo wel in gevalle men die
„ voorschreve fortzen ende gewelden zoude willen
„ gebruiken op een van de voorschreve Provincien,
„ Staten, Steden ofte Leden van dien alleen, als
„ op allen in 't generaal. *III Art.* Dat die voorsz.
„ Provincien ook gehouden zullen wezen, in ge-
„ lijke maniere, malkanderen te assisteren ende
„ helpen defenderen jegens alle uitheemsche ende
„ inheemsche Heeren, Fursten ofte Princen, Lan-
„ den, Provincien, Steden ofte Leden van dien,
„ die hen in 't generaal ofte particulier eenige fort-
„ zen, gewelden ofte ongelijk zouden willen aan-
„ doen, ofte oorloge maaken: Behaltelijk dat
„ die assistensie bij de Generaliteit van deeze Unie
„ gedecerneert zal werden met kennisse ende na
„ gelegentheid der zake. *IV. Art.* Item, ende
„ omme die voorsz. Provincien, Steden, ende
„ Leden van dien beeter tegens alle macht te mo-
„ gen verzekeren, dat die Frontier-steden en ook
„ andere daar men des van node vinden zal, 't zij
„ van wat Provincien die zijn, bij advijs ende ter
„ ordonnantie van deeze geunieerde Provincien,
„ zullen vastgemaakt ende gesterkt worden tot kos-
„ ten van de Steden ende Provincien, daar inne
„ die gelegen zijn, mits hebbende daar toe assi-
„ stensie van de Generaliteit voor d'eene helft:
„ Behaltelijk dat zo verre bij de voorsz. Provin-
„ cien raadzaam bevonden word, eenige nieuwe
„ Forten ofte Sterkten in eenige van de Provin-
„ cien te leggen, ofte die nu leggen te verande-
„ ren, ofte af te werpen, dat die kosten daar toe
„ van noode bij alle die voorsz. Provincien in 't
„ generaal gedragen zullen worden. *V Art.* En-
„ de omme te voorzien tot die kosten, die men
„ van noode hebben zal (ingevalle als boven) tot
„ defensie van de voorsz. Provincien, is overko-

„ men, dat in alle die voorsz. geunieerde Provin-
„ cien eenpaarlijk ende op eenen voet, tot gemeen
„ defensie derzelver Provincien, opgesteld, gehe-
„ ven, ende openbaarlijk, den meest daar voor
„ biedende, van drie maanden tot drie maanden,
„ ofte eenige andere bekwame tijde, verpacht of-
„ te gecollecteerd zullen worden alomme binnen
„ die voorsz. geunieerde Provincien, Steden ende
„ Leden van dien, zekere impositen op alderhande
„ Wijnen, binnen en buiten gebrouwen Bieren,
„ op 't gemaal van Koorn ende Graan, op 't Zout,
„ Gouden, Silvere, Sijde en Wolle Lakenen, op
„ de Hoorn-beesten ende bezaaide Landen, op de
„ Beesten die geslacht worden, Paarden, Ossen
„ die verkoft ofte vermangelt worden, op de goe-
„ deren ter wage komende, ende alsulke andere
„ als men namaals, bij gemeen advijs ende con-
„ sent goedvinden zal, en dat achtervolgende
„ d'Ordonnantie, die men daar op concipieren
„ ende maken zal, dat men ook hier toe emploie-
„ ren zal d'inkomen van de Domeinen van de Kon.
„ Majesteit, die lasten daar op staande afgetogen.
„ *VI. Art.* Welke middelen, bij gemeen advijse,
„ verhoogd ende verlaagt zullen worden, na dat
„ die nood ende gelegenheid van der zake verei-
„ schen zal, ende alleenlijk verstrekt tot die ge-
„ meene defensie, ende tot 't geene die Generali-
„ teit gehouden zal wezen te draagen, zonder dat
„ dezelve middelen tot eenige andere zaaken zul-
„ len mogen worden gekeert. *VII. Art.* Dat die
„ voorsz. Frontier-steden, ende ook andere, als
„ die nood vereischen zal, t'allen tijden gehouden
„ zullen wezen te ontfangen alzulke Guarnizoe-
„ nen, als die zelve Geunieerde Provincien goed-
„ vinden, ende henluijden, bij advijs van den
„ Gouverneur van de Provincie, daar 't Guarni-

„ zoen

„ zoen geleit zal worden, ordonneeren zullen, zonder dat zij des zullen mogen weigeren: welverstaande, dat die voorsz. Guarnizoenen bij de voorsz. Geunieerde Provincien betaald zullen worden van haarluider soldije, ende dat die Kapiteinen ende Soldaten, boven den generalen Eedt, particulierlijk die Stad ofte Stede ende Provincie daar inne die geleit zullen worden, Eed doen zullen; ende dat 't zelve te dien einde in haarlieder Artikel-brief gestelt zal worden; dat men ook al zulke ordre stellen ende discipline onder de Soldaten houden zal, dat die Borgers ende Inwoonders van de Stede ende platte Landen, zo wel geestelijk als wereltlijk, daar bij boven die redenen niet bezwaard worden nog, eenige overlast lijden zullen, ende en zullen die voorsz. Guarnizoenen van geen excijnst ofte impost meerder exempt wezen als die Borgers en Inwoonders van de plaatze daar die geleit zullen worden, mits dat ook denzelven Borgers ende Inwoonders bij de Generaliteit logijs-geld verstrekt zal worden, gelijk tot nog toe in Holland gebruikt is. *VIII. Art.* Ende ten einde men t'allen tijden zal mogen geassisteert wezen, van de Inwoonders van den Landen, zullen d'Ingezetenen van elke van deeze Geunieerde Provincien, Steden ende platte Landen, binnen den tijd van een maand, na date van dezen, ten langsten, gemonsterd ende opgeschreven worden, te weten die gene die zijn tusschen 18 en 60 jaren, om die hoofden ende 't getal van die geweten zijnde, daar na ter eerster t'zamenkomste van deze Bondgenoten vorder geordonneert te worden, als tot de meeste beschermingen ende verzekertheid van deze Geunieerde Landen bevonden zal worden te dienen. *IX. Art.* Item,

„ zal men geen accoort van bestant of peis maa-
„ ken, nog oorloge aanvaarden, nog eenige im-
„ posten of contributie instellen, die Generaliteit
„ van deeze verbande aangaande, dan met gemeen
„ advijs ende consent van de voorsz. Provincien,
„ maar in andere zaken, 't beleit van dezer confe-
„ deratie ende 't gene daar van dependeert ende
„ uit volgen zal aangaande, zal men hem regule-
„ ren na 't gene geadviseert ende gesloten zal wor-
„ den bij meeste stemmen van de Provincien in de-
„ zen Verbonde begrepen, die gecolligeert zullen
„ worden, zulks als men tot nog toe in de Gene-
„ raliteit van de Staten heeft gebruikt, ende dit
„ bij provisie tot dat anders zal worden geordon-
„ neerd bij gemeen advijs van de Bondgenoten:
„ Behaltelijk, dat oft gebeurde dat die Provincien
„ in zaken van Bestant, Peis, Oorloge, ofte Con-
„ tributie met den anderen niet accorderen en kon-
„ den, zal 't geschil gerefereert ende gesubmitteerd
„ worden, bij provisie, aan de Heeren Stadhou-
„ ders van de voorsz. Geunieerde Provincien nu
„ ter tijd wezende, die 't voorsz. geschil tusschen
„ partijen zullen vergelijken ofte daar van uitspre-
„ ken, zulks als zijluiden bevinden zullen in der
„ billijkheid te behooren. Welverstaande, indien
„ dezelve Heeren Stadhouders daar inne niet en
„ zouden konnen verdragen, zullen tot henluiden
„ neemen ende verkiezen al zulke onpartijdige As-
„ sesseurs ofte Adjuncten, als henluiden goed dun-
„ ken zal, ende zullen partijen gehouden wezen na
„ te komen 't gene bij de voorsz. Heeren Stadhou-
„ ders, in maniere als boven, uitgesproken zal we-
„ zen. X. *Art.* Dat geen van deeze voorsz. Pro-
„ vincien, Steden ofte Leden van dien, eenige
„ confederatien ofte verbonden met eenige nabuur-
„ Heeren ofte Landen zullen mogen maken, zon-

„ der

„ der consent van deze Geunieerde Provincien en
„ de Bondgenoten. *XI. Art.* Des is overko-
„ men, dat zo verre eenige nabuur-Fursten, Hee-
„ ren, Landen ofte Steden zig met deeze voorsz.
„ Provincien begeren te uniëeren, en hun in deze
„ Confederatie begeven, dat zij daar toe bij ge-
„ meen advijs ende consent van deeze Provincien
„ ontfangen zullen mogen worden. *XII. Art.* Dat
„ die voorsz. Provincien gehouden zullen zijn zig
„ met den anderen te conformeren in 't stuk van
„ der Munte, te weten in den Cours van den gel-
„ den naar uitwijzen zulke Ordonnantien, als men
„ daar op met den aldereersten maken zal, dewel-
„ ke d'een zonder d'ander niet en zal mogen ver-
„ anderen. *XIII. Art.* Ende zo veel 't poinct van
„ de Religie aangaat, zullen hen die van Holland
„ ende Zeeland dragen na haarlieder goeddunken,
„ ende d'andere Provincien van deze Unie zullen
„ hun mogen reguleren na inhoud van de Religions-
„ Vrede, bij den Aarts-Hertog Matthias, Gou-
„ verneur ende Kapitein-Generaal van deze Lan-
„ den, met die van zijnen Rade, bij advijs van de
„ Generaale Staten alrede geconcipieert, ofte daar
„ inne generalijk ofte particulierlijk alzulke ordre
„ stellen, als zij tot rust ende welvaart van de Pro-
„ vincien, Stede ende particuliere Leden van dien,
„ ende conservatie van een iegelijk geestelijk ende
„ wereldlijk, zijn goed ende gerechtigheid dienlijk
„ vinden zullen, zonder dat hen hier inne bij eeni-
„ ge andere Provincien eenig hinder ofte belet ge-
„ daan zal mogen worden, mits dat een ieder par-
„ ticulier in zijn Religie vrij zal mogen blijven,
„ ende dat men niemant ter cause van de Religie
„ zal mogen achterhalen ofte onderzoeken, vol-
„ gende die voorsz. Pacificatie tot Gent gemaakt.
„ *XIV. Art.* Item, zal men alle Conventualen en-

„ de die van de Geestelijkheid, volgende de Paci-
„ ficatie, laten volgen hunne goederen, die zij in
„ eenige van deeze Geunieerde Provincien recipro-
„ quelijk hebben leggende, mits dat, indien eenige
„ Geestelijke persoonen uit de Provincien die ge-
„ durende d'Oorloge tusschen die Landen van Hol-
„ land ende Zeeland, tegens die Spanjaarden, ston-
„ den onder 't gebied van dezelve Spanjaarden,
„ hen begeven hadden uit haare Kloosteren ofte
„ Collegien, onder 't gebied van die van Holland
„ ende Zeeland, dat men die bij hun Conventen
„ ofte Collegien zal doen verzien van behoorlijke
„ alimentatie ende onderhoud hun leven geduren-
„ de, als ook gedaan zal worden die geene, die uit
„ Holland ende Zeeland in eenige van den anderen
„ Provincien van deeze Unie vertogen ende hen
„ onthoudende zijn. *XV. Art.* Dat mede den gee-
„ ne die in eenigen Kloosteren of Geestelijke Col-
„ legien van deeze Geunieerde Landen zijn ofte
„ geweest hebben, ende diezelve uit zaken van de
„ Religie of andere redelijke oorzaken begeeren te
„ verlaten ofte verlaten hebben, uit den inkomst
„ van haren Conventen ofte Collegien, haar leven
„ lang gedurende, behoorlijke alimentatie zal wor-
„ den verstrekt, naar gelegentheid van de goe-
„ deren; welverstaande, dat die na date van deezen,
„ hen in eenige Kloosteren zullen begeven, ende
„ dezelve wederom verlaten, geen alimentatie ver-
„ strekt zal worden, maar zullen tot haren behoe-
„ ve naar hen mogen neemen 't geene zij daar in-
„ ne gebragt hebben. Dat ook die gene die je-
„ genswoordelijk in die Conventen ofte Collegien
„ zijn, ofte namaals komen zullen, vrijheid ende
„ liberteit van Religie ende ook van klederen ende
„ habijt hebben zullen. Behalvelijke dat zij luiden
„ den Overtsten van den Conventen in alle andere za-

„ ken

„ ken onderdanig zullen zijn. *XVI. Art.* Ende bij
„ gebeurde (dat God verhoeden moet) dat tusschen
„ die Provincien eenig onverstant, twist ofte twee-
„ dracht geviele, daar inne zijluiden den anderen
„ niet en konden verstaan, dat het zelve (zo verre
„ het eenige van de Provincien in 't particulier
„ aangaat) ter neder geleit ende beslecht zal wor-
„ den bij den anderen Provincien, ofte den genen
„ die zij daartoe deputeren zullen: Ende zo ver-
„ re die zake alle de Provincien in 't generaal aan-
„ gaat, bij de Heeren Stadhouders van de Provin-
„ cien, in manieren als boven in 't 9 Artikel ver-
„ haalt is, dewelke gehouden zullen zijn partijen
„ recht te doen, of te vergelijken binnen een maand,
„ (of korter, zo verre de nood van de zake zulks uit
„ eischt) naar interpellatie ofte verzoek bij d'een of
„ d'andere partije daartoe gedaan, ende wat bij de
„ voorsz. anderen Provincien ofte haar luider Ge-
„ deputeerden, ofte die voorsz. Heeren Stadhou-
„ ders, alzo uitgesproken word, zal nagegaan en-
„ de agtervolgt worden, zonder dat daarvan wijder
„ beroep ofte andere provisie van rechten, 't zij
„ van appel, relief, revisie, nulliteit, ofte eenige
„ andere querelen, hoedanig die zouden mogen
„ wezen, verzogt ofte gebruikt zullen mogen wor-
„ den. *XVII. Art.* Dat die voorsz. Provincien,
„ Steden ende Leden van dien hun wagten zullen
„ van uitheemsche Fursten, Heeren, Landen ofte
„ Steden eenige occasie te geeven van Oorlogen,
„ ende zulks om alzulke occasie te vermijden, zul-
„ len die voorsz. Provincien, Steden ende Leden
„ van dien, gehouden wezen, zo wel den uitheem-
„ schen als ingezetenen van de voorsz. Provincien
„ t'administreren goed recht ende justitie: Ende
„ zo verre iemant van hun daar in gebreke blijft,
„ zullen die andere Bondgenoten die hand holden

 „ bij

„ bij alle behoorlijke wegen ende middelen dat zulks
„ gedaan zal worden, ende dat alle abuisen, daar
„ door zulks belet en die justitie deur verachterd
„ zoude mogen worden, gecorrigeert ende gere-
„ formeert zullen worden, als na rechten ende ver-
„ mogens eén ieder zijn Privilegien, loffelijke en
„ wel-hergebragte Costuimen. *XVIII. Art.* Item,
„ en zal d'eene van de Geunieerde Provincien, Ste-
„ den ofte Leden van dien, tot laste ende prejudi-
„ tie van d'andre, ende zonder gemeen Consent
„ geen impoſten, Convoij-gelden, nog andere dier-
„ gelijke laſten mogen opſtellen, nog eenige van
„ deeze Bondgenoten hooger mogen bezwaren, dan
„ hun eigen ingezetenen. *XIX. Art.* Item, om-
„ me jegens alle opkomende zaken ende zwarighe-
„ den te verzien, zullen die Bondgenoten gehouden
„ wezen op de beſchrijvinge van den genen, die
„ daartoe geauctoriſeert zullen zijn, binnen Utrecht
„ te compareren, tot zulken dage als hun aange-
„ ſchreven zal wezen, omme op de voorſz. zaken
„ ende zwarigheden, die men in de brieven van be-
„ ſchrijvinge zal exprimeren, zo verre des moge-
„ lijks ende die zake niet ſecreet en diend gehou-
„ den te wezen, bij gemeen advijs ende conſent,
„ ofte bij de meeſte ſtemmen, in maniere voorſz.
„ gedelibereert, ende gereſolveert te worden, al
„ waar 't ook eenige niet en compareerden, in wel-
„ ken gevalle zullen d'andere, die verſchijnen zul-
„ len, evenwel mogen procederen tot ſluitinge van
„ 't gene zij bevinden zullen tot het gemeen beſte
„ van deze Geunieerde Landen en Provincien te
„ dienen, ende zal 't gene alſoo geſloten is onder-
„ houden worden ook bij de genen, die niet ge-
„ compareerd zullen wezen, ten ware die ſaken
„ zeer wichtig waren, ende eenig vertrek mogten
„ lijden, in welken gevallen men den genen, die

„ niet

„ niet gecompareert en zullen zijn, andermaal be-
„ schrijven zal omme te compareren op seekere an-
„ dere dage, op 't verbeuren van haarlieder stem-
„ me voor die reize, ende wes als dan bij de ge-
„ nen, die present zijn gesloten wordt, sal bundig
„ sijn ende van weerden gehouden worden, niette-
„ genstaande d'absentie van eenige van d'andere Pro-
„ vincien; behaltelijk dat die niet gelegen en zal
„ zijn te compareren, haarlieder opinie schriftelijk
„ over zullen mogen zenden, omme daar op in 't
„ collecteren van der stemmen sulken regard geno-
„ men te worden als 't behoordt. *XX. Art.* Item,
„ ten einde voorsz. sullen allen ende een ijeder van
„ de voorsz. Bondgenoten gehouden sijn, alle saken
„ die hun opkomen ende voorvallen sullen; ende
„ daar aan sij hun sullen laten dunken 't gemeen
„ wel ofte qualijk varen van deeze geunieerde Lan-
„ den ende Bondgenoten gelegen te zijn, den ge-
„ nen die tot die beschrijvinge geauctoriseert sullen
„ sijn over te schrijven, omme bij den selven daar
„ op d'andere Provincien beschreven te worden, in
„ manieren voorschreven. *XXI. Art.* Ende soo
„ verre eenige donkerheid ofte twijffelachtigheid,
„ in desen bevonden worde, daar uit eenige questie
„ ofte dispute mochte verrijsen; sal d'interpretatie
„ van dien staan in 't seggen van deeze bondgeno-
„ ten, die daar op bij gemeen advijs ende consent
„ ordonneren sullen, sulks sij bevinden sullen te be-
„ horen. Ende soo verre sijluijden daar inne niet
„ en konden accorderen, sullen haar recoers neemen
„ tot die Heeren Stadhouders van de Provincien,
„ in forme boven verhaaldt. *XXII. Art.* Insge-
„ lijks, soo verre bevonden werd van noode te
„ sijn, d'Articulen van deze Unie, Confederatie
„ ofte Verbondt in eenige poincten ofte articulen
„ te vermeerderen ofte veranderen, sal 't selve ook

„ gedaan werden bij gemeen advijs ende consent
„ van de voorsz. Bondgenoten, ende anders niet.
„ *XXIII. Art.* Alle welke poincten ende Articu-
„ len, ende een ijder van dien bijzonder, die
„ voorsz. Geunieerde Provincien belooft hebben
„ ende beloven mits dezen na te gaan ende te ach-
„ tervolgen, doen nagaan ende achtervolgen, son-
„ der daar jegens te doen, doen doen, nog gedoo-
„ gen gedaan te worden, directelijk ofte indirecte-
„ lijk, in eeniger wijze ofte manieren: Ende soo
„ verre ijetwes bij ijmandt ter contrarie gedaan
„ ofte geattenteert worde, 't selve verklaren sijluij-
„ den van nu als dan nul egeen ende van onwaer-
„ den, daar onder sij verbinden haarlieder en alle
„ d'Ingesetenen van haarluijder respective Provin-
„ cien, Steden ende Leden van dien, personen
„ ende goederen, omme de selve, in gevalle van
„ contraventie, voor 't onderhoudt van deze, met
„ 't geene daar van dependeert, gearresteerdt, ge-
„ houden ende bekommert te mogen worden t'al-
„ len plaatsen en bij allen Heeren, Rechten ende
„ Gerechten, daar men die sal konnen ofte mogen
„ bekomen. Ende verbijen ten dien eijnde van
„ alle Exemptien, Gratien, Privilegien, Releva-
„ menten, ende generalijk van allen anderen be-
„ neficien van Rechten, die henluijden eenigsints
„ ter contrarie van desen souden mogen dienen,
„ ende bijsonder den Rechten, seggende generale
„ renuntiatie geen plaats te hebben, daar en sij
„ eerst speciaal voorgegaan. *XXIV. Art.* Ende
„ tot meerder vastigheid sullen die Heeren Stad-
„ houders van de voorsz. Provincien, die nu sijn
„ ofte namaals komen sullen, mitsgaders alle die
„ Magistraten ende Hoofd-Officiers, van ijegelij-
„ ke Provincie, Stad ofte Leden van dien, deeze
„ Unie ende Confederatie, ende een ijder Articul

„ van

„ van dien in 't bijzonder, bij Eede moeten beloo-
„ ven naar te sullen gaan ende onderhouden, doen
„ nagaan ende onderhouden. *XXV. Art.* Insge-
„ lijks sullen deselve bij Eede moeten belooven te
„ onderhouden alle Schutterijen, Broederschappen
„ ende Collegien, die in eenige Steden ofte Vlek-
„ ken van deeze Unie zijn. *XXVI. Art.* Ende
„ sullen hier van gemaakt worden Brieven in be-
„ hoorlijke forme, die bij de Heeren Stadhouders,
„ ende die voornaamste Leden en de Steden van
„ de Provincien, daartoe specialijk bij de andere
„ gerequireert ende verzocht zijnde, besegelt, en-
„ de bij haar luijder respective Secretarissen onder-
„ tekend sullen worden.

„ Deeze voorsz. Poincten ende Articulen zijn bij
„ de Gedeputeerden van den Landschappe van Gel-
„ re ende Graafschappe Zutphen onderschreven,
„ ende namentlijk, bij mijn Heere Graaf Johan van
„ Nassau, Stadhouder van deselve Landen, voor
„ hem selven ende met d'andere Gecommitteerden
„ uiten naam van de gemeene Ridderschap van de
„ voorsz. Furstendomme van Gelre ende Graafschap-
„ pe Zutphen, mitsgaders bij de Gedeputeerden
„ van Holland, Zeeland, Utrecht en Ommelanden
„ voorsz. binnen Utrecht vergaderd ende geauctho-
„ riseert als boven; uijterlijk geairesteerd ende ge-
„ slooten. Des hebben die voorsz. Gedeputeerden
„ van den Lande van Gelre ende Graafschappe
„ Zutphen, omme verder verklaringe van de Ban-
„ re-Heeren, groote en kleine Steden van de Fur-
„ stendomme en Graafschappe te doen, dag geno-
„ men tot den negenden Februarij toekomende,
„ ende dat binnen der Stad Utrecht aan die Gecom-
„ mitteerden van de Staten aldaar.

„ Aldus gedaan t'Utrecht op den 23. Januarij
„ 1579. onder die handen van mijn genadige Heere

„ die

„ die Stadhouder voorsz. ende den voorsz. Ge„ deputeerden ter meerder versekertheid hier on„ der gesteldt.

„ (Was ondertijkend)

„ JOHAN *Graaf zu Nassau, Catzenellebogen.*

„ Van wegen de Ridderschap des Furstendoms
„ Gelre ende Graafschappe Zutphen,

„ ALEXANDER VAN TULLICH,
„ GELIS PIECK,
„ JOACHIM VAN LIERE,
„ ALEXANDER BENTINCK.

„ Van wegen de Staten van Holland,

„ G. POELGEEST. P. BUYS.
„ REYNIER CANT.

„ Van wegen de Staten van Zeeland,

„ WILLEM ROELLIUS.
„ NICOLAAS BLANCX.
„ PIETER DE RYCKE.
„ CASPAER VAN VOSBERGEN.

„ Van wegen de Staten van Utrecht,

„ ANSONIUS DE GALAMA, *de mandato*
„ *Capituli sui scbore.*
„ JACOBUS VERHAAR, *Vice Decanus Sancti*
„ *Petri, de mandato Capituli.*
„ ADRIAAN VAN ZUYLEN.
„ LAMBERTUS VAN DER BURGH.
„ *Capitulo jubente.*
„ F. DE UTEN-ENG.
„ REYNHART VAM AZWYNE.
„ BARTHOLOMEUS V. DEN WAAL.
„ NICOLAAS V. ZUYLEN.
„ A. D. LEYDEN. LUBBERT CLEEF.

„ Van

„ Van wegen de Staten der Ommelanden.

„ EGBERT CLANDT.

„ F. JANGES.

„ Gecollationeerd tegens die originele beteijkende
„ Unie is deeze Copij bevonden daarmede
„ t'accorderen,
„ bij mij

„ LAMSZWEERDE.

Den 1. Februarij maakte men de navolgende de *Verklaring van 't XIII. Artijkel.*

„ Alsoo eenige schijnen swarigheid te maken op
„ 't XIII. Artijkel van de Unie, den 23. deser
„ Maandt gesloten, tusschen die Gedeputeerden
„ van den Lande van Gelre ende Zutphen, Hol-
„ landt, Zeelandt, Utrecht ende Ommelanden
„ tusschens die Eems ende Lauwers, als of die
„ meijninge ende intentie ware geweest, niemant
„ in dezelve Unie te ontfangen, dan die genen,
„ dier der Religions Vrede bij de Eerts-Hertoge
„ van Oostenrijk, ende Rade van Staten neffens
„ hem, bij advijs van de generale geconcipieert
„ is, ofte ten minsten die beijden die Religien, te
„ weten die Catholijke Roomsche ende Gerefor-
„ meerden souden toelaten: Soo is 't, dat die
„ voorschreven Gedeputeerden, die over die voor-
„ schreven Unie gestaan ende dezelve gesloten heb-
„ ben, omme alle misverstant ende wantrouwen
„ weg te neemen, bij desen wel hebben willen ver-
„ klaren, haar lieder meijninge ende intentie niet
„ geweest te zijn, nog als nooh te wesen, eenige
„ Steden ofte Provincien, die zig aan de voorsz.
„ Catholijke Roomsche Religie alleene sullen wil-
„ len houden, en daar 't getal van de Inwoonde-
„ ren selve van de Gereformeerde Religie soo groot
„ niet en is, dat sij vermogens die voorsz. Reli-

„ gions

„ gions vrede het exercitie van de Gerefor-
„ meerde Religie souden mogen genieten, van de
„ voorsz. Unie ende verbintenisse uijt te willen
„ sluijten: Nemaar, dat sij des niet tegenstaande
„ bereijd zullen wezen, alsulke Steden ende Pro-
„ vincien, die zig alleen aan de voorschreve Room-
„ sche Religie sullen willen houden, in dese Unie
„ te ontfangen, bij soo verre sij zig anders, in de
„ andere Poincten ende Articulen van de voorsz.
„ Unie, souden willen verbinden, ende als goede
„ Patriotten dragen, soo die meijninge niet en is,
„ dat d'eene Provincie ofte Stad hem 't feijt van
„ d'andere, in 't poinct van de Religie, sal onder-
„ winden, ende dit om te meerder Vrede ende
„ Eendracht tusschen die Provincien te houden,
„ ende die principaalste occasie van twist ende twee-
„ dracht te vermijden ende wech te neemen."

„ Aldus gedaan t'Utrecht den 1. Februarij
„ 1579."

Bovendien, zoo wierd, op dien zelven dag, gemaakt Een

Ampliatie van 't XV. Artikel, luidende

„ Alsoo hier vooren in 't XV. Artijkel voorsien
„ is tot alimentatie ende onderhoudt van de Geeste-
„ lijke Persoonen, die geweest zijn in eenige Con-
„ venten ofte Collegien, ende hun daar uijt ter
„ cause van de Religie ofte andere redelijke oor-
„ saeke begeven hebben, ofte namaals begeven
„ sullen, ende dat seer te beduchten is, dat ter
„ oorsaake van dien, eenige Processen souden mo-
„ gen verrijsen, gelijk sij verstaan, dat alrede ver-
„ rezen zijn, uijt saake dat al sulke Personen sullen
„ willen pretenderen gerechtigd te zijn in de Suc-
„ cessie van de goederen van hun Ouders, Broe-
„ deren, Susteren, en de andere Vrienden ofte
„ Maagen metter doodt achter gelaten, ofte noch

„ ach-

„ achter te laten, ende ook die geene, die sij-lie-
„ den in hun leven bij Tijtel van Gifte, Trans-
„ porte, ofte eenige andere souden mogen over-
„ dragen, gealieneert, ofte ook naar hun doodt
„ verseekerdt hebben: Soo is 't, dat die voorsz.
„ Bondgenooten, om die selve Proceffen, ende
„ die swarigheden, die daar uit zouden mogen op-
„ staan, te verhoeden, goed gevonden hebben, al-
„ le die Processen, die ter causse voorsz., alrede
„ geinstitueerd zijn, ende nog namaals geinstitueert
„ sullen mogen worden, te suspenderen, in state
„ ende surseance te houden, ter tijdt toe anders,
„ bij de voorsz. Bondgenooten ende andere, die
„ hen in deeze Eenigheid ende Verband sullen mo-
„ gen begeven, generalijk daar op (ook bij d'au-
„ thoriteit van d'Overheijt, is 't nood) geordon-
„ neert ende verklaringe gedaan sal sijn. Aldus
„ gedaan bij de voorsz. Gedeputeerden, op den
„ 1. Februarij 1579. Ende was geteijkendt,

LAMSZWEERDE."

Naderhand hebben de Bondgenooten verande-
ring gemaakt in het XIII. Artijkel aangaande de
Religie, zeggende.

„ De Generale Staten der Vereenigde Nederlan-
„ den, bemerkende de gesteltenisse van hunne ge-
„ meene zaken, zo ten opzicht van de magt en
„ listigheid hunner Vijanden, als ook van de ver-
„ anderinge hunner zaken sedert de toekomste van
„ de handelinge der Franschen den 17. Januarij
„ 1583, en de verscheidenheid van de opinien en
„ de gezindheden der Landzaten, als 't zelve mede
„ brengende groote bekommernissen en onzeker-
„ heid, en overzulks meer dan ooit te voren ver-
„ eischende, dat voorzien worde op het goed be-
„ leid van alle zaken, inzonderheid rakende den
„ Oorlog, met dat daar aan kleeft, waar in eenige

„ on-

„ onderlatinge en stilstandt geschapen was te val-
„ len, mits dat den tijd van de voorige regeringe
„ der Landraden was overstreeken, hadden ver-
„ scheide Vergaderingen gehouden, om op alles te
„ voorzien, en bevindende, dat het in deeze tij-
„ den, meer dan ooit te vooren, noodig was, om
„ alle vriendschap, eendracht, trouwe en corres-
„ pondentie, onder de Provincien te onderhouden,
„ en niet alleenlijk alle liefde te doen aanwassen en
„ groeijen, maar ook alle Alliantien en Verbinte-
„ nissen, onder hen luiden opgerecht, te vernieu-
„ wen, bekragtigen en voltrekken: Hadden goed-
„ gevonden de nadere Unie, in den Jare 1579 op-
„ gerecht, te resumeren, waarna de Gedeputeer-
„ den eendrachtelijk verklaarden dezelve zo Chris-
„ telijk, goed, eerlijk, noodig, loffelijk en dien-
„ stelijk tot eene Eeuwigdurende Eendragt opge-
„ recht, bevonden, dat ze onnodig achten eenige
„ nieuwe verbintenisse op te rechten: Maar zoo
„ dezelve, door de heftigheid des Oorlogs, en
„ andere beletzelen, in eenige poincten niet volto-
„ gen waren, dat men die behoorden te voltrek-
„ ken, en zo daar eenige donkerheid, of twijffel-
„ achtigheid in bevonden mogt worden, al 't zel-
„ ve, met alle vriendelijkheid, volgens het XXI.
„ Artijkel van dezelve te beslechten. Overzulks
„ alsoo het XIII. Artijkel van de Unie, sprekende
„ van de Religie, zodanig was gesteld, ten re-
„ specte van dat de Provincien, uitgezonderd Hol-
„ land en Zeeland, de Roomsche Religie toen ter
„ tijd waren excercerende, en daarom de vrijheid
„ door het zelfde Artijkel geraden vonden te sti-
„ puleren, om die te mogen veranderen, zoo wan-
„ neer zij zulks, tot ruste en welvaardt hunner
„ Provincie, geraden mogten vinden, zoo was
„ rapport genomen of 't nu niet geraden was dit

„ Ar-

„ Artijkel zulks bij gemeen consent te veranderen;
„ dat, aangezien alle de Provincien, door Gods
„ genade, de Evangelische Gereformeerde Religie
„ nu eendrachtelijk hadden aangenomen, zij daar
„ bij zouden blijven, zonder eenige veranderinge
„ daar in te mogen doen; als met gemeen consent
„ van alle de Bondgenooten; en ook malkander met
„ lijf, goedt en bloedt daar in te maintineren en
„ beschermen, om alzoo voor te komen, dat in
„ toekomende tijden, door verandering van Reli-
„ gie, geen scheuring mogt worden gepractiseerd
„ ofte te wege gebragt onder de voorsz. Provin-
„ cien, ofte Leden van dien: Welverstaande;
„ dat zo verre eenige Provincie, Leden, ofte Ste-
„ den, van de Roomsche of andere Religie we-
„ zende, zig na deezen begeerden in deeze Unie
„ te begeeven, dat dezelve daarin bij gemeen con-
„ sent aangenomen en ontfangen zouden mogen
„ worden, en hare vrijheid daar in zouden mogen
„ behouden. Hier op is geresolveerdt geweest:
„ *Dat de Evangelische Gereformeerde Religie, daar
„ van de exercitie openbaarlyk toegelaten en aangeno-
„ men is gebruikt te worden, en ook tegenwoordelijk
„ in 't openbaar gepredikt en geexerceert word, zoude
„ worden gemaintineerd ende beschermdt alom binnen
„ de Geunieerde Provincien, zonder de openbare Lee-
„ ringe of Exercitie van eenige andere Religie in de
„ tegenwoordige Geunieerde Provincien toe te laten, en
„ voorts anderen in het Verbondt toe te laten, achter-
„ volgende 't geene voorschreeven is.*"

Bij deeze Unie is het Gemenebest der Vereenigde Nederlanden, bestaande uit de Souvereine Landschappen, *Gelderland*, *Holland*, *Zeeland*, *Utrecht*, *Vriesland*, *Overijssel*, *Groningen en Ommelanden*, en het Landschap *Drenthe*, (dog het laatste heeft geen zitting in de Generaliteits Vergaderingen,) altoos

 be-

bestendig gebleven; dog in de Vergadering van de Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden, is, na de volmaking van het Gemenebest, of Bondgenootschap, eene aanzienlijke verandering gemaakt.

In den beginne kwamen de Afgezondenen der hooge Bondgenooten maar zelden bij een, als zij daar toe beschreven wierden, wordende genaamd de *Algemene Staten*; maar dewijl 'er een gewoone en gedurige Raad scheen vereischt te worden, door wien de beslotene zaken wierden uitgevoerd, en tot wien alle voorkomende zaaken gebragt konden worden, wierd 'er, op 't einde des Jaars 1583, bij voorraad, een *Raad van Staten* aangesteld, bestaande uit zes Hollanders, drie Zeeuwen en drie Utrechtschen. De Prins van Oranje zou daarin de voorzitting hebben, om met twaalf leden, 's Lands zaken te bestieren: dog in Januarij, van 't navolgende Jaar, wierd het getal met nog een uit Zeeland vermeerderd. Maar toen men in den Jare 1585, aan den Grave van Leicester, de Veldheer der Engelsche Troepen, door Koninginne Elizabeth, tot onze bijstand overgezonden, de Opper-Landvoogdij, genoegzaam zonder bepaling, opdroeg, waarin hij zitting had, en alles na zijn welgevallen bestierden, waar door het gezag van dien Raad te verre wierd uitgestrekt, zo namen de Algemene Staten een besluit, om alle gewigtige zaken aan een nieuwen en hooger Raad toe te vertrouwen, waar door het verbond, met de Engelschen gesloten, in den Gezant niet geschonden, maar echter de Vrijheid der Landschappen meerder bewaard, en het welzijn van het Gemenebest beeter bevorderd wierd, ook scheen deszelfs toeneemende magt en luister dit te vorderen; en deze Opperste Raad bestaat, uit eene *Vergadering van gevolmagtigde Afge-*

getrokkenen, *uit de getegde zeven Souvereine*, *en door de gemelde Unie naauw verbondene Landschappen*, *blijvende altoos vergaderd*, *tot bezorging en handhaving van het gemeen belang der Bondgenoten*; dog van welke Vergadering wij nu nader zullen spreeken.

DE VERGADERING VAN HUN HOOG MOGENDE, DE HEEREN STATEN GENERAAL DER VEREENIGDE NEDERLANDEN. In welke Hoog-aanzienlijke Vergadering, verhandeld worden alle zaken, tot de Unie, en 't algemeen verbond behoorende. Dezelve zend, Ambassadeurs en Afgezanten, zo Ordinaire als Extraordinaire, als ook Plenipotentiarissen en Residenten, aan de Hoven der Vorsten, Potentaten en Mogendheden. Dezelve ontfangt en geeft gehoor aan de buitenlandsche Afgezanten, die aan Hun Hoog Mogende afgevaardigd worden, en vertegenwoordigd verder in alles, de Mogendheid der Vereenigde Nederlanden. In deeze Hooge Vergadering is tegenwoordig, eerstelijk:

Zijne Doorluchtige Hoogheid, de Heer WILLEM DE V. *Prins* van Oranje en Nassau; *Graaf* van Catzenellebogen, Vijanden, Diets, Spiegelberg, Buuren, Leerdam en Kuilenburg; *Marquis* van Ter Veere en Vlissingen; *Baron* van Breda, de Stad Grave, Kuik, Ysselstein, Kranendonk, Eindhoven en Liesfeld; *Heer* van Brevoord, Turnhout, St. Geertruidenberg, de Willemstad, St. Maartensdijk, de Klundert, de Hooge en Lage Zwaluwe, Zevenbergen, Steenbergen, Grimbergen, Herstal, St. Vith, Arlaij, Noseroi, Butgenbach, Daasburg en Warnaton; *Vrijheer* over Monster, Ter Heijde, Poeldijk, Half Loosduinen en de Goederen van Polanen; *Onafhankelijk Heer* van het Eiland Ameland; *Erf-Burggraaf* van Antwerpen en Besançon; *Ridder* van de Orde van de Kousebande; *Erf-Stadhouder*, *Kapitein Generaal* en *Admiraal* van

 de

de Vereenigde Nederlanden; *President* van de Ridderschap van Gelderland, Utrecht, Holland en Westvriesland; *Gouverneur* en *Directeur Generaal* van Neerlands Oost en West-Indien; *Opper Houtvester* van Holland en Westvriesland, enz. enz. enz. Uit de gewoone Afgezondenen van ieder Provincie; namelijk wegens GELDERLAND, uit het kwartier van *Nijmegen*; uit de Ridderschap drie, en uit de Steden drie: Uit het Graafschap *Zutphen*; uit de Ridderschap twee, en uit de Steden vier: Uit het kwartier van *Veluwe*, uit de Ridderschap drie, en uit de Steden drie. Wegens HOLLAND; uit de Ridderschap een, en uit de Steden drie, en den Raadpensionaris van Holland. Wegens ZEELAND; de eerste Eedele van Zeeland, representerende zijne Hoogheid den Prins Erf-Stadhouder als Marquis en uit de Steden vier. Wegens UTRECHT; uit de Geëligeerden een; uit de Ridderschap een, en uit de Stad Utrecht een. Wegens FRIESLAND; uit de drie Kwartieren, *Oostergo*, *Westergo* en *Zevenwolden*, ieder een, en uit de Steden twee. Wegens OVERYSSEL; uit de Ridderschap drie, en uit de Steden drie. Wegens GRONINGEN EN OMMELANDEN; uit de Stad Groningen drie, en uit de Ommelanden drie. Deeze gewoone Afgevaardigden, van de Zeeven Vereenigde Provincien, maken maar zeven stemmen uit, voor ieder Provincie een, die de President voert. Ieder Provincie heeft haar beurt van voorzitting, eene week agter een. De eerste in rang, onder de Afgevaardigden van ieder Provincie is dan President, van zondag nacht, tot zondag nacht daar aan. Zij vergaderen het gantsche Jaar door, zelfs des Zondags. Volgens 't besluit van 't Jaar 1653, moeten d'opschriften der Brieven luiden: HOOGMOGENDE HEEREN, MYNE HEEREN, DE STATEN GENERAAL DER VEREENIGDE NEDERLANDEN, en

in de Aanspraken moet men hen den Titel van UWE HOOGMOGENDE geeven. Het Wapen van H. Hoog Mog. is een steigerende Leeuw, in een rood Veld, houdende een zwaard in den eenen, en eenen bondel van zeven pijlen in den anderen Poot, met een gouden kroon op het hoofdt. Onder het wapenschild, dat met een koninglijke Kroon is gedekt, staat deeze Zinspreuk: CONCORDIA RES PARVÆ CRESCUNT. De voornaamste bedienden van Hunne Hoog Mogende zijn: De Griffier der Vergadering; dog bij ouderdom of zwakheid van den Griffier, word 'er een tweede aangesteld; een Commis, een Agent van Hunne Hoog Mogende; de Hofmeester van den Staat; Twee Kamer-bewaarders van H. Hoog Mog.: Twee Commisen ter Griffie van H. Hoog Mog.; Zestien Klerken ter Griffie van H. Hoog Mog.; een Kamerbewaarder; een Commissaris van H. Hoog Mog. Uitheemsche Depeches; een Postmeester der Generaliteit; een Secretaris der Cijfers van H. Hoog Mog.; de Patentmeester; drie Translateurs van H. Hoog Mog.; vier Advocaten en agt Procureurs van H. Hoog Mog.; een Controlleur van de Boden en Posten, en elf boden van H. Hoog Mogende. Waarbij men kan voegen, de Provinciale Commisen, namelijk, wegens Gelderland drie, wegens Holland vier; wegens Zeeland een; wegens Utrecht een; wegens Friesland een; wegens Overijssel een; wegens Groningen en Ommelanden een; wegens het Landschap Drenthe een; twee Bodens van Friesland en Groningen; de navolgende Agenten; een van 't Hof van Venlo; der Stad Venlo; van Hulster Ambacht; van de respective Classen, onder 't ressort van de Generaliteit gehorende; van de Baronnij van Breda; van de vier kwartieren der Meijerije van 's Hertogenbosch, en van de Steden, Dor-

 pen

pen en Plaatzen van dien; van de Stad Maastricht; van de West-Indische Compagnie; van de Stad Bergen op den Zoom; van de Stad 's Hertogenbosch; van de Steden Sluis in Vlaanderen, Aardenburg, Oostburg en St. Anne ter Muiden; van 't Collegie 's Lands van den Vrijen, te Sluijs in Vlaanderen; der Stad en Ambagte van Axel; wegens den Levantschen Handel en Navigatie in de Middelandsche Zee. H. Hoog Mog. zenden, gewoonlijk aan de vreemde Hoven om aldaar te resideren, de navolgende Ministers; naamlijk: Een Ambassadeur aan 't Hof van Vrankrijk: Een Extraordinaris Envoijé en Plenipotentiaris aan 't Hof van Spanje, en een Agent van de Commercie te Madrid: Een Ambassadeur aan 't Hof van Constantinopolen: Een Extraordinaris Envoijé aan 't Hof van Wenen: Een Extraordinaris Envoijé en Plenipotentiaris aan 't Hof van Groot-Brittannien, en een Agent van den Staat te Londen: Een Minister aan 't Hof van Portugal: Een Extraordinaris Envoijé aan 't Hof van Zweeden: Een Extraordinaris Envoijé en Plenipotentiaris, aan 't Hof te Berlijn: Een Minister Plenipotentiaris aan 't Hof van Warschouw: Een Minister aan 't Hof van Saxen: Een Extraordinaris Envoijé bij de drie Geestelijke Keurvorsten, mitsgaders bij de Opperrhijnsche, Nederrhijnsche en Westphaalsche Kreitzen en Minister te Keulen: Een Extraordinaris Envoijé aan het Hof te Petersburg: Een Minister op de Rijksvergadering te Regensburg: Een Extraordinaris Envoijé aan 't Hof van Denemarken: Een Secretaris te Frankfort aan den Main; Een Gedeputeerde van den Staat te Brussel: Een Minister bij den Neder-Saxischen Kreits te Hamburg: Een Commissaris te Elseneur: Een Commissaris te Dantzig: Een Commissaris in 't Graaf-

schap

schap Cornwal, op de Kust van Monsbaij en Devon in Engeland: Een Consul te Lissabon: Een te Cadix, Port S. Marta, Port Real enz. Een te Gibraltar: Een te Sevilje: Een in de Corunnha, waarnemende 't Consulaat in 't Rijk van Gallicie: Een te Portmahon: Een te Cagliari: Een te Mallaga en de Havens op de Kust van Granada: Een te Murcia, Alicanten en Granada: Een in Gallicie en Asturie: Een te Barcelona: Een te Trieste: Een te Genua: Een te Livorno: Een Consul-Generaal in 't Rijk van Napels: Een Consul te Maltha: Een te Salonica: Een te Venetie: Een te Palermo: Een te Smirna: Een Consul-Generaal in den Kerkelijken staat te Rome: Een Consul-Generaal in de Provincien langs de Zee, behorende tot het Keizerrijk van Marocco te Tetuan: Een Consul-Generaal te Aleppo op de Sijrische Kust, en over t Eiland Cijprus: Een Consul te Algiers: Een te Tunis: Een te Tripoli: Een te Saléé: Een te Bergen in Noorwegen: Een in de Eilanden van Xanten: Een op de Canarische Eilanden: Een te Missina in Sicilien: Een in Egijpten te Alexandrie of Groot Cairo: De Directeur Generaal over de Curassausche Eilanden: De Directeur-Generaal over de Noord en Zuid-Kust van Africa: De Gouverneur van de Colonie van Berbice. Bij H. Hoog Mog. resideren gewoonlijk: Een Minister Plenipotentiaris van het Hof van Rusland: Een Minister Plenipotentiaris van 't Hof van Spanje: Een Ambassadeur van 't Hof van Vrankrijk: Een Extraordinaris Ambassadeur en Plenipotentiaris van Groot Brittannie. Een Extraordinaris Envoijé van den Roomsch Keizerin, en Koninginne van Hongarijen en Bohemen: Een Extraordinaris Envoijé van 't Hof van Zweden: Een Extraordinaris Envoije van Denemar-

marken en Noorwegen: Een Minister van 't Hof van Portugal: Een Extraordinaris Envoije van den Koning van Pruissen: Een Minister Plenipotentiaris van den Koning der beide Sicilien: Een Extraordinaris Envoijé van den Keurvorst van Hanover: Een Envoijé van den Markgraaf van Brandenburg-Bareuth: Een Raad en Resident van den Bisschop en Prins van Luik: Een geheime Legations-Raad en Resident, van de Hoven van Wurtemberg, Hessen-Darmstad en Baden-Durlach: Een Resident van den Koning van Groot-Brittannien, als Keurvorst van Brunswijk-Lunenburg: Een Resident van de Keurvorsten van Beijeren, Paltz en Keulen: Een Minister-Resident der vereenigde Hansee-Steden, Lubek, Bremen, Hamburg en Dantzig: Een Legations Secretaris van den Keurvorst van Saxen: Een Legations Secretaris van hare Keizerlijke en Koninglijke Majesteiten: Een Legations Raad van den Hertog van Saxen Hilburghausen, als mede van 't Hof van Coburg Saalfeld: Een Consul-Generaal van de Portugesche Natie in de Zeven Provincien, residerende te Amsterdam. Een Hofraad en Actueel Commissaris van zijne Poolsche en een Hofraad van zijne Pruissische Majesteit: Een Agent van den Koning van Sardinie: Van den Paltz-grave aan den Rhijn, Hertog van Sultzbach, Heer en Marquis van Bergen op den Zoom: Van den Hertog van Saxen Gotha: Van den Land-Grave van Hessen-Cassel: Van den Hertog van Holstein Gottorp: Van Oostvriesland en de Stad Embden: Van den Bisschop van Luik: Van de Rijks-stad Aken: Van de Keurvorst van de Paltz: Van de Prins van Nassau Weilburg, en van de Prins de la Tour en Tassis: Van den Vorst van Waldeck: Van den Markgraaf van Brandenburg Anspach:

Agent

Agent en Raad van den Keurvorst van Trier: Agent van den Hertog van Saxen Gotha en Altenburg: Van den Vorst en Bisschop van Bamberg en Wurtzburg: Raad en Agent van den Hertog van Wurtemberg en Teck: Van den Hertog van Saxen Weijmar en Eijsenach: Van de Hertogen van Saxen Coburg en Meinungen.

De Raad van Staten der Vereenigde Nederlanden. Aan deezen Raad zijn boven al bevolen de zaken van Oorlog en Militie, het opzicht van de Fortificatien en het visiteren der Magazijnen: Ook devolveren aan dit Collegie, mede, in Appel, alle litigeuse zaken over fraudes van de Gemene Middelen in de Generaliteit. Deeze Raad bestaat, nevens Zijne Hoogheid, de Heer, Prins van Oranje en Nassau, Erf-Stadhouder, Erf-Capitein Generaal en Erf-Admiraal Generaal der Vereenigde Nederlanden enz. enz. enz., uit twaalf Afgevaardigden van de Staten der bijzondere Provincien; wegens *Gelderland* een: Wegens *Holland* drie: Wegens *Zeeland* twee: Wegens *Utrecht* een: Wegens *Vriesland* twee: Wegens *Overijssel* een: Wegens *Groningen en Ommelanden* twee. Hier toe behoren; de Raad en Thesaurier-Generaal der Unie; De Ontvanger Generaal der Unie; de Secretaris van den Raad van Staten; de Fiscaal van de Generaliteit; Twee Commisen ter Thesaurie; een Klerk; Twee Commisen ter Secretarij; Vijf Klerken ter Secretarij; een Charter meester; twee Kamerbewaarders; een Expediteur der betaling van de Comptable; een Directeur van de Generaliteits Loterij; een Drost en Provoost van den Raad van Staten; vijf 's Lands Advocaten; drie 's Lands Procureurs; agt Procureurs voor den Raad van Staten; twee Doctoren voor den Raad van Staten; een Extraordinair Doctor van 't Land; een 's Lands Chi-

Chirurgijn; twee 's Lands Apothekers; een Opziender van 's Lands Magazijn, van 's Lands Gebouwen, en van het binnen-Jagt van den Raad van Staten; de Schipper op het Jagt van den Raad van Staten; veertien Boden voor den Raad van Staten. In den Raad van Staten, ſtemd men niet bij Provincien, gelijk in de Vergadering van de Heeren Staten Generaal geſchied, maar bij Perſonen. De Leden van deezen Raad leggen den eed af aan de Staten Generaal, van welke zij ook hunne Inſtructie ontfangen. De twaalf Leden van den Raad, hebben beurtelings, week om week, de voorzitting. Jaarlijks word den Staat van Oorlog, door den Raad van Staten opgemaakt, en in de maand November of December, door alle de Leden van den Raad, hebbende Zijne Hoogheid den Heer Prins Erf-Stadhouder aan hun hoofd, ter Vergadering van de Heeren Staten Generaal overgebragt, en, met eene gepaſte Redenvoering, aan H. Hoog Mogende aangeboden. Het gantſche beloop van den Staat des Oorlogs, word door de Zeven Provincien, en het Landſchap Drenthe opgebragt, volgens eene bepaalde verdeeling; naamelijk, tot ieder honderd guldens betaald:

	Guld.	Stuiv.	Penn.
Gelderland	5	11	2
Holland	57	14	8
Zeeland	9	1	10
Utrecht	5	15	5
Friesland	11	10	11
Overijſſel	3	10	8
Groningen en Ommelanden	5	15	6
Drenthe	0	19	10
Guldens	100	0	0

Dog

Dog de verdeeling van ieder honderd Gulden, tot opbrenging der Penningen, welke aan den Raad van Staten op bijzondere Petitien worden toegestaan, geschied aldus:

	Guld.	Stuiv.	Penn.
Gelderland	5	12	13
Holland	58	6	4¼
Zeeland	9	3	8
Utrecht	5	16	7½
Vriesland	11	13	2¼
Overijssel	3	11	5
Groningen en *Ommelanden*	5	16	7½
	100	0	0
Drenthe een ten honderd	1	0	0
Guldens	101	0	0

Deezen Raad komt ook dagelijks bij een; en aan 't hoofd der Verzoek-schriften steld men Edele Mogende Heeren, Uwe Edele Mogende. De *Thesaurier Generaal*, heeft mede zitting in den Raad, dog maar met een raadgevende stem. De Ontfanger-Generaal, komt dagelijks in den Raad om rapport te doen, en heeft onder zijn bestier het *Comptoir-Generaal van de Unie*.

De Hooge Krijgsraad der Vereenigde Nederlanden, waar aan men van de andere Krijgsraden kan appelleeren; die in alle zaken, rakende de Militairen, in het hoogste ressort-vonnissen; en op wiens advijs de Prins Erf-Stadhouder, Capitein Generaal enz. de Vonnissen van de andere Krijgs-Raaden approbeerd. Dit Collegie heeft een Luitenant-Generaal tot President; agt Raden, daar onder een of meer Generaals Major, de overige zijn gemeenlijk Colonels of Luitenant Colonels, een Fiscaal, een Griffier; twee Klerken van de Griffie;

een

een Deurwaarder en Kamer-bewaarder; zeven Procureurs; twee Doctoren; een Chirurgijn; een Apotheker; een Provoost-Generaal, die alle de bevelen van dit Collegie, en voorts alles wat tot de Administratie van de Criminele Jurisdictie dient, over al het Volk van Oorlog uitvoert, hebbende onder zig, een Luitenant-Provoost en Trawanten.

De Kamer van de Generaliteits Finantie, tot het doen en onderzoeken der Rekeningen, rakende de Leger-dienften, Leverantien enz., heeft vier Commisen, een Klerk, een Kamer-bewaarder, en een Extraordinaris Commis van de Finantie der Unie.

De Generaliteits Rekenkamer. In dit Collegie worden alle de Ordonnantien van de Generaliteit, niet alleen geregiftreert, maar, na gedane Rekeningen van den Heer Ontvanger Generaal ook alle overgenomen en in dezelve bewaard. Dit Collegie beftaat uit veertien Leden, als uit *Gelderland* twee; uit *Holland* twee; uit *Zeeland* twee; uit *Utrecht* twee; uit *Vriesland* twee; uit *Overijffel* twee; uit *Groningen* en *d'Ommelanden* twee; als mede twee Secretariffen; twee Commisen; vijf Klerken; een Chartermeefter en Kamer-bewaarder.

De Generaliteits Munt-kamer; die het toezicht en de zorg heeft over de zaken van de Munt, van de Vereenigde Nederlanden, met alles wat tot de Munt behoord; alsmede over de zaken rakende den handel der Juweliers en Zilverfmeden, Effajeurs, Rafineurs, Wiffelaars en dergelijken; toezicht neemende op de onderhouding der Placaten, Keuren, Inftructien en de Reglementen dien aangaande; doende de Overtreders calangeren, en de beledigden vergoeding genieten; als mede in cas van dispu-

ten over 't Alloij, Essaij, Gewigt enz., bij Arrest, zonder appel vonnist. Dit Collegie bestaat uit drie Ordinaris Raden en Generaal-Meesters van de Munten der Vereenigde Nederlanden; een Essajeur Generaal; een Ykmeester Generaal van de Trooische Gewigten; over de gantsche Unie, de Generaliteits Landen, en de Domeinen van Zijne Hoogheid, den Heere Prins van Oranje en Nassau, Erf-Stadhouder enz. residerende te Amsterdam; een tweede Essajeur Generaal voor de Hollandsche besoignes ter Munt-kamer; een Secretaris, en een Kamer-bewaarder.

De Commissarissen van 't Kleine Zegel der Generaliteit, heeft onder zig een Controlleur; een Parapheur en Distributeur in 's Gravenhage, en een in de Steden van de Generaliteit, en vier Zegel-Kloppers.

De Raad en 't Leenhof van het Generaliteits Braband en den Lande van Overmaze. Voor dit Hof van Justitie, moeten alle Zaken, in cas d'Appel, van de gereduceerde Steden van Braband en den Lande van Overmaze, onder het ressort van de Generaliteit, devolveren, uitgezondert van de Stad Maastricht, alwaar, om de twee Jaren, twee Heeren uit H. Hoog Mog. worden gecommitteerd, om nevens de Gecommitteerden van Luik, alle zaken, waar van, in de Vierschaar van de Stad Maastricht, geappelleerd is, te decideren en af te doen. Dit Collegie bestaat uit een President, die ook Stadhouder van de Leenen is, en tien Raadsheeren; heeft verder een Advocaat Fiscaal en Procureur Generaal; een Griffier; twee Klerken ter Griffie; een Klerk van 't Officie Fiscaal; twee Deurwaarders; en twaalf Procureurs; ook heeft Zijn Hoogheid, den Prins van Oranje, Erf-Stadhouder, een bijzonder Procureur voor denzelven

Raad;

Raad: ook zijn 'er twee Examinateurs der Landmeeters, bij deezen Raad, onder het ressort der Generaliteit aangesteld.

De Raad en 't Leenhof van het Generaliteits Vlaanderen, zit niet, gelijk de voorgaande Generaliteits Collegien, in 's Gravenhage, maar te Middelburg in Zeeland. Voor dezelve komen alle de Vonnissen waar van geappelleerd word. Dit Collegie bestaat uit den President en agt Raden; hebbende een Advocaat Fiscaal; Rentmeester van de Exploiten, Griffier enz. *Het Leenhof van Vlaanderen*, bestaat eigentlijk uit een Superintendent, Leenmannen en een Griffier. De President van den Raad van Vlaanderen, is niet altoos Superintendent, want die bediening kon ook door een ander bekleed worden; maar tegenwoordig is de President van den Raad van Vlaanderen ook Superintendent van het Leenhof van Vlaanderen; en de Raden van den Raad van Vlaanderen, zijn Leenmannen van 't Leenhof van Vlaanderen, dog het Leenhof heeft een afzonderlijken Griffier. Tot het Leenhof van Vlaanderen, behoren tegenswoordig alle de Leenen van Staats Vlaanderen; alleen uitgezonderd de Leenen, welke van den Burgt van Brugge ter Leen gehouden worden, over welken de Hoogbaljuw 's Lands van de Vrijen te Sluis, het opzigt heeft. De Raadsheeren van deezen Raad, zo wel als die van den Raad van Braband, en de andere Souvereine Hoven, voeren den Titel, van *Edele Mogende Heeren*. Van d'*Admiraliteit* hier na.

XIII. Ten aanzien van het STADHOUDERSCHAP merken wij aan: Toen deeze Landen in het Huis van Bourgondien, en sedert in dat van Oostenrijk kwamen stelden die Vorsten, dikwils afwezend, *Stadhouders* of *Landvoogden* daar over aan, die zij verplicht waren een ruimen last te geeven. Deez'

Stad-

Stadhouders hadden het bestuur der Regeering en de Voorzitting in de Gerechtshoven, die toen nog zo niet bepaald waren als tegenwoordig, maar ook Staatszaken behandelden, waar aan de Staten zelf weinig deel hadden onder de laatste Graven, die met hen zelden te raade gingen, dan over de zogenaamde *Beden* of belastingen, of over de veiligheid der Scheepvaart en Visscherij, en als 'er ten dien einde geld moest worden geheven. Echter deeden de Stadhouders niet alleen Eed aan den Graaf, maar ook aan de Staten, zweerende hunne Grondwetten en Voorrechten te handhaven; en bij de inhuldiging der Vorsten, ontfingen zij hunnen eed gezamentlijk met de Staten der Provincien, van welke zij Stadhouders waren. Op dien voet wierd *Willem de* I, Prins van Oranje, aangesteld, door Koning Philips II, van Spanje, volgens zijn Lastbrief gedagteekend den 9 Augustus 1559, tot „ *Gouverneur* en *Luitenant Generaal* onzer Graaf- „ schappen van *Holland* en *Zeeland*, Lande van „ *Utrecht*, *Westvriesland*, *Voorne* en den *Brielle*, „ Landen aangelegen en aanhorig aan onze gemel- „ de Graafschappen van *Holland* en *Zeeland*." De beroerten, kort na 't vertrek des Konings opgekomen zijnde, bragt *Willem de* I te weege, dat 'er in 1576 eene bijzondere Unie opgerecht wierd, tusschen *Holland* en *Zeeland*, wier Staten hem, zo veel in hen was, overgaven, de Hooge Overigheid, voor zo lang die beide Provincien onder de wapenen, en in oorlog zouden zijn. In 1581 wierd het zelfde gezag vernieuwd door *Holland*, en kort daar na door *Zeeland*, en de Staten, om niet wederom onder een Roomsch-Catholijk Vorst te vervallen, dewijl men hen drong den Hertog van *Anjou* aan te nemen; verkoren *Willem* I, 1584 tot Graaf, onder voorwaarde, waar door de Vrijheid verzekerd

wierd,

wierd, en die Prins vond zig, na lang weigeren, verplicht dit aan te neemen, geen ander middel ziende om de Vrijheid en Protestantsche Godsdienst, in die neetelige omstandigheid van tijd te beveiligen, dog de inhuldiging had, door het vermoorden van den Prins geen voortgang. Aan het hoofd der Acten, bij welke door de Staten, het Souverein gezag, of de hooge Overigheid aan *Willem* I werd opgedragen, vind men deeze merkwaardige woorden, die tot een grondregel gesteld worden: „ dat alle „ goede Republijken en Gemeenschappen, meest „ werden behouden, gesterkt en bevestigd bij „ eenigheid, welke niet kan zijn bij veelen, in „ wille en gemoed veeltijds differerende, en mits- „ dien noodig was, dat de Regeering aan een „ Hoofd en Overheid gesteld en bevolen werdt." Want de Staten hadden ondervonden, hoe het Land, bij gebrek van een Opperhoofd bekleed met genoegzaam gezag, door oneenigheid, te meermalen op den oever van deszelfs bederf gebragt was geworden. Door de dood van den Hertog van *Anjou* het gevaar verdwenen zijnde, dagt men niet meerder om de Souvereiniteit aan den Stadhouder op te dragen, maar alle goede Staatkundigen, en het meerendeel der Ingezetenen van deeze Provincien, bleven de Stadhouderlijke Regeering aanzien, voor een wezendlijk deel van hare Constitutie, en wat men, in navolging van met vooroordeelen bezette Schrijvers, ook mag hebben voorgegeven, zo zal men, na een naauwkeurig onderzoek bevinden, dat de navolgende Stadhouders, zelfs de Prinsen *Maurits* en *Fredrik Hendrik* nooit na de Souvereiniteit gestaan, maar wel ernstig getracht hebben, hun wettig gezag te handhavenen, tot welwezen van den Lande, tegen de staatkundige ondermijning van zeekere personen, die de Constitutie der Regee-

geering zogten om te keeren; en Prins *Willem de III*, met zijne welmenenste Vrienden te raade gaande, heeft de hem aangebodene Souvereiniteit van Gelderland van de hand gewezen. De Staten van *Holland* en *Westfriesland*, hebben nog onlangs betoond, van gevoelen te weezen, dat de Constitutie van de Regeering een Stadhouder en Eminent Hoofd vereischten; zeggende, in hunne Resolutie van den 16 November 1747. „Dat zij in ernstige „overweging genomen hebbende de *Constitutie en* „*Staat van de Regeering deezer Landen*, begrepen „hebben, dat de ondervinding van vroeger en „laater tijden klaarlijk heeft doen zien, dat de „*Republijk* onmogelijk kan bestaan en behouden „blijven, zonder te wezen voorzien van een *Emi-* „*nent Hoofd*, zodanig dat Dezelve, daar van ontbloot geweest zijnde, tot op den Oever van „haren totalen ondergang meer dan eens gebragt „is geweest; waaruit Dezelve door geene andere „middelen heeft kunnen gered worden, als door „de verkiezing van een *Stadhouder*, *Kapitein* en „*Admiraal-Generaal*." Ook is zij maar tweemaal zonder Stadhouder geweest; te weeten, van het einde des Jaars 1650 tot aan 1672, en nog andermaal, van Maart 1702 tot in Meij 1747. In *Friesland*, nog in de Provincie van *Stad en Landen*, is de Stadhouderlijke Regeering nooit afgebroken geweest; maar de magt der Stadhouderen van die twee Provincien was naauwer bepaald, en, tot aan *Willem* IV was 'er geen Stadhouder geweest van alle de Provincien te samen; maar sedert dien tijd is het *Stadhouderschap* der Republijk, en de Ampten van *Kapitein-Generaal* en *Admiraal-Generaal der Unie*; van elk der *Zeven Provincien*, en van het Landschap *Drenthe* enz., en dus tegenwoordig, onder Prins *Willem* V. erffelijk niet alleen in de mannelijke,

maar ook in de vrouwelijke Linie. De *Commissie* van den Stadhouder luidt: „ De Staten Generaal „ der Vereenigde Nederlanden, allen den genen, „ die deeze zullen zien ofte hooren leezen, *Salut*, „ doen te weeten: alzo het van nooden is, dat, „ tot maintenement van den Staat en Regeeringe „ van den Lande, Conservatie van de waare Ge- „ reformeerde Religie, en tot directie en beleid „ van den Oorloge, een bekwaam en gequalificeert „ Personage tot *Kapitein* en *Admiraal-Generaal* over „ het Volk van Oorlog te Water en te Lande, in „ onzen dienst wezende, werde aangestelt en geau- „ thorizeert; Zo is het dat wij, om de goede qua- „ liteiten en bekwaamheid van den Doorluchtigen „ en Hooggeboren Vorst, *Willem Carel Hendrik* „ *Friso*, van Godes genade Prince van *Orange* en „ *Nassau*, Graven van *Catzenelnbogen*, *Vijanden*, „ *Dietz* &c. &c. &c. Ons betrouwende zijner „ kloekheid, dapperheid en genegenheid tot het „ welvaren van den Lande, den zelven Prince *Wil-* „ *lem Carel Hendrik Friso* gesteld en geauthorizeert „ hebben, stellen en authorizeren Zijne Hoogheid „ bij deezen, tot *Capitein* en *Admiraal-Generaal* over „ het Volk van Oorloge, in onzen dienste te Wa- „ ter en te Lande wezende, *geevende dezelve Zijne* „ *Hoogheid volkomen Last*, *Magt en Authoriteit*, *om-* „ *me*, *in kragte van deezen*, *over het voorsz: Volk van* „ *Oorloge te commanderen en ordonneren*, *gelijk*, *tot* „ *maintenement van de Unie en defensie*, *bewaarnisse* „ *en verzeekeringen van den Staat*, *Ruste*, *Rechten* „ *en Privilegien van den Lande*, *zo in het generaal*, „ *als van alle Provincien in het particulier*, *en tot be-* „ *scherminge van de waare Gereformeerde Religie*, *zo* „ *die tegenwoordig in de Provincien*, *Geassocieerde* „ *Landschappen ende Steden*, *bij publique Authoriteit*, „ *word geëxerceert*, *en tot handhouding van de tegen-*

„ *woor-*

„ woordige Regeeringe zal behooren; en dit alles op de
„ *Hoogheden, Rechten, Eere en Praeeminentien daar*
„ *toe behorende. Hebben voorts aan Hooggemelde*
„ *Prince gecanfereert en confereeren bij deezen, tot*
„ *onzen kennelijken wederzeggen toe, zodanigen vrije*
„ *magt over de Patenten en andere zaken, tot de Mi-*
„ *litie spectterende, als de voorgaande Heeren Princen*
„ *van Orange, Zijne Hoogheids loffelijke Voorzaten,*
„ *als Stadhouder en Capitein-Generaal, ten respect*
„ *van onze Militie hebben geëxerceert;* bevelen en
„ ordonneeren daar omme, wel expresselijk, allen
„ en een iegelijk, ende namelijk alle Krijgs-offi-
„ cieren, Oversten, Ritmeesters, Capiteinen, en
„ allen anderen Volk van Oorloge, in onzen dienst
„ en bezoldinge wezende, Zijne Hoogheid in den
„ voorsz. Staat te erkennen, respecteren en ge-
„ hoorzamen, ende in het volbrengen van dezen
„ zijnen last, te doen alle hulp, faveur en assisten-
„ tie. Dies zal Zijne Hooggemelde Hoogheid den
„ voorsz. Staat als *Capitein-Generaal* bedienen op
„ den Eed, daar toe geordonneert, te doen in on-
„ ze handen, of van die genen, die wij zullen or-
„ donneren, en op zulke *Instructie*," [die Instructie
is niet in wezen.] „ als bij ons daar op zal worden
„ gemaakt en gedresseert. Gedaan in onze Ver-
„ gaderinge, in 's Gravenhage, op den 4 Maij
„ 1747."

De STADHOUDER kan geen oorlog verklaren nog vrede maken; maar als *Capitein-Generaal* heeft hij dus het Opper-bevel over de gantsche Krijgsmagt van den Staat; en de Militie is gehouden hem te gehoorzamen in alles, wat den Krijgsdienst betreft. Hij is aan geene *Instructie* gebonden; het geeven der *Patenten*, of schriftelijke bevelen, die aan de Troepen gezonden worden om op te trekken, zijnde een zeer gewigtig stuk, staat aan hem, en Hij

O 2 heeft

heeft de beschikking van alles, wat het Krijgswezen betreft. Hij geeft bevel tot de togten, legt de bezettingen, en verlegt ze naar goeddunken. Alle *Krijgs-Reglementen* en *Ordonnantien* komen van hem alleen. Hij steld den *Hoogen-krijgsraad der Vereenigde Nederlanden* aan, die van hem zijne magt ontfangt. Als *Capitein-Generaal* van elke Provincie, begeeft hij alle Militaire Ampten, tot die van Colonel ingesloten. De hooger Bedieningen, gelijk die van *Veldmarschalken*, *Generaals*, *Luitenant-Generaals* en *Generaal Majors*, worden door de Staten Generaal begeeven, welke tot deeze Ampten verkiezen de geenen, die Zijne Hoogheid hun aanbeveeld. Hij begeeft ook de *Gouvernementen*, *Commandementen* enz. der Steden en Vestingen van de Republijk en van de Barriere. De voornoemde Persoonen vertoonen hunne Actens aan hunne Hoog Mogende, die hun *Commissien* verlenen. In 't begeven der Politique Ampten, slaan hunne Hoog Mogende altoos ook veel acht op de Recommandatien van Zijne Hoogheid. Het gezag van den Stadhouder als *Admiraal-Generaal*, strekt zig uit over alles, wat de Zee-magt van den Staat betreft, en over alle andere zaaken, de *Admiraliteiten* raakende, welker Raden het bewind hebben over de *Convoijen* en *Licenten*, uitgaande en inkomende Rechten, bouwen en uitrusten der Oorlogschepen enz. In derzelver Raadsvergaderingen heeft hij de Voorzittingen in Persoon of door zijne *Representanten*, en, als Hoofd van alle die Collegien in 't algemeen, en van elk in 't bijzonder, kan hij hunne *Instructien* doen naarkomen en uitvoeren, zo door hen zelf, als ten hunnen opzichte. Hij begeeft ook de Ampten van *Luitenant-Admiraals* en andere, die bevel onder hem voeren, en steld desgelijks Capiteinen &c. ter Zee aan. De *Admiraal-Generaal*,

raal, die in Oorlogs-tijd zijn aandeel heeft in de Prijzen welke gemaakt worden, zo door de Schepen van den Staat, als door de bijzondere Kaapers, regt, als het noodig is *Zee-Krijgsraden* op, die recht doen uit naam van hunne Hoog Mog. en van Zijne Hoogheid, maar welke gewijsdens niet ter uitvoer gesteld worden, dan na dat Zijne Hoogheid dezelve heeft goedgekeurd en bevestigd: Zo is het ook gelegen met die van den *Hoogen Krijgsraad der Vereenigde Nederlanden*, een *permanent* Gerechtshof, door Prins *Willem* IV, in den Jaare 1747, aangesteld en benoemd.

De STADHOUDER verleend desgelijks *Brieven van Gratie* en *Abolitie*, zo van misdaden, die men *Communia Delicta* noemd, als van *Militaire Delicten*. In *Holland* en *Zeeland*, worden die Brieven, voor de eerste, afgevaardigd uit naam van de Staten, *ter relatie van Zijne Hoogheid*, die 'er zelfs over te raade gaat met de Gerechtshoven, de Gecommitteerde Raden of de Gedeputeerde Staaten, en de Rechtbanken in de bijzondere Steden, naar den aart der zake; en over de andere met den Hoogen Krijgsraad, enz. In *Holland* en *Zeeland* verkiest de Stadhouder de Regeering der Steden alle Jaren uit een dubbeld getal, waar van de *Nominatie* hem door de Steden overgeleverd word, dog met eenige uitzondering; want in eenige Steden verkiesd de Stadhouder alleen de Schepens, in andere de Burgemeesters en Schepens, en in andere ook de Vroedschappen of Raden, (gelijk wij reets omstandig gezien hebben.) Deeze Regeerders, hunne bedieningen aanvaardende, beloven bij Eede, de Rechten, Privilegien en Vrijdommen hunner Steden en Burgeren te bewaren, en zij leggen den Eed van getrouwheid ook af aan de Staten van Holland en Westvriesland. Wanneer de Staten, in buitengewone gevallen,

die het vereifchen, dienftig oordeelen den Stadhouder een *Acte van Authorisatie* te verlenen, kan hij alle die Regeerders ontzetten, en andere in hunne plaats aanftellen, gelijk gefchied is in den Jaare 1672 en 1748. zodanig nogtans, dat die Heeren daar door niet zouden gekwetft of benadeeld worden in hunnen goeden Naam en Faam, veel min dat dezelve daar uit zouden mogen worden gefufpicieert zig in de Regeering van den Landen niet na behoren gedragen te hebben: met verdere verklaring, dat zijne Hoogheid ook ten allen tijde, wanneer onverhopelijk, de nood zulks zoude mogen komen te vereifchen, bereid zal zijn, om aan de gemelde Heeren ontflagen Regenten, zodanige *Protectie* en *Sauvegarde*, voor hunne Perfonen, Familien en goederen, te zullen laten geworden, als dezelve zullen komen te defidereren. De Stadhouder heeft ook de keur van twee, en, in fommige gevallen van drie Perfonen, welke de Staten van Holland en Weft-Friesland, aan hem voordragen tot vervulling der Ampten waar van, toen 'er geen Stadhouder was, de begeving of de verkiezing ftond, of aan hunne Edele Groot-Mog. zelf, of aan de Rekenkamer hunner Domeinen. In *Zeeland* is dit anders gefchikt, ook moet men eenige uitzonderen, maar in der daad begeeft de Prins Stadhouder alle die Ampten, en heeft daar door gelegenheid, om de Regeerders der Steden en anderen, die hij 'er mede wil begunftigen, te verplichten en aan zig te verbinden. De Stadhouder verkieft insgelijks de *Hoog-Heemraden van Rhijnland*, *Delf-land* en *Schieland*, uit eene Nominatie van drie Perfonen, welke die Collegien hem toezenden. Uit kracht der Reglementen, gemaakt in 1674 en 1675, en vernieuwd federt de komft van Prins *Willem* IV tot het Stadhouderfchap, heeft

zij-

zijne Hoogheid een groot vermogen in de Provinciën van *Gelderland*, *Utrecht* en *Overijssel*. De beslissing der geschillen, die 'er konnen ontstaan tusschen de bijzondere Kwartieren en Leden, staat aan hem, gelijk ook in der daad de begeeving van alle Ampten en Commissien, zo binnen die Provinciën als daar buiten. Aldus hadden de Staten van *Gelderland*, 1748, aan den Stadhouder opgedragen de magt van te verbeeteren, te veranderen en te vermeerderen het Reglement van Regeering van 1675, gelijk Zijne Hoogheid noodig zoude oordeelen, tot welzijn en voordeel van de Provincie, en ingevalle in dat Reglement Artijkels gevonden wierden, die, volgens de Constitutie der tegenwoordige form van de Regeering, zulks noodig mogten hebben; maar Zijne Hoogheid, Prins *Willem* IV, dat Reglement herstellende, vond niet dienstig gebruik van deeze opdragt te maken, die hij in 1750 evenwel aangenomen heeft. In 1748 heeft het *Kwartier van Nijmegen* den Prins Stadhouder, het Graafschap Kuilenburg geschonken. De Staten van *Overijssel* hebben 1751, hem ook geschonken en overgedragen, hun *Dominum directum*, of de Leenroerigheid op het Neder-graafschap *Bentheim*, en de Landgoederen die zij aldaar bezaten; en daar door is de Stadhouder het eerste Lid der Stenden en Leenheer van dat Neder-Graafschap geworden. De beslissing der Geschillen en begeving van alle Ampten en Commissien, heeft ook plaats in de Provincie van *Stad en Lande*; sedert het Reglement van 1749; en de Prins Stadhouder heeft desgelijks grooter Voorrechten in *Friesland* gekregen, door het Reglement van 21 December 1748. Hij heeft ook aanzienlijke Voorrechten en jaarlijksche inkomsten als Stadhouder, van 't Landschap *Drenthe* en van het *District van de*

Generaliteit. De *Raad van Staate* der *Vereenigde Nederlanden*, gelijk ook de *Gecommitteerde Raden van Holland en West-Friesland* hebben, uit eigene beweging, alle Ampten, die tot hunner begevinge ſtonden, aan Zijne Hoogheid opgedragen en afgeſtaan.

Bij de *Unie van Utrecht*, waren de Stadhouders, die 'er toen waren, *bij voorraad*, benoemd tot ſcheidsmannen van verſcheidene der geſchillen, welke ſtrijdige gevoelens en oogmerken zouden konnen doen voortkomen tuſſchen Bondgenoten, die zulke gewigtige ſtukken aan de *Arbitrage* onderwerpende, ongetwijffeld in aanmerking genomen hadden, dat 'er in der daad geene *Unie* nog *Confederatie* kon wezen tuſſchen Bondgenoten, die zig zo naauw met elkanderen verbonden, zonder te gelijk middelen te beramen om tot een beſluit en afkomſt te geraken in gevallen, daar de meerderheid van ſtemmen geene plaats in kon hebben. Zedert de herſtelling van het Stadhouderſchap, op den tegenwoordigen voet, zijn diergelijke Geſchillen tuſſchen de Provincien niet meer te vreezen; de Prins Stadhouder bekleed zijnde met eene genoegzame magt om de Unie te handhavenen, en de gevolgen voor te komen van alles wat haar zoude konnen ſtooren, of nadeelig zijn aan den Staat in 't algemeen, of aan de Provincien, aan de Kwartieren, of aan hare Leden in 't bijzonder; eindelijk, om de noodige maatregels, Reſolutien enz. te doen neemen en ter uitvoering te doen brengen.

Zijne Hoogheid zit voor in het *Hof van Holland*, en in de Gerechtshoven der andere Provincien, en zijn naam word geſteld aan het hoofd van hunne *Mandamenten*, *Provijſien van Juſtitie*, *Publicatien* en *Ordonnantien*. In *Overijſſel* en de Provincie van *Utrecht*, worden de Lenen verleid in den naam van den

den Prins Stadhouder. Hij is *Opper-Curator* der Universiteiten van *Gelderland*, *Friesland*, *Groningen en Ommelanden*; *Opper-Houtvester* en *Opper-Jagermeester* in *Gelderland*, in *Holland* en elders. In de Provincie van *Utrecht* begeeft Zijne Hoogheid, uit krachte van het Reglement van 1674, de *Proostdijen* en andere *Beneficien*, die aan de Capittels gebleven zijn, gelijk ook de *Kanonicale Prebenden* die openvallen in de maanden, voor heen Pausselijke maanden genaamd. Volgens het eerste Artikel der Instructie van den Raad van Staat der Vereenigde Nederlanden, is de Stadhouder 'er het eerste Lid van, en heeft 'er recht van Stemme, met vijf en twintig duizend Guldens 's Jaars inkomsten. Hij woont telkens, als hij het voor den dienst van den Staat noodig oordeeld, de Vergadering der Staten Generaal bij, om 'er voorslagen enz. te doen, en ook somtijds de *Conferentien* of *Besoignes*, welke de Gemagtigden van Hunne Hoog Mogende, over verscheiden zaaken houden, volgens de vastgestelde order, gelijk mede de Vergaderingen van de Staten der bijzondere Provincien, en van hunne Gecommitteerde Raden en Gedeputeerde Staten. In *Gelderland*, in *Holland*, en in de Provincie van *Utrecht*, heeft de Prins Stadhouder deel aan de Souvereiniteit, als Hoofd of President der Ridderschap. De drie Kwartieren van *Gelderland* hebben, 1750, deeze waardigheid aan wijlen Zijne Hoogheid *Willem* IV, Hooglosselijker Gedachtenisse, hunnen Erf-Stadhouder en zijne Nakomelingen opgedragen, hebbende geene van de vorige Stadhouders die waardigheid bezeten. In *Zeeland* bezit hij die waardigheid als *Eerste Edele*, en alleen den geheelen Ridderstand vertoonende, zijnde die waardigheid niet gehegt aan het Marquisaatschap van Veere en Vlissingen, maar aan het Stadhouder-

 schap;

schap, gelijke de Staaten van die Provincie, bij hunne Resolutie van 1668 en 1747 verklaren: *dat het Recht van Eersten Edelen, niet was gehegt aan eenig goed, Huis, Qualiteit of Familie.* De Eerste Edele heeft, als het eerste Lid der Staten van Zeeland, ook een Gecommitteerden om zijn Persoon te verbeelden in derzelver Vergadering, gelijk mede in de Collegien der Gecommitteerde Raden en ter Admiraliteit, die ook teffens een altoos durende Commissie heeft ter Vergadering van de Heeren Staten Generaal. Insgelijks heeft de Eerste Edele den Lid om hem te verbeelden in de Provinciale Rekenkamer, en een derde in de Staten van Walcheren, aan welk Collegie de zorg over de Dijken van dat gedeelte der Provincie is aanbevolen. De eerste der twee laatst gemelde Gecommitteerden word, op de benoeming van den Eersten Edelen, door 's Lands Staten met de noodige Commissien voorzien. Hoe, in die Provincie de begeeving der Provinciale Ampten en Commissien thans geschikt is, blijkt uit de Staats Resolutie van 1751, behelzende: „ Dat het Reglement over de begeving „ van de Provinciale Ampten en Commissien, van „ 22 November 1701, of zo genaamd *Instrumentum Pacis*, zal worden gehouden voor vervallen; „ gelijk mede alle andere Contracten van Vriendschap en Tourbeurten, tusschen de Regeering „ in de respective Steden opgerecht en gemaakt „ over de begeeving van alle Provinciale Ampten, „ en die tot de Regeering of tot de administratie „ van de Justitie betrekking hebben; als daar zijn „ Schepenen, Raden en Kiezers-plaatzen: met „ verklaring, als Regenten van Eer, dat nooit die „ of diergelijke Contracten of overeenkomsten, 't „ zij bij Geschrifte of onderlinge afspraak, bij vervolg, wederom zullen worden aangegaan, di-

„ rec-

„ rectelijk of indirectelijk. Dat, of wel dienvol-
„ gende, volgens de Ordre en Costume van Regee-
„ ring, alle Provinciale Ampten en Commissien staats-
„ gewijze zouden moeten worden vergeven; Zijne
„ Hoogheid echter, om de Leden te gemoet te
„ komen, en een doorslaande blijk te geeven van
„ deszelfs ongeinteresseertheid en toegevendheid,
„ heeft verklaard: Volkomen af te zien om voor
„ zig, als *Premier Noble*, in eene te makene ver-
„ deeling der Ampten en Commissien eenigzints
„ te participeren, en daar bij niet ongenegen te
„ zijn, om daar omtrent schikkingen voor te staan,
„ waar in gehouden word een proportie, conform
„ aan het Reglement, in den Jare 1708, op de
„ begeeving der Provinciale Ampten en Commis-
„ sien gemaakt; en derhalven toestaat, dat de
„ destributie der Ampten en Commissien, gelijk
„ mede de Recogniteiten, daar bij vast gesteld,
„ voor de respective Steden zullen blijven stand
„ houden, ten zulken effecte, dat in de begeeving
„ van de Provinciale Ampten en Commissien, bij
„ de Staten zal worden in acht genomen op de
„ Personen, die daar toe, volgens de bovenge-
„ melde Verdeling, door de Steden in voorslag
„ gebragt worden: dog zodanig, dat daar over
„ alvorens, door dezelve Steden, behoorlijk com-
„ municatie en overleg met Zijne Hoogheid of
„ deszelfs Representant, als *Premier Noble*, met
„ den Heere *Erf-Stadhouder* in der tijd, of, bij
„ minderjarigheid, met de Vrouwe *Gouvernante*
„ zal worden gehouden; en dat, zonder die voor-
„ afgegane behoorlijke Communicatie en nodig o-
„ verleg, de Provinciale Ampten en Commissien,
„ Staatsgewijze, bij pluraliteit van stemmen, zul-
„ len worden begeeven. Dat bij vervolg, het
„ *Secretaris-Ampt* van de Provinciale Rekenka-
„ mer,

„ mer, zo wel als de *Raadpensionaris* en *Secretaris*-
„ *Ampten*, van de Provincie, niet meer bij Tour-
„ beurten onder de Leden, maar bij Eenparigheid
„ of pluraliteit der Leden, in de Vergadering zul-
„ len worden vergeeven. En hebben alle de res-
„ pective Leden, Zijne Hoogheid betuigd, hun-
„ ne schuldige dankbaarheid voor de gegeven blijk
„ van Hoogst Deszelfs genegenheid en ongeintres-
„ seerdheid, met aan dezelve over te laaten, den
„ voorslag tot alle Ampten en Commissien, zonder
„ voor zig, als *Eersten Edelen*, daar in te partici-
„ peren, met verzeekering, deeze hooge gunst
„ altoos dankbaarlijk te zullen erkennen." Zijne Hoogheid bezit in *Zeeland*, het Marquisaat of Markgraafschap van *Veere* en *Vlissingen*, zijnde twee der *Zes Steden*, die, met den *Eersten Edelen*, de Vergadering der Staten van die Provincie uitmaken.

In den Jare 1749 is wijlen den Prins Stadhouder *Willem* IV, door de Heeren Staten Generaal aangesteld, tot *Gouverneur-Generaal* en *Opper-Bewindhebber* der *Oost* en *West-Indische Maatschappijen*; waardigheden, die hem veel gezag en magt geeven, en waar mede nog niemant van zijne Voorzaten was bekleed geweest. Hij had daar ook zijne *Representanten* in de bijzondere Kamers, en verkiest de Bewindhebbers van die Compagnien, uit eene Nominatie van de Hoofd-participanten van drie Personen, die de nodige hoedanigheden hebben om verkooren te konnen worden. Zijne Hoogheid had, sedert Zijne Verheffing tot het Stadhouderschap, dat voorrecht alleen in *Zeeland*, ten opzichte der Oost-Indische Maatschappij. Dog dewijl die Ampten, tot nog toe, niet erffelijk zijn gemaakt, is den tegenwoordig regerende Stadhouder, Prins *Willem den* V, in den Jare 1766, in plaats van

wij-

wijlen deszelfs Doorluchtigen Vader, op den zelven voet, tot die Ampten verkoren en aangesteld geworden. Zijne Hoogheid trekt, zonder Lasten daar van te betalen, het drie en dertigste Deel van alle Uitdeelingen, die de Oost-Indische Maatschappij doet, dat is te zeggen, de uitdeeling van 605 Actien, elke Actie gerekend op 3000 Guldens aan Capitaal, volgens Resolutie van hunne Hoog Mogende van den 27 November 1747; zo dat als de Compagnie aan de Participanten eene uitdeeling doet van 25 ten honderd, dan bedraagd het aandeel van den Stadhouder 50,000 Guldens.

Zijne Doorluchtige Hoogheid, den Heere Prins van Oranje, als Erf-Stadhouder der Vereenigde Nederlanden enz. vertoond met luister de *Hoogheid en Digniteit van de Republijk*; en, zonder den naam van *Souverein* te dragen, en alles doende uit naam der Staten, wier algemeene Stadhouder hij is, heeft hij, in verscheide opzichten, 't genot van 't geen de Souvereiniteit zelve geeft, zonder zelfs eenige schijn van aanstoot aan de Vrijheid te geeven. Wij hebben reeds gezien welke zijne voornaamste Stadhouderlijke Voorrechten, zijn gezag, zijn vermogen en zijn groote invloed in alle zaken zijn, waaruit blijkt dat het Stadhouderschap, thans, tot die hooge trap van volmaaktheid van luister is gestegen, als het schijnd te behooren, voor het Doorluchtig Eminent Hoofd van deeze Vrije en hoogaanzienlijke Republijk, om deszelfs Vrijheid, Godsdienst, Rechten en Gerechtigheden te beschermen, en voor den welstand en voorspoed van den Landen te zorgen, en dat die Stadhouderlijke Voorrechten, gezag, vermogen en invloed op alles, direct of indirect nooit konnen ondermijnd worden, zonder die dierbare panden, en dus het Vaderland, in deszelfs

Door-

Doorluchtigen VADER, gevoelig te benadeelen.

De Ambassadeurs en andere Ministers aan vreemde Hoven, krijgen hunnen Last en Instructien van de Heeren Staten Generaal, die evenwel geene andere Personen tot die Bedieningen benoemen, dan die de *Stadhouder* hun aanbeveelt, of die hem aangenaam zijn. Die Ministers schrijven aan hunne Hoog Mogende, of aan hunnen Griffier, ook aan den Raadpensionaris van Holland. Zij doen den Heer Prins *Stadhouder* desgelijks verslag van de Negotiatien daar zij mede belast zijn, en van alle gewigtige en geheime zaaken. De Tractaten, de Verbonden, de Conventien enz. worden genegotieerd, en vervolgens getekend en bekrachtigd uit naam van de Staten Generaal, na dat zij naar de Provincien verzonden en door dezelve goedgekeurt zijn geworden. De Naam van den Prins Stadhouder komt 'er niet in; maar hij kan, over zijne bijzondere zaken in Negotiatie treeden met vreemde Hoven, en Tractaten met hun sluiten, gelijk zulks in 1646 en 1647 met Spanje gedaan is. Eenige der uitheemsche Ministers bij den Staat residerende, hebben ook *Credentialen* aan den *Stadhouder*.

De Tractementen en Inkomsten van den Prins *Stadhouder* enz. zijn echter maar middelmatig; want men rekend dat de inkomsten van het *Stadhouderschap der zeven Provincien*, des Landschaps *Drenthe*, en der Landen van de *Generaliteit*; daar onder begrepen de 25000 Guldens, die hij jaarlijks trekt als het eerste Lid van den Raad van Staat, en de uitdeeling der Oost-Indische Maatschappij, belopen omtrent 300,000 Guldens jaarlijks. Boven dien, zo bemaald de *Stadhouder* nog belastingen nog schattingen, uitgezonderd die men in Holland,

ordinaris verpondingen noemd, welke in deeze Provincie van alle Landen en Huizen enz. word geheven. De Compagnie der *Cent-Suisses* wierden door Holland alleen betaald, maar in 1766, is die Compagnie mede op den Staat van Oorlog gebragt, en worden nu, zo wel als de *Guardes du Corps* en de *Adjudanten* van Zijne Hoogheid; op kosten der Unie onderhouden; echter betaald Holland nog alleen de huur der Huizen, die de Prins *Stadhouder* in den Haage bewoond, gelijk ook die van de eerste Officieren van zijn huis, die ook vrij zijn van Accijsen. De Gecommitteerde Raden van de Staten van Holland en West-Friesland, disponeren, bij sommige gelegenheden, op 't voorstel van den Prins *Stadhouder*, of den Raadpensionaris zijnentwege, van zeekere Sommen, die tot 's Lands dienst noodig zijn; en, op eene Acte van dat Collegie, worden ze den Ontfanger Generaal in rekening gehouden. Als *Capitein Generaal der Unie*, trekt Zijne Hoogheid 120,000 Guldens 's jaars, behalven 24,000 Guldens van Friesland, en 12,000 van Groningen, als *Capitein-Generaal* van die twee Provincien, dat *Militair Tractement* genaamd word. Ook worden in Oorlogs-tijd, aan den *Capitein-Generaal*, buiten gewoone Sommen toegelegd, voor de kosten van elke Veldtogt. De Prins *Stadhouder*, die, als het *Eminent Hoofd der Republijk*, een Vorstenrijken staat moet voeren, om het aanzien van den Lande, zijn gezag, eer en aanzien te bewaren heeft, uit hoofde van zijne hooge Ampten, maar een middelmatig inkomen, dat geenzins tot bezwaarnis kan strekken, en niet in vergelijking kan gebragt worden, met de moeiten, zorgen en kommer die hij ondergaan moet; veel minder met de onbetaalbare diensten die het Vaderland daar van trekt. De Heeren Prinsen van *Oranje* hebben

zelfs

zelfs blijken gegeeven, dat 's Lands welzijn hen veel meerder dan hun eigen belang ter herten gaat; zelfs heeft Zijne Hoogheid, *Willem de* IV, Hoogloffelijker gedachtenisse, de Posterijen in Holland; aan hem opgedragen, ten behoeve van die Provincie overgegeeven. Dit niet alleen, maar die Prinsen hebben, door de Inkomsten hunner Prinsdommen en Heerlijke Goederen, in Vrankrijk, Duitschland, Bourgondien, en in verscheide Plaatzen der Vereenigde Nederlanden, den Staat dikwijls krachtdadig ondersteund. WILLEM DE I, *Vader des Vaderlands*, die steeds het welzijn van de Republijk voor zijn eigen, en voor dat van zijn Huis stelde, heeft daar van een openbaar getuigenisse door de Staten Generaal weggedragen. Alle Zijne Doorluchtige Navolgers hebben zijn gloririjk voorbeeld gevolgd: Alle de verleidenste aanbiedingen, die men den *Stadhouders* gedaan heeft, voor hen en hun huis, om hen maar eenigzints te doen wijken van de verbintenissen, welke zij met hun Vaderland aangegaan hadden, hebben zij met verachting verworpen, en geene andere vrienden of vijanden willen hebben dan de vrienden of vijanden der Republijk. Dewijl zij, eenigermaate, hare Dogter was, door hen zelf opgetogen en groot gemaakt, moesten zij noodwendig eene sterke genegenheid voor haar hebben, en hunne liefde ten allen tijd vaardig zijn, om alles tot haare Verdediging op te zetten, zelf hun leven voor haar te stellen. Dus zijn zij bewerkers, handhavers en behouders van hunne Vrijheid geweest, eerstelijk tegen de Spaansche Tijrannij, en sedert tegen een nog ontzaglijker Vijand, die in 1672, tot in het herte van hare Provincien was doorgedrongen. Het zelfde zou, in 1748, mede gebeurd zijn, zo de brandende liefde der Ingezetenen, de Staten niet hadden aange-

spoord,

ſpoord, om, door de Verkiezing van Prins *Willem de* IV, hoogloffelijker gedachteniſſe, het *Stadhouderſchap*, op den tegenwoordigen volmaakten voet te herſtellen en te grondveſten. Hier door wierd de Repuklijk al wederom behouden, de ruſt inwendig herſteld, en een meenigte van wijze maatregelen beraamd, om den Lande te doen bloeijen, dog welkers voltooijing die wijze Prins, te vroeg door de dood weggerukt zijnde, heeft overgelaten; aan zijn eenigen Zoon, den Doorluchtigen Vorſt en Heere WILLEM V, *Prins van Oranje*, *Erf-Stadhouder der Vereenigde Nederlanden &c.* bijgenaamd NEERLANDS LIEVELING, die, in den Jare 1766, meerderjarig verklaard zijnde, de hooge waardigheden van Erf-Stadhouder, Capitein Generaal en Admiraal der Vereenigde Nederlanden, thans met zo veel wijsheid als ernſthaftigheid, bijna zonder voorbeeld in die jonge Jaren, vervuld, zo dat de Heeren Staten Generaal, in hunne uitſchrijving van den algemenen *Dank*, *Vaſt-* en *Bededag*, tegen den 18 Februarij 1767, niet hebben konnen nalaaten, de ingezetenen, tot dankbaarheid aan te ſpooren, zeggende: „ De Doorluchtigen en beminden Prins, „ die onze verwagtingen nu heeft beginnen te „ vervullen, in het waarnemen van de hooge Waardigheden van den Erf-Stadhouder, vorderd ook „ billijk eene bijzondere plaats in onze gebeden ter „ dezer gelegenheid. Onze vereenigde ſmekingen „ behoren aan den Allerhoogſten te worden opgedragen, dat het Zijne Voorzienigheid genadiglijk behagen moge, Hem met zijne beſcherming „ te bedekken; dat de Wijsheid van boven alle „ zijne Raadſlagen moge beſtieren; dat de liefde „ van de gantſche Natie de Kroon moge wezen „ van zijne loffelijke Pogingen en deszelfs voorſpoed de Vrucht van zijn edelmoedigen arbeid;

„ dat Land en Kerk, Godsdienst en Vrijheid onder zijne bestieringe moge bloeijen; dat hij den hoogsten trap van dit sterffelijk Leven moge beklimmen, overladen met zegeningen en toejuichingen van een dankbaar Volk, en geëerd als de ware Vader van zijn Vaderland; en dat hij den luister en het aanzien, van den onsterffelijken naam, die hij draagt, moge overleveren aan het laatste Nageslacht." Is 'er ooit een gebod van de Hooge Overigheid van herten gehoorzaamd, het is dit bevel geweest, dewijl men, op dien dag, de Kerk-gewelven heeft hooren weergalmen door de vuurige gebeden en dankbare lofzangen van de getrouwe Ingezetenen.

XIV. De volledigen Tijtel van den Prins *Stadhouder* is: Zijne Allerdoorluchtigste Hoogheid, den Hooggeboren Vorst en Heere WILLEM DE V., door Gods Genade *Prince* van Orange en Nassau; *Grave* van Catzenelnboge, Vianden, Dietz, Spiegelberg, Buren, Leerdam en Kuilenburg; *Marquis* van ter Veere en Vlissingen; *Baron* van Breda, Beilstein, de Stad Grave en Lande van Kuijk, Ysselstein, Kranendonk, Eijndhoven en Liesveld; *Heere* van Bredevoord, Turnhout, Geertruidenberg, Willemstad, de Klunderd, St. Martensdijk, Sevenbergen, Steenbergen, de Hoge en Lage Zwaluwe, Naaldwijk, Diest, Grimbergen, Herstal, Arlaij, Noseroij, St. Vith, Butgenbag, Daasburg, Warneton; *Vrijheer* over Monster, Ter Heijde, Poeldijk, Half Loosduinen, de Goederen van Polanen en de hooge Heerlijkheid 't Loo; *Onafhankelijk, vrij en Erf-Heer* van het Eiland Ameland; *Erf-Burggraaf* van Antwerpen en Besançon; *Erf-marschalk* van Holland; *Erf-Stadhouder* en *Gouverneur Generaal*; *Erf-Capitein Generaal en Erf-Admiraal-Generaal* der Vereenigde Nederlanden en

van

van elk der Zeeven Provincien; *Eerste Lid* van den Raad van State; *Hoofd der Ridderschap* in Gelderland, in Holland, in Utrecht; *Eersten Edele* in Zeeland; *Opper-Curator* der Universiteiten van Gelderland, Friesland en van Groningen en Ommelanden; *President* in alle de Provinciale Gerechtshoven en Admiraliteiten; *Opper-Houtvester* en *Opper-Jagermeester* in Gelderland, in Holland enz.; *Gouverneur-Generaal en Opper-Bewindhebber* der Oost- en West-Indische Maatschappijen; *Ridder* van de Kousseband enz. enz. enz.

Zijne Doorl. Hoogheid houdt deszelfs Hof, bestendig in 's Gravenhage, in het Paleis der oude Graven, thans genaamd het *Stadhouderlijk Kwartier*. Ook bezit Zijne Hoogheid, nog 2 Paleizen in 's Gravenhage, genaamd het *Ouden-Hof*, en het gewezen *Hotel van Albemarle*, tegenwoordig gedestineerd, tot verblijf van eenige Hovelingen enz.., en ter bewaring van het Vorstelijk Cabinet en Bibliotheek, die beiden zeer merkwaardig zijn, of, des Zomers, op een van deszelfs Vorstelijke Land-Paleizen, waarvan 'er een groot getal zijn, gelijk van ieder, op zijn plaats zal gesproken worden. De voornaamste Hovelingen, Ministers en Bedienden van Zijn Doorl. Hoogheid zijn, tegenwoordig: (1766) 5 Heeren Commissarissen tot bestiering der Hofhouding, met een Secretaris en Klerk; d'Opper-schenker, 5 Kamer-heeren; 10 Edellieden; 7 Generaal-Adjudanten; de Kapellaan van Zijne Hoogheid; de Raad-Bibliothecaris; de Lijf-Medicus, de Ordinaris Medicus, en de Chirurgijn van zijne Hoogheid; d'Onderhofmeester; de Stalmeester van Zijne Hoogheid; 2 Onder-stalmeesters; de Gouverneur van de Pages; 8 Pages, en een groot getal andere Bedienden. Zijne Doorl. Hoogheid heeft alhier mede eene Raadsvergadering, genaamd

naamd den *Raad van Zijne Hoogheid*, welke niet alleen alle Reekeningen van Zijne Hoogheid, opneemt en fluit, maar ook alle zaken, die van Zijn Hoogheids Steden en Landen, in appel aan dezelve devolveren, afdoet, en het verder beftier van zaken, zo wel in 't *Politieke* als Judiciele heeft, beftaande uit den Prefident, Raden en Rekenmeefters, te famen 5 Leden, de Secretaris en Griffier, de Auditeur; een Extraordinaris confulent Advocaat van Zijne Hoogheid en van den Rade; 4 Advocaten van den Raad; een Commies van de Griffie; 5 Klerken; een Klerk van de Auditie-kamer; Kamerbewaarder, 3 Deurwaarders en een Comptoirbode; 11 Procureurs voor den Raad van Zijne Hoogheid, de Thefaurier en Rentmeefter Generaal van de Domeinen van Zijne Hoogheid; een Commies en 2 Klerken; de geheime Raad, Secretaris en Requeftmeefter van Zijne Hoogheid, de Secretaris; Commies van 't Cabinet, Klerk van 't Cabinet; 7 Klerken ter Secretarij, een Comptoirbode. De Ordinaris Raad van Zijne Hoogheid; de Thefaurier en Rentmeefter Generaal over de Hofhouding van Zijne Hoogheid; een Commies en 2 Klerken; de Examinator van de nieuwe Inventien, en Projecten van Finantien, die aan Zijne Hoogheid worden geprefenteerdt; Commiffaris van Zijn Hoogheids Buitenlandfche Depeches; Bewaarder der Militaire Archiven; Directeur van 't Natuur- en Kunft-Cabinet; 2 Architecten; d'Apothecar, en 2 Boekverkopers van 't Hof. Eindelijk heeft men het Departement van Zijne Hoogheids Duitfche Staten; beftaande uit een geheimen Raad; een Regerings-Raad en geheime Secretaris; een Regerings-Secretaris, en 2 Klerken, enz.

XV. De Land-magt heeft in Vredenstijden zelden meer als 40000 Man uitgemaakt, en zomtijds

veel

veel minder, en naauwelijks zo veel als 'er tot de Guarnisoenen noodig was. Dezelve wierd, na de Westphaalsche Vrede, van 1648, op 29315 Man; in 1713, op 40,000; in 1717 op 32064 Man gesteld, dog tegenwoordig beloopt dezelve omtrent 49000 Man. In 't Jaar 1747, bij de verkiezing van Zijne Hoogheid, *Willem de* IV, Prins van Oranje tot Stadhouder, bevonden de Troepen van de Republijk zig in een slegten staat, dog door de onvermoeide zorg en vlijt van Zijne Hoogheid *Louis*, *Hertog van Brunswijk*, Generaal Veldmarschalk, is thans de Krijgstucht hersteld, worden de Troepen zeer wel geoeffend, en zijn dezelve op een goeden voet gesteld, waar door Zijne Hoogheid, gedurende de minderjarigheid van Zijne Doorl. Hoogheid, de Prins van Oranje &c., Capitein Generaal, veel glorij heeft verwurven. Na de Akensche Vrede van 1748, geschieden de vermindering der Troepen, van langzamerhand. Eerst wierden meest alle de gehuurde en in Soldij genomene Troepen, na huis gezonden; daarna wierden de nieuwopgerichte Regimenten, zo wel als die, welke in de veroverde Steden tot krijgsgevangenen gemaakt waren, afgedankt, en het geringe overschot van de laatste manschap, onder de andere Regimenten verdeeld: Ook wierden de Compagnien van de Nationale Schotten en van de Zwitsersche Regimenten merkelijk verminderd. Eindelijk wierden 'er, in 1752, bij alle de Regimenten Cavallerij en Infanterij, drie Compagnien afgedankt, en twee Regimenten tot een te samen gevoegd, zo dat een Regiment *Cavallerij* nu uit 2 Esquadrons, ieder van 3 Compagnien; en een Regiment *Infanterij*, uit 2 Battaillons, ieder van 7 Compagnien bestond. De drukkende Last des Lands, maakte die afdanking noodzakelijk, schoon de Republijk te meermalen heeft

onderwonden, hoe weinig dienst zij, bij het ontstaan van een oorlog, van nieuw opgerichte en ongeoeffende Regimenten trekt; dog dan is dezelve gewoon geheele Regimenten van de Duitsche Vorsten in Soldij te neemen, tot de herstelling van de Vreede toe. De tegenwoordige Krijgsstaat komt aan de Republijk, jaarlijks, omtrent 98 Tonnen Gouds te kosten.

Tegenwoordig 1766, is de Opper-bevelhebber van de gantsche Krijgsmagt, Zijne Doorl. Hoogheid, Willem V, Prince van Oranje en Nassau, Erf-Stadhouder enz. als *Capitein-Generaal der Vereenigde Nederlanden* enz. enz. enz., wordende zijn Persoon, in krijgszaken, inzonderheid in Oorlogstijden, vervangen, door den *Generaal Veldmarschalk*, tegenwoordig Zijne Hoogheid *Louis*, Hertog van Brunswijk enz. Verder 2 *Generaals* van de *Cavallerij* en 2 van de *Infanterij*; 11 *Luitenant-Generaals* van de *Cavallerij* en 31 van de *Infanterij*, 15 *GeneraalMajors* van de *Cavallerij* en 48 van de *Infanterij*, dog die niet alle het Tractement daartoe staande trekken, maar dien rang bekleden, om in 't vervolg in te vallen. Tot het Hof en den Persoon van Zijne Hoogheid behoord de Compagnie van de *Cent-Suisses*, en het Esquadron *Guardes du Corps*. Verder. *Cavallerij*, de *Guardes Holland*, ook genaamd de *Blaauwe Guardes* van 6 Compagnien. *Oranje Friesland*; Lijf-Regiment van Zijn Hoogheid, van 2 Esquadrons, 4 Compagnien. *Oranje*, *Carabiniers* van Zijn Hoogheid, 2 Esquadrons, 4 Compagnien, staande alle op Holland. Het Regiment *Cavallerij* van *Cannenberg*, 2 Esq., 4 Comp. op Utrecht. Van *Eck*, 2 Esq., 4 Comp. op Gelderland. *Buijs*, 2 Esq. 4 Comp. op Groeningen; 2 Esq. 4 Comp. op Holland. *Rechteren*, 1ste en 2de Esq. 4 Comp. op Over-ijssel; 3. en 4de Esq. 4 Comp. op Holland. *De Famars*, 4 Esq. 8 Comp. op Holland.

Van

Van der Boke, 1. en 2de Esq. 4 Comp. op Zeeland; 3. en 4de Esq. 4 Comp. op Zuid-Holland. Regimenten *Dragonders* op Holland; *Guardes*, 8 Comp. *Trips*, 8 Comp. *Ditfourtt*, 8 Comp. Regimenten *Infanterij*: *Guardes* Holland, 14 Compagnien, op Holland. *Guardes Friesland* van Zijn Doorl. Hoogheid, 1 Comp. op Friesland. *Guardes Groningen* van Zijn Doorl. Hoogheid, 1 Comp. op Groningen. *Oranje Gelderland*, 2 Battaillons, ieder 7 Comp. op Gelderland. *Oranje en Nassau*, Lijf-regiment van Zijn Hoogheid, 2 Batt. ieder van 7 Comp., op Friesland. *Oranje Stad en Lande*, 7 Comp. op Groningen. *Oranje Drenthe*, 7 Comp. op Drenthe. *Oranje en Nassau*, eerste Regiment, 2 Batt., ieder van 7 Comp. op Holland. *Oranje en Nassau*, tweede Regiment, 2 Batt. ieder van 7 Comp. op Zeeland. *Oranje en Nassau*, 4de Batt. 10 Comp. op Utrecht. *Aijlva*, 2 Batt. ieder van 7 Comp. op Friesland. *Lindtman*, 2 Batt. ieder van 7 Comp. op Holland. *Lewe*, 2 Batt. ieder van 7 Comp. op Groningen. *Denvie*, 1ste Batt. 7 Comp. op Zuid-Holland; 2de Batt. 7 Comp. op Noord-Holland. *Evertsen*, 1ste Batt. 7 Comp. op Zeeland; 2de Batt. 7 Comp. op Noord-Holland. *Villegas*, 1ste Batt. 7 Comp. op Zuid-Holland; 2. Batt. 7 Comp. op Noord-Holland. *Holstein Gottorp*, 2 Batt. ieder van 7 Comp. op Holland. *Van Randwijk*, 2 Batt. ieder van 7 Comp. op Gelderland. *De Brauw*, 2 Batt. ieder van 7 Comp. op Zeeland. *Smissaart*, 1ste en 2de Batt. ieder van 7 Comp. op Holland; 3de Batt. 7 Comp. op Zeeland. *Onderwater*, 2 Batt. ieder van 7 Comp. op Holland. *Rechteren*, 1ste Batt. van 7 Comp. op Zeeland; 2de Batt. van 7 Comp. op Groningen. *Malprade*, 2 Batt. ieder van 7 Comp. op Utrecht. *Majoribancks*, 2 Batt. ieder van 7 Comp. op Holland. *Van Holstein*, 2 Batt. ieder van 7

Comp. op Holland. *Baden Durlach*, 2 Batt. ieder van 7 Comp. op Friesland. *Cronstrom*, 2 Batt. ieder van 7 Comp. op Holland. *Nassau Usingen*, 2 Batt. ieder van 7 Comp. op Friesland. *Saxen Gotha*, 2 Batt. ieder van 7 Comp. op Holland en Zeeland. *Waldeck*, 1ste Batt. 7 Comp. 2de Batt. 7 Comp.; 3de Batt. 10 Comp. op Holland. *Gordon*, 2 Batt. ieder van 7 Comp. op Holland. *Ruijsch*, 2 Batt. ieder van 7 Comp. op Utrecht. *Acronius*, 2 Batt. ieder van 7 Comp. op Friesland. *De Salve*, *Mariniers*, 2 Batt. ieder van 7 Comp. op Zeeland. *Stuart*, 2 Batt. ieder van 7 Comp. op Holland. *Nassau Weilburg*, 2 Batt. ieder van 7 Comp., op Overijssel. Te *Amsterdam*, 2 Compagnien. Te *Delft*, 1 Compagnie; Te *Woudrichem*, 1 Comp.; Te *Naarden*, 1 Comp.; In *de Klundert*, 1 Comp.; en te *Woerden*, 1 Comp. *Invalides*. De *Zwitsers*; het Regiment *Guardes* van 8 Compagnien. *Escher*, 2 Batt. ieder van 6 Compagnien. *Bouquet*, 2 Batt. ieder van 6 Compagnien. *Sturler*, 2 Batt. ieder van 6 Compagnien. *Schmid*, twee Batt. ieder van 6 Compagnien, *Grisons*. *Zwitsers*, *Maij*, 2 Batt. ieder van 6 Compagnien. [De Regimenten Zwitsers, zo wel als de Directeurs, Ingenieurs, Artillerij, Mineurs en Sappeurs enz., staan niet ter repartitie van de Provincien, maar worden direct door de Unie betaald.] Het *Corps Directeurs en Ingenieurs*, heeft een Directeur Generaal, (thans onvervuld) 3 Colonel-Directeurs; 4 Luitenant-Colonels, Directeurs; 8 Majors; 15 Capiteins; 17 Capitein-Luitenants; 19 Luitenants; en 6 Ingenieurs Extraordinair. Het *Corps Ingenieurs*; heeft een Directeur Generaal; (thans onvervuld) 3 Directeurs Colonels; 4 Directeurs Luitenant-Colonels; 7 Majors; 14 Capiteins; 17 Capitein Luitenants; 19 Luitenants, en 6 Extraordinaire Ingenieurs. Het

Regiment *Artillerij* van *Creusnach*, bestaat uit 3 Batt., ieder van 5 Compagnien. Het *Corps Mineurs* en *Sappeurs* van Breda; bestaat uit 4 Compagnien. Verder. De *Generaal Quartiermeester van de Legers*: (thans onvervuld.) De *Generaal Quartiermeester van de Cavallerij*, zijnde een Luitenant Generaal. De *Generaal Quartiermeester van de Infanterij*, zijnde een Generaal Major. De *Luitenant Quartiermeester Generaal van de Cavallerij*, zijnde een Generaal Major. De *Luitenant Quartiermeester Generaal van de Infanterij*, zijnde een Luitenant Colonel. De *Capitein* van de *Pontons*. De *Capitein Luitenant* van de *Pontons*. De *Luitenant Generaal Wagemeester*. De *Capitein der Guides*. De *Controlleur* der Hollandsche *Fortificatien*. De *Generaal Adjudanten* van Zijn Hoogheid; 1 van de 1ste Classis; 3 van de 2de Classis; en 4 van de 3de Classis. Hier toe behoord ook de *Hooge Krijgsraad*, (waar van wij reets gesproken hebben) bestaande uit de President, 8 Raden; de Fiscaal van de Generaliteit; de Griffier van de Hooge Krijgsraad; en de Provoost Generaal.

Eindelijk behoren tot den Krijgs-staat, de navolgende *Gouverneurs*, *Commandeurs*, *Groot Majors*, *Onder Majors*, *Auditeurs Militair*, en *Commisen* van 's Lands Magazijnen, in de Steden en Forten van de Barriere, Generaliteit en Zeven Provincien; naamlijk: De Barriere: De *Stad Namen*; Een Commandeur, een Groot Major, en 3 Onder Majors. Het *Kasteel van Namen*; een Commandeur, een Groot Major, 2 Onder-Majors, een Auditeur van 't Gouvernement van Namen, een Commies van de Magazijnen, zo in de Stad als op het Kasteel. De *Stad Doornik*; de Commandeur, Groot-Major, onder Major en Auditeur Militair. *Yperen*; De Gouverneur, Commandeur, Groot-Major,

Onder-Major, Auditeur Militair en Commies van de Magazijnen. *'t Fort Knokke*, de Commandeur, Major en Commies van 't Magazijn. *Warneton*, een Major. *Veurne*, een Groot-Major, Onder-Major, Commies van de Magazijnen, en de Auditeur Militair van Yperen, die het ook is van 't Fort de Knokke, Warneton en Veurne. Ook hebben hunne Hoog Mog., in gevolge het Tractaat van Barriere, 't recht van het halve Guarnizoen te leggen in *Dendermonde*, dog word *D'Etat Major* aldaar, door het Huis van Oostehrijk aangesteldt. GENERALITEIT: *Maastricht*, de Gouverneur, Commandeur, Groot-Major, 3 Onder-Majors, Auditeur Militair, Commies van 't Magazijn en Onder Commies. *'s Hertogenbosch* en onderhorige *Forten*; de *Stad 's Hertogenbosch*; De Gouverneur, Commandeur, Groot-Major, 2 Onder-Majors en Commies van 't Magazijn. *'t Fort Isabelle*, de Gouverneur, Commandeur, Major en Commies van 't Magazijn. *Crevecœur*, de Gouverneur, Commandeur, Major, Commies van 't Magazijn; de Gouverneur en Auditeur Militair van 's Hertogenbosch, is ook Gouverneur en Auditeur Militair van deeze onderhorige Forten. *Breda*, De Gouverneur, Groot-Major, 2 onder Majors, d'Auditeur Militair en Commies van 't Magazijn. *Bergen op Zoom en onderhorige Forten*; de *Stad Bergen op den Zoom*, de Gouverneur, Major Commandant, 2 onder Majors, een Auditeur Militair, de Commies van 's Lands Magazijnen, en Inspecteur van 's Lands Fortificatien. *'t Fort Revere*; de Gouverneur en Commandeur. *'t Fort Pinssen*; de Gouverneur en Major. *'t Fort Moermont*; de Gouverneur en Major. De *Water Schans*; de Gouverneur en Major. De Gouverneur van Bergen op Zoom, is ook Gouverneur van deeze drie Forten en Schans. *Sluijs in Vlaan-*

de-

deren en onderhorige Forten; de *Stad Sluijs*; de Gouverneur, groot Major, Commies van 't Magazijn en 2 Opzichters over de Sluizen. *St. Donaes*; de Gouverneur, Major en Commies van 't Magazijn. *Yssendijcke*, de Gouverneur, Commandeur, groot-Major, onder-Major, en Commies van 't Magazijn. De *Juffrouw Schans*; de Gouverneur, Commandeur, Major en Commies van 't Magazijn. *Philippine*; de Gouverneur, Commandeur, groot-Major, Commies van 't Magazijn, Opzichter Generaal van alle 's Lands Zeewerken in Vlaanderen. De Gouverneur en Auditeur Militair over Sluijs in Vlaanderen, is ook Gouverneur en Auditeur Militair, van alle deeze onderhorige Steden en Forten. *Coeverden en onderhorige Forten en Schansen van Westwoldingerland*; De *Stad Coeverden*; de Gouverneur, Commandeur, onder-Major, Commies van 't Magazijn en Auditeur Militair zo van de Stad als van Dommerschans. *Dommerschans*; de Gouverneur, Major en Commies van 't Magazijn. *'t Fort de Bourtanghe*; de Gouverneur, Commandeur, Majoor, Commies van 't Magazijn. De Auditeur Militair van dit Fort, is het ook over de twee volgende Schanssen van Westwoldingerland. De *Bellingwolder Schans*; de Gouverneur, Commandeur, Major en Commies van 't Magazijn. De *Langakker Schans*; de Gouverneur, Commandeur, Major, en Commies van 't Magazijn, de Gouverneur van Coeverden is ook Gouverneur van alle deeze onderhorige Forten en Schansen. *Willemstad en de Klundert*; de *Willemstadt*; de Gouverneur, Groot Major, Onder-Major, Auditeur Militair en Commies van 't Magazijn. De *Klundert*; de Gouverneur, Groot Majoor, Commies van 't Magazijn. De Gouverneur en Auditeur Militair van de Willemstad, is ook Gouverneur en Auditeur Militair van de Klun-

dert.

dert. *Grave*; de Commandeur, Groot-Major, 2 Onder-Majors; d'Auditeur-Militair en Commies van 't Magazijn. *Venlo*; de Commandeur, Groot-Majoor, 2 onder Majors, d'Auditeur Militair en Commies van 't Magazijn. *'t Fort St. Michiel*; de Commandeur, Major en Commies van 't Magazijn. *Sas van Gent*; de Commandeur, Groot-Major, 2 Onder-Majors, d'Auditeur Militair, Commies van 't Magazijn en Sluijsmeester. *'t Fort St. Anthonij*; de Commandeur en Major: De Commandeur van Sas van Gent, is ook Commandeur van dit Fort. *Hulst*; de Commandeur, groot-Major, onder Major, Auditeur Militair, Inspecteur van 's Lands Zeewerken, Commies van 's Lands Magazijn, zo in de Stad als in de *Morschans*; de Commandeur en Major, alsmede van de Linie: De Commandeur van Hulst, is het ook van deeze Schans. *Stevenswaardt*; de Majoor, onder Major, Auditeur Militair en Commies van 't Magazijn. *Steenbergen*; de Commandeur, Majoor, Auditeur Militair, en Commies van 't Magazijn: De Commandeur van Steenbergen is ook Commandeur van 't *Fort Henricus*; de Commandeur, Major en Commies van 't Magazijn. *Lillo en onderhorige Forten*; *Lillo*; de Commandeur, groot Major en Commies van 't Magazijn. *Liefkenshoek*; de Commandeur, Major en Commies van 't Magazijn. De *Kruijsschans*; de Commandeur, Major en Commies van 't Magazijn. *Fredrik Hendrik*; de Commandeur Major en Commies van 't Magazijn, d'Inspecteur over 's Lands Zeewerken over de Kruijsschans en Fredrik Hendrik: De Commandeur en Auditeur Militair van Lillo, is ook Commandeur en Auditeur Militair van deeze drie Forten. *Axel*; de Commandeur, Groot-Major, onder Major, Auditeur Militair en Commies van 't Magazijn. DE ZEVEN PROVINCIEN:

GEL-

GELDERLAND. *Doesburg*; de Commandeur, Groot-Major, Onder-Major, Auditeur Militair en Commies van 't Magazijn. *Brevoort*; Commandant, Groot-Major, Auditeur Militair en Commies van 't Magazijn. *'t Fort St. Andries*; de Commandeur, Groot-Major en Commies van 't Magazijn. *Nijmegen*; de Commandeur, Groot-Major, onder Majoor, Auditeur Militair en Commies van 't Magazijn. *Thiel*; Groot-Major, Auditeur Militair en Commies van 't Magazijn. *Bommel*; Major, Auditeur Militair en Commies van 't Magazijn. *Zutphen*; de Commandeur, Groot-Major, onder Major, Auditeur Militair en Commies van 't Magazijn. *Arnhem*; de Gouverneur, groot Major, onder Major, Auditeur Militair en Commies van 't Magazijn. De *Schans Geldersoort*; een Major. HOLLANDT. De Stad *Dordrecht*; de Commies Stapelier van 't Generaliteits Magazijn; de Commies en Inspecteur van 's Lands Magazijnen. *Delft*; de Commies Stapelier van 't Generaliteits Magazijn; de Commies van 't Hollands Magazijn; de Ordinaris Conducteur. *'s Hage*; de Sergeant Major, en Opziender van 's Lands Magazijnen. *Heusden en onderhorige Forten*; de Gouverneur, Commandeur, onder Major, Auditeur Militair, en Commies van 't Magazijn. *Worcum*; de Gouverneur en Major. *'t Fort Hemert*; de Gouverneur, en Major: De Gouverneur en Auditeur Militair van de Stad Heusden, is ook Gouverneur en Auditeur Militair van Worcum en 't Fort Hemert. *Geertruidenberg*; de Commandeur, groot Major, onder Major, en Auditeur Militair. *Naarden*; de Commandeur, en Major. *d'Uitermeersche Schans*; de Major Commandant. *Loevestijn*; de Commandeur, Major, en Commies van 't Magazijn. *Gornichem*; de Major, Auditeur Militair, en Commies van 't Magazijn.

Briel.

Brielle; de Major, Auditeur Militair en Commies van 't Magazijn. *Schoonhoven*; de Major en Commies van 't Magazijn. *Nieuwpoort*; de Commies van 't Magazijn. *Oudewater*; de Major, en Commies van 't Magazijn. *Hellevoetsluijs*; de Major, Auditeur Militair, en Commies van 't Magazijn. *Woerden*; de Commies van 't Magazijn. ZEELANDT. *Vlissingen*; de Commandeur, onder Major, en Auditeur Militair. *Rammekes*; de Commandeur, en Major: De Commandeur en d'Auditeur Militair van Vlissingen, is ook Commandeur en Auditeur Militair van Rammekes. *Ter Veere*; de Groot Major, Major en Auditeur Militair. *Tholen*; de Major, onder Major, Auditeur Militair en Commies van 't Magazijn. UTRECHT. De *Stad Utrecht*; de groot Major, onder Major, Auditeur Militair en Commies van 't Magazijn. FRIESLANDT; Commandant der Troepen binnen de Provincie. *Leeuwaarden*; de Groot Major en Major van de Provincie, onder Major, en Commies van 't Magazijn. *Harlingen*; de Major Commandant. OVERYSSEL; *Campen*; de groot Major, onder Major, Auditeur Militair, en Commies van 't Magazijn. *Deventer*; Major Commandant, onder Major, Auditeur Militair, en 't Commies van 't Magazijn. *Zwolle*; groot Major, onder Major, Auditeur Militair, en Commies van 't Magazijn. *Hasselt*; de Major en Commies van 't Magazijn. STADT EN LANDE: *Groningen*; Commandant der Troepen van de Provincie; groot Major van de Provincie; onder Major, Artillerij-meester, Auditeur Militair, en Stads Artillerij-meester. *Delfzijl*; de Commandeur, de Major, d'Artillerij en Proviantmeester. Bij de respective Regimenten, bevinden zig verscheiden Officieren op Pensioen, bij de incorporatie uitgevallen, die, bij Vacaturen, wederom

detom geplaatst worden, boven en behalven nog veelen gepensioneerde Officieren, Soldaten enz. De *Artillerij* van den Staat is zeer aanzienlijk. De *Vestingen* worden wel onderhouden, en veele zijn sterk door de voordeelige legging, konnende rontom, in korten tijd, onder water gezet worden, om den Vijand het naderen te beletten; zo dat de Landmagt van de Republijk nooit, in Vredenstijden, zig beeter in staat heeft bevonden als tegenwoordig.

XVI. De Zee-magt, en Admiraliteits Collegien. De Zee-magt van de Republijk is in de voorige Eeuw, zeer aanmerkelijk en ontzagchelijk geweest, hebbende met glorie de Vereenigde Vlooten van Engeland en Vrankrijk het hoofd konnen bieden, waardoor dezelve den Eernaam van een der *Zee-Mogendheden* heeft verkregen. Het is waar dat die Zee-magt, na de Vreede van Utrecht, bij gebrek van een Stadhouder; Admiraal Generaal, grootelijks in verval was geraakt; maar na de herstelling van het Stadhouderschap, klimt dezelve, van Jaar tot Jaar in aanzien, door het aanbouwen van nieuwe Oorlogschepen, dewijl veele der Ouden weinig in staat zijn om dienst te doen, leggende tot Cieraad in de dokken. Men is reeds zo verre met de herstelling der Zee-magt gevorderd, dat de Koopvaardij-schepen niet meer als voorheen, aan de Barbarijsche en andere Roof-schepen zijn bloot gesteld; maar de Schepen, gedestineerd na Spanjen, de Levant, West-Indien enz. worden door Oorlogschepen geconvoijeerd; en alles is zo wel geschikt dat men, des noods, in tijden van Oorlog, in weinig tijd, een aanzienlijke Vloot in Zee zoude konnen brengen, wordende het getal der Oorlogschepen, die dienst konnen doen, tegenwoordig op 50 begroot, en de Admiraliteiten konnen

nen thans op een groot aantal van dappere, en zeer geoeffende Zee-Officieren roemen, die de Vlag van den Staat, in alle deelen der Wereld doen eerbieden. De Zee-magt der Nederlanden is eerst, met het begin der beroertens met Spanje, regt in aanmerking gekomen, toen de *Watergeuzen*, en dappere Zeeuwsche en Hollandsche Water-Leeuwen, door de tijrannische verdrukking der Spanjaarden geperst, wanhopige daaden ondernamen, en den Briel veroverden. Toen begon Prins *Willem de* Iste van *Oranje*, als Admiraal van Holland en Zeeland, bestellingen ter Zee, in 't Jaar 1569 uit te geeven, en goede order op de Zee-magt te stellen. In 1572 en 1573, begon men *Licenten* of Verlof-gelden, van de inkomende en uitgaande Koopmanschappen in Holland en Zeeland te heffen, belopende, in Holland alleen, omtrent 850,000 Guldens 's Jaars. Na de Gendsche Vreede, beliepen de inkomende en uitgaande rechten, in de Vereenigde Nederlanden, ruim een millioen in 't Jaar; dog daar kwam aanmerkelijk meer van een Comptoir, dat de Prins van Oranje, met toelating van den Koning van Vrankrijk, in 1576, te Calais had opgerecht. Schoon de Bedienden van den gemelden Prins, maar het Caracter van Kooplieden bekleeden, gaven zij brieven van verzeekering uit, voor de Hollandsche en Zeeuwsche Vrijbuiters, aan alle de Schepen die door 't Canaal voeren, en die zonder zodanige brieven, de Zee niet met veiligheid konden gebruiken. De ingezetenen van de Spaansche Nederlanden, de Spanjaarden en Italianen moesten 10, de Portugezen 8, en de Franschen 5 ten honderd van de waarde der ingeladene goederen betalen; dog de Hollandsche en Zeeuwsche Kapers kregen toen zo weinig buit, waar op zij verlekkerd waren geworden, dat zij die gelei-brie-

ven

ven niet langer wilden gehoorzamen, waar door dit Comptoir te Calais eerlang te niet liep. In 1585 wierd 'er, in Holland, een Collegie van Gecommitteerde Raden ter Admiraliteit, aangesteld, dat gewoonlijk te Rotterdam of in 's Gravenhage bij een kwam, hebbende de Opper-Admiraal daar in de Voorzitting. In 1586 stelde, de Opper-Landvoogd Graaf van *Leicester*, op verscheide plaatzen, nieuwe Admiraliteits Collegien aan, voornaamlijk in Noord-Holland, dat veel ongenoegen baarden. Dewijl die Admiraliteiten, Provinciale Collegien waren, meende hij dat dit noodzakelijk was; dog dewijl ieder van die Collegien, volgens 't bijzonder goedvinden der Staten van ieder Provincien, de inkomende en uitgaande rechten, verhoogden of verlaagden, zonder daar omtrent een eenparigen voet in alle de Provincien te houden, zoo ontstonden daar door ongelegenheden, zo dat men in 1597, een algemeen besluit nam, om alle de Admiraliteits-Collegien, van de Algemeene Staten afhankelijk te maken. Daar door wierd het Admiraliteits-Collegie, in 1589, door de Algemeene Staten opgerecht, bestaande uit Graaf *Maurits*, als Admiraal Generaal, en zes Raden, 2 uit Holland en West-vriesland, 2 uit Zeeland en 2 uit Friesland vernietigd, en men stelde bij voorraad, en maar voor den tijd van een Jaar, vijf nieuwe Admiraliteits-Collegien aan, als 3 in Holland, 1 in Zeeland, en 1 in Friesland, die tot nog toe in wezen zijn gebleven. Het eerste, dat, uit hoofde van het oudsten, de voorrang en vlag boven de anderen voerd, is het Edele Mogende *Collegie ter Admiraliteit op de Maze* te ROTTERDAM, bestaande uit den Heere Prince van Oranje en Nassau, Erf-Admiraal Generaal &c. &c. &c, President en uit 12 Gecommitteerde Raden; naamlijk, een wegens Gel-

 der-

derland; een wegens de Ridderschap van Holland; een wegens Dordrecht; een wegens Delft; een wegens Rotterdam; een wegens Gorinchem; een wegens Schiedam; een wegens Briele; een wegens Zeeland; een wegens Utrecht; een wegens Vriesland, en een wegens Over-Yssel. De voornaamste Bedienden zijn: de Raad en Advocaat Fiscaal, Secretaris, Ontfanger Generaal, Opper-Equipagiemeester, tweede Equipagie-meester, Commies ten Comptoire van Equipagie, Meester Scheeps-timmerman, Castelein. *Ter Secretarij*: Commies van de Hoofdelijke betaling, Oppasser van 't Comptoir van de Hoofdelijke betaling, 4 Clerken ter Secretarije, Commies van de Charterkamer, 2 Commiesen tot de opneeming der Comptable Reekeningen, de Vendumeester, 2 Clerken van den Advocaet Fiscaal. Verder, de *Hoofd* en mindere *Zee-Officieren*, resorteerende onder dit Collegie; naamlijk: De Luitenant Admiraal; de Vice-Admiraal; de Schout bij Nacht: tegenwoordig (1766) 15 Capiteinen; 8 Commandeurs; 12 Ordinaris Luitenants; 41 Extraordinaire Luitenants; de Geweldige Provoost Generaal; de Luitenant geweldige; Kamerbewaarder; 8 Bodens; Exploicteur van den Raad; Exploicteurs van den Ontfanger Generaal; 12 Hellebaardiers. *De Officieren van de Convoijen en Licenten*: De Commies Generaal te Rotterdam, en de Commies Generaal te Arnhem; Convoijmeester, Contrarolleur, 3 Commiesen ten Comptoire van Convoijen en Licenten; d'Ontfanger van 't verhoogde Last en veilgeld; Commies der Binnelandsche Paspoorten; 12 Commiesen ter Recherche; Ontfanger en Commies wegens Zeeland; Yk en Taxatie-meester der Schepen; Medicinæ Doctor, Apothecar en Chirurgijn. Ten Tweden. Het Edele Mogende *Collegie ter Admiraliteit* t'AMSTERDAM,

DAM, bestaande uit den Heere Prince Erf-Admiraal-Generaal &c. &c. &c. President, en uit 12 Gecommitteerde Raden; naamlijk: een wegens Gelderland; een wegens de Ridderschap van Holland; een wegens de Stad Haarlem; een wegens Leiden; een wegens Amsterdam; een wegens Gouda; een wegens Edam; een wegens Zeeland; een wegens Utrecht; een wegens Friesland; een wegens Overijssel; en een wegens Groningen. De voornaamste Bedienden zijn: De Raad en Advocaat Fiscaal; Secretaris, de tweede Secretaris; de Ontfanger Generaal, Commies Generaal; Equipagiemeester, Vendumeester; Penningmeester; Commies van Rekening der Hoofdelijke betaling; Charter en Requestmeester; 6 Clerken ter Secretarije; 2 Kamerbewaarders; de Geweldige; de Luitenant Geweldige; 8 Bodens; de Deurwaarder aan 't Comptoir van den Equipagiemeester, en een Deurwaarder aan 't Comptoir van de Hoofdelijke betaling; 6 Helbardiers; 3 Onder Equipagiemeesters; de Meester Timmerman; de Commies van de Admiraliteits Werf; 2 Clerken op het Magazijn; 2 Commandeurs van de Wagt aan 's Lands Magazijn; de Boekhouder van de Equipagie, en 2 Clerken van de Equipagiemeester. *De Officieren van de Convoijen en Licenten:* De Contrarolleur van 't uitgaande recht; de Boekhouder; Contrarolleur van 't inkomende recht; de Boekhouder; 6 Commiesen ten Comptoire van 't Convoij; d'Ontfanger van 't Comptoir van Zeeland; de Contrarolleur en Commies van 't zelfde Comptoir; de Contrarolleur tegens de Commies van Noordholland; Bode ten Comptoire van 't Convoij; 2 Taxateurs van de groote der Koopvaardij Schepen; en 29 Commiesen ter Recherche. *De Officieren van de Convoijen en Licenten op de Buiten-Comptoiren.* *Te Zutphen:*

De Commies Generaal; d'Ontfanger, Contrarolleur, 2 Commiesen; de Commies te Grol; de rijdende Commies; de Commies te Nede; de Commies te Winterswijk; de Commies te Aalte; de Commies te Dinxterloo; de Commies te Reeke; de Commies te Varsevelt; de rijdende Commies tot ter Borg. *Doesburg*: De Ontfanger, Contrarolleur en Commies. *Arnhem*: de Ontfanger, Contrarolleur, 3 Commiesen; de Commies te Westervoort en de rijdende Commies. *'s Heerenberg*: De Ontfanger, Contrarolleur, Commies; Commies te Deutschem; Commies te Genderingen; 2 Commiesen te Schenkenschans; Commies te Diedam. *Harderwijk*: d'Ontfanger, Contrarolleur en Commies; Commies te Nijkerk; Commies te Elburg. *Aan de Vaart*: Ontfanger, Contrarolleur en Commies; 2 Commiesen te Utrecht; 2 Commiesen te Amersfoort; de rijdende Commies te Amerongen. *Muiden*: De Ontfanger, Contrarolleur en Commies; Commies op Zeeburg. Op *Texel*: De Monster Commissaris; Commissaris Extraordinaris en Commies. Op *'t Vlie*: Monster Commissaris; Commissaris Extraordinaris en Commies; Commissaris en Equipagiemeester in Zeeland; Commissaris te Medenblik; Luitenant Geweldige op Texel; Helbardier op Texel. De *Hoofd* en mindere *Zee-Officieren*; resorterende onder dit Collegie; naamlijk: De Luitenant Admiraal; de Vice-Admiraal en Schout bij Nacht; thans (1766) een Capitein Commandant en 16 Ordinaris Capiteinen; 20 Extraordinaris Capiteinen; de Commandeur op 's Lands Uitlegger; 37 Commandeurs; 76 Luitenants; een Medicinæ Doctor en 2 Chirurgijns. Ten derden; het Edele Mogende *Collegie ter Admiraliteit in Zeeland* te MIDDELBURG, bestaande uit den Heere Prince Erf-Admiraal Generaal &c. &c. &c.

en uit 11 Gecommitteerde Raden ; naamlijk ; een wegens Goes ; een wegens Amsterdam ; een wegens Vere ; een wegens Vlissingen ; een wegens Zierikzee ; een wegens Dordrecht , of Delft , of Rotterdam bij beurten om de zeeven Jaaren ; wegens Middelburg ; wegens Thoolen ; wegens Utrecht ; een wegens de eerste Edele van Zeeland ; de Luitenant Admiraal ; Raad en Advocaat Fiscaal en Secretaris. Verder de Ontfanger Generaal ; de Griffier en Commissaris van 't Zegel ; 3 Clerken ter Griffie ; een Kamer en Deurwaarder ; alsmede ; de Commies Generaal ; zes Licentmeesters in de Steden Middelburg , Zierikzee , Goes , Tholen , Vere en Vlissingen ; de Contrarolleur ten Comptoire van Licenten ; de Paspoort - schrijver ; 8 Commiesen ter Recherche ; d'Ontfanger van het verhoogde last en Veilgeld ; 3 Commissarissen te Water voor de Steden Middelburg en Vlissingen , Zierikzee en Vere ; 4 Equipagie - meesters te Middelburg , Zierikzee , Vlissingen en Veere ; d'Assistent van de Equipagie-meester te Middelburg ; 4 Vendumeesters , te Middelburg , Zierikzee , Vlissingen en Veere ; een Doctor , de Chirurgijn , de Schippers op het groote en op het kleine Jacht ; 2 Waterschouten ; 3 Geweldige Provoosten , te Middelburg , Zierikzee , Vlissingen en Veere ; 3 Tamboers ; een gezworen Ykmeester ; de Registrateur van den Yk ; 2 Meesters Kuipers , een Vrijman , de Gangeerder ; de Examinateur der Commandeurs en Luitenants. *De Officieren van Licenten , ter Recherche wegens Holland.* De Commies Collecteur van 't half Hollands Licent , mitsgaders Commies ter Recherche ; de Contrarolleur ; de Commissaris en Equipagie-meester wegens d'Admiraliteit tot Amsterdam , in Zeeland. *De Hoofd en mindere Zee - Officieren* , resorterende onder dit Collegie ; naamlijk ; De Luitenant Admiraal ;

raal; de Vice-Admiraal en Schout bij Nacht; thans (1766) 6 Ordinaire en een Extraordinair Capitein; 10 Commandeurs; 7 Ordinaris Luitenants; en de Commandeur van 's Lands Uitlegger ter Hooge in de Vloot voor Lillo. Ten vierden, 't Edele Mogende *Collegie ter Admiraliteit in Westfriesland en het Noorder-Quartier* te HOORN en ENKHUIZEN bij beurten om de drie maanden, bestaande uit den Heere Prince Erf-Admiraal Generaal &c. &c. &c. en 11 Gecommitteerde Raden; naamlijk: een wegens Gelderland; een wegens Amsterdam; een wegens Alkmaar; een wegens Hoorn; een wegens Enkhuizen; een wegens Monnikkendam; een wegens Medenblik; een wegens Zeeland; een wegens Utrecht; een wegens Friesland; een wegens Over-Yssel; Verder de Raad en Advocaat Fiscaal; de Secretaris; de Ontfanger Generaal; de Commies Generaal. *De Convoijmeesters*, een wegens Alkmaar; 2 wegens Hoorn en 2 wegens Enkhuizen. *De Contrarolleurs en Convoijmeesters* een wegens Edam; een wegens Monnikkendam; een wegens Purmerent; een Convoijmeester en een Contrarolleur wegens Medenblik; een Convoij-meester en een Contrarolleur wegens Deventer; een Convoij-meester en een Contrarolleur wegens Zwolle; een Convoij-meester en een Contrarolleur wegens Hasselt; 2 Clerken ter Secretarij tot Hoorn; 2 Clerken ter Secretarij tot Enkhuizen; een Equipagie-meester tot Hoorn; een Equipagie-meester tot Enkhuizen; de Vendumeester; de Commissaris van 't klein Zeegel; de Advocaat; 2 Doctoren; 2 Chirurgijns; een Concherche te Hoorn; een Concherge te Enkhuizen; 3 Boekhouders van 's Lands Magazijnen, te Hoorn, Enkhuizen en Medenblik; 3 Bazen van de Scheeps-Timmerlieden te Hoorn, Enkhuizen en Medenblik;

blik; de Geweldige Provooſt; 3 Trauwanten van dezelve; de Taxateur der laſten van de Koopvaardij Schepen; 2 Bodens; 47 Commieſen ter Recherche, als een te Alkmaar; 2 te Hoorn; 2 te Enkhuizen; een te Edam; 2 te Monnikkendam; een te Medenblik; een te Purmerent; 3 te Zaandam; een te Nieuwendam; een te Nauerna; een te Buikſloot; een te Durgerdam; een te Broekerhaven; een van de gebroken laſten te Amſterdam; een op de Helder; een, als mede Commiſſaris van de monſtering op Texel; een, als mede Commiſſaris van de Monſtering op vlieland; een, als mede Collecteur van de Convoijen en Licenten op Ter Schelling; een tot Campen; 3 te Deventer; 4 te Zwolle; een te Haſſelt; een te Enſchede; een op den Hardenberg; een te Almelo; een tot Ootmarſum; een tot Delden; een tot Blokzijl; een op den Braam en Haxburg; een op den Schuijlenberg; een te Swartſluis; een te Genemuiden; een te Ommen; een tot Goor; een te Oldenzeel. 4 Roeleerende Commieſen ter Recherche; op den Schuijlenberg; op den Hardenberg, tot Zwolle en tot Enſchede.

Ten vijfden, 't Edele Mogende *Collegie ter Admiraliteit in Friesland*, te HARLINGEN; beſtaande uit den Heere Prince Erf-Admiraal-Generaal &c. &c. &c., en 10 Gecommitteerde Raden; naamlijk; een wegens Gelderland; een wegens Holland; 4 wegens Friesland; als, een uit Ooſtergo; een uit Weſtergo; een uit Zevenwolde, en een uit de Steden; verder, een wegens Overijſſel; een wegens Groningen; een wegens de Ommelanden; De Raad en Advocaat Fiscaal; de Secretaris; de Ontfanger Generaal; de Commies Generaal; 2 Clerken; d'Equipagie-meeſter; de Vendu-meeſter en Contrarolleur van 't klein Zeegel; de Geweldige Provooſt; een Kamerbewaarder; 2 Bodens; een Com-

Commies in 't Vlie; 2 Commissarissen op den Abt; een Commissaris op 't Noorder wat; een Commies op de blesse; een Commies tot Foxhol; een Commies tot Meppel; de Yk en Taxatie-meester der Schepen; de Schipper op 't Jacht; de Bootsman van 't Magazijn; de Meester Timmerman; 3 Adsistenten van de Provoost. *De officieren der Convoijen en Licenten*: wegens het Comptoir te Harlingen; een Convoijmeester, een Contrarolleur en 2 Commiesen: wegens Dokkum, een Convoijmeester, een Contrarolleur en een Commies: een Commies op de nieuwe Zijl; een Commies Collecteur tot Holwerd; een Commies Collecteur op Ezumazijl: wegens Mackum, een Convoijmeester, een Contrarolleur en 2 Commiesen: wegens Workum, een Convoijmeester, een Contrarolleur en een Commies: wegens Hindelopen, een Convoijmeester, Contrarolleur en Roulerende Commies: wegens Staveren, een Convoijmeester en Commies en Contrarolleur: wegens Slooten; een Convoijmeester, een Contrarolleur in de Lemmer en een Commies te Slooten: wegens Ferwert, een Commies Collecteur: wegens Collum, een Commies Collecteur: wegens Comerzijl, een Commies Collecteur: wegens Schiermonic oog, een Commies Collecteur: wegens Groningen, een Convoijmeester, een Contrarolleur en 3 Commiesen: wegens Delfzijl, een Convoijmeester, een Contrarolleur en 2 Commiesen; een Commies te Appingadam: wegens Termunterzijl, een Convoijmeester en een Contrarolleur: wegens Scheemda, een Convoijmeester en Commies: wegens lang Ackerschans, een Convoijmeester, een Contrarolleur en 2 Commiesen; een Commies te Winschoten; een Commies te Bellingwoude: wegens Bourtange, een Convoijmeester, een Contrarolleur en Commies: wegens

gens Coeverden, een Convoijmeester, een Contrarolleur en een Commies; een Commies aan 't Vlieghuis: wegens Soltkamp, een Convoijmeester en Commies. De *Hoofd* en minder *Zee-Officieren*, sorterende onder dit Collegie; naamlijk, de Luitenant Admiraal, de Vice-Admiraal en de Schout bij Nacht; 4 Ordinaris Capiteinen, en 3 Capiteinen ter Recherche.

Over deeze Collegien in 't algemeen, staat aan te merken, dat aan de zelve is opgedragen, de beveiliging der Koopvaardij Schepen ter Zee, en de veiligheid der Havens en Stroomen, tegens de Vijanden en Rovers, moetende de daar toe verordende Oorlogschepen of Vloten uitrusten; en wel ieder Collegie, dat gedeelte 't welk daar aan word aanbevolen. De inkomende en uitgaande Rechten, welke door die Collegien geheven worden, dienen om de kosten daarvan goed te maken; maar in Oorlogstijden, als 'er groote Vlooten worden uitgerust, en die inkomsten niet toereikende zijn om die merkelijke kosten goed te maken, (wordende de uitrusting van ieder Oorlogschip op meer dan 100,000 guldens begroot) verhoogd men die Rechten; of de Raad van Staten maakt daar van eene Petitie aan alle de Provincien. De Admiraliteiten hebben een bijzonder Rechtsgebied, over misdaden door derzelver bedienden begaan, ook over sluikerijen, dog van de Civiele zaaken, meer als 600 guldens belopende, kan men herziening der vonnissen bij Hunne Hoog Mogende verzoeken. Men mag tot Gecommitteerde Raden ter Admiraliteit, geene Personen benoemen, welken elkanderen in den vierden graad van bloedverwandschap, of in den derden graad door aantrouwen bestaan. Zij moeten den eed van Zuivering; en van getrouwheid aan den Lande doen; mogen geen aandeel

hebben in de Kapers, nog buit gemaakte goederen koopen, nog deel neemen in het doen van Leverantien, nog geschenken aanneemen, om de een boven de ander te begunstigen. Het Jaargeld der Raden is 1000 guldens, en vrij huishuur voor de Gecommitteerden in de buiten Collegien, gerekend op 400 guldens. In Commissie buiten de Stad gezonden wordende, genieten zij 5 guld. 15 St. daags, boven de reiskosten. Aangaande het begeven der Ampten is onder de verhandeling van het Stadhouderschap gesproken. De Jaarlijksche Tractementen der Zee-Officieren is mede niet groot. De Admiraal van eenig bijzonder Collegie geniet 3600 guld., een Vice-Admiraal 2400 guld., en een Schout bij Nacht 1200 guld. 's Jaars; een Capitein Commandeur 750 guld., en een Capitein 360 guld., dog de Ordinaire Capiteinen, genieten alleen die Jaarwedde als zij niet in Zee zijn; maar een Schip commanderende konnen zij veel voordeel doen, schoon zij geen Koophandel mogen doen, of eenige Koopmanschappen in hunne Schepen laden. Het Tractement van een Commandeur is 60 of 75 guld. 's maands zo hij als Capitein Luitenant aan boord van een Vlag-Officier diend. Een Luitenant heeft 30 guld. ter maand; een Schipper 24 guld.; de Opper-stuurman 36 guld., de overige Stuurluiden 30 guld., de Commandeur van de Soldaten 14 guld., een Matroos 11 en een Soldaat 10 guld. ter maand. De Artijkel-brief bevat schoone wetten, te lang om ze hier aan te halen. De Gecommitteerde Raden ter Admiraliteit voeren den Titel van *Edele Mogende Heeren.* Het wapen van de Admiraliteit is een gekroonde Leeuw, met een Zwaard en de Bundel van zeven Pijlen in de voorste Pooten, staande in een Zeeschulp tegen twee Ankers, met de drie letters P. P. P., dat is,

Pugna

Pugno pro Patria. Aangaande de Admiraliteits Collegien in 't bijzonder, staat aan te merken: Schoon het Collegie ter Admiraliteit op de *Maze* de rang en vlag voerd, is het Collegie te *Amsterdam* veel aanzienlijker en magtiger; ook beloopen de inkomende en uitgaande rechten, die te Amsterdam geheeven worden, veel meer, als die van de vier andere Collegien te samen; ook zijn de kosten die dit Collegie moet doen, in evenredenheid veel grooter, voornaamlijk in Oorlogstijden, wanneer een derde van de buitengewoone Onderstandgelden, aan dit Collegie komen. De Gecommitteerde Raden ter Admiraliteit in *Zeeland*, door de Zeeuwsche Steden afgezonden, zijn ook afgezondenen ter vergadering van de Staten van die Provincie. De Afgezondene van Zeeland zitten in de andere Provincien, *ad vitam*; de Afgezondene van Amsterdam, in 't Collegie ter Admiraliteit van 't Noorder Quartier, zit daar mede *ad vitam*, de andere wegens Holland veranderen alle twee Jaren, en de Provinciale alle drie Jaren.

XVII. De Vryheid in het Gemenebest der Vereenigde Nederlanden, is, gelijk wij zagen, ten aanzien van den *Godsdienst*, zo groot als dezelve zijn kan; behoudens de veiligheid, rust en welvaard van de Republijk; en al zo groot is de *Vrijheid in den Burgerstaat*, die men zeggen kan dat nooit grooter geweest is, als tegenwoordig, na de herstelling van het Stadhouderschap, op den tegenwoordigen volmaakten voet, met een genoegzaame magt en gezag bekleed, om alle de Wetten en Voorrechten te beschermen en handhaven, op dat niemant willekeurig verdrukt, of de rust niet door ongebondenheid gestoort, maar de welvaard van alle, op den voet van recht en billijkheid gehandhaaft werde; want de ware Vrijheid in den

Burgerstaat, is de gulde middelstaat, tussen de Slavernij en ongebondenheid, blijvende groot en klein aan de wetten onderworpen. De Souvereiniteit der Landen, bezitten de Staten van ieder Provincie; te weeten, niet eenige Particuliere Persoonen of Gecommitteerden in 't particulier, maar derzelver Principalen; naamlijk, *die Edelen ende Steden van den Lande, die zij uit krachte van hare Commissien representeren*, gelijk de Staten van Holland zig aldus klaar uitdrukken in hun Placaat van den 16 October 1587. De beschrevene Edelen, representeeren de Ridderstand, en de Vroedschappen der Steden, die Stem in Staat hebben, den gantschen Burgerstant, die te samen de Wetgeevende magt bezitten, en welkers gevolmagtigden, de Staten van ieder Provincie uitmaken; en de Gevolmagtigden der Staten van ieder Provincie, ter vergadering van de Staten Generaal, te samen door de Unie vereenigd, maken de Republijk der Vereenigde Nederlanden uit. Deeze twee soorten van hooge Vergaderingen, verbeelden den gantschen Vrijen Staat, of het Lighaam van alle de Ingezetenen der Vereenigde Nederlanden, die dus alle konnen aangemerkt worden, als deel hebbende aan de wetgevende magt, zijnde alle onderworpen aan de wetten die zij zelf gemaakt hebben, en dus word de *Vrijheid* ongeschonden bewaard, door ieder aan die wetten te onderwerpen, welke tot gemeen welzijn vrijwillig gemaakt zijn. Het Stadhouderlijk gezag in ieder Landschap, handhaaft de Rechten der Edelen en Steden, beslist de verschillen, handhaaft de goede order, en de uitvoering der wetten, en beschermd aldus de Vrijheid, in ieder Provincie. Het zelve geschied ten aanzien van de Staten Generaal, of van den gantschen Staat, daar de Stadhouder der Unie de verschillen wegneemd,

neemd, het Verbond, en de Rechten van ieder Provincie handhaaft, en, gelijk in ieder Provincie, zo ook in de Vergadering der Bondgenoten, hunne afgezondenen door wijze raadgevingen voorlicht, ter beveiliging en bevordering van de welvaard van den Staat in 't algemeen; dus beschermd de Erf-Stadhouder de *Vrijheid* in 't algemeen, door het handhavenen der Rechten van alle, en dus ook van de zijne, waar van hij niet kan afwijken, zonder zijn eigen waar belang en dat van den Staat, onafscheidelijk vereenigd zijnde, uit het oog te verliezen. Waar uit volgd, dat de Vrijheid in den Godsdienst en Burgerstaat, nooit grooter, nog beeter in de Vereenigde Nederlanden, gegrondvest is geweest als tegenwoordig. Deeze *Vrijheid in den Burgerstaat*, verschaft aan alle de Ingezetenen, onwaardeerbare voordeelen. Ieder blijft in 't gerust bezit van zijne goederen en rechten, daar hij alleen door zijn eigene misdaad, volgens het vonnis van zijnen wettigen Rechter van beroofd kan worden, en vind hij zig over zodanigen vonnis bezwaard, hij kan zig daar van op den Hove Provinciaal beroepen. Hij kan aan zijn wettigen Rechter niet worden onttrokken, dan alleen wanneer hij zig schuldig heeft gemaakt aan het *Crimen Læzæ Majestatis*, Landverraad en Oproer, misdaden die het genot der Voorrechten aan den misdadigen onwaardig maken, dog dezelve moeten zonneklaar blijken, word men daar in verongelijkt, zo staat het hem vrij om zijne klagten aan den Erf-Stadhouder, als handhaver der Privilegien te doen, die met de Staten daar in order steld: Zo is het ook gelegen met het Recht, dat de Overheden der Steden, bij de Spaansche beroertens, tot handhaving van de veiligheid en rust genoodzaakt zijn geweest te gebruiken, om personen, welke verdagt gehouden wierden van de

Span-

Spanjaarden te begunstigen; en die men vreesde dat oproer zouden verwekken, zonder voorafgaande rechtspleging, op het enkel aanseggen van Burgemeesteren, uit de Stad te doen vertrekken: dog dit recht wierd eerst in 't Jaar 1584, door Prins Willem den I, en in 't Jaar 1585 door de Staten van Holland bevestigd. Het Placaat in 1586, ten dien einde afgekondigt is in den Jaren 1598, en 1613 op nieuws bevestigd. Dit recht hebben de Overheden der Steden behouden, en somtijds, dog zeer zelden gebruik daar van gemaakt; gelijk het bij de Staten altoos verstaan is, dat de Steden niet dan des noods, zig van dit Recht moesten bedienen, zijnde de Staten en Stadhouder altoos bereid geweest de zulken, die zig daar door bezwaard vonden, te hooren, en, behoudens de rust en achtbaarheid der Overheden, met dezelven te bevredigen, waar van veele voorbeelden voorhanden zijn. Men komt nooit tot de werkstellingmaking van die extraordinaire middelen, dan in gevallen van het uitterste gewigt, en niemant die zig stil en gehoorzaam gedraagt, behoefd daar voor te vrezen, of dat hij onrechtvaerdig gevangen gesteld of verdrukt zal worden, waar voor de Wetten en Privilegien zorg dragen: Dit heeft niet alleen plaats, ten aanzien van de Ingezetenen der Steden, maar ook van de Opgezetenen ten platten landen. Het is bekend, dat de rechtsplegingen, ten tijde der Graven, zeer gebrekkig waren, zo dat veele Ingezetenen, onrechtvaardig behandeld, en verdrukt wierden; dog na de oprechting van deeze gezegende Republijk, zijn deeze bezwaarnissen weggenomen, en de *Vrijheid*, ook in dit opzicht hersteld geworden; en nu word de handhaving der gerechtigheid met veel omzichtigheid en gematigdheid, zelfs in Lijfstraffelijke zaaken volbragt, en met

billijkheid gehandhaaft, moetende de gerechtelijke Vonnissen overeenstemmen, met de Keuren, Ordonnantien en Costumen van zodanigen Stad, met de Wetten en Placaten van den Landen, met de Voorrechten en Vrijheden; en, ingevallen, daar die alle zwijgen, volgens het Roomsche Recht. Ten dien einde heeft ieder Provincie haar Gerichtshof, waar aan men van de Rechtbanken der Steden, en ten platten Landen, kan appelleeren, behalven van Vonnissen, in Lijfstraffelijke zaaken, geveld op eene voorafgaande confessie of beleidenis der misdaad. In Holland, Zeeland en Vriesland, kan men appelleeren aan den Hogen Rade, en in alle de Provincien kan de bezwaarde partij, zig tot de Staten wenden, en verzoeken Revisie of herziening van het Vonnis, wanneer de Staten van zodanigen Provincie gewoon zijn, zeekere Persoonen te benoemen, waar aan de Landswetten, Privilegien en Costuimen wel bekend zijn, die de zaak nader onderzoeken, en het Vonnis bevestigen of veranderen. De verscheide Provinciale Hoven, met den Stadhouder verleenen, en wel op deszelfs naam, de noodige Provisie, van Justitie, om alle verdrukkingen te weeren; zelfs heeft men de verbeurdverklaring der goederen, in den jare 1732, wegens het groot misbruik dat daar van gemaakt konde worden, in Holland geheel afgeschaft, mogen zelfs niet, om misdaad van gekwetste Hoogheid of Landverraad geschieden, zo dat men geen Land ter wereld vind, daar de Vrijheid en Gerechtigheid luisterrijker bloeid, als in de Vereenigde Nederlanden, zijnde het maar alleen te wenschen, dat de Rechtsgedingen verkort konden worden.

XVIII. De Lasten en Schulden van den Staat, zijn in de Vereenigde Nederlanden zeer groot, zelfs zijn de lasten, welke de Generaliteits Landen moeten

ten dragen aanzienlijk, zijnde veroorzaakt door de zware en langdurende Oorlogen, die de Republijk heeft moeten voeren, die zulks noodzakelijk gemaakt hebben. Alle de Provincien zijn grootelijks belaſt, maar inzonderheid Holland, alwaar de Ingezetenen, ten allen tijden, meerder laſten hebben moeten opbrengen als in de andere Provincien, en zelfs zo veelen, dat een zeeker Schrijver, niet zonder reeden, gezegd heeft dat alles, in Holland, belaſt was, uitgezonderd de lucht die men inademt. Ten tijden der Oude Graven, wiſt men van geen altoosduurende ſchattingen en belaſtingen, levende de Graven en Landsheren uit hunne eigene Goederen en inkomſten, beſtaande in het voordeel der gemeene ſtroomen met de aanwaſſen in dezelven, de Viſſcherij, de Tollen op de Wateren en Heeren wegen, de belaſtingen op de Water- en Windmolens, de Boſſchen, de Jagt en de Heergewaden, welke rechten zij van 's Lands Staten verkregen of zig toegeëigend hadden; en hadden zij, ten dienſten van den Landen, meerder Penningen noodig; of wel bij zeekere gelegenheden, tot hun bijzonder gebruik, bij voorbeeld; als de Graaf na 't Keizerlijk Hof wierd geroepen; als zijn Zoon of Broeder tot Ridder geſlagen, of zijne Kinderen uitgehuwd wierden, dan verzogt hij die benodigde Penningen, bij wijze van *Beden* van de Staten, welke Beden, *Bottingen* genaamd en geheven wierden van zijne Landen en Steden, alle drie of vier Jaren, zo als die ingewilligd waren, welke belaſtingen op alle de Ingezetenen, na mate van ieders middelen; dog de Edelen en Kerkelijken waren daar van uitgezonderd. Dit duurden tot op Keizer *Karel de Vde*, wanneer onder hem, in den Jare 1515, dezelve eerſt ingevoerd zijn geworden. De Nederlanders waren zo afkeerig van de vaſte ſchatting,

dat

dat Koning *Philips de* II, niet dan met veel moeite, een negenjarige bede van de Staten verkreeg, om den Oorlog tegen Vrankrijk voort te zetten; dog de Gewetensdwang en dwinglandij der Spanjaarden, hadden zo veel haat in de gemoederen der Nederlanders verwekt, dat zij bereidwillig alles opofferden, tot voortzetting van een Oorlog, dat het eenigſte middel was, tot herſtelling der Vrijheid; het doen van die noodzakelijke koſten, maakten de altoosdurende belaſtingen en ſchattingen noodzakelijk, en de langdurendheid des Oorlogs tegens een veel magtiger Vijand, gepaard met veele tegenſpoeden, deed de Koſten, en gevolgelijk de Laſten, van jaar tot jaar toeneemen, die de mogelijke inkomſten des Lands te boven gingen; dit ſtak den Staat in ſchulden, ter verkrijging van de noodige hulptroepen, en de renten van de opgenomene gelden, vermeerderde de jaarlijkſche laſten. Na het eindigen van den Oorlog met Spanje, wanneer dit Gemeenebeſt voor een vrijen en onafhankelijken Staat, zelfs door de Spaanſche Kroon wierd verklaard, en den Koophandel, aanmerkelijk begon te bloeijen, zo ontſtak dit de nijd der naburen, die de Republijk op allerhande wijze zogten te benadelen, waar door dezelve, tot handhaving der Vrijheid, in zeer zware Oorlogen wierd ingewikkeld, die de laſten en ſchulden geſtadig hebben doen toenemen. De rampzalige toeſtand, waartoe de Vereenigde Nederlanden, in den Jare 1747, bij de herſtelling van het Stadhouderſchap vervallen waren, deeden de koſten, om alles, ter beveiliging van den Landen, welkers ſchatkiſt uitgeput was, nog meerder toeneemen, het geen wijlen Zijne Hoogheid, Prins *Willem* IV, Erf-Stadhouder &c. buiten ſtaat ſtelde om de Ingezetenen zo veel verlichting te beſorgen, als die wijzen Prins wenſch-

te; nogtans zijn de pogingen daartoe, na deszelfs dood, door wijlen Haar Koninglijke Hoogheid, de Vrouwe Gouvernante, met ernst voortgezet, en de Hollandsche Schatkist bevind zig reets in een veel bloeijender toestand, als in veele Jaren te vooren; en de gantsche Republijk heeft reets gronden van te hoopen, dat zij hare magt, luister, bloeij en verligting, door de 's Lands Vaderlijke zorgen van Zijn Doorl. Hoogheid, den thans regerende Heere Prince Erf-Stadhouder &c. &c. &c., van tijd tot tijd zal zien toeneemen.

De voornaamste *gewoone lasten* zijn. 1) De Rechten op de inkomende en uitgaande goederen, genaamd *Convoijen* en *Licenten*, die, (gelijk wij reets gezien hebben) door de Admiraliteits Collegien geheven, en ter onderhouding van 's Lands Zeemagt besteed worden, en die, gedurende den laatsten Oorlog, waar omtrent de Vereenigde Nederlanden onzijdig bleven, door het bloeijen der Zeevaard, aanzienlijke Sommen gelds hebben opgebragt. 2) De belastingen op de vaste goederen, erffenissen enz.; naamlijk: (1) De lasten op de Huizen en Landen, *verpondingen* genaamd, zijnde grooter of kleinder in evenredenheid van het beloop der Huurpenningen. Deeze Schatting of belasting, eens op de Huizen gelegt zijnde, word niet verminderd, zo lang het Huis in wezen blijft, en plagt ook niet verhoogd te worden, al wierd het Huis vertimmerd; maar word tegenwoordig, in dit geval, gemeenlijk verhoogd. Deeze niet vermindering van belasting op de Huizen, welke in verval geraken, word zomtijds zeer drukkend voor de Eigenaars, die, op zommige plaatzen zomtijds genoodzaakt worden, de eigendom van die Huizen, voor de achterstallige Verpondingen, aan het gemeene Land over te laaten. In Noordholland, was, omtrent

trent veertig Jaren geleden, die drukkende last ondraaglijk geworden, want door neringloosheid, en vermindering der Inwoonders, daalden de Huishuren van Jaar tot Jaar, en de verpondingen bleeven eeven groot, waar door die Steden geheel in 't verval stonden te geraken. Daar op besloten de Staten van Holland en Westfriesland, eene nieuwe schatting over de gantsche Provincie te doen, bepalende de verponding op den twaalfden penning van de Huuren der Huizen, en den vijftienden penning van de huuren der Molens; door welke nieuwe schatting, in dezelfde Stad, de een veel kwam te winnen, en de ander veel kwam te verliezen. Dit gaf groote verligting aan veele Steden, maar strekten tot bezwaring van de groote Koophandeldrijvende Steeden. Zuid-holland heeft zederd, ruim 275,000 guldens 's Jaars, meer dan te vooren, voor de Verponding aan het Land moeten opbrengen; maar Noord-holland, omtrent 46000 guldens 's Jaars, minder als voorheen. Deeze Verponding, word, in Oorlogst[illegible]n, twee ja driemaal geheeven, en men heeft veele Jaren in Vredenstijd zien verloopen, voor dat dit eenige vermindering konde dulden, dog die vermindering is onlangs reets voor zo verre geschied, dat men tegenwoordig niet meer dan eene ordinare en eene extraordinare Verponding betaald, beloopende, in Holland alleen, eene seer groote somme gelds. (2) Van de Erffenisse der *Collaterale*, of zijdelingsche en opklimmende Linie, wierd voorheen, den 20ste penning betaald, dat in Holland omtrent 700,000 guldens opbragt; dog den 29. Junij 1743, wierd daarin eene verandering gemaakt en bepaald, „dat van alle sterfvallen, welke zullen komen te „vallen na de aanstaande maand Julij, het recht „der Collaterale Successie, in plaats van tot den

 „twin-

„ twintigsten penning, zal worden betaald dub-
„ beld, of tot den tienden penning van alle Ef-
„ fecten, welke aan iemant in *Collatrale Linea* aan-
„ komen bij institutie, legaat of andere making,
„ hoe ook genaamd, welke de Verkrijger *ab inte-*
„ *stato* niet zouden hebben bekomen, of van de
„ meerdere portie, welke hij daarin bekomt boven
„ de portie, welke hij *ab intestato* zoude hebben
„ moeten erven: en dat insgelijks het dubbeld, of
„ den tienden penning zal worden betaald, het zij
„ de Effecten aankomen *ex Testamento* of bij ande-
„ re making, wanneer de Verkrijger den Overle-
„ den bestaat verder als in den vierden graad, *na*
„ *de Cieviele Rechten te reekenen*"; (wanneer de
vierden graad bestaat in *Achter-Neven* en *Achter-
Nichten*) „ waar van alleen uitgezonderd word het
„ geen man en vrouw, geene gemeene kinderen
„ nalatende, van elkanderen komen te acquireren,
„ welke niet den tienden, maar den vijftienden
„ penning zullen moeten betalen; blijvende de
„ Successie in *adscendenti linea* zonder verande-
„ ring, gelijk tot hier den twintigsten penning)."
en na dien tijd, heeft de belasting op de Collatera-
le Successie, ongelijk grooter Sommen van Pennin-
gen opgebragt. (3) Den 20ste Penning word nog
geheven in het bovenstaande geval van de Collate-
rale Successie, en moet worden betaald „ van alle
„ vaste en onroerende goederen, zo leen als allo-
„ diaal, zonder onderscheid waar dezelve gelegen
„ zouden mogen zijn; van Erfpagt en tienden, te-
„ gens den Penning vijf en twintig gerekend; van
„ Schepen-kennissen, het zij dezelve generaal of
„ speciaal verband inhouden, van Renten, Kus-
„ tingen en Schulden, gehijpotequeert op vaste
„ goederen voor de Gerechten daar die gelegen
„ zijn, of voor den Stadhouder en Leenmannen

„ in

„ in het reguard van Leengoederen, en van Bijl-
„ brieven, gelijk ook van alle los- en Lijfrenten,"
(wordende de Lijfrenten getaxeerd, van 1 tot 20
Jaaren, op 10 Jaren leevens; van 20 tot 30 Jaren,
9 Jaren; van 30 tot 40 Jaren, 8 Jaren; van 40
tot 50 Jaren, 7 Jaren; van 50 tot 55 Jaren, 6 Ja-
ren; van 55 tot 60 Jaren, 5 Jaren; van 60 tot
65 Jaren, 4 Jaren; van 65 tot 70 Jaren, 3 Jaren;
van 70 tot 75 Jaren, 2 Jaren; en boven de 75 Ja-
ren, op 1 Jaar levens.) Obligatien en Recepissen,
zonder onderscheid of die genegotieerd zijn bij het
Jaar, half Jaar, maand of anderfints, tot lasten
van deeze of eenige andere Provincien, de Unie,
Admiraliteiten, of eenige andere Generaliteits
Comptoiren, ook van eenige andere Staten of Po-
tentaten, als mede tot lasten van eenige Steden,
Collegien, Banken, Diaconijen, Kerken, Gods-
huizen of andere Corporatien, hoedanig dezelve
ook genaamd zouden mogen zijn. Dit recht moet
ook betaald worden van alle Actien, zo in de Oost
en West-Indische als andere diergelijke, zo binnen
als buitenlandsche Compagnien of gemeenschap-
pen, en, ten opzichte van de verbodene buiten-
landsche Compagnien, met remissie van de penali-
teit, daar tegen gestatueerd, zo ook van de Obli-
gatien tot lasten van dezelve; op alle genegotieer-
de gelden en beleningen, op ordonnantien, ook op
alle roerende goederen &c. alles met een tiende
verhoging. (4) Van den verkoop van alle vaste
goederen, daar onder gerekend de Schepen en
Vaartuigen, boven de vier lasten groot, moet den
veertigsten Penning worden betaald, het geen men
reekend dat, in Holland alleen, meer dan 700,000
Guldens Jaarlijks beloopt. (5) Van het Hoornvee
en de bezaaide landen, word schatting betaald.
(6) In sommige Provincien word altoos een hoofd

of familiegeld betaald, in anderen alleen in oorlogstijden. 3) De Accijsen of Imposten op allerhande levensmiddelen &c. als Granen, Meel, Zout, Zeep, Vleesch, Visch, Booter, Fruiten, Groentens, Tabak, Wijn, Brandewijn, Genever en allerhande sterke en gemengde dranken, als Bier, Koffij, Thee, Turf, Brandhout &c. Men rekend d'Accijs op het Brood en het Bier, op meer dan een derde, van de Wijn wat minder, en van de Turf omtrent een derde van de inkoops-prijs. Deeze Imposten wierden eertijds, in alle de Provincien, aan de meest daar voor biedende verpacht, dog die Pachters bij het volk zeer gehaat geworden zijnde, zo wierden die verpachtingen, in den Jare 1748, om het Volk genoegen te geeven, in eenige Provincien afgeschaft, en in de Plaats der Pachters wierden Gaarders aangesteld, gelijk nog plaats heeft in Holland, waar door de Imposten aldaar gerekend worden, een vierde meer op te brengen als voorheen; in eenige Provincien zijn de Pachters gebleven; in andere zijn ze hersteld; ook heeft men in eenige Provincien *Monopolien* van sterke dranken. In eenige worden de Opgezetenen ten platten Landen wegens de Imposten getaxeerd; in anderen betalen die iets minder dan de Ingezetenen der Steden. Daar word ook Imposten betaald van de dienstboden, Paarden, Koetzen en Speel-reituigen. Onder alle de belastingen, worden 'er geene gemakkelijker gedragen, dan die op de verteering en huisselijke omslag zijn gelegd. In deeze lasten, dragen de Rijken, die een grooten staat voeren, meerder dan de geringer ingezetenen, die alles bij 't klein inkopen; en de Levensmiddelen, zo veel daar onder Inkopende, gevoelen zij naauwelijks dat zij iets in de gemeene lasten dragen. 4) Het Kleine Zegel, of de Gezegelde Papieren, is me-

mede een belasting die veel geld in eenige Provincien opbrengt, in andere, als Gelderland, heeft men dit middel niet; maar in Holland alleen word het gereekend 400,000 Guldens op te brengen. Deeze gezegelde Papieren kosten in Holland van 3 stuivers tot 150 Guldens; en in de Provincie van Utrecht, van 6 stuivers tot 80 Gulden. Van het gezegeld Papier moet men zig in Reehten, en bijna in alle onderhandelingen bedienen, de buitenlandsche wisselbrieven uitgezonderd. 5) In Oorlogstijden, worden extraordinare lasten uitgeschreven, en als de nood het vereischt, eene vrijwillige gifte, gelijk geschied is in den Jare 1747, wanneer ieder Ingezetene, den 50ste Penning van zijne bezittingen moest opbrengen, het geen geschiede niet alleen in de Zeven Provincien, Drenthe, en de Generaliteits landen, maar zelfs in de volkplantingen in Oost- en West-Indien, dat een ongelooflijke somme gelds opbragt. Dit bovenstaande gaat meest de bijzondere Provincien aan, maar de gewoone Inkomsten van de gantsche Republijk bestaan in de Lasten die in de Generaliteits Landen geheven worden, en in de gewoone en buitengewoone onderstand-gelden, welke de Zeeven Provincien, en het Landschap Drenthe, volgens de reeds opgegeevene verdeeling, jaarlijksch opbrengen, volgens de petitie van den Raad van Staten. De gewoone inkomsten van het Gemenebest der Vereenigde Nederlanden, worden begroot op 21 Millioenen Guldens. Deeze inkomsten zijn, door de langdurende Oorlogen, niet altijd toereikend geweest om de kosten, daar toe noodig, goed te maken, en veele Provincien, zo niet allen, (Holland alleen uitgezonderd) zijn zomtijds in gebreken gebleven, in het opbrengen van de Ingewilligde Onderstand-gelden. Dit heeft de Republijk ge-

noodzaakt, zeer groote Sommen gelds van de Ingezetenen op te neemen; ten behoeven van de Unie; voornaamlijk Holland, welke zeer aanzienlijke verschotten aan de Republijk gedaan heeft.

Deeze opgenomene gelden, maken de *Schulden* van den Staat uit. Hier van zijn gemaakt Obligatien, zo ten laften van de Unie of Generaliteit, als van de bijzondere Provincien, waar van jaarlijks den bepaalden Intreft word betaald. Die betaling gefchied in Holland, op den verval-dag, bij de Generaliteit eenige maanden daar na; dog eenige Provincien zijn nu en dan, met het betalen der Intreften ten agteren gebleven, 't welk de waarde van die Obligatien grootelijks heeft verminderd; in eenige Provincien heeft men de Intreften, tot twee ten honderd verminderd, dat weinig afflag in den prijs der Obligatien heeft veroorzaakt, en die, welke in Holland, eene Intreft van twee en een halve gulden van 't honderd jaarlijks betalen, worden boven het Capitaal verkogt. Niettegenftaande dit eene geringe jaarlijkfche Intreft is, zo weeten de Ingezetenen, hunnen grooten overvloed van Penningen, niet beeter aan te leggen. Eenige Obligatien worden, van tijd tot tijd afgeloft, en weder andere Negotiatien in de plaats gedaan. In Holland beginnen die fchulden te verminderen; dog al konden alle de fchulden betaald, en de Obligatien afgeloft worden, zo zijn eenige van gevoelen, dat dit niet ftaatkundig gehandeld zoude zijn, om de Ingezetenen niet te noodzaken, hunne gelden buiten 's Lands aan te leggen; want daar is geen Staat in de Wereld, alwaar zulk een grooten overvloed van gereede Penningen gevonden word, als in de Vereenigde Nederlanden; zo dat het genoeg is 's Lands Crediet te handhaven, waar voor goede zorge word gedragen, om ten allen tijden,

de

de noodige penningen, tot het voeren van den Oorlog, te water en te land, te konnen bekomen.

XIX. De Republijk der Vereenigde Nederlanden, heeft zig altoos in welstand en bloei staande gehouden, door het onwankelbaar opvolgen van de drie navolgende *Grondbeginzelen.* 1) Het zorgen om de welvaart en bloei van 's Lands Ingezetenen meer en meer te doen toeneemen, wordende den Koophandel, de Zeevaard en Visscherij, als zo veele Zuilen van Neerlands welvaard gehandhaaft en, inzonderheid in de Koophandel-drijvende Provincien beschermd, en op allerhande wijzen aangemoedigd. De Vreemdelingen bekoord, door de lieffelijke Vrijheid, welke men alhier geniet, worden, gelokt om zig in deeze landen ter needer te zetten, daar ieder een, van een goed gedrag en de noodige bekwaamheid voorzien, door vlijt, niet alleen een goed bestaan vind, maar zijn fortuin kan maken, want den Koophandel heeft dit eigen, dat nooit te veel Ingezetenen zig daar toe konnen begeeven, die elkander ondersteunen, daar te veel Fabrikeurs, Handwerken en Neringen van een soort, ieder in 't bijzonder, dat beroep onderdrukken: Ook worden de buitenlandsche Koopliedenvoor geen geweldige verdrukking, of onrechtvaerdige behandeling vrezende, maar op een gelijken voet met de Ingezetenen behandeld wordende, daar door aangespoord om hunne Koopmanschappen hier na toe te zenden, en Holland, tot het algemeene Pakhuis der Koopmanschappen van gantsch Europa te maken, hebbende aldaar gelegenheid, om hunne goederen, des noods, voor een geringen Jaarlijkschen Intrest te beleenen, en over het beloop daar van, zelfs voor de verkoop te disponeren, schoon den Koophandel, gelijk wij zagen,

door den naijver der naburen word ondermijnd, zo geeft dit aan de Ingezetenen der Nederlanden, een voordeel dat geen andere Natie kan verkrijgen, waarbij nog komt, dat de Zeevaart aldaar veel onkostbaarder is als elders. Dus blijft de Hooge Overigheid altijd waakzaam over den Koophandel, en de Princen Stadhouders, hebben altoos daar in uitgemunt. Dit is de reden geweest waarom Prins *Maurits* met zo veel ijver, de grondvesting van de Oost- en West-Indische Maatschappijen heeft aangemoedigd. Toen Holland zonder Stadhouder was, verviel de Zeemagt, en dus ook de Zeevaard, als van de noodige bescherming ontbloot zijnde, staande de Koopvaardij-schepen voor allerhande beledigingen bloot, maar na de herstelling van het Stadhouderschap, ziet men de Koopvaardij-schepen, zelfs in 't midden der Vrede, door Oorlog-schepen geleiden, die de Zee beveiligen, die de achting voor de Vlag der Staten handhaven, de Rovers in toom houden, den Koophandel en Zeevaard beschermen. 2) De tweede Grondregel van deeze Loffelijke Republijk is, het handhaven der Vreede, en den Oorlog te vermijden, zo lange zulks met derzelver Vrijheid en Onafhankelijkheid bestaanbaar is. Deezen Vrijen Staat zou geen handbreed Lands van zijne naburen begeeren te veroveren, al stond het in deszelfs magt, en zoekt allenig zijne wettige Bezittingen te bewaren en te beschermen. Alle de Mogendheden van Europa zijn daar van overtuigd, en hebben dus geen reede om tegens deezen Staat op hun hoede te zijn. In tegendeel, zo tracht deezen Staat alle verschillen voor te komen, en die der Nabuuren bij te leggen, om daarin niet getrokken te worden. Hun eigen belang, de bevordering van den Koophandel, de Vreede vorderende, zo is men overtuigd,

dat

dat de Land- en Zeemagt alleen strekt om de Vrede en veiligheid te bewaren, niet om ze te stooren, zelfs zoekt men, met de grootste voorzichtigheid, alle gelegenheid, om ongenoegen aan andere Mogendheden te geeven, te vermijden, en bij het ontstaan van een Oorlog, zoekt dit Gemenebest, de Neutraliteit te bewaren, voor zo verre zulks met deszelfs veiligheid en getrouwheid, aan de gemaakte Verbintenissen overeenstemt. 3) Dit leid ons tot de derde algemeene Grondregel van deeze loffelijke Republijk, naamlijk het heilig handhaven der gemaakte Verbintenissen met andere Mogendheden. De Staten zijn zo sterk daar op gesteld, dat zij liever hebben verkoren, nadeel te lijden, dan zig aan het verbreken van hun woord, schuldig te maken, gelijk uit veele voorbeelden kan aangetoond worden; en nooit heeft men dit Gemenebest, om zogenaamde redenen van Staat, hunne plechtige Verbonden zien schenden. De Staten betrachten altoos in alles de rechtvaerdigheid, en bezitten aldus het vertrouwen van alle de Mogendheden, met wien zij in verbintenissen staan. Hoofdzakelijk (1) met den Keizer. Dus is 'er, tot handhaving van de Vrijheid en evenwigt van magt in Europa, door het recht van het Huis van Oostenrijk op de erffenisse van Spanjen te handhaven, en te beletten dat de Spaansche en Fransche Kroon niet vereenigd wierden, de groote Alliantie, in den Jare 1701 gemaakt, tusschen de Keizer, de Koning van Groot-Brittannien en de Heeren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden, en het staande houden van het Huis van Oostenrijk heeft deeze Republijk, onnoemlijke Somme gelds gekost, door het met glorij voeren van een zo langdurende Oorlog, zonder, buiten hunne veiligheid, eenig voordeel daar in te beoogen.

gen. Na het fluiten der Vrede te Utrecht, wierd 'er in 1715, een Tractaat gesloten, tusschen Keizer Karel VI. en dit Gemenebest, waar bij aan de Staten, niet alleen eenige plaatzen in de Oostenrijksche Nederlanden in eigendom afgestaan, maar eenige Barriere-Steden, met magt om bezetting daar in te leggen, ten einde de Oostenrijksche Nederlanden te doen dienen, tot eene beschutting voor de Vereenigde Nederlanden tegen Vrankrijk. Hierom wierd 'er in dit Tractaat vastgesteld, dat de Keizer geen gedeelte van zijne Nederlanden aan Vrankrijk zoude mogen afstaan; ook kregen de Staten vrijheid, zo de Oostenrijksche Nederlanden, door Vrankrijk aangetast wierden, om bezetting te leggen in de vaste Plaatzen langs de Demer, van de Schelde tot aan de Maas, na voorgaande kennisgeeving aan den Gouverneur of de Gouvernante der Oostenrijksche Nederlanden; eindelijk wierd daar in bepaald, dat de Keizer en de Staten, op eigen kosten 30 à 35000 Man, geregeleerde Troepen in de Oostenrijksche Nederlanden zouden moeten onderhouden, van welken de Keizer drie vijfden, en de Staten twee vijfde deelen leveren moeten. Dus meende de Staten met reden, dat zij, tot beloning van hunne getrouwheid, aan het Huis van Oostenrijk beweezen, eenig nut van de Oostenrijksche Nederlanden zoude komen te trekken; maar vonden zig niet alleen daar in bedrogen, maar zelfs, dat men de Oostenrijksche Nederlanden wilde doen dienen tot een middel om deeze Republijk op eene gevoelige wijze te benadeelen, door het oprechten van de Compagnie van Ostende, waar door veele verkoeling tusschen beiden ontstond, dewijl het Wener Hof na geene ernstige en welgegronde vertogen begeerden te luisteren, en, toen het geschapen stond,

dat

dát daar uit een Oorlog zoude ontstaan, liet dat Hof zig bewegen, om het Octroi van die Compagnie op te schorten. Dewijl men echter het Huis van Oostenrijk aanzag, voor het eenigste dat, tot behouding van de balans van macht in Europa, het Huis van Bourbon kon opwegen, liet deezen Staat, in 1732 zig bewegen, om in het Wener Tractaat te treeden, waarbij de Keizer, de Koning van Groot-Brittannien en de Staten Generaal zig verbonden, om elkanders Landen en Onderdanen te verdedigen zo dezelve aangetast wierden. Bij dit Tractaat word de *Pragmatique Sanctie*, of de Vaststelling, door den Keizer, in 1713 gemaakt, om de opvolging in zijne Erflanden voor de eerstgeboornen van zijne Mannelijke of Vrouwelijke Erfgenamen geguarandeerd, en de Keizer verbind zig daar en tegen, voortaan, uit de Oostenrijksche Nederlanden, geen handel meer op de Indien te zullen drijven. De getrouwe nakoming daar van, in 't leveren der bepaalde Hulptroepen, haalde dit vrije Gemenebest de wraak van Vrankrijk op den hals, en bragt hetzelve in 't uiterste gevaar; en dewijl het Huis van Oostenrijk zedert andere Staatsgronden heeft gevolgd, tredende in Verbond met het Huis van Bourbon, heeft deezen Staat, zijn grootste heil in de Neutraliteit gevonden, zig verrijkende door een bloeijende Zeevaard en Koophandel, terwijl deszelfs nabuuren door den Oorlog wierden uitgeput. (2) Met Vrankrijk heeft dit Gemenebest veelvuldige Tractaten gesloten, die door die Kroon meest alle geschonden zijn, zo dat den Staat, zonder veel daar op te steunen, de Vreede met dat Rijk voornaamlijk zoekt, uit hoofde van den Koophandel. (3) Met Groot-Brittannien zijn de Staten tegenwoordig zeer naauw verbonden, vereischende het

be

belang der Vrijheid en Protestantsche Godsdienst, zo van het Huis van Hanover, dat thans dien Throon bekleed, als van het Gemenebest der Vereenigde Nederlanden, getrouw elkander te ondersteunen; dog het belang des Koophandel, van die twee Koophandel-drijvende Natien, maakt dat men altoos, tegens de afgunst der Engelschen, die zo magtig ter Zee zijn, op zijn hoede moet wezen. (3) Na de Vreede van Utrecht, heeft deezen Staat nooit eenige aanmerkelijke verschillen met Spanjen gehad. De daarin bepaalde Vrijheden voor den Koophandel der wederzijdsche Onderdanen, wierden door het Tractaat van Seville, in 1729 nader bevestigd, die zeer wel onderhouden worden. (4) De Verbonden met Portugal, betreffen voornaamlijk den Koophandel. (5) De Staten zijn door meer dan een Tractaat, met den Koning van Pruissen verbonden, en zoekt in rust en vreede met dien magtigen Nabuur te leven, zo wel als met alle de andere Duitsche Vorsten en Zwitsersche Cantons, om de Vrijheid te behouden, van des noods, volk in hunne Staten te werven. (6) De Verbonden met Denemarken, raken voornaamlijk, den Koophandel en Visscherij, waarover nu en dan verschillen zijn ontstaan. (7) De Tractaten met Rusland, raken mede hoofdzakelijk den Koophandel, die heilig onderhouden worden, toonende die twee Mogendheden veel vertrouwen in elkanderen te stellen. (8) De Verbonden, met de Ottomannische Porte, worden ook zeer wel nagekomen, betonende dat Hof veel achting voor de Staten. (9) Op de Tractaten met Marokko, Algiers, Tunis, Tripoli enz. gemaakt, die dikwijls geschonden zijn, is wel niet veel te vertrouwen, maar zedert dat de Staten, de Koopvaardij-schepen hunner Ingezetenen, zelfs

in

in tijd van Vrede, door Oorlogſchepen doen geleiden, blijft die Vrede beſtendig. Aldus word de ruſt, van deeze Vrije en bloeijende Republijk, inwendig en uitwendig bewaard, door het handhaven der gerechtigheid, goede order, en de geldmiddelen tot de behoeften van den Staat in 't algemeen, en de Krijgsmacht zo te Water als te Land, in 't bijzonder, volgens de oude Staats-Regel, dat 'er geen beeter middel is om de Vreede te verzeekeren, dan in ſtaat te zijn, om alle beledigingen af te keeren, en des noods Oorlog te konnen voeren, wanneer de wijſte en gematigſte middelen niet in ſtaat zijn om dezelve voor te komen. Het is ook zeeker, dat de vreemde Mogendheden, die volkomen op de verbinteniſſen met deeze Republijk, uit hoofde van deszelfs getrouwheid, ſtaat maken, nog meerder daar op vertrouwen moeten, als zij zien dat de Oppermagt zig in ſtaat bevind, van aan deszelfs engagementen te voldoen, dewijl de Verbinteniſſen, waaruit dezelve voortſpruiten, niet weinig toebrengen tot de handhaving van de ruſt en het welvaren van den Staat, door het verzeekeren en uitbreiden van den Koophandel. Eenige hebben ſtaande gehouden, dat het Gemenebeſt der Vereenigde Nederlanden, buiten alle Verbonden met buitenlandſche Mogendheden, in ſtaat is om zig zelven te beſchermen; dog de ondervinding van alle tijden heeft geleerd, dat de Hooge Magten die Verbonden als nuttig en noodzakelijk hebben aangezien, waar op des te meer te vertrouwen is, dewijl geen der nabuurige Mogendheden, ooit zal konnen dulden, dat een van hen zig meeſter van dit bloeijende, rijke en welgelegene Land maakt, als die daar door in ſtaat geſteld zoude worden, om de anderen de Wet te ſtellen. Dit alles oordeelen wij genoeg in ſtaat te zijn, om een kort dog

volledig denkbeeld van den Staat der Vereenigde Nederlanden te geeven, dewijl ons bestek geen verdere uitbreiding daar van toelaat.

XX. De Vereenigde Nederlanden worden verdeeld, in de Zeven Provincien *Gelderland*, *Holland*, *Zeeland*, *Utrecht*, *Friesland*, *Over-ijssel*, *Groningen en Ommelanden*, of *Stad en Landen*. Het Landschap *Drenthe*. De *Generaliteits Landen*. Welke Negen Afdeelingen, wij nu ieder in 't bijzonder zullen verhandelen.

DE

DE
PROVINCIE
GELDERLAND.

I.

DE PROVINCIE GELDERLAND.

Wen we, de *Beschryving* der *Nederlanden*, willen inrichten, naar den *rang* der byzondere *Provincien*, behoren we, buiten tegensprake, aantevangen, met GELDERLAND: die de eenige is, onder de VII *Vereenigde Provincien* *, welke den titel van een HERTOGDOM heeft; daar, aan de anderen, geen hoger *titel*, dan, 't zy van *Graafschap*, 't zy van *Heerlykheid*, is toegelegt geweest **.

Wy verstaan, echter, alhier door *Gelderland*, niet alles, wat eertyds tot dit *Hertogdom*, behoord heeft; want, geheel *Gelderland* is niet langer saam ver-

* In gevalle men spreekt, van de gezaamlyke XVII *Provincien*, (gelyk zy van ouds verdeeld waren,) zal die *bepaling*, ten opzichte van *Gelderland*, in 't byzonder, niet mogen gelden: vermits, onder dezen, behalven *Gelderland*, noch drie Hertogdommen zyn: naamlyk, BRABANT, LUXEMBURG en LIMBURG.

** Dat de *Hertogen*, (welken tegelyk de *Vorstelyke waardigheid* bezitten,) den *voorrang* hebben, boven de *Graven* en *Heeren*, weet een jegelyk. En, daarom, is de *rang* der byzondere Provincien geschikt, naar de verschillende *Titels*, met welken, de *Bezitteren* dezer Landen, in veel vroegere tyden, (toen zy nog, elk door haaren eigen Regeerderen, bestierd wierden,) door de *Keisers* des Roomschen Ryks, begunstigt waren. Alhoewel, toch, sedert die groote *omwending*, in deze landen voorgevallen, die éénhoofdige regeringswyze ten eenemaal is vernietigt; en zy allen nu *Staatswyze* worden bestierd; blyven, echter, die onderscheidene *Titels* der *Landen*, en de daaraan verknochten *rang*, in wezen: dewyl de *Staaten*, het *oppergebied*, elk van hunne eigene Provincie, zich aantrekkende, daardoor, de plaats der voorige *Hertogen*, *Graven* enz. vervangen hebben, en, in derzelver *voorrechten*, ten aanzien der regeeringe, getreden zyn.

vereenigt gebleven, dan, tot den jare 1648; toen, uit kracht der *Munsterſche vrede*, een groot *deel*, naamlyk, dat te wederzyde den *Maas*-ſtroom ligt, en waarin de Steden *Gelder*, *Roermond*, *Venlo* enz. gevonden worden, van het overige dezer Provincie, werd afgeſcheiden; keerende toen weder onder de Heerſchappy des Konings van *Spanje*. Dit moet, wel eer, het aanzienlykſt deel dezes landſchaps, uitgemaakt hebben: dewyl men doorgaans vaſtſteld, dat van de gemelde Stad, GELDER, (vermoedelyk, dewyl de oude Hertogen aldaar hunne hofhouding hadden,) 't geheel *Hertogdom*, zynen *naam* ontleend hebbe. Dit laatſte word nu, OVER-GELDERLAND, (GELRIA SUPERIOR) of, het *Overkwartier* van *Gelderland*, genoemt: ter onderſcheiding, van dit NEDER-GELDERLAND; (GELRIA INFERIOR) 't welk by de *Vereenigde Provincien* gebleven is. De Heer *Buſching* noemt het zelve, (in de oorſpronglyke Hoogduitſche uitgave zyner *Geographie IV Deel*, bladz. 44) **Nord Gelderland**: (NOORD-GELDERLAND.) welke benaminge, alhoewel dus verre niet in gebruik, echter, wel voegzaam is; als *Noordwaard*, van het ander, nu daarvan afgezonderd deel, gelegen.

Daar beneven, word thans, onder *Gelderland*, mede begrepen, als ſamen ééne Provincie uitmakende, het *Graafſchap* ZUTPHEN. Dit plagt eertyds, als een *afzonderlyk Landſchap*, op zich zelf, door zyne eigen *Graven*, beſtierd te worden: naamlyk, tot aan den uitgang der XIde eeuw; toen, door 't huwelyk van Grave *Otto I* van *Naſſau*, met de eenige nagelatene dochter des Grave *Geerlach* van *Zutphen*, *Sophia* genaamt, die beiden Landſchappen vereenigt en ſedert altyd gebleven zyn. Gelyk zy dan ook, by het vereenigings verbond, te *Utrecht*; in den jare 1579, ſamen als *ééne* Provin-

cie

cie aangeschreven werden. En, ter dezer oorzake, luid de *Titel* der Edelmog: Heeren Staaten dezer *Provincie*, tweledig: naamlyk, *Staaten* des *Hertogdoms*, of *Furstendoms* GELRE en *Graafschaps* ZUTPHEN.

Deze aanmerking behoorden we noodzakelyk te doen voorgaan, eer we de GRENZEN dezer *Provincie* bepaalen konnen. Wanneer men, al wat nu, onder den naam van *Gelderland*, begrepen word, samen neemt, heeft zy, tot haare *nabuurige landen*, ten oosten, het *Bisdom* MUNSTER: ten zuiden, het *Hertogdom* KLEVE: en word ook, aan die zyde, door de *Maas*, van het *Hertogdom* BRABANT, afgezonderd. Ten westen raakt zy, aan de Provincien HOLLAND en UTRECHT: en, ten noorden, stoot zy, gedeeltelyk, tegen de *zuider zee*: en, gedeeltelyk, tegen de Provincie OVERYSSEL. Deszelfs grootste *lengte* zal omtrent 26 -- en de *breedte* -- 15 uuren gaans, bedragen.

Al wat, hier voor, (*Bladz.* 13--16.) van de twe HOOFDRIVIEREN der *Nederlanden*, in 't gemeen gezegt is, naamlyk, van den RHYN en de MAAS, en, van de verdeeling der eerstgenoemde riviere, in *drie* onderscheidene *armen*, die de éene, de WAAL, de twede, de YSSEL, en de derde, de LEK, genoemt word, raakt mede, de Provincie *Gelderland*, in 't byzonder. De gemelde *verdeelinge* des *Rhyns* geschied, op den bodem dezer Provincie. En, de inwooneren gevoelen ook, meer dan die der andere Provincien, de schadelyke uitwerking der verandering, die, sedert den jare 1702, door het graven van het *Panders Kanaal*, in den loop des waters, veroorzaakt is geworden: vermits, zy, den eersten aanstoot dezer, in den wintertyd, dikwyls hoog opgezwollene rivieren, verduuren moeten: en, schier alle jaren, voor het

gevaar der overſtroomingen, by doorbrake der dyken, bloot liggen; gelyk 't hun te meermaalen jammerlyk getroffen heeft: zelfs noch laatſt, in den winter van 1769 en 1770. Weshalven men, reeds voorlang, op verſcheidene middelen, om daarin (zo veel mogelyk) te voorzien, is bedacht geweeſt; die, echter, noch niet tot ſtand gebracht zyn.

Deze *Provincie* heeft ook verſcheidene *kleinere* RIVIEREN, die, in de andere, haare uitwatering hebben.

Daar onder, komt in aanmerking, de LINGEN, van ouds genoemt, 't *Lange Water*; die, omtrent tuſſchen *Nymegen* en *Arnhem* beginnende, de *Over-* en *Neder Betuwe* te midden doorſtroomt, naar 't weſten: en, eindelyk, te *Gorinchem* in de *Merwe* valt.

De *Oude* YSSEL ontſpringt, in *Kleefsland*: en, ſtroomt noordweſtwaard, door het Graafſchap *Zutphen*, tot *Doesburg*; daar hy zich, met den zogenoemden *Nieuwen Yſſel*, vereenigt. Voortyds, liep deze rivier, afzonderlyk, naar 't zogenoemde *Lacus Flevus*; ('t *Vlie-meir*.) waaruit, daarna de *Zuider Zee* geworden is: en, 't blykt, uit oude aantekeningen (inzonderheid, van *Tacitus*, *Annal. L.* II.) dat al het ander water, dat aan den *Yſſel* medegedeeld word, uit den *Rhyn*, van een weinig boven *Arnhem*, daar het van den *Rhyn* zich afſcheid, (welke plaats, men daar, den *Kop* (of 't *Hoofd*) van den *Yſſel* noemt,) derwaard heen geleid is, door een *Kanaal*, het welk door den Roomſchen Veldheer *Druſus*, gegraven werd, ten einde de Nederlanden daardoor af te ſluiten, en tegen vyandelyke invallen te beveiligen. Jegenwoordig, heeft dit water weinige gelykheid, met een *Kanaal* of gegraven *Vaart*; die gewoonlyk nauwer is, en, zo veel doenlyk, recht doorgaat: dan, waar-

waarschynlyk is, dat dit *Kanaal*, in den beginne smal zynde, van tyd tot tyd, verbreed, en tot een geheele rivier geworden is: en, dat de doorbraken der dyken, binnen welke het eertyds besloten was, het zelve dikwyls van *bedde* hebben doen veranderen: waardoor, het zodanige *bochten* of *kronkels* ontfangen heeft; die altyd den natuurlyke rivieren eigen zyn.

Met dien zelven *Yssel*, vereenigt zich, by de Stad *Zutphen*, de rivier de Berkel; die in het *Munstersch* gebied ontspringt. Men heeft voorlang getracht, deze rivier bevaarbaar te maken; 't welk, voor *Zutphen*, van veel belang zou zyn, ter bevordering van den Koophandel, met *Munsterland*: dan, ter oorzake der zeer ongelyke breedte en diepte van het bedde dezer rivier, heeft men dit ontwerp dus lang ondoenlyk geacht: hoewel 't nimmer geheel uit 't oog verloren werd. Eindelyk, heeft men, in den jare 1770, dit werk aangegrepen, en is, door de Staaten des Kwartiers van *Zutphen*, het verbreden en verdiepen dezer Rivier, ter plaatzen, waar het nodig zyn zal, als mede het aanleggen van Sluizen te *Lochem* en elders, dadelyk besteed: door al 't welk, in geval 't aan zyn oogmerk wel voldoen mogt, allerly waaren, daar onder ook hout, uit *Munsterland* naar *Zutphen* zullen worden afgevoerd.

In de *Veluwe*, stroomen een menigte van *Beeken*. Daaronder, éene, die de Grift genoemt word: welke een saamenloop van verscheidene beeken is; die alle, by *Hattem*, haar water in den *Yssel* storten. Eene andere word de Greb genoemt; vallende tusschen *Wageningen* en *Rhenen*, in den Rhyn. En behalven deze, noch veele kleindere beekjes; die zeer dienstig zyn, om de *Papier-molens*, waarvan men in deze landstreek rykelyk voorzien is, te doen gaan.

De *Gelderſche* LUCHT word in 't algemeen, als zeer gezond, geprezen. Doch de GROND is, in deze en geene deelen dezer *Provincie*, zich zelve ongelyk. Naar het meerderdeel gerekend, beſtaat dezelve, uit goede *kleigrond;* bekwaam, beiden tot *bouw-* en *weilanden*. De beſte *weilanden* liggen, buitendyks, langs de boorden der rivieren; en, deze worden, daarom, *Uiterwaarden*, genoemt; die aan veele veranderingen, hier, des aanwas, en, ginds, der verminderinge, onderhevig zyn. Ook, heeft deze Provincie, veele *boomgaarden* van appelen, peeren en kerſſen; die in groote menigte naar de andere Provincien verzonden worden. In de *Veluwe*, daar tegen, ziet men veele dorre *Zandduinen* en *Boſſchen*. In het Graafſchap *Zutphen*, zyn veele *heiden*, en *broek-* of *veengronden*. Dus, geeft de grond dezer Provincie, allerly bekwaame gelegenheid, ter koſtwinning. En, dit gevoegt, by de *vlytigheid* der inwooneren, maakt, dat men daar, van overvloedige levensmiddelen voorzien is, en, deze voor een redelyken prys te bekomen zyn. Behalven de vlytigheid, worden de *Gelderſchen* ook geroemt, ten aanzien der *oprechtheid*. De ſpreekmanier, van een *Gelderſch hart* —, was al reeds voor lang in gebruik geraakt, om te willen zeggen, een *oprecht* beſtaan te hebben.

Dat *Gelderland*, in de hoedanigheid van *Hertogdom*, den *eerſten rang* heeft, onder alle de Vereenigde Nederlandſche geweſten, is, hier voor, met één woord reeds aangemerkt. Van daar: dat alle de *afgevaardigden* dezer Provincie, ter hooge *generaliteits* vergaderingen, als, der *algemeene Staaten*, der *Raaden* van *Staaten*, enz., daarin, de *eerſte plaats* bekleden. Om geene andere reden, heeft ook de *Gelderſche Synode* den *voorrang*, boven die der *andere Provincien*.

In de vroegste tyden, toen dit Landschap (het welk een *leen* van het Roomsch-Duitsch Keiserryk was) door een byzonderen Heer bestierd werd, droegen deze allen, geen hogeren titel, dan die van VOOGDEN van *Gelder*. OTTO van NASSAU, door zyn huwelyk, met *Adeleida*, dochter des laatsten Voogds, *Wichard III*, dit Landschap aan zyn geslachte gebracht hebbende, werd de *eerste*, tot GRAVE van *Gelder* verheven, door Keiser *Hendrik IV*, in den jare 1079. En, dees' is diezelve *Otto* van *Nassau*, die, na den dood zyner eerste gemalinne, andermaal zich in 't huwelyk begevende, met *Sophia*, eenige nagelatene dochter van Grave *Geerlach* van *Zutphen*, daardoor die beiden Graafschappen vereenigde; die, sedert dien tyd, en, voortaan altoos, met elkander vereenigt bleven. Deszelfs nakomelingen hebben, byna drie eeuwen, die beiden Landen, *Gelder* en *Zutphen*, onder den titel van *Graven* bezeten; tot dat *Reinoud II*, in den jare 1339, door Keiser *Lodewyk* van *Beieren*, tot eersten HERTOG van *Gelder*, en *Ryksvorst*, verklaard werd; blyvende echter, *Zutphen*, den titel van *Graafschap*, behouden. Na de uitsterving van het manlyk oir van dezen *Nassauschen* tak, met de beiden broederen, REINOUD en EDUARD, (onder welker regeeringe, die binnenlandsche oorlogen, tusschen de *Hekerens* en *Bronkhorsten*, in deze Provincie, zo veele verwoestingen veroorzaakt hebben) geraakte *Gelderland*, door aanhuwelyking, aan het Hertoglyk huis van GULIK *; en, in 1421, desge-

* Door 't huwelyk, naamlyk, van *Willem I*, Hertog van *Gulik*, met *Maria*, die de dochter van *Reinoud* II was, en de Zuster, der Hertogen *Reinoud* en *Eduard*, die, na elkander, in de regering gevolgt zyn: na wie'r overlyden, de Zoon dezer *Maria*, WILLEM II, het Hertogdom *Gelder* en

gelyks, door aanhuwelyking, aan het *Huis* van EGMOND **: 't welk *drie* Hertogen van *Gelder* heeft uitgeleverd: ARNOLD: ADOLF: en KAREL. Deze *Egmondsche* Regeringe in *Gelderland* heeft, eene groote eeuw, naamlyk, van 1421 tot 1528, geduurd. Doch, deze Regeeringe heeft zich altyd zeer onrustig toe gedragen: voornaamlyk, ter oorzake der verregaande verwyderingen, tusschen Hertog ARNOLD en deszelfs Zoon ADOLF; die al zeer vroeg, en noch, by zyns Vaders leven, naar de Regeering stond: in welke verwyderingen, ook de Edelen en de Steden dezer landstreek zich vermengden: en, die ten gevolge hadden, dat ARNOLD, na dat hy, uit zyne zesjarige gevangenisse, op 't Kasteel te *Burren*, was ontslagen, eensdeels, om wegens deze hem aangedaane mishandeling, zich op zynen Zoon te wreeken, en, andersdeels, om zich eenigermate uit zyne schulden te redden, in 1472, zyn *Hertogdom* en *Graafschap*, aan den Hertog KAREL den STOUTEN van *Bourgonje*, (die die's tyds reeds bezitter der meeste Nederlandsche gewesten was,) verpandde, voor 92000 Rhynsche Goudguldens: onder voorwaarde, dat deszelfs Heerschappyen, na zyn dood, (welke reeds, in 't volgend jaar 1473, voorviel,) aan 't Huis van

en 't Graafschap *Zutphen*, door erfrecht, van 's moeders zyde, verkreeg.

** De twe toen in leven zynde Heeren van *Egmond*, *Arnold* en *Willem*, stamden af, van *Johanna*, de zuster van *Willem* van *Gulik*; die gehuwd was geweest, met Heer *Jan* van *Arkel*: en uit dit huwelyk was, (behalven een zoon WILLEM) ook gesproten eene dochter, MARIA genoemt; die getrouwd was, met *Jan* Heer van *Egmond*; by wien zy ARNOLD van *Egmond*, baarde; den eersten uit het *Huis* van *Egmond*, die de Hertoglyke waardigheid, over *Gelder*, bekleedde.

van *Bourgonje*, vervallen zouden. De Hertog Karel de Stoute stelde zich terstond, ook dadelyk, in 't bezit van *Gelder* en *Zutphen*: doch, niet anders, dan door geweld: vermits, de *Gelderschen*, *Arnouds* Zoon, Adolf, bleven toegedaan: gelyk zy ook, zodra *Karel* de *Stoute*, in 1477, in den veldslag by *Nancy*, gesneuveld was, dezen Adolf, openlyk voor hunnen Lands-Heer erkenden; hoewel toen, te *Kortryk*, in hechtenisse zittende. Hy werd wel, dadelyk, door *Maria* van *Bourgonje*, de eenige nagelaten dochter van *Karel* den *Stouten*, uit zyne gevangenisse ontslagen: dan, onmiddelyk daarna, aan 't hoofd der Vlaamsche troupen gesteld, welke de Stad *Doornik*, (die eene Fransche krygsbezetting binnen haare muuren genomen had,) belegerden, werd hy, geduurende dit beleg, gedood; zonder dat hem de tyd vergund was, om, van de hem opgedragene Heerschappy, over zyne erflyke Staaten, bezit te nemen. Hy hadde, by zyne Gemalinne *Katharina* van *Bourbon*, eenen Zoon, Karel, verwekt. Dees' was, zo dra niet meerderjarig geworden, of hy trachtte, (ongelet, de door zynen Grootvader *Arnoud* gedaanen afstand) de heerschappy over deze landen, aan zich te trekken: waartoe 's Lands Staaten, de Ridderschap en Steden, hem, zo veel doenlyk, begunstigden; die, in den jare 1493, hem met alle blydschap gehuldigt en den eed van trouwe hadden afgelegt: Dan, hieruit rees een nieuwe oorlog, eerst tegen den Oostenrykschen Aarts Hertog, *Maximiliaan*, (die met voornoemde *Maria* van *Bourgonje* zich in 't huwelyk begeven had) en daarna, tegen deszelfs Kleinzoon, Koning *Karel* van *Spanje*, die in 1519, zynen Grootvader *Maximiliaan*, als Keiser, onder den naam van *Karel V.*, opgevolgt was: welke, zich gron-

grondende, op het verdrag in 1472, tusschen *Karel* den *Stouten* en *Arnoud* van *Egmond*, gesloten, alle middelen aanwendden, om *Gelderland* en *Zutphen*; onder hun gebied te brengen. En, Hertog *Karel*, tegen dit magtig huis van *Oostenryk* niet bestand, werd door *Karel V* zo zeer in 't nauw gebracht, dat hy eindelyk, in 1528, genoodzaakt was, met den zelven, een verdrach te sluiten: waarby bedongen werd, dat *Karel* zyne landen, van den Keiser ter leen behouden zou, geduurende zyn leven: en, by aldien hy zonder wettige erfgenaamen overleed, dezelve in vollen eigendom des Keisers, zouden overgaan. In dien staat, heeft Hertog *Karel*, geduurende den tyd van tien jaren, deze landen, hoewel in altoosduurende onrust, bestierd: stervende binnen *Arnhem*, in den jare 1530: alwaar hy ook in de Groote Kerk begraven en eene fraaje *Tombe*, tot zyner gedachtenisse opgerecht is. 'Er verliepen, echter, na dit noch vyf jaren, eer Keiser *Karel V*, zich in de geruste bezittinge dezer landen mogt gesteld zien: want; 's Lands Staaten, altyd met een weerzin tegen het dagelyks meer in macht aanwassend Huis van Oostenryk vervuld, hadden, weinig tyds voor 's Hertogs *Karels* dood, deszelfs neef, den Hertog Willem, van *Gulik*, *Kleve* enz. tot deszelfs *Erfgenaam* verklaard, en reeds werkelyk gehuldigt; waardoor, byaldien die onderneminge hadde stand gegrepen, deze landen aan het Huis van *Gulik*, zouden gekomen zyn. De Hertog *Willem* deed wel alle poingen, om zich by die bezittinge te handhaven: inzonderheid, door hulpe van *François I*, Koning van *Frankryk*; die een aarts vyand van Keiser *Karel V* was. Ook wierf hy terstond krygsvolk in zynen dienst; waardoor, hy den oorlog tegen den Keiser meende voort te zetten: in welken oorlog, die

Veld-

Veldoverste, *Maarten* van *Rossum*, zich zeer beroemd gemaakt heeft. Doch, dees' oorlog was van zo een' ongelukkigen uitslach, dat Hertog *Willem*, begrypende 't gevaar, van, behalven *Gelderland* en *Zutphen*, ook *Gulik*, *Kleve*, en alle zyne andere Staaten, te verliezen, eindelyk, 't besluit nam, aan de genade des Keisers, zich overtegeven: en, tot den zelven in 't leger, by *Venlo* kwam; alwaar hy met hem een verdrach sloot; uit kracht van welk, het Hertogdom *Gelder* en het Graafschap *Zutphen*, aan den Keiser afgestaan werden; waar voor, 't Hertogdom *Gulik*, beneven deszelfs andere erflyke Staaten, weder aan hem werden ingeruimt. Dit geschiede, in den jare 1543: waarna, *René* van *Chalons*, Prins van *Oranje*, die's tyds Stadhouder van *Holland*, de hulde der *Geldersche Steden*, in 's Keizers naam, ontfing.

Dus geraakten die beiden landen, onder het gebied van 't Oostenryks Huis. En, Keiser *Karel*, in 1555, van alle zyne Heerschappyen plechtig zich ontdoende, ten behoeven van zynen Zoon Filips II; die, daardoor, te gelyk *Koning* van *Spanje* werd; kwamen, alle de *Nederlanden*, dus ook, *Gelder* en *Zutphen*, onder de Regeering van Spanje: en, moesten mede delen, in alle de onderdrukkingen van 's Lands vryheden; daar onder van de oefening van den *Hervormden Godsdienst*; welke, omtrent dien zelven tyd, zo in deze, als in de andere Provincien, met kracht doorbrak, en, by veelen der ingezetenen, omhelsd werd. Daardoor, geraakte *Gelderland*, in den jare 1579, mede in de *Unie* van *Utrecht*; welke, door Grave *Jan* van *Nassau*, toen Stadhouder, als mede, door de *Edelen* en de afgezondenen der *Steden* van *Gelderland* en *Zutphen*; ondertekend werd.

Dus zyn de *Gelderschen* mede begrepen, in den

al.

algemeenen opstand, en den daaruit gerezen *oorlog*, tegen *Spanje*; welke, onder de Regeering van *Filips III* voortgezet, en van *Filips IV*, geëindigt is, door den *Munsterschen Vrede*; waarby, de VII *Vereenigde Nederlanden*, eene VRYE REPUBLIEK, zyn erkend geworden.

Sedert dien tyd, hebben 's Lands Staaten, onafhanglyk, van eenige vreemde oppermacht, de regeering over *Gelderland* en *Zutphen*, welke, voortaan altyd, samen als *éene Provincie* gerekend zyn, aan zich getrokken: zynde nu verdeeld, in III KWARTIEREN: naamlyk 1 het *Kwartier* van NYMEGEN: 2 het *Kwartier* van ZUTPHEN, en: 3 het *Kwartier* van ARNHEM: terwyl, het *vierde Kwartier*, naamlyk, van ROERMOND, door dienzelven *Munsterschen Vrede*, weder onder de heerschappy van *Spanje*, gebracht werd. In de opbrenging der *Provinciaale lasten*, gelyk ook, van al wat deze Provincie verplicht is, aan de *Generaliteit*, ten behoeven der gemeene zaak, toetereiken, is tusschen deze drie *Kwartieren*, een merkelyk *verschil*; ingericht, naar derzelver meer of minder vermogen: want, van elke *honderd gulden*, die moeten worden opgebracht, betaald

'T Kwartier van *Nymegen* - - -	46-19-5
'T Kwartier van *Zutphen* - - -	21-18-5½
'T Kwartier van *Veluwe* - - -	31-2-5½
	f 100-0-0

De STAATEN dezer *Provincie*, by welke de *Oppermacht* berust, en die den titel van EDELMOGENDE HEEREN hebben, in 't algemeen betreffende: dezelve bestaan, uit *tweërly* leden; naamlyk, der RIDDERSCHAP, en der STEDEN.

Tot de RIDDERSCHAP, behoren de EDELEN dezer

zer Provincie, die, elk in hun *eigen Kwartier*, aangenomen zyn. De *bewyzen* van *Adeldom*, om tot de *Ridderschap* en 's Lands Regeering te mogen worden toegelaten, zyn, in 't *eigenlyk* Hertogdom *Gelderland*, onderscheiden van die, in het Graafschap *Zutphen*. In de twe *Geldersche Kwartieren*, kan een Edelman volstaan, met alleen de Kwartieren van *Adeldom*, van 's *Vaders* zyde, te vertoonen. Van daar, dat de Edellieden, met *burger-Familien*, zich mogen vermaagschappen, door een huwelyk; zonder, deswege, hun recht tot de beschryving te verliezen. Dan, in het Graafschap *Zutphen*, behoren zy, daartoe, van de *acht Kwartieren*, vier zo wel van 's *Moeders*, als van 's *Vaders* zyde, voorzien te zyn. Daarbenevens, word, in het eigenlyk *Gelderland*, alleen een zekere hoeveelheid van Landeryen, in het Kwartier gelegen, en die vry en onbezwaard zyn, vereischt; in het *Kwartier* van *Nymegen*, ter waarde van 10000 ——, en, in dat van *Arnhem*, van 18000 *gulden*. In het *Kwartier* van *Zutphen*, daartegen, moet elk Edelman, om in 's lands regeering te worden toegelaten, eene HAVEZATE bezitten: waardoor verstaan word, eene *Riddermatige Hofstede*, binnen de grenzen des Graafschaps gelegen; die voor 't minst, met haare onderhoorige landeryen, kan opbrengen, jaarlyks, 400 *gulden*. Zodanige *Havezaten* zyn, in dit Graafschap zeer menigvuldig: voor 't minst, XL in getal. Ook zyn 'er Edellieden, die meer dan éene *Havezate*, zelfs 3 en 4, bezitten: waardoor zy, dan, voor zo veele hunner *Zoonen*, als zy *Havezaten* hebben, het recht van beschryving bekomen konnen. Het *getal* der *Edelen* is, ten allen tyde, onbepaald geweest; wordende *alle* de *Edelen*, die de vereischte hoedanigheden bezitten, en den ouderdom van 22 jaren bereikt hebben, tot de regeering

ring toegelaten. In dezen tyd, maken zy samen uit, LXX *leden*: 37 uit 't kwartier van *Nymegen*: 15 uit dat van *Zutphen*: en 18 uit dat van *Arnhem*. En, deze konnen alle, in de *Staaten-Vergadering* verschynen.

De *Steden* dezer Provincie, die Stem in Staat hebben, zyn XIII in getal: 3 in het *Kwartier* van NYMEGEN: naamlyk, NYMEGEN, TIEL en BOMMEL: 5 in het *Kwartier* van ZUTPHEN; welke zyn: ZUTPHEN, DOESBURG, DEUTICHEM, LOCHEM en GROL: en 5 in het *Kwartier* van ARNHEM: naamlyk, ARNHEM, HARDERWYK, WAGENINGEN, HATTEM en ELBURG *. De *Regenten* dezer gemelde Steden konnen ook zo veele Afgevaardigden ter *Staaten-Vergadering* zenden, als zy willen; hoewel, alle de Afgevaardigden, elk voor hunne eigen Stad, niet meer dan ééne Stem uitbrengen.

Deze algemeene Provinciale Staaten-Vergaderinge word, de LANDDAG, of *Landschaps-Vergaderinge*, genoemt. Dezelve houden hunne byeenkomsten, gewoonlyk, twemaal 's jaars: in de lente, en, in den herfst: en, wel beurtelings, in de drie Hoofdsteden der Kwartieren: dan, te *Nymegen*, dan te *Zutphen*, en, dan te *Arnhem*. De Vergaderingen, zo gewoone, als buitengewoone, worden beschreven, door het *Hof*: waardoor verstaan worden, de *Stadhouder* en *Raaden* des *Furstendoms Gelre* en *Graafschaps Zutphen*. En, in dezelve, is al-

* Voorheen had Gelderland meer *Steden*; die daarna, door verval, *Dorpen* geworden zyn: als, BATENBURG, MAASBOMMEL, GENT en KEPPEL.

Ook, waren eenige andere *Steden*, tot dit Hertogdom behoorende; die daarna, door verkoop, als anderzints, daarvan afgescheiden zyn; 't welk men zeker weet, van de stad GRAVE: en (zo sommigen meenen,) ook, van BUUREN, mag gezegt worden.

altyd *President* of Voorzitter, de *Burggraaf* des *Ryks* van *Nymegen*.

Behalven deze algemeene Landschaps— heeft men, in *Gelderland*, jaarlyks, ook KWARTIERS-VERGADERINGEN: bestaande uit de *Staaten* van elk *Kwartier*, in 't byzonder: Deze komen samen, in de *Hoofdstad*, elk van zyn eigen *Kwartier*; gelyk zy ook, door de Regenten der Hoofdsteden, beschreven worden. In dezelve, worden geene andere zaken verhandeld, dan die de huishouding van elk Kwartier aangaan: voornaamlyk betreffende de Geldmiddelen. En één der regeerende *Borgemeesteren* van elke Hoofdstad bekleed, in dezelve, het *Voorzitterschap*.

Eindelyk, worden, uit de leden der Kwartiers-vergaderingen, ook verkoren, VI zogenoemde ORDINAIRE GEDEPUTEERDEN: 3 uit de *Ridderschap*, en 3 uit de Steden van elk Kwartier. En, deze Heeren, die, desgelyks, elk in hunne *Hoofdstad*, hunne samenkomsten hebben, behandelen de dagelyks voorkomende zaken, die, inzonderheid, de Kwartiers Finantien betreffende; gelyk zy ook jaarlyks de verpachtingen doen der gemeene middelen, in de byzondere Steden der Kwartieren.

De aanzienlyke waardigheid van STADHOUDER dezer Provincie, sedert 't overlyden van Koning *Willem* III. gedaurende den tyd van ruim 20 jaren open gestaan hebbende, is, in den jare 1722, door de *Staaten* tot dezelve waardigheid van *Stadhouder*, *Kapitein*, en *Admiraal Generaal* dezer *Provincie*, benoemt en aangesteld, zyne Doorluchtigste Hoogheid, Prins WILLEM KAREL HENDRIK FRISO, van ORANJE en NASSAU; die reeds Erfstadhouder was der Provincien *Friesland*, en *Groningen*, als mede des Landschaps *Drenthe*. Dan de voorwaarden, on-

der welken, dit Ampt, aan zyne Doorl. Hoogheid, die 's tyds, werd opgedragen, waren zeer bepaald. En, is, in den jare 1747; toen die zelve Prins, tot *Stadhouder* ook van *Holland*, *Zeeland* en alle de overige Provincien verkoren —, en daarby die hooge Waardigheid, aan Deszelfs Geslachte *erflyk* verklaard werd, zo in de vrouwlyke, als manlyke linie; daarin, door 's lands Staaten, eene merkelyke veranderinge gemaakt: wordende de oude *instructie* vernietigt, en eene andere ontworpen en vastgesteld; waarin, al het gezach, met welk Hoog gemelde Koning *Willem* III het Stadhouderschap bekleed had, aan zyne Doorl. Hoogheid, hersteld werd. En is dezelve, door zyne jegenwoordige Doorl. Hoogheid, Prins WILLEM V, by Hoogst Deszelfs meerderjarigheid, in 1766 opgevolgt.

Ook, heeft *Gelderland* een HOF PROVINCIAAL: bestaande uit IX *ordinaire* — en III *extraordinaire Raaden*; van de eerste drie, en van de laatste één uit elk Kwartier; zo van den *Adel* — als, van den *Borger* stand. Onder de voorige Hertoglyke Regeering, waren deze 's Hertogs *Hofraaden*, verbeeldende toen, beneden 's Hertogs Stadhouder, (die in deze Vergadering de *Voorzitter* was) de *Landvorstelyke Overigheid*. Zyne Doorluchtige Hoogheid, de Prins *Erfstadhouder*, is ook noch, in die hoedanigheid, *Voorzitter* in deze Vergadering: en, afwezend zynde, word Deszelfs plaats, door het oudste lid, vervangen. Deze *Raaden* houden hun verblyf altyd, binnen *Arnhem*: (als byna, te *midden* der Provincie, gelegen) alwaar zy Vergaderen, op 's Prinsen Hof. Dit Kollegie behandeld, zo wel zaken van *Politie*, als van *Justicie*: dewyl, onder anderen, alle de *Proceduuren*, die ten eersten aanleg, door de rechtbanken, in de steden, en ten plat-

platten lande, uitgewezen zyn, by wege van appel tot het zelve gebracht, en door het zelve ten volle beslist worden.

Behalven het *Hof Provinciaal*, is 'er ook een Kollegie van RAADEN en REKENMEESTERS; het welk alleen, uit drie leden, bestaat: uit elk der drie Kwartieren, één. Deze Heeren (die desgelyks te *Arnhem* woonen, en aldaar hunne byeenkomsten houden,) hebben het opzicht, over de *Domein goederen* dezer Provincie: als mede over de *Tollen*, welker *Ontfangers* verplicht zyn, aan dit Kollegie, hunne rekeningen te doen. In deze dingen, bestonden oudtyds, voornaamlyk, de Hertoglyke inkomsten: en worden, daarom, sedert de groote omwending der regeering, in deze landen voorgevallen, deze inkomsten, ten gemeenen voordele der Provincie besteed. Tot dit Kollegie hebben hunne naaste betrekking, niet alleen de LANDRENTMEESTER GENERAAL der Provincie, maar ook de *Landrentmeesters* der *Domeinen*, der drie *Kwartieren* der *Provincie*; die mede, aan de Raaden en Rekenmeesters, hunne verandwoording doen.

Betreffende den KERKELYKEN STAAT dezer *Provincie*: alhoewel, de HERVORMDE GODSDIENST, aldaar, gelyk in alle de *Vereenigde Nederlanden*, de *heerschende Godsdienst* is; welken alle leden der Regeeringe, en alle amptenaaren toegedaan zyn; bevinden zich, echter, ook veele ROOMSGEZINDEN, onder de *Gereformeerden* gemengt; dien, zo in de Steden, als in sommige dorpen, by oogluiking zekere *Kerkhuizen*, ter oefening van hunnen Godsdienst, (doch, buiten alle openbaare plechtigheden,) worden toegelaten: en, te gelyk, tegen 't uitspatten buiten de paalen, binnen welken zy beteugeld zyn, door 's Lands plakkaaten, gewaakt. De zogenoemde *Pastoren*, die onder hen den dienst

doen, moeten overal, door de Gemeenten, onderhouden worden. In de binnen deelen der Provincie, zyn de *Roomsgezinde* in- en opgezetenen, doorgaans zeer weinige, in getal: dan, des te menigvuldiger, op de grenzen van *Brabant*: en, allermeest, in 't *Ryk* van *Nymegen*, en in het *Ampt* tusschen *Maas* en *Waal*.

Buiten en behalven die van den *Roomschen Godsdienst*, worden, in deze Provincie, weinige ANDERE *gezindheden*, ten voorbeelde, *Lutherschen*, *Remonstranten* en *Mennoniten*, gevonden.

Alle de GEREFORMEERDE GEMEENTEN, in de drie Kwartieren dezer Provincie, met derzelver Leeraaren en verdere Opzieneren zyn in verscheidene KLASSEN verdeeld; alle ondergeschikt, aan ééne PROVINCIALE SYNODE. En, deze SYNODE zou, in gevalle dezelve alleen tot de Provincie bepaald bleef, uit niet meer, dan VI KLASSEN, bestaan: naamlyk: 1 de *Klassis* van NYMEGEN: 2 van TIEL: 3 van Z. BOMMEL: 4 van ZUTPHEN: 5 van OVER-VELUWE: en 6 van NEDER-VELUWE. Dezen worden, daarom, PROVINCIALE KLASSEN, genoemt: welke, al reeds van den aanvang der stichtinge dezer Republiek, daartoe behoord hebben. Dan, sedert, door de wapenen van den Staat, onder het beleid van Prins FREDERIK HENDRIK van ORANJE, in het begin der voorige eenwe, een groot gedeelte van BRABANT, en van de Landen van OVER-MAAS, onder het Staatsch gebied gebracht, en ook in dezelve, hier en ginds, verscheidene *Gereformeerde Gemeenten* gesticht zyn; heeft men de meesten derzelver gebracht, tot DRIE KLASSEN; die aan de GELDERSCHE SYNODE, mede ingelyft zyn. Deze drie worden, daarom, ter onderscheiding der *Provinciale* —, de GENERALITEITS KLASSEN genoemt: welke zyn: 1. de *Klassis* van 's BOSCH: 2 van PEEL-

en

en KEMPENLAND: en 3 van MAESTRICHT, en *landen* van OVER MAAS. De twee eerstgemelden zyn, in den jare 1649; en, de laatstgemelde, in den jare 1651, dezer *Synode* toegevoegt.

De jaarlyksche *Synodaale Vergaderingen* worden, echter, nergens gehouden, dan binnen de Provincie: en wel alleen, by beurten, in de drie Hoofdsteden, NYMEGEN, ZUTPHEN, en ARNHEM: alleen, met die uitzondering, dat *Arnhem*, om het derde jaar, wanneer de beurt aan dit Kwartier komt, dezelve deeld met HARDERWYK: dus, in die beiden gemelde Steden, de *Synode*, alleen om elk zesde jaar, gehouden word.

Elke Klassis zend naar de Synode, twe PREDIKANTEN, en twe OUDERLINGEN: by welken gevoegt, de negen DEPUTATEN der *Synode*, (van elke Klassis één,) en de zes *Korrespondenten* der andere Synoden, alle samen een getal van LI Kerkelyke persoonen uitmaken.

De Heeren KOMMISSARISSEN POLITIEK, die deze Vergaderingen mede bywonen, ten einde dezelven door hunne Præadviesen voortelichten, enz. zyn vier: van *'s Lands* wege, twe *Raaden* van 't Hof Provinciaal: en, van wege de *Synodale Stad*, de twe regeerende *Borgemeesteren*, in der tyd.

Gemeenlyk begint de Synode, den 1. of 2. woensdag in *Augustus*: en duurd 10 dagen; drie dagen der vakantie, saterdag, zondag en maandag, daaronder mede begrepen.

Na deze algemeene zaken, der Provincie GELDERLAND betreffende; te hebben doen voorgaan; komen wy, tot *elk Kwartier* in het byzonder: en wel:

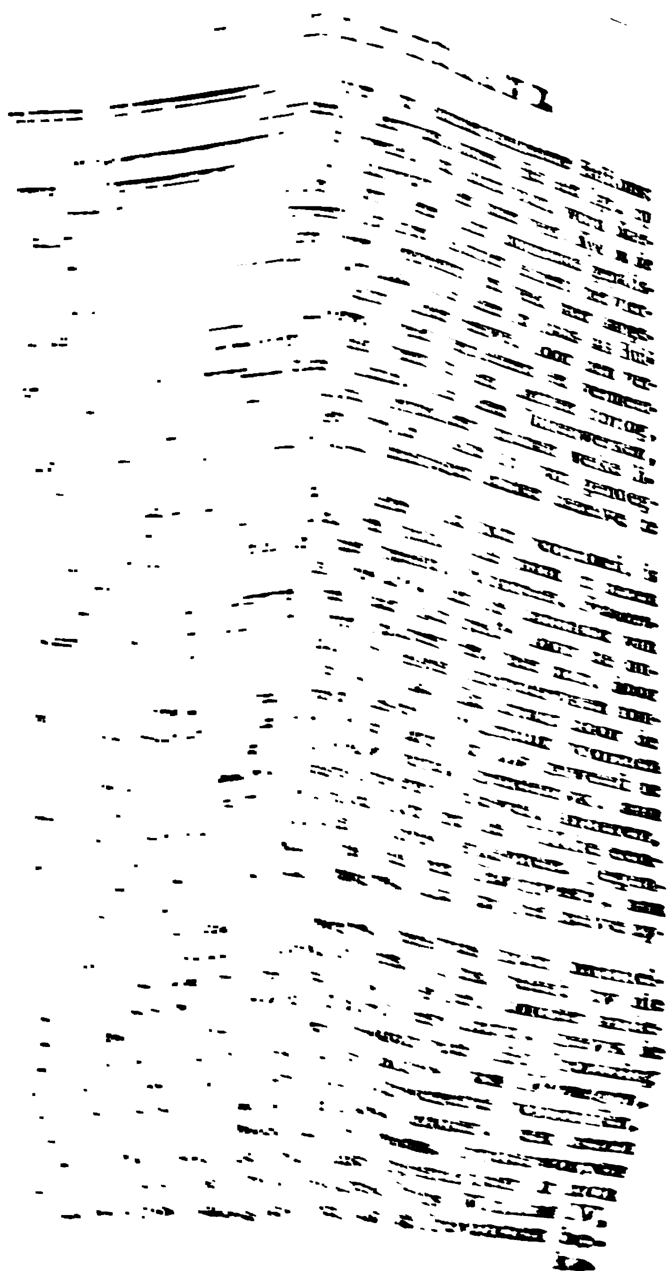
I Het *Kwartier* van NYMEGEN; 't welk tusschen den *Rhyn*, *Waal* en *Maas* besloten is. Dit *Kwartier* ontleend zyn naam, van de Stad,

NYMEGEN; die deszelfs *Hoofdstad is*. Drieërly wyze, word de naam dezer Stad uitgedrukt: *Nymegen*, *Nimwegen* en *Nimmegen*. De laatste is meest gebruikelyk, by de eigen Inwooneren: de twede, by de Vreemdelingen: doch, de eerste schynt de echtste te zyn: want, *Nymegen* is, by verkorting, zo veel als *Nieuw-Megen*; 't welk de vertaling is van den Latynschen naam, *Noviomagum* *, of *Neomagum*. De Taalkenners zeggen: dat *Magum*, (Magen, of Megen,) in 't oud Duits, in gemeen, eene *Stad* zou betekenen. Dus zou *Noviomagum* zo veel zeggen, als, de *Nieuwe Stad*: en deze —— is, veelmaal, een *eige naam* geworden van Steden, die, nadat ze eerst waren verwoest geweest, weder zyn herbouwd geworden. De oorsprong dezer benaminge laat zich, met opzicht tot *Nymegen*, gemaklyk vinden; wanneer men 't daar voor houden mag, dat *Nymegen* geweest zy die *Stad* der *Batavieren* (*Oppidum Batavorum*) van welke *Tacitus* schryft: (*Histor. Lib. V.*) dat *Klaudius Civilis*, de Veldheer der *Batavieren*, door de Romeinen geslagen, als hy met zyn leger vluchten moest, deze Stad, tegen de Romeinen niet durfde te verdedigen: en, mitsdien, na al wat hy medenemen kon, daaruit te hebben weggehaald, die Stad aan de vlam opofferde: en, met de zynen de wyk nam naar het *eiland*: waardoor gemelde Schryver ongetwyfeld, verstaat, het *Eiland* der *Batavieren*; (*Insula Batavorum*,) het welk aan de overzyde der rivier de *Waal* ligt; en, van deze *Batavieren*, (de eerste bevolkers) den naam *Betuwe* (*Batavia*) noch behouden heeft, tot dezen dag. Die zelve *Batavieren*, daarna met de *Romeinen* weder verzoend, en dus de handen ruim hebbende, zullen deze *Stad* herbouwd, en, aan dezelve den naam van *Noviomagum*, of *Nieuwe Stad*, gegeven hebben; om daardoor te doen herrinneren, dat deze Stad, uit de vervallene steenhopen der oude *Stad* der *Batavieren*, weder te voorschyn gekomen ware. Zy is de eerst vooraanliggende Stad, in *Gelderland*, als men uit *Duitsland* komt: daarom, is aldaar een sterke doortogt van Vreemdelingen, die uit *Duitsland* naar *Holland* reizen: te meer, dewyl alle morgen ten 9 — en 's winters, ten 10 uure, van *Nymegen*, een

* Dus komt die naam zeer wel overeen, met NEUMAGEN; eene Stad, in 't Aartsbisdom *Trier*, aan de rivier de *Mozel* gelegen; welke in de oude *Reisbeschryving* van *Antoninus*, ook, *Noviomagum* uitgedrukt word. In de gemelde Reisbeschryving, vind men zes Steden dezes naams: onder welke, echter deze Geldersche Stad niet gevonden word.

een Beurtschip de *Waal* afvaard, 't zy naar *Gorinchem*, *Dort*, *Rotterdam* of eenige andere Steden; van waar men verder, door geheel *Holland* en *Zeeland* komen kan: gelyk ook alle dagen een Postwagen op *Arnhem*, en één op *Utrecht* reid, en zelfs, byaldien de *Passagiers* menigvuldig zyn, twe of drie, in eenen dag; waardoor, de reize schielyker naar *Amsterdam*, kan worden voortgezet. En, dewyl de *dyken*, langs de boorden der rivieren, in den jare 1765, door bevel der Staaten dezes Kwartiers, gezand geworden zyn; blyven nu de wegen, zo wel des winters, als des zomers, bruikbaar. Ter gemaklyker en spoediger overtogt der rivier de *Waal*, (die hier niet breed, maar, even daarom, des te dieper is,) heeft men, by die Stad, een *Gierbrug* aangelegt, die schier onophoudenlyk heen en weêrvaard. Die Stad ligt, voor een groot gedeelte, naamlyk, het oostelyk en zuidoostelyk deel, op een berg gebouwd; die in verscheidene heuvelen als verdeeld is: dus men, de Stad doorgaande, byna overal, klimmen en dalen moet. De Stad was eertyds van kleiner begrip, dan jegenwoordig: waarvan getuigen zyn twe *Binnen poorten*, naamlyk de *Burg-*, en de *Wimel* of *windmolen-poort*, van welker éêne tot de andere, de voorige Stadsmuur zich uitgestrekt heeft. Al wat, echter, naderhand aan de Stad toegevoegt werd, bestaat meest in blekeryen en tuinen; zynde schaars met huizen bezet. Door dien lateren uitleg is de Stad tamelyk groot: 't welk aftenemen is, uit het getal van IX *Poorten*; waarvan, echter, éêne, die de *Zieker-poort* genoemt werd, sedert eenigen tyd, toegemetzeld is. De overige zyn, aan de landzyde: 1 de *Hartstege-* 2 de *Moolen-* en 3 de *Hezel-poort*; en, aan de zyde van 't water: 1 de *Haven-* 2 de *Jakobs-* 3 de *Kraan-* 4 de *Veer-* en 5 de *Hoender-poort*. Zy heeft de gedaante van een gespannen boog, die zyn opening heeft aan den rivier kant.

Dewyl *Nymegen* de uiterste *Grensvesting* van dezen Staat is, naar de zyde van Duitsland; zo zyn, van tyd tot tyd, veele kosten aangelegt, om ze naar behooren te versterken. De *oude muur* dezer Stad, is noch wel in wezen, en voorzien van zeer hooge en dikke rondeelen, naar den voorigen trant der vestingbouwkunde, maar word gedekt, door zeven groote *bolwerken*; (*Bastions*,) als mede, door twe *Hoornwerken*; 't één, aan de oostzyde, liggende op den *Hoenderberg*; en 't ander, ten westen, by de *Hezelpoort*. Ook ziet men hier en ginds verscheidene *Ravelynen* en *Lunetten*; die alle omringt zyn met eene zeer goede *kontorscherp*. Behalven dezen, tot de Stad eigenlyk behoorenden ziet men, aan de landzyde, verscheidene afgezonderde *Buitenwerken*;

komen had, dit gebruik afgeschaft. Onder de voorrechten, met welk dees' Keiser, en andere, deszelfs Nazaten, die Stad beschonken hebben, was mede, de *Tolvryheid*, in verscheidene Steden langs den *Rhyn* en de *Maas*; onder anderen te *Luik*: waaruit, noch stand grypt, een oud gebruik: dat, naamlyk, de *Magistraat* van *Nymegen*, alle jaren, twe pond *peper*, in een paar groote witte leêre handschoenen, door een' Stads bode, aan den *Bisschop* van *Luik*, ten geschenk toezend; omtrent den *Zondag*, die onmiddelyk na 't Paaschfeest volgt. Deze gewoonte, welke, geduurende eenige jaren, in onbruik was geraakt, is, in den jare 1388, door den Bisschop, *Arnold* van *Hoorn*, weder hersteld, en sedert dien tyd, tot heden, in gebruik gebleven.

Voorts, is *Nymegen* zeer vermakelyk gelegen: gevende, door de uitstekenheid van haaren grond, alomme van binnen de Stad, ruime en aangenaame gezichten, over de *Betuwe*, *Kleefsland* enz. Doch nergens vind men fraajer gezicht, dan, op eene zekere plaats, in den uitspringenden hoek der Stadswal, aan het einde van eene met boomen beplantte wandelplaats, het *Kolfskens-* of *Kalverbosch*, genoemt. Aan deze plaats werd, daarom, door den Hertog van *Parma*, den naam van *Bellevidere*, dat is, *fraaj gezicht*, toegelegt; en, hebben de Heeren der regeering, aldaar, een hoog *Speelhuis* gesticht. De Stad pronkt, doorgaans, met fraaje gebouwen. En, onder de openbaare gebouwen, is, inzonderheid, het STADHUIS bezienswaardig: welks voorgevel, met de Beeltenissen van *Karel* den *Grooten*, en andere Roomsche Keisers, vercierd is. Binnen op de voorzaal, staat een *uurwerk* van een zonderling maakzel, 't welk, door zekere instrumenten, verscheidene *uurwyzers* doed omlopen, in de andere kamers van dit gebouw. En, de liefhebberen der oudheden vinden daar hunnen lust opgewekt, door het zien van veele *oude gedenkstukken*, inzonderheid *steenen*, met *inscriptien*; die, op eene boven Galdery, in den muur gemetzelt zyn; van welken allen, gelyk ook van oude *penningen*, *potten*, *lampen*, *lykbussen*, en andere dingen, die aldaar in derzelver nabuurschap, van tyd tot tyd, opgedolven zyn, eene beschryvinge voor 't licht gebracht is, door den Geleerden *Joh. Smetius*, (*Smits*) eertyds Predikant dezer Stad, in een byzonder Boek geintituleerd; *Antiquitates Noviomagenses.*

Wy behoeven niet te zeggen, dat onder de Inwooneren dezer Stad, die op omtrent 12000 geschat worden, (onderscheiden van de krygsbezetting) verre de meesten den *Hervormden Godsdienst* toegedaan zyn; die aldaar, door *vyf Pre-*

dikanten, in twe Kerken, gelyklyk word waargenomen: waarvan de éene, de *Groote-* toegenoemt, welke weleer aan den H. *Stephanus*, den eersten Martelaar, was toe geweyd, een groot en fraay gebouw is: staande, dicht by de markt, op 't hoogst der Stad. De andere word de *Broerekerk* genoemt: dewyl ze, in de Roomsche tyden, een Klooster-kerk was, der *Dominikaner* of *Predikheeren*. De *Walsche gemeente*, die binnen deze Stad zeer klein is, heeft ook eene byzondere Kerk en Predikant. En, van de andere *Geloofsgezinden*, hebben ook de *Lutherschen*, *Mennoniten* en *Roomsgezinden* aldaar hunne Kerken.

De Borger-Regeeringe dezer Stad is, ingevolge 't laatst daarop gemaakt regelment, in den jare 1747, met gemeenzaam overleg van Prins WILLEM IV, Erfstadhouder, gelyk in de andere Steden dezer Provincie, ook te *Nymegen*, op eenen vasten voet gesteld: bestaande, in 't geheel, uit XX *Raaden*, die, geduurende den tyd van 3 jaren dienen; staande, aan 't goedvinden van den Erfstadhouder, om dezelve, na verloop van elk derde jaar, in de regeering te doen volharden, of daarin verandering te maken: uit welke XX Leden van den Raad, alle jaren, twe *Borgemeesteren*, en tien *Schepenen*, door Hooggemelden Erfstadhouder, verkoren worden. Het *Richterampt*, en dat der zes *Sekretarissen*, blyft, geduurende hun leven: gelyk ook, het lichaam der XXXII *Gemeentslieden*; welker plaatzen, by overlyden, desgelyks, door den Prins Erfstadhouder, worden aangevuld.

Wat 'er zy, van de *lotgevallen* dezer aloude Stad, geduurende de eerste eeuwen des Christendoms, is meest in 't duister opgewonden. Zy heeft veel moeten deelen, in de rampen die'r troebele tyden, geduurende de *Egmondsche-* en daarna, de *Bourgondische-* en *Oostenrykсhe* Hertoglyke Regeering. In den jare 1579, begaf zich deze Stad mede, in de *Unie van Utrecht*: en, in 1585, door verraad, van sommige kwaadwillige Roomsgezinde Borgers, die een' opstand in de Stad verwekten, van der Staaten zyde afgevallen zynde; werd zy, in 1591, door Prins MAURITS, van Oranje, door een beleg ingenomen, en weder onder 't Staaten gebied gebracht. In het droevig jaar 1672, werd zy, door den Franschal Marchal de *Turenne* bemagtigt, en was, tot den 30 April 1672, met Franschkrygsvolk bezet. In 1678, werd deze *Fransche oorlog*, binnen die zelve Stad besloten, door den *vrede*; die aldaar, den 10 *Augustus*, in de *Gedeputeerde kamer*, die ter slinkerzyde naast 't Stadhuis staat, getekend werd. In den aanvang van den oorlog, wegens de Spaansche troonsopvolginge, is deze Stad zonderling bewaard

ge-

gebleven, van eene *verrasching*, welke de Fransche Generaal *Bouflers* ontworpen had; die, byaldienze hem gelukt was, voor de Stad en de geheele Provincie dodelyk zou geweest zyn. Deszelfs toeleg was, om den Generaal Graaf van *Athlone*, die met een vliegend leger niet verre van Kranenburg stond, om onze grenzen te dekken, door eenen zeer schierlyken marsch, van die Stad aftesnyden, en dan de Stad, die, van Krygsvolk en andere middelen van tegenweêr, onvoorzien was, met der haast te overrompelen. Doch, door het goed beleid des gemelden Grave, die, al vechtende, met der haast naar de Stad te rugtrok, werd deze aanslach gelukkig verydeld. Ter gedachtenisse dezer heuchlyke bevryding plagt, jaarlyks den 11 *Juny*, een Dankfeest gevierd te worden

Die Stad dryft eenen tamelyken handel, op het land van *Kleve*: gelyk mede te water, langs den Boven-Rhyn. Ook verzenden de Inwoneren naar beneden veel *wit bier*, dat aldaar gebrouwen, en dat *mol* genoemt word. Zy heeft eene zeer bekwaame *Haven*, in welke de Schepen, in den wintertyd, geborgen worden.

Aan de overzyde der rivier de *Waal*, by het dorp *Lent*, zyn noch te zien, de overblyfzelen der *Schans* KNODZENBURG; die door Prins *Maurits*, in den jare 1591, weinig tyds, eer hy de Stad *Nymegen* voor den Staat herwonnen had, was aangelegt, niet alleen, om de Stad, die aan den waterkant geheel open is, van daar te beschieten, maar ook om daarna, wanneer hy de Stad zou vermeesterd hebben, (zo men meend,) de borgers in bedwang te houden; sedert in 1585, de uitkomst had geleerd, hoe weinig men op derzelver trouwe zich mogt verlaten. Van daar, ontfing ze den naam van *Knodzenburg*: dewyl zy, naamlyk, zou dienen tot een *Knods*, om de muitelingen te beteugelen en te straffen. Daarna, toen de zaken der Republiek in rust gebracht waren, achtte men zodanig een *Schans* niet meer nodig: en, is dezelve, daarom niet zo zeer geslecht, dan wel, door gebrek aan onderhoud, van zelve vervallen. Des te meer, dewyl men, in 1672, beproeft had, toen de Franschen deze Schans met der haast verroverd, en de Stad, uit dezelve geweldig beschoten hadden, van hoe geringe aangelegenheid zy tot verdediging der Stad, aan die zyde, strekken kon.

Voor eenige jaren, had men, tegen over *Nymegen*, doch een weinig hoger, en aan den rand der rivier, eene andere *Schans* aangelegt, welke zou dienen, om de Stads werken, beneden den *Hoenderberg* te bestryken en te verdedigen. Deze

werd HOLLANDIA genoemt. Dan, in den jare 1740, is dezelve, door een' zwaaren ysgang genoegzaam geheel weggeraakt.

'T Rechtsgebied dezer Stad ſtrekt zich ook uit, over *drie dorpen*, ten zuiden en zuidweſten van daar gelegen: naamlyk, HEES, NEÊRBOSCH, en HATERT; welker Inwooneren, die naamlyk, welke van den Hervormden Godsdienſt belydeniſſe doen, tot eene gemeente, ſaam vereenigd, (gekombineerd) onder het opzicht van éénen Predikant ſtaan. Het diſtrikt dezer dorpen word, daarom, het SCHEPENDOM van *Nymegen* genoemt: en, in hetzelve, ziet men verſcheidene fraaye *Buitenplaatzen*, welke aan welgegoedde ingezetenen der Stad behoren; die daar in den zomer hun verblyf hebben. Ook ligt, dicht by *Neerboſch*, het Huis DUKENBURG; het welk eertyds zeer vervallen was, maar, door den jegenwoordigen eigenaar, den Heer Baron *Snoekaart van Schouburg*, zeer verbeterd is: en omgeven is, met fraaje wandeldreven.

TIEL, of THIEL, is de twede ſtemmende Stad dezes Kwartiers; liggende, aan den rechter oever der rivier de *Waal*, tuſſchen 6 en 7 uuren gaans weſtwaard, van *Nymegen*. Zy is merkelyk kleinder, dan de gemelde Hoofdſtad: doch, naar gelang haarer grootte, zeer *volkryk*; wordende 't getal der *huizen*, op omtrent 600 — en, dat der *Ingezeten*, op omtrent 3000, begroot. Daarby, is zy tamelyk *neringryk*. Zy heeft *vier Poorten*: drie, aan de landzyde; welke zyn: 1 de *Weſtluidenſche* — 2 de *Buurenſche* — en 3 de *Zandwykſche* —: en ééne *Waterpoort*; die de *Kleibergſche poort* genoemt word. Tuſſchen deze en de *Zandwykſche poort*, aan de ooſtzyde buiten den Stads muur, is de *Haven* in de lengte uitgeſtrekt; welke door een' daarom lopende dyk beſchermt word. Aan den mond dezer Haven, by het *Tolhuis*, is eene Optrekbrug, onder welke men dezelve in- en uitvaard. 'Er was, eertyds, noch een *twede Haven*, aan de weſtzyde der Stad, even buiten de *Weſtluidenſche Poort*: doch, deze is nu onbruikbaar; zynde deszelfs vereeniging met de rivier toegedamt. Eertyds, was de *Ringmuur*, die de Stad nu bepaald omgeven, met eene aarden *wal*, van afſtand tot afſtand, verſterkt met eenige bolwerken; die de Stad, eenigzints, de gedaante eener *Veſting* deeden hebben. Van deze *Buitenwal* zyn, aan ſommige plaatzen, inzonderheid, buiten de *Weſtluidenſche* en *Zandwykſche poort*, nog de overblyfzelen te beſpeuren: doch zy is, voor 't meerderdeel, geheel geſlecht: en de grond tot luſthoven aangelegt.

Dat

Dat deze Stad zeer *oud zy*, en voorheen, zich veel verder *uitgestrekt* hebbe, dan jegenwoordig, voornaamlyk, aan de westzyde, rust, op eene oude overleveringe. Door de verwoestingen, welke zy, van de *Noormannen*, in de XI. eeuwe, en in lateren tyd, geduurende de binnenlandsche beroerten, menigmaal ondergaan heeft, is deze Stad dus verminderd en verkleint geworden.

Een blykbaar bewys daarvan, is de *Hoofdkerk* dezer Stad: die niet alleen, geheel in 't Westeinde der Stad, by- en zelfs, tegen den wal staat; daar men, anders, de Hoofdkerken, te midden in de Steden, gewoon was te plaatzen: maar ook, de ongemeene *grootte* dezer *Kerk*; die geen de minste eevenredigheid, met de hoegrootheid der Stad, zou gehad hebben; ware de Stad voorheen, niet van een ongelyk grooteren omtrek geweest, dan, in dezen tyd. Zy was, weleer, de grootste Kerk van geheel *Gelderland*: gelyk te zien is, aan de muuren van het *Choor*, en de beide *kruispanden*, die noch zyn staande gebleven: wordende thans alleen het zo genoemde *Schip* der Kerk tot den Godsdienst gebruikt Zy was weleer, aan *St. Maarten*, toegeweyd. Zy behoorde, aan de *Ridders* der *Duitsche Order*: en, in 't byzonder, aan de *Kommanderie*, die te *Tiel* geweest is; en waarvan de schaduw noch heden overblyft; dewyl de *Kommanderie* van *Tiel* eene is der *Kommanderien*, staande onder den Landkommandeur van *Utrecht*. Deze Kerk praald, met eene fraaje marmere *Graftombe* der Graaflyke Familie van *Welderen*. De *Gereformeerde Gemeente* dezer Stad, die door twe *Stads-* en eenen *Buiten Predikant*, als *derden Predikant*, bediend word, heeft noch eene andere Kerk, tot haar gebruik, naamlyk, de *Kleine*; in welke alleen, tweimaal 's weeks, gepredikt word. Deze was weleer de Kerk van 't *Nonnen Klooster*, van Ste. Cicilia.

Voorheen, had *Tiel*, behalven deze *St. Maartens*, noch een andere — die de St. Walburgs-*kerk* genoemt werd; (dewyl zy, aan de H. Maagd *Walburgis*, toegewyd was) welke geweest is, een *Kapittel Kerk* van *Kanoniken*. Deze is, geduurende de binnenlandsche beroertens, in 1346, verbrand: en de plaats, waar zy gestaan heeft, in 't Noordwest-einde der Stad, word, nog heden, het *Walburgsch* of *Walburgsch-kerkhof*, genoemt. Op dit Kerkhof, staat thans de *Roomsche Kerk*, die door een Pastoor bediend word. 'Er is te Tiel eene kleine Gemeente der *Remonstranten*; die, somwylen, en niet altyd gezetlyk, van een eigen Predikant voorzien is. De *Kerk* staat in de Voorstad, binnen de *Zandwyksche* poort. Ook was, te *Tiel*, voorheen een Klooster, van

van *Ste. Agnieta* genoemt: waarvan, de *Kerk* nog in wezen is, maar tot de *Latynsche School* gebruikt word. De straat, waarin zy staat, draagt, noch heden, den naam van *Agnietestraat*.

De *Stads-Regeering* te *Tiel* bestaat uit IX Leden: twee *Borgemeesteren*, en zeven *Schepenen*; die te gelyk *alle Raaden* zyn. Voorheen bleven de Raaden, geduurende al hun leven, in de regering: en was, toen alleen, eene jaarlyksche verwisselinge, in het Borgemeesterschap: en, eene Regeeringsplaats openvallende, werd, ten derden dage, na 't overlyden des voorigen — een nieuw *Regent* verkoren, door de gezaamlyke *Borgers*, of *Gildebroeders*. Geduurende die drie dagen, werden dezen, ten koste der gezaamlyke Medes dingeren tot de regeering, in de herbergen, op wyn, bier enz. onthaald: en elk bevlytigde zich, om de meeste stemmen ten zynen voordeele te gewinnen. Deze manier van *solliciteeren* werd, de *Plejery*, genoemt: Doch, de verregaande ongeregeldheden, waarmede dezelve gemeenlyk verzeld ging, waren de oorzake, waarom ze naderhand is afgeschaft. Jegenwoordig, dienen de *Raaden*, geduurende den tyd van één Jaar; na verloop van welk dezelve, door den Prins Erfstadhouder, of in hunne bedieninge bevestigt, of anderen in derzelver plaats benoemt worden. De *Richter*, die, over het *Krimineel* dezer Stad, het opzicht heeft, volhard in dien aanzienlyken post, (waartoe, gemeenlyk, een lid uit de *Ridderschap* dezer Provincie aangesteld word,) geduurende zyn leven.

Dezelve is te gelyk *Richter* van Zandwyk: eene *Buurtschap*, met een streek lands, buiten de Stad; welke haare byzondere Rechtbank heeft: hebbende een' *Borgemeester*, en eenige *Schepenen*; die, door den *Richter* der Stad *Tiel*, benoemt worden: daaronder, de meesten, die te gelyk *Schepenen* en *Raaden* der Stad zelve zyn.

Ten aanzien der *lotgevallen*, heeft deze Stad medegedeeld in die der andere Steden van *Gelderland*, geduurende de *Egmondsche* — en daarna de *Bourgundische* — en *Oostenrykssche* Hertoglyke *Regeeringen*. Het merkwaardigste geval is dat van den jare 1528; toen Keiser *Karel* V met geweld poogde, zich in 't bezit der Geldersche Steden te stellen, en, onder anderen, ook de Stad *Tiel* deed belegeren; welker Borgeren zich, echter, zo wel verdedigden, dat de Keiserlyke Krygsbenden genootzaakt wierden, om onverrichter zake af te trekken. Weshalven, men billyk geoordeeld heeft, de gedachtenisse dezer kloekmoedige verdediging te moeten bewaren, door eene *Latynsche Inscriptie*, op een' steen,

steen, in de *Buurensche poorte*, (alwaar de hevigste aanval geschied was,) ingemetzeld; die deze roemwaardige daad in dicht vermeld, luidende:

Aspice, qui transis, hanc portam, moenia, turres,
Tormentis, jaculis! quam lacerata feris.
Fortius exurgam, Batavorum Gentis Asylum:
Pro quibus, ut vici, praelia duta mihi.

In den jare 1672, moest deze Stad, daartegen, zonder slag of stoot, voor de wapenen der *Franschen* bukken, die, tot 1674, die Stad bezeten hebben.

Buiten die zelve *Buurensche Poort*, (die dezen naam draagt, dewyl de weg, naar 't Steedje *Buuren*, daar door heen loopt,) ziet men een water, dat met de rivier de *Lingen* gemeenschap heeft, maar, dewyl 't zonder drift is, Dooje, dat is, de *Doode Lingen* genoemt word; 't welk bevaarbaar is, gedurende den Wintertyd: en daar door bekwaam, om Koorn en allerlei andere levensmiddelen, niet alleen naar *Buuren*, maar ook, naar *Leerdam*, *Kuilenburg* en andere plaatzen, te vervoeren.

Naar deze Stad, word de geheele *Landstreek*, westwaard, tusschen de *Waal* en *Lingen*, tot *Gorinchem* toe, de *Tielerwaard* geheeten; alhoewel, dezelve ten aanzien van het borger-bestier, met deze Stad geene verbintenisse heeft.

BOMMEL (welken naam; sommigen liever, *Boemel*, willen uitgedrukt hebben,) is de derde stemmende Stad des *Nymeegschen Kwartiers*; gelegen ter slinker oever der *Waal*, drie uuren gaans lager, dan *Thiel*; en, op de noorderzyde van een *Eiland*, door de rivieren, de *Waal* en *Maas* gevormd; 't welk, naar de Stad zelve, de BOMMELER-WAARD, genoemt word. Men benoemt ze ook ZALT-BOMMEL: en die omschryvinge is zelfs noodzakelyk; ten einde die Stad te konnen onderscheiden, niet alleen, van 't vlek, den *Bommel*, op 't eiland *Overvlakkée*, maar ook, van 't dorp *Maas-Bommel*, in 't Ampt tusschen *Maas* en *Waal*; 't welk, eertyds, ook eene Stad geweest is. Men geloofd, die bygevoegde omschryving van *Zalt-Bommel* haaren oorsprong te hebben, van het *Zout*, dat aldaar plagt gemaakt te worden.

Deze Stad is wel zo groot, in omtrek, als *Thiel*: dan, niet zo volkryk! konnende de ingezetenen, op niet meer, dan omtrent 2700, geschat worden. Zy is alreeds, in den jare 1229, door Grave Otto van *Nassau*, (die de eerste Graaf van

van *Gelderland* was,) door ze met een *muur* en *gracht* te omgeven, van een *Vlek*, tot een *Stad* geworden. Deze oude muur, die noch geheel in wezen is, heeft geen' walgang, van binnen; en, is enkel steil opgetrokken; uitgezonderd aan den Rivier kant, daar zy tegelyk tot een *Dyk* verstrekt. Doch, geduurende den oorlog tegen *Spanje*, heeft, 't zy Prins *Willem* I, 't zy deszelfs Zoon, die groote vestingbouwkundige *Prins* Maurits van *Oranje*, rondom dezen ouden muur en de gracht, een geheel nieuwen en hoogen aarden *Wal* doen leggen, van zeven *Bolwerken*; van welke één, te zyner eere, noch heden, 't *Oranje Bolwerk*, word genoemt: en, aan elke poort, denzelven doen versterken, met een *Ravelyn*. Ook, was weleer, rondom de gracht duer wal, eene goede *Konterscherp*. Daardoor, werd die Stad, aan de landzyde, eene volkomene *Vesting*. En, 't was niet vreemd, dat men, aan de versterking dezer Stad, zich liet gelegen zyn: dewylze, dies tyds, en zo lang *'s Hertogen-Bosch* noch onder de macht der *Spaanschen* bleef, aan die zyde, de éénige *Grensvesting*, van *Gelderland* was. Om die reden, zag men *Bommel*, geduurende dezen Spaanschen oorlog, altyd, met eene talryke *Krygsbezetting*, vervuld. Doch, zodra *'s Bosch*, door Prins Frederik Hendrik van *Oranje*, in den jare 1629, voor dezen Staat gewonnen was; zyn de Vestingwerken van *Bommel*, buiten gebruik geoordeeld, en verwaarloost, tot geen kleine schade, voor de Ingezetenen. Door de vermindering der *Krygsbezetting* zyn, na dien tyd, de neeringen en handteeringen dezer Stad veel verlopen: en, tegelyk, 't getal der huizen en inwooneren merkelyk verminderd; zo verre, dat nu een groot deel der Stad ledig is. Ook is het verval van Koophandel veel al toe te schryven, aan eene breede *zandplaat*; die, reeds van den aanvang dezer loopende eeuw, zich vlak voor die Stad gezet heeft: waardoor de dagelyks verbyvarende Schepen, die alhier vertollen moeten, verhinderd worden, tot aan die Stad te naderen; en genootzaakt zyn, 't zy midden in de rivier, ten anker te leggen, 't zy aan te landen, by het dorp *Tuil*, dat tegen over de Stad ligt. Thans, heeft *Bommel* de gedaante van een langwerpig rond: en, is voorzien van *vyf poorten*. Twe, die op de rivier uit zien, worden: 1, de *Water* — en, 2, de *Steiger poort*, genoemt; en, drie aan de landzyde, 1, de *Oenzelsche* — 2, de *Bosch* — en 3, de *Gamersche poort*.

De Groote Kerk, die in 't zuidoosteinde der Stad staat, was, in de Roomsche tyden, een *Kollegiale Kerk* van tien Kanoniken, met hunnen Prooft: en, in den jare 1304, toegeweyd

weyd, (gelyk die van *Thiel*,) aan S. *Maarten*; den Patroon der Kathedraale *Bisschoplyke Kerk* te *Utrecht*; aan welken deze Kerk geschonken en ondergeschikt was. Zy is redelyk groot: en, door haare oudheid, fraaje bouworder, en, door haar groot vengster licht, aanmerkenswaardig. Zy is voorzien, van een' ongemeen hogen toren, wiens Spits, in den jare 1538 door den blixem aangestoken, verbrand, en om verre gevallen is. De Heer Borgemeester *Johan de Bye* heeft een zinryk *Latynsch Chronicon*, (*jaarschrift*,) op dit ongeval gemaakt; 't welk, op eene afbeelding van dien ouden toren, in de Kerk aan den westlyken ingang hangende, te lezen staat; luidende:

HæC haUVIt tVrrIs fastIgIa: fVLMIne fLagrans
CorrVIt: aC toto vertICe nVda stetIt.

Welk *jaarschrift* door Jonkheer *Andries Schade* van *Westrum*, dus vertaald is:

Voor dat het Blixems vuur zyn hoogte stak in brant;
Zo stond dit schoone Spits hier praehtig op geplant.

De *kleine Kerk* behoorde eertyds, aan het *Gasthuis*: in deze word thans gewoonlyk niet meer gepredikt: maar, alleen gekatechiseerd. Zy heeft een hoog opgaanden spitzen toren; in welken een *klokkenspel* is; 't geen gehouden word, voor het best, dat elders langs deze rivier, word aangetroffen. De *Hervormde Gemeente* staat, onder het opzicht van *twe Predikanten*. De *Roomsgezinden*, die binnen deze Stad in zeer geringen aantal zyn, hebben ook een *Kerkhuis*; meest ten dienste der Buitenlieden. Voorheen, was te *Bommel*, een *Nonnenklooster*; waar van de *Kerk* afgebroken is; doch 't gebouw zelve noch staat, in 't zuidwestelyk einde der Stad. De straat, die daarop uitloopt, word noch heden, de *Nonnenstraat* geheten. In die zelve straat, staat ook het Huis, waarin de veldheer *Maarten* van *Rossum*, weleer gewoond heeft; dien men zegt, te Bommel geboren te zyn; en die, onder de Geldersche Hertogen *Karel* en *Willem*, geduurende de oorlogen, tegen Keiser *Karel V*, zich zeer beroemd gemaakt heeft: begevende, na den afstand van *Gelderland*, door den Hertog *Willem*, in den jare 1543, zich in den dienst van voornoemden *Keiser* zelven; waarin hy, in 1555, gestorven is.

Het oude STADS- of RAADHUIS is, in den jare 1762, afgebroken: en, ter zelver plaatze, een *nieuw* gesticht: het

welk omtrent 30000 gulden aan de Stad gekost heeft. Den 11 *April* des gemelden jaars, werd de eerste Steen daartoe gelegt, door den Heer *Jak. Dider. van den Steen*, oudsten Zoon des die's tyds regerenden Borgemeesters, *Dider. Gerhard van den Steen*: en is, na voltojing opgenomen, den 26 *November* 1763. Het staat ter zyde der markt. En, onder het zelve, is de *Hoofdwacht*, niet alleen van 't Krygsvolk; (waarvan eene kleine bezettinge, gemeenlyk van 2 of 3 Kompagnien, in die Stad ligt,) maar ook van de *Borgery*, waarvan een gedeelte 's nachts waken moet.

De Stads OVERIGHEID bestaat, sedert 1747, uit twe *Borgemeesteren*, acht *Schepenen*, twe *Raaden*, en twe *Sekretarissen*; van welk 'er één *Raads* — en de ander *Gerichts Sekretaris* is. Voor het gerecht der *Schepenen* worden, behalven de civiele zaaken der Stad, ook de lyf — en dood strafiyke vonnissen afgedaan, die niet alleen, binnen de Stad, maar ook ten platten lande, in den *Tieler* — en *Bommeler waard*, voorvallen: en wel, op den eisch van den Amptman, van den *Tieler* — en *Bommeler waard*; die, in de Stad *Bommel*, eenen *Schout* onder zich heeft.

Deze Stad vervoegde zich reeds, aan der Staaten zyde, voor de *Unie* van *Utrecht*: naamlyk, in 1572: in een tyd, wanneer geene andere Geldersche Steden het Spaansche jok openlyk durfden aftewerpen: en erkende Prins WILLEM I tot haaren Stadhouder; die daarom, den titel voerde, van *Stadhouder* van *Holland*, *Zeeland* en *Bommel*. In den jare 1672, was zy ook, de eerste der Geldersche Steden, wier Regenten, het Stadhouderschap over de Provincie (voor zo verre hunne Stad betrof,) opdroegen aan Prins WILLEM III van ORANJE; ingevolge eene akte van den 19 *July* des zelven jaars. Onmiddelyk daarna, werd ze, door den Franschen Marchal de *Turenne*, in eigen persoon, belegerd: doch, hoewel alle toestel ter verdediging gemaakt werd, was zy, door 't achterblyven van 't beloofd onderstand, uit *Holland*, genootzaakt, ten derden dage, na 't ontgonne beleg, zich overtegeven; zynde de laatste van alle de Steden der Vereenigde Nederlanden, die, in 1672, onder 't *Fransch gebied* vervallen zyn.

Ten PLATTEN LANDE is dit geheel Kwartier verdeeld, in VI byzondere AMPTEN, beneven de daarin liggende *dorpen*; van welke de meesten *Heerlykheden* zyn; die eertyds alle behorende waren aan *Geldersche*

sche Edellieden; doch, waarvan sommigen, daarna, aan *Borger-Familien*, door verkoop, overgegaan zyn. De *Amptlieden*, die te gelyk *Richters* en *Dykgraven* zyn, worden aangesteld, door zyne Doorluchtige Hoogheid, den Heer PRINS ERFSTADHOUDER.

Het EERSTE dezer AMPTEN is het RYK *van* NYMEGEN; liggende zuidwaard, van de Stad; en aan de grenzen des Hertogdoms *Kleve*, het welk, den Koning van *Pruissen*, toebehoord. Dat dit *Ampt* genoemt word, het RYK van *Nymegen*, in opzicht tot die *Stad*; daarvan, kan geene andere reden gegeven worden; dan, dat de Stad *Nymegen*, voorheen, toen zy noch eene vrye *Rykstad* was, (die onder de onmiddelyke bescherming des Keisers stond,) over deze *landstreek*, als daaraan behorende, het gebied voerde: gelyk noch, in Duitsland, het *Ommeland* van elke *Rykstad*, deszelfs *Ryk* geheten word: als het RYK van *Aken* enz. Het mag noch een overblyfzel hier van zyn; dat de *Regenten*, en, in 't byzonder, de Schepenen der Stad *Nymegen*, over het *Krimineele*, in het *Ryk* voorvallende, op de aanklagte des *Burggraafs*, vonnis vellen: en dat ook, in *Civiele* zaken, van de vonnissen, door de Rechtbanken in dit Ampt gewezen, by *Appel* op de Scheepensbank der Stad, kan beroepen worden. Dit *Ampt* bestaat, voor 't meerder deel, uit een hoogen en zandigen grond; die bekwaam is, voor boom-gewas. De jegenwoordige BURGGRAAF, die den post van *Amptman*, *Richter* en *Dykgrave*, in dit *Ryk* bekleed, is de Heer, FRANS GODARD, *Baron van* LYNDEN, Heer van HEMMEN, *Curator* der *Provinciale Akademie*, te *Harderwyk*, enz. enz. enz.

Dit *Ampt* vervat in zich, XIV DORPEN: van welke, VII zogenoemde *Kerspelen*, en, VII Hooge *Heerlykheden* zyn.

De VII eerstgemelde zyn alle, in TWE RECHTBANKEN, verdeeld: naamlyk, van BEUNINGEN: en van WICHEN; welke, echter, beiden éene en dezelve Schepenen hebben; die hunne Vergaderingen houden, op het *Valkenhof*, te *Nymegen*.

Tot de *Bank* van BEUNINGEN behoren: 't dorp BEUNINGEN; westwaard van *Nymegen*, niet verre van de *Waal*, gelegen; voorts, EWYK; *Ryks Ewyk* toegenoemd, ter onderscheiding, van *Slyk Ewyk*; dat, daar door tegen over, in de *Betuwe*, ligt: WEURD: en WINSEN; of, eigenlyk, *Half-Winsen*: want, dit dorp, dat op de grenzen ligt, is in tweën gedeeld; waarvan het één, aan het *Ryk* van *Nymegen*, en het ander, aan het *Ampt* tusschen *Maas* en *Waal*, onderhorig is. Daarom, maakt men een onderscheid tusschen RYKS- en AMPTS WINSEN. Dicht daarby, staat een oud Slot; het *Huis* te *Winsen*, genoemt. 'Er zyn, in de nabuurschap dezer gemelde dorpen meer andere Oude *Kasteelen*; die merendeels vervallen zyn: als, DODDENDAAL, tusschen *Winsen* en *Weurd*; 't welk den titel van eene *Heerlykheid*, op zich zelven, heeft: BLANKENBURG, en de OUDE TEMPEL; dicht by het dorp *Beuningen*. Noch een ander Slot, WELDEREN, ligt tusschen *Weurd* en *Neêrbosch* *.

De twede *Bank*, naamlyk van WICHEN, heeft onder zich:

Het dorp WICHEN; alwaar een oud en treflyk Slot staat: het welk van eenen grooten omtrek is, en gezegt word, zo veele *Vengsteren* te hebben, als 'er dagen in het jaar zyn, NIFTRIK, aan de *Maas* gelegen: en, een gedeelte van het dorp OOJ: want, de gansche zogenoemde *Cirkel* van *Ooj*, oostwaard van *Nymegen* gelegen, is in driën verdeeld; waarvan, één deel behoord, onder het *Schependom* van *Nymegen*, of de Stads *jurisdictie*; een ander, onder het *Ryk*; ook het derde en voornaamste, is een Heerlykheid op zich zelven. Dat gedeelte, 't welk aan 't *Ryk* onderhorig is, word daarom, Ooj *in 't Ryk*, genoemt. Niet verre van *Wichen*, ligt het Slot, BYLAND.

Op

* Dit word in weinige *Kaarten* aangetroffen: men vind het, in eene oude *Kaart* van 't *Kwartier* van *Nymegen*, die te *Amsterdam*, by G. *Valk*, en P. *Schenk*, weleer werd uitgegeven.

Op dezen *Ryks* bodem, liggen ook (als gezegt is) eenige HOOGE HEERLYKHEDEN: als OOJ en PERSINGEN; beiden behorende aan den *Grave Karel* van BYLAND; die aldaar des Zomers zyn verblyf heeft, op een oud en zeer aanzienlyk *Slot.* Van 't *Slot*, dat by *Persingen* ſtond, is noch eenig vervallen muurwerk overgebleven. De Heerlykheid UPBERGEN ligt, aan een' zeer vermakelyken en waterryken oord. Dit *dorp* en *Heerlykheid* is, voor eenige jaren door de Stad *Nymegen* aangekocht: dan, het HEERE HUIS, door deszelfs voorigen Bezitter, den *Grave* van WELDEREN aangelegt, 't welk, een ſchoonen tuin heeft met fonteinen en watervallen, rykelyk voorzien, is nu van de Heerlykheid afgeſcheiden, en, aan een anderen verkocht. BEEK, een ander *dorp* en *Heerlykheid*, het welk zyn naam heeft, van de menigvuldige Beeken, die daar door en langs ſtroomen, behoord, aan het Graaflyk Huis van *Randwyk.* Niet verre van daar, is het dorp GROESBEEK, mede eene *Heerlykheid*; weleer bezeten, door den Ryks Vryheer, Baron van *Wachtendonk* en *Groesbeek*; (aan wiens geſlachte, ook de Heerlykheden BEEK, HEUMEN en MALDEN, eertyds behoord hebben,) doch, in den jare 1769, door den zelven verkocht, aan de *Rekenkamer* van *Gelderland*, welker Heeren Raaden en Rekenmeeſters, in *Auguſtus* des zelven jaars, aldaar de overdracht en hulde ontfangen hebben. Uit het *Adelyk geſlacht*, 't welk naar deze Heerlykheid benoemt werd, was oorſpronglyk, die *Gerard van Groesbeek*; die op de Lyſt der *Luikſe Biſchoppen*, als de negen en vyftigſte is aangetekend: hebbende geregeerd, van den jare 1565 tot 1580.

HEUMEN en MALDEN zyn twe Heerlykheden, die de Stad *Nymegen*, in den gemelden jare 1769, aangekocht heeft. Te HEUMEN, ſtaat een oud en zeer deftig Kaſteel; het SLOT te *Heumen*, genoemt; op welk de voorige Heeren van *Heumen* en *Malden* hun verblyf plagten te hebben: doch te MALDEN, zyn, beiden 't *Slot* en de *Kerk*, ten eenenmaal vervallen: en word, in de laatſte geen Godsdienſt verricht; hoewel, die beide Gemeenten anders Kerkelyk met elkander gekombineerd zyn. In de nabuurſchap dezer laatſtgemelde dorpen, ziet men noch de overblyfzelen van het NEDER-RYKSWALD. Het ſtrekt zich, gedeeltelyk, over den *Gelderſchen*—en, gedeeltelyk, over den *Kleeſſchen* bodem, uit: en word, voor zo verre 't *Kleefsland* betreft, het KRANENBURGSCHE WALD, genoemt. Voorheen, was dit Wald, al om, zeer dicht met boomen bezet: doch, ſedert eenige jaren, zyn de meeſte boomen om verre gehouwen: dus, dit *wald*, nu aan de meeſte plaatzen open is. Over het zelve wald, is ook

een *Houtvester*; die den titel heeft van *Waldgrave* des *Neder-Rykschen walds*: zynde thans de Heer *Karel Neomagus Jan Frederik Lodewyk*, Graaf van *Byland*.

Ook is, tusschen *Nymegen* en *Mook*, de beruchte MOOKER HEIDE, die, van 't gemelde dorp *Mook*, haaren naam heeft. In de Nederlandsche Geschiedenisse, is deze *Heide* beroemd geworden, door een hevig gevecht, tusschen de *Spaansche* en eenige *Duitsche* troepen, welke laatste werden aangevoerd, door de Graven *Lodewyk* en *Hendrik* van *Nassau*, en geschikt waren, om hunnen broeder, den Prins *Willem* I van *Oranje* in de *Nederlanden* te hulpe te komen. Dit gevecht viel voor, den 14 April 1574. De verwinninge was, aan de zyde der *Spaanschen*; en, onder de gesneuvelden, waren ook, de beiden gemelde *Graven* van *Nassau*; wier lyken, onder de dooden, echter, niet gevonden zyn; of, immers, niet bekend geweest. In den jare 1702, toen de oorlog wegens de Spaansche Troonsopvolging, in de Nederlanden aanving, was deze *Heide* de verzamelplaats van het heir der Bondgenoten, onder den Hertog van *Marlbourg*. Over, of liever langs deze *Mooker-heide*, is, in de jaren 1769 en 1770, op kosten der Stad *Nymegen*, eene breede LAAN, te wederzyde met eene dubbele ry boomen beplant, aangelegt; beginnende, buiten de *Molenpoort*, by de Herberg *S. Anna*; en, zullende doorgaan, tot *Grave*: gelyk ook zodanig een laan, al van veel vroegeren tyd geplant is, buiten de *Hartstege-poort*, om naar *Kleve* te komen: en, eene andere, buiten de *Hezel-poort*, naar de dorpen *Hees* en *Neêr Bosch*. Voorts moet deze *Mooker-Heide*, reeds van voor lang berucht geweest zyn, ten kwade wegens gevaar van *Struikrovers* of dergelyke; dewyl men in *Gelderland* de gewoonte heeft, van den eenen of anderen dien men genegen is, *naar de Mooker-Heide te verwenschen*.

Het TWEDE AMPT, aan 't *Ryk* van *Nymegen* onmiddelyk palende, word het AMPT *tusschen* MAAS en WAAL genoemt: en niet onwelvoegzaam; dewyl het tusschen die beiden *rivieren*, door de eerste ten zuiden, en door de twede ten noorden besloten word. Daarom is men gewoon het zelve kortheids halve, MAAS-WAAL te noemen. Het bestaat uit laage bouw- en weilanden. De jegenwoordige *Amptman* van dit Ampt, is de Heer WALRAVEN *Ba-*

van van BALVEREN, Heer van *Weurd*, enz. enz. enz.

Het vervat in zich XXII DORPEN, die alle in *twe* byzondere GERECHTSBANKEN verdeeld zyn; 't één van 't BOVEN- en 't ander van 't BENEDEN AMPT genoemt.

Tot het BOVEN-AMPT behoren deze IX *Kerspel-dorpen*, naamlyk:

OVER— en NEDER ASSELD tegen over de Stad *Grave* gelegen. By *Over Asselt*, ligt het Adelyk Huis SLYMRIEP, behoorende aan den Baron van *Schonenburg*. Ook ziet men daar noch de overblyfzelen van het gewezen *Klooster* WALRICH.

APPELTHERN, alwaar men ook een Adelyk Huis van dien zelven naam ziet; behorende aan den Heer *Baron* van der *Kapelle*.

ALTFORST, (*Oud-forst*,) PUFFELYK; DRUTEN, alwaar ook een fraai *Adelyk Huis* staat, den *Baron* van *Deelen* toebehorende, en OFFERDEN, (*Offerden*).

HAAREN; ook ter onderscheiding van andere dorpen dezes zelven naams, BURG-HAAREN toegenoemt: of (zo anderen liever willen) *Berg-Haaren*; naar eenen daarby gelegen *berg*, de *Haarensche berg* genoemt; welke strekt, tot de Krimineele Justicie plaats van dit Ampt: *Half*-WINSEN, ter onderscheiding van *Ryks*——*Ampts Winsen* toegenoemt: beneven de Buurtschap DEEST, naby *Winsen* aan de *Waal* gelegen.

Tot de *Gerechtsbank* van het NEDER-AMPT, behoren IV *Kerspel-dorpen*, naamlyk: LEEUWEN, alwaar een Slot staat, 't *Huis* te *Leeuwen* genoemt: WAMEL, een groot dorp tegen over *Tiel* gelegen; alwaar men de oude Adelyke *Huizen* POLLESTEIN, (anders genoemd de *Spyker*,) STERKENBURG en LAKENBURG (of *Lakemond*) vind: DREUMEL en daarby een *Adelyk Huis*, behorende aan den *Baron* van *Scherpenzeel* en ALFEN *, aan de *Maas* gelegen.

Aan dit Ampt zyn mede onderhorig IX HEERLYKHEDEN, naamlyk:

BA-

* Dit dorp ALFEN heeft men te onderscheiden van een ander dorp ALPHEN in *Holland*: en van een twede in de Baronie van *Breda*.

Batenburg; weleer onder de *Geldersche Steden* gerekend; en door sommige gehouden voor 't Oude *Batavodurum*, door anderen voor *Oppidum Batavorum*; nu noch een fraai *vlek*, hebbende eene lange met keisteenen bevloerden straatweg, ter weder zyden dicht met huizen bezet. By het zelve staat een zeer groot oud en aanzienlyk Slot; dat in vroegeren tyd van zonderlinge sterkte geweest is. Op het zelve woonden de Heeren van het oud Adelyk geslacht van *Batenburg*; die naar het zelven den titel voerden; van 't welk twe Heeren gebroeders *Gysbrecht* en *Diderik*, in den jare 1568 door bevel des Hertogs van *Alba*, om hunnen yver voor 's Lands vryheid te *Brussel*, openlyk onthalst zyn. Thans behoord dit vlek als eene *Heerlykheid* aan het *Graaflyk* Huis Bentheim Steinfurt.

Voorts Balgojen, (*Balgoj*) en Keent tegen over *Ravenstein* aan de *Maas* gelegen, die weleer beiden behoord hebben aan het *Vorstelyk* Huis van *Hessen Philipsthal* en in 1769 verkocht zyn aan den Heer de *Laar*: Hernen, landwaard in gelegen; en met een oud Slot vercierd, 't welk beneven de Heerlykheid behoord aan *Guil. Francois* Baron van *Steenhuizen*; die van de Roomsche Religie is: Leur *; ook eene Heerlykheid: Horsen behorende als een Heerlykheid aan den Heer *Johan Bouwens*; die sedert eenige jaren 't Heere Huis treflyk verbeterd, en met aangenaame plantagien vercierd heeft: Maas Bommel dus toegenoemt, ter onderscheiding van de Stad *Zalt-Bommel*; eertyds een *Stad* geweest en thans noch een aanzienlyk dorp en Heerlykheid, behorende den Graaflyken Huize van *Byland*. Daarby ziet men het Huis Kranenburg.

Aan de overzyde der *Maas* liggen ook twe *dorpen* en *Heerlykheden*, die mede aan dit Ampt onderhorig zyn, naamlyk Dieten. (*Dieden*) tegen over *Batenburg*, behorende aan den Heer *Koenr. Dieder. Neomagus* van *Singendonk* en Oijen; pronkende met een oud aanzienlyk *Slot*; het welk op de *Maas* een tolrecht heeft, behorende aan den Heer *Herbert Vermeulen*.

Aan de overzyde der *Waal* tusschen de *Waal* en *Rhyn*, ontmoet men de Landstreek de BETUWE; van

* 'Er ligt een ander dorp Leur, in de Baronie van *Breda*; 't welke men van dit dorp in *Maas Waal* onderscheiden moet.

van ouds het EILAND der BATAVIEREN; (*Batavorum Insula;*) welke dezen naam noch behouden heeft, van de *Batavieren* de eerste Bewoonderen dezer Landstreek. Deze *Betuwe* beslaat 33000 morgen lands, en was eertyds de vruchtbaarste grond, dien men ergens vinden konde; dan het Quelwater, het welke by hooge rivieren de binnen landen vervuld, gevoegt by 't gevaar van overstroming door inbrake der dyken, heeft daarin voornaamlyk, sedert den jare 1740 eene nadeelige verandering veroorzaakt.

De gansche *Betuwe* is, in TWE onderscheiden AMPTEN verdeeld; waarvan het één de OVER- en het ander de NEDER-BETUWE genoemt word.

De OVER-BETUWE behelst het oostelyk deel dezer Landstreek. Daarvan is *Amptman* sedert den jare 1769, de Heer OTTO FREDERIK GRAAF *van* LYNDEN, Heer van *Neder-Hemert* en *Voorst*, enz. enz. enz.

Zy behelsd in zich XXIII DORPEN, onder welke sommige KERSPELEN—, en andere HEERLYKHEDEN zyn.

De KERSPELEN, XVI in getal, zyn alle saam gebracht, tot *vyf Rechtbanken*; die aldaar genoemt worden, PANDERAMPTEN: naamlyk: van HERWEN, BEMMEL, ELST, HETEREN en VALBURG.

Het *Panderampt* van HERWEN behelsd, niet meer dan twe dorpen.

HERWEN en AART; die beiden in het hoogst gedeelte der *Over-Betuwe* liggen. Aldaar ziet men het Huis te AART; 't welk bezeten en bewoond word, door den Heer Baron van *Hugenpoot*, Amptsjonker van dat distrikt. Van de Vonnissen, door deze Rechtbank geveld, kan men zich, door *Appel*, tot de Schepensbank te *Nymegen* beroepen.

Het *Panderampt* van BEMMEL begrypt *vier dorpen*, naamlyk:

BEMMEL zelve; een groot vermakelyk dorp. In deszelfs nabuurschap, ziet men verscheidene Oud-Adelyke *Huizen*;

zen: als de PLAK, behorende den *Graaflyken* Huize van *Randwyk*: LEEMKUIL, POLLENBEERING en KINKELENBURG. In dit dorp is ook, een *Roomsch* Kerkhuis en Priester.

De andere dorpen zyn DOORNENBURG, ANGEREN, RESSEN; alwaar een fraai Adelyk Huis staat, het HUIS te RESSEN genoemt: waarvan eigenaar is, de Baron van LYNDEN van RESSEN.

LENT, tegen over *Nymegen*; aan welke Stad, dit dorp behoord.

HALDEREN en DOORNIK, geene eigen Kerk noch Predikant hebbende, zyn meer onder de *Buurtschappen*, te rekenen.

Tot het Panderampt van ELST, behoren de dorpen ELST, en ELDEN. Het eerste ligt omtrent ter halverwege, tusschen *Nymegen* en *Arnhem*, en is een groot en fraai dorp; hebbende eene ruime kerk, met een' hoogen toren. Dit dorp heeft ook een *Roomsch* kerkhuis; dat door een' Priester bediend word. In dit dorp, worden thans alle de *Gerechtsdagen* van dit Ampt gehouden. Een eindwegs noordwaard van daar staat het fraai Adelyk Huis de PARK; 't welk, aan een' tak van het oud adelyk geslacht van *Lynden*, toebehoord.

In het *Panderampt* van HETEREN, liggen 3 dorpen: HETEREN aan den *Rhyn*; alwaar een *Roomsch* Kerkhuis is: daarby ligt het Slot en Buurtschap LAKEMONT, RANDWYK, van welk dorp, het *Graaflyk* Huis *Randwyk*, zyn naam ontleend, en DRIEL *, in welks nabuurschap liggen: 't slot de ROODE TOREN en 't Huis MEINDERSWYK.

Het *Panderampt* van VALBURG behelsd in zig; VALBURG zelve; in welks nabuurschap liggen de Adelyke Huizen: TER LUCHT, en de MUSCHENBERG, ZETTEN, ANDELST: (*Aalst*,) HERVELD, SLYK-EWYK; dus toegenoemt, ter onderscheidinge, van *Ewyk*, in het *Ryk van Nymegen*. OOSTERHOLT is geen Kerkdorp, en daarby ligt het oud Adelyk Slot; het HUIS TE OOSTERHOLT geheten.

Tot het Ampt *Over-Betuwe*, zyn ook betrekkelyk, verscheidene HEERLYKHEDEN: als, *Pannerden*, gemeenlyk *Panderen*; aan het *Kanaal*, door welk het water, uit de *Waal* naar den *Rhyn*, word afgeleid; en 't welk daarom, het *Pandersche Gat* genoemt word: eene Heerlykheid, die den

Grave

* Dit dorp DRIEL, heeft men te onderscheiden, van een ander dorp van dien zelven naam, in den *Bommeler-waard* gelegen.

t'DORP PANNERDEN.

t'HUIS MEINDERSWYK by AARNHEM.

Grave van 's *Heerenberg* toebehoord; GENT, dat weleer eene *Stad* geweest is, maar nu een dorp en Heerlykheid; naar welk, het oud Adelyk geslacht der Heeren van *Gent*, genoemt word; thans behorende aan den Heer *Dirk Bertram* Baron de *Vilattes*; die aldaar op het Huis te *Gent* zyn verblyf heeft. Die zelve Heer bezit ook, de Heerlykheid, ERLEKOM; die schuins daartegen over aan den slinker oever der *Waal* ligt. HEMMEN is een dorp en Heerlykheid, in het westlyk deel van dit Ampt, aan de rivier de Lingen behorende, aan den Heer Baron *Frans Godard van Lynden*, Burggrave des *Ryks* van *Nymegen* enz. enz. enz. die aldaar een treflyk kasteel tot zyn Zomer-verblyf heeft. Dicht daarby en aan diezelve rivier, ontmoet men, de Buurtschap INDOORNIK, en een weinig oostwaard, het dorp HOMOET. LOENEN is geen dorp, maar een oud en zeer deftig *slot*, aan de *Waal*, 't welk een der hechtste is, die daar rondom ergens worden aangetroffen: eene *Heerlykheid*, behorende den Graaflyken Huize van *Wykrath*. Op de westelykste grenzen der *Over-Betuwe*, ziet men het slot WOLFEREN, 't welk desgelyks den titel van eene *Heerlykheid* heeft.

Aan de overzyde der *Waal*, op de grenzen des Hertogdoms *Kleve*, liggen de beiden dorpen MILLINGEN en ZEELAND, beiden *Heerlykheden*; behorende de eerste aan den Grave van 's *Heerenberg*, en de laatste, aan Vrouwe de Baronesse van *Meetsveld*.

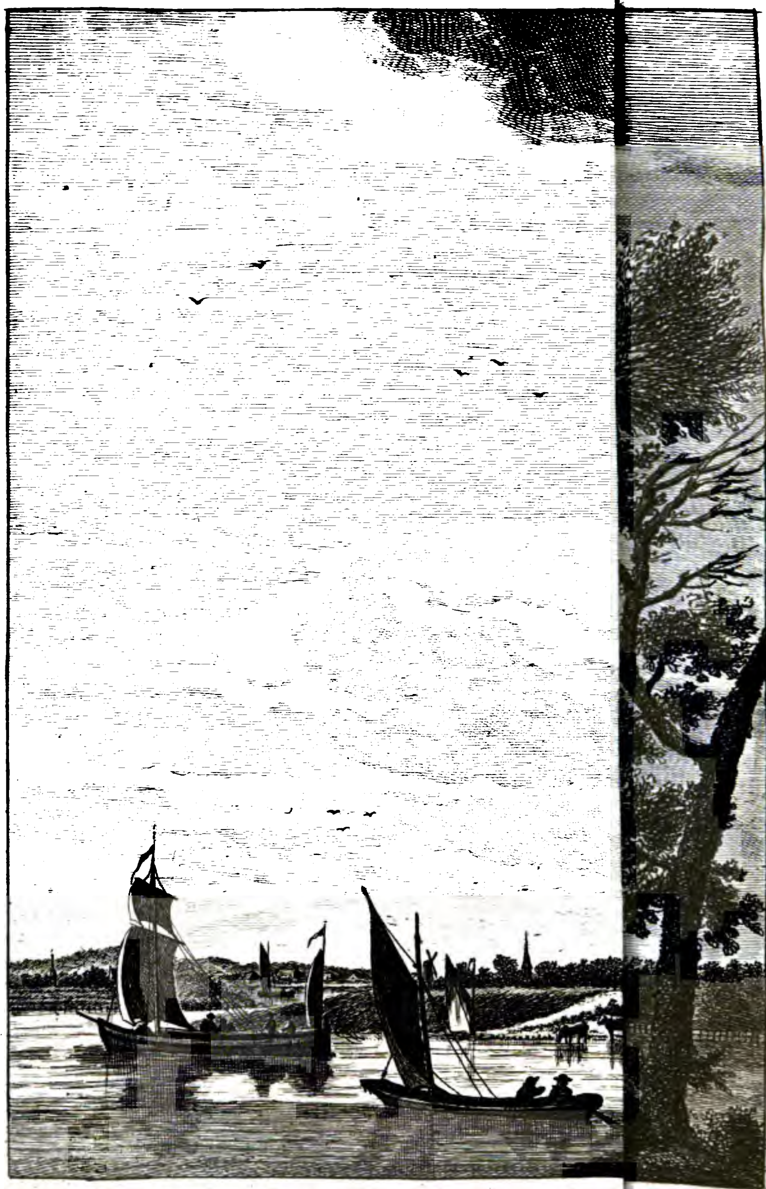
Aan de oostelykste grenzen der *Over-Betuwe* ligt de SCHENKESCHANS: hoewel dezelve, ten aanzien der *borgerlyke regering*, niet aan het Rechtsgebied van dit Ampt, maar van 't *Hof* van *Gelderland* onderhorig is. Zy was weleer eene aanzienlyke sterkte; die byna onverwinbaar gerekend werd; te meer, dewyl zy lag, op een soort van Eiland, of liever een Schier-Eiland, dat 's GRAVENWAARD genoemd was. Zy is begonnen gesticht te worden, door den vermaarden Gelderschen Veldoversten, *Maarten Schenk van Nidek*, in den jare 1586: en naderhand merkelyk vergroot. Zy werd, in den aanvang de BRIL, en ook het VOSSEN-HOL genoemd: dan heeft, daarna ter eere haars Stichters, den naam van *Schenkeschans* aangenomen. Zy heeft in den *Spaanschen oorlog*, menigmaal belegeringen ondergaan. Ook is zy, in den jare 1672, door de *Franschen*, zonder slach of stoot weggenomen, en, in 1673 weder door dezelve verlaten. Boven deze Schans, was de plaats, waar eertyds de *Waal*, zich van den *Rhyn* afzonderde; dus, die sterkte toen door die beide armen der rivier, ter rechter- en ter slinkerzyde, gedekt werd; zynde niet dan eene nauwe landengte, door welke men uit de

Be-

Betuwe, tot dezelve kon naderen; welke land engte mede van goede Vestingwerken wel voorzien was; zynde aan het hoofd ook met sterke kribbingen, tegen de kracht van het Rhynwater beveiligt. Dan, daarna heeft de *Rhyn* deze landengte doorgebroken, en de Schans zelve, van de *Betuwe*, afgescheiden; terwyl het oude bedde der *Waal*, die ter slinker zyde liep, sedert dien tyd, genoegzaam van al zyn water geheel ontbloot is: dus men, van de Kleefsche zyde, nu de Schans byna droogsvoets kan naderen. Daardoor is de Vesting, aan die zyde, van haare sterkte berooft geworden en onbekwaam geoordeeld, tot het einde, waartoe zy was aangelegt; om naamlyk, de *Betuwe* en geheel *Gelderland* te dekken. Daar beneven, zyn de meeste Vestingwerken, door het water, van tyd tot tyd, vernield en weggespoeld. Thans is deze Schans, die, eertyds, behalven de *barakken* der Soldaten, omtrent 800 *borger huizen*, in zich begreep, (en dus naar eene kleine Stad geleek) zeer vervallen: en vervald dagelyks meer. Noch eenige Huizen zyn echter overgebleven en de Inwooneren, die de meeste *Gereformeerden* zyn, hebben eene eige Kerk en Predikant. 'Er woonen binnen die plaats eenige *Tolbedienden* der Admiraliteit, zo op de *Maas*, als van *Amsterdam*; die de lading der afvarende Schepen onderzoeken, ten einde de Schippers, ingevolge de opgave van de waarde der goederen, 's Lands inkomende rechten, 't zy, te *Nymegen*, 't zy, te *Arnhem*, te doen betalen. Ter zelver oorzake, ligt aldaar ook eene kleine *Krygsbezettinge*; welke, die Tolbedienden, ingevalle van moeilykheden, verplicht is de behulpzame hand te bieden.

Naby de *Schenkenschans* ligt 't dorp Lobith, niet verre van de Oude *Kil* des *Rhyns*; die wel eer nadat de *Waal* boven de *Schenkenschans*, zich daarvan afgescheiden had, hier langs zynen loop naar *Arnhem* plegt te bevorderen; doch, welke *Kil*, sedert de doorgraving van 't *Pandersch Kanaal*, genoegzaam geheel, (immers by laag water) droog geloopen was. Dit dorp behoord thans, aan den Koning van *Pruissen*, als Hertog van *Kleve*: doch daarover is tusschen de *Geldersche* en *Kleefsche* regeeringen, meer dan eenmaal verschil geweest.

Dicht daarby, ziet men noch eenige overblyfzelen van 't zoogenoemde Tolhuis: het welk een oud en deftig *Slot* was, behorende den *Hertogen* van *Gelderland*; die op het zelve veeltyds hun verblyf hielden. Aldaar, werden toen de *tollen* der af- en opvarende Schepen ontfangen; gelyk de naam zelve genoegzaam uitwyst. Dit *Tolhuis* is in de Nederlandsche geschiedenissen vermaard geworden, sedert den jare 1672; toen

GE

toen 't *Fransche Leger*, niet tegenstaande dit Slot noch in wezen en met eene goede krygsbezettinge voorzien was, aldaar den *Rhyn* overtoog; die doorwaadbaar was, aan veele plaatzen; en daardoor de *Betuwe* indrong. Ter dezer gelegenheid, werd het *Tolhuis* door de *Franschen* terstond vermeesterd, in brand gestoken en geheel vernield.

Dit geval is des te aanmerkelyker: dewyl het aanleiding heeft gegeven, tot het graven van het PANDERSCHE GAT, in den aanvang dezer euwe: want, vermits de ervarenheid had doen zien, hoe gemakkelyk men, inzonderheid, in drooge zomers, den *Rhyn* daar ter plaatze konde overtrekken, heeft men ter meerder beveiling dezer Provincie, in tyden van oorlog, omtrent twe uuren gaans beneden *Schenkeschans*, deze *nieuwe doorvaart*, uit de *Waal* naar den *Rhyn*, gemaakt; door welke *vaart*, dewylze recht uitloopt, veel meer waters aan den *Rhyn* word medegedeeld, dan wel eer door die oude *Kil*, die by de *Schenkeschans*, van de *Waal*, zich plagt af te scheiden. Men heeft, ondertusschen, van achter bemerkt, dat deze nieuwe *doorgravinge*, in een ander opzicht, het gevaar der doorbraken der dyken merkelyk vergroot: dewyl, door dezelve te veel water, uit de *Waal* naar den *Rhyn* en *Lek*, gevoerd word: des te meer, dewyl dit *Kanaal*, 't welk in den beginnen niet meer dan 12 Roeden wyd, en 7 voeten diep was, in een tyd van 25 jaren, de wydte van 36 Roeden en de diepte van 23 voeten, (naar den gewoonlyken pyl) bekomen heeft: en, zo de wydte als diepte noch jaarlyks toeneemt. Daarom, is men reeds voorlang bedacht geweest, om dit *Pandersche gat* te vernauwen: 't welk echter, dus verre, niet is uitgevoerd.

Wy konnen van de *Over-Betuwe* niet afscheiden; zonder iets te melden, van de TREKVAART, tusschen *Nymegen* en *Arnhem*. Deze *Trekvaart* is alleen binnendyks: en heeft geen gemeenschap met de rivieren, den *Rhyn* en *Waal*. Zy begint te *Lent*, tegen over *Nymegen*: en gaat, dwars door de *Over-Betuwe*, langs *Elst*, daar zy de *Lingen* doorsnyd, tot aan *Elden*, tegen over *Arnhem*. Zy is gegraven, in den jare 1608, op kosten der twe gemelde Steden: en was ingericht, om de gemeenschap, tusschen die beiden, ook in wintertyd, wanneer de landwegen in de *Over-Betuwe* onbruikbaar zyn, altyd te konnen open houden. Daarom, was dit *Kanaal*, in den beginne 32 voeten breed, en 10 voeten diep: en was, ter wederzyde, met een dyk besloten, die de hoogte van 8 voeten had. Dit Kanaal is wel noch in wezen: maar door verzuim van onderhoud, is het aan sommige plaatzen geheel verland, en onbekwaam geworden voor de Scheep-

vaart,

vaart. Men heeft derhalven, den *weg*, die ter flinkerzyde dezer Trekvaart loopt, voor eenige jaren, met zand opgehoopt: waardoor dezelve, des winters, zo wel, dan des zomers, kan gebruikt worden: en ryd nu alle dagen een *Postwagen* tusschen *Nymegen* en *Arnhem*, heen en weêr, tot groot gemak der reizigers.

De NEDER-BETUWE ligt westwaard, van de *Over-Betuwe*. Daarvan is, in onzen tyd, Amptman, de Heer JOHAN WALRAAD *Graaf* van WELDEREN, *Voogd* en *Stadhouder* der Leenen van den Lande van *Valkenburg*, *Minister plenipotentiaris* van den Staat, aan het Hof van Groot Brittanje enz. enz. enz.

Zy begrypt in zich, XVII DORPEN: waaronder X KERSPELEN en VII HEERLYKHEDEN zyn.

De KERSPELEN zyn de volgende:

HEUSDEN aan den *Rhyn* gelegen, tegen over *Wageningen*; en ook OP-HEUSDEN (zoveel gezegt, als *Opper-* of *Over-Heusden*,) toe genoemt, ter onderscheiding, van de Stad *Heusden*; die ten aanzien van den loop der rivieren, lager afligt.

Hierna volgt KESTEREN; meer westwaard: in welk dorp de gewoonlyke *vergaderingen* der *Ampts Jonkers* gehouden worden, in een byzonder daartoe geschikt *Ampts-Huis*.

INGEN is een der volkrykste en fraaiste dorpen dezes Ampts: en daarby, staat eene *Kommanderie* der *Ridder order* van *St. Jan*, anders de *Malthezer Ridder order* genoemd; behoorende, aan de Stad *Utrecht*.

RYSWYK * ligt, recht tegen over de Stad *Wyk by Duurstede*. Een vierde deel uur gaans, buiten dit dorp, staat 't Kasteel BRAKEL, het *Stamhuis* van het Gelderſch Adelyke geslachte van *Brakel*; het welk naar het zelve, den titel van *Brakel tot den*

* Ten einde, in het drietal der dorpen in *Nederland*, die alle den naam van RYSWYK dragen, zich niet te vergissen, herinneren we den Lezer: dit RYSWYK, in de *Neder-Betuwe*, te moeten onderscheiden, van een ander dorp dezes naams, by *'s Hage*: en een ander, in den *Lande* van *Altena*.

den Brakel voerd: welk Kasteel, daar het zeer vervallen was, voor eenige jaren, uit den grond van nieuws opgebouwd is. De jegenwoordige Bezitter is, de Heer *Floris Adriaan*, Baron van *Brakel*. In de Kerk te *Ryswyk*, ziet men ook, de prachtige *Graftombe* der Heeren en Vrouwen van dit geslachte. Midden in het dorp, tusschen de Kerk en den dyk staat een ander *Heere Huis*; 't welk de HOEKENBURG, en wat verder van de Kerk, aan den dyk, een derde het welk, de ENDENBURG genoemd word.

Hier na volgt RAVENSWAY: en dicht daarby het *Huis* VREDESTEIN; omringt, van een fraajen tuin en twe Sterre-bosschen: behoorende, aan het even gemeld Adelyk geslacht van *Brakel*; 't welk aldaar gewoonlyk zyn Zomer-verblyf houd.

De AVEZAATHEN zyn twe dorpen, die Kerkelyk met elkander gekombineerd zyn: waarvan 't een naar de *Hoofdkerk*, KERK-AVEZAATH, en het ander, naar eene daarin staande *Kapel*, KAPEL-AVEZAATH, genoemd word. By het eerstgenoemde dorp, staat het *Huis* TEISTERBANT; het welk nu geen groot aanzien heeft: maar, gezegt word, het *Stamhuis* geweest te zyn der oude *Graven* van *Teisterbant*.

Alle deze gemelde *Kerspel-dorpen* liggen, benoorden den *Lingestroom*.

Ten Zuiden dezer rivier, en aan den *Waaldyk*, zyn HIEN en DOODENWAARD; (*Doojwaard*;) die naby elkander liggen, en in 't Kerkelyke saam gekombineerd zyn. Daar by staat, op den *Waaldyk*, het Huis de KNOR; behoorende aan den Heer Baron *Vyg*; die daar des Zomers zyn verblyf heeft: als mede het Huis APPELENBURG.

Niet verre van daar, ligt het dorp OCHTEN.

Behalven de gemelde, ziet men in de *Neder-Betuwe*, ook eenige HEERLYKHEDEN.

LYNDEN is eene *Hooge Heerlykheid*, welke een afzonderlyk gerecht heeft. Van deze Heerlykheid ontleend het Geldersch Adelyk geslacht van LYNDEN zyn' naam: dan, dezelve word thans bezeten by den Heer *Willem Otto Fredrik*, *Grave* van *Wickrad*, (in *Gulikerland*) door deszelfs eerste huwelyk, met eene Gravinne van *Byland*, dochter van wylen den Grave *Albert Otto Roeleman Fredrik* van *Byland*. Het dorp is groot en aanzienlyk: en deszelfs Kerk heeft een' hoogen toren. By het zelve, ligt het Huis KARMERSTEIN, behoorende aan den Heer *Pagniet*. De *Heerlykheden*, LEEDE of TER LEEDE, (*Ter Lee*,) en den OUDE WAARD, zyn met de *Lynden* altyd verknocht geweest. Deze zyn geene dorpen, maar Buurtschappen; welker Gereformeerde Ingezetenen, tot de Gemeente

van

van *Kesteren*, behooren. Naby *Kesteren* ziet men, buitendyks, noch de overblyfzelen van het vervallen Slot, Ter Leede; het welk, in voorige tyden, zeer sterk, en in de oude Geldersche geschiedenissen, vermaard geweest is.

Ommeren en Maurik, zyn beiden *dagelykse Heerlykheden* *: waar van de eerste behoord, aan den Heer Raad en Rekenmeester, Mr. *Jakob Nikl. van den Steen*; die ook Heer van *Wasestein* is: en de twede aan den Heer *Mom*. Dit *Maurik* word van veelen gehouden, voor het oude *Mannaritium*; waarvan in de *Reisbeschryving* van *Antoninus*, word gewag gemaakt.

Eck is mede eene *dagelyksche Heerlykheid*; behoorende, aan den Baron *Arnold Derk Hendrik* van *Nieuwkerken*, genaamd *Nyvenheim*. En met deze is verknocht, als eene byzondere *Heerlykheid*, de Buurtschap Wiel; nader by den Rhyn: alwaar een voornaam *Veir* is, het *Wielsche Veir*, genoemt. Daarby staat het Huis te Wiel, het welk voor eenige jaren, zeer treflyk opgehaald en verbeterd is. Op het zelve, houd de Heer van *Eck* en *Wiel* gewoonlyk zyn verblyf.

Yzendoorn en Echteld zyn twe, de eerste eene *Hooge-* en de andere, eene *dagelyksche Heerlykheid*. Zy behoorden beiden, aan het Geldersch Adelyk geslacht van *Wybe*: 't welk, ten aanzien van het manlyk oir, is uitgestorven: dan twe dochters van den laatst overledenen Heer Baron van *Wybe*, Heer van *Yzendoorn* en *Echteld*, gehuwd, aan de twe Heeren Broederen, *Baronnen* van *Wassenaar*, hebben daardoor die beiden Heerlykheden, tot dit Hollands Adelyk geslachte overgebracht: wordende *Yzendoorn* nu bezeten, by den Heer *Frederik Hendrik* Baron van *Wassenaar Katwyk*: en Echteld, by den Heer *Vice-Admiraal*, *Willem* Baron van *Wassenaar*. Het Heere Huis te *Yzendoorn*, dat op eene waard buitendyks stond, is geheel vervallen; zynde niet meer dan eenige overblyfzelen daarvan te zien: dan 't Huis te Echteld is noch in wezen, en in een goeden staat. By het dorp *Echteld* ligt, de Buurtschap Meel; (eigenlyk *Medel*,) die wel een *Kapel* heeft, maar die nooit gebruikt word, tot den Godsdienst: terwyl, de Gereformeerde Ingezetenen dezer Buurtschap Kerkelyk tot de Gemeente van *Echteld* behooren.

Het

* In *Gelderland*, noemt men eene *dagelyksche* Heerlykheid, 't zelve, dat in *Holland*, *Zeeland* en *Utrecht*, eene *Ambachts-Heerlykheid* genoemd word.

Het dorp Zoelen, ligt een klein uur gaans noordwestwaard van *Thiel*, aan de overzyde der *Lingen*; waarover aldaar een *brug* geslagen is. Dit dorp heeft, als een *Heerlykheid*, aan het oud Adelyk geslacht van *Piek* behoord: dan; is in den jare 1770 gekocht, door den Grave *Willem* van *Byland*, die nu des Zomers aldaar zyn verblyf heeft op het Huis te *Zoelen*; een zeer groot en fraai Kasteel, ten westen van het dorp gelegen. In de *Kerk*, die een' hoogen en fraajen toren heeft, en van een' *orgel* voorzien is, vind men de *Graftombe* van dit Adelyk geslacht van *Piek*.

Het *vyfde Amt* des Kwartiers van *Nymegen*, word de THIELER — en BOMMELERWAARD genoemt: en bestaat dus uit twe byzondere landschappen, die door de rivier de *Waal*, van elkander afgescheiden zyn.

De Thieler waard is de grootste dier beiden; strekkende zich, van de Stad *Thiel*, westwaard tot naby *Gorinchem*: en is besloten, tusschen *de Waal en de Lingen*. De Bommeler waard, is als een Eiland, van rondom besloten, door de rivieren de *Waal* en *Maas*; die by de Schans *S. Andries*, door een Kanaal met elkander gemeenschap hebben, en daarna, beneden dit Eiland, by de Schans *Loevestein*, haare wateren andermaal met elkander doen samenvloejen. De naby gelegenheid der Stad *Thiel* heeft, aan den *eerst genoemden* — den naam van Thieler — of Thielschen waard, gegeven; daar zy, anderszins, tot deze Stad geene de minste betrekking heeft; maar wel tot de Stad *Bommel*; dewyl zo de *Thieler* — als de *Bommeler waard*, met alle haare onderhoorige dorpen, niet alleen ten aanzien der *krimineele* maar ook der *judicieele Rechtspleging*, aan gemelde Stad verknocht is. Al het *Krimineele*, in die beiden Ampten voorvallende, betreft onmiddelyk de Stads Schepenen van *Bommel*; die over de voorkomende zaken vonnissen, na voorgedaanen eisch, van den Heer *Amptman*; die niet

alleen Amptman is; des *Thieler-* en *Bommeler-waards*, maar ook der Stad *Bommel*, en aldaar een *Schout* onder zich heeft: gelyk, in elk der genoemde *Waardens*, eenen byzonderen *Richter*; die de dagelyks voorkomende zaken afdoen. De jegenwoordige Amptman is de Heer JAN WALRAVEN, *Baron de* COCQ VAN HAAFTEN, Heer van *Op-Hemert* enz. enz. enz. Ten aanzien van het *judicieel* Recht, zyn de *Dorpen* van dit Amt (welke, genoegzaam alle, *Heerlykheden* zyn) verdeeld in IV HOOGE RECHTBANKEN: twe in den THIELER-WAARD: naamlyk, die van TUIL en DEIL: en, twe in den BOMMELER-WAARD; welke zyn, de *Rechtbanken* van DRIEL en ZUILICHEM. Elk dezer Rechtbanken bestaat, uit een *Rechter*, twaalf *Schepenen*, en eenen *Sekretaris*: en dezen houden hunne vergadering gemeenlyk, te *Bommel*: gelyk ook, gemeenlyk, verscheidene Heeren, te *Bommel* woonende, nevens anderen van den buitenpost, als *Schepen*, die Rechtbanken bekleden.

In den THIELER-WAARD, zyn aan de BANK van TUIL onderhevig, X DORPEN; die alle in het Zuidelyk deel dezes *Waards* liggen, en de meesten, aan de *Waal*-stroom: naamlyk:

TUIL; recht tegen over *Bommel*; alwaar eertyds een oud Slot stond, 'T HUIS TE TUIL genoemd; het Stamhuis van het Oud Adelyk Geslacht, 't welk daarvan den naam ontfangen heeft. Thans, behoord deze Heerlykheid, aan den Heer Mr. *P. Boelaard*; die aldaar een nieuw *Heere Huis* heeft doen stichten.

Naast daar by, ligt het Dorp, welks naam eigenlyk is; HIEAM; doch die doorgaans, in de wandeling, als ook, in de Landkaarten, WAARDENBURG, word uitgedrukt; naar het daar by gelegen *Slot* WAARDENBURG, dicht by den Waaldyk, tusschen *Hiern* en *Neder-ynen*. Dit Slot is zeer oud: en plagt van eene groote uitgestrektheid te wezen: daar; naar 't verhaal van *Eman*; van *Meteren* (*Nederl. Histor.* V *Boek*, *bladz.* 74) is het, in den jare 1574, door Graaf *Lodewyk* van *Nassau*, broeder van Prins *Willem* I van *Oranje*, ver-

 brand;

brand; dewyl de *Vrouwe* van *Waardenburg*, (een Basterddochter van den laatsten Hertog *Karel* van Gelder,) Spaansch-gezind zynde, 300 Spaansche Soldaten ingenomen had. Het zal daarna weder opgebouwd zyn: want, noch een groot gedeelte daarvan, waarin verscheidene Vertrekken zyn, is noch heden staande gebleven; wordende bewoond, door den Rentmeester dezer Heerlykheid: Onder de Landlieden, hieromstreeks, word dit *Slot* dikwyls genoemd, ten aanzien van den zogenoemden Toverdocter, *Faustius*; die aldaar veelerly toveryen zoude hebben uitgevoerd, en, eindelyk, door een boozen geest, ongelukkig om 't leven gebracht zyn. Deze Heerlykheid is, benevens de naast daarby gelegen Heerlykheid, NEDER-YNEN, uit het Adelyk Geslacht van *Gent*, door Huwelyk, aan het Adelyk Friesch Geslacht van *Aylva*, gekomen; wordende thans beiden bezeten, by zyn Excell. den Heer *Hobbe Baron* van *Aylva*, Generaal der Infanterie, en Gouverneur van *Maastricht*. Dees Heer, heeft te *Neder-ynen*, een Kasteel, KLINGELENBURG, genoemt. De *Gemeenten* dier beiden Heerlykheden zyn Kerkelyk met elkander gekombineerd.

OP-YNEN, dus genoemd ter onderscheiding, van *Neder-ynen*: en, EST, zyn twe Dorpen en Heerlykheden; waar van de eerste aan de *Waal*, en, de andere binnenslands ligt: welke thans beiden behoren aan den Heer *Godefr. Cox*. Te *Est* is een fraai HEERE-HUIS: 't welk onlangs zeer vernieuwd is; staande op den grond van een oud Kasteel; 't welk het *Stamhuis* was van het *Geslacht* van *Est*; daarom, des te meer aanmerkelyk: dewyl de Geleerde *Gulielmus Estius*, Proost der *S. Pieters Kerk*, te *Douay* in *Vlaanderen*, uit dit Geslacht oorspronglyk was.

HEESSELT is een Heerlykheid des Grave *Frans Steven Karel* van *Randwyk*, Lieutenant-Generaal en Landkommandeur der Duitsche Ridderorder.

VARIK, (van ouds *Vanderik*) is een Dorp en Heerlykheid, oorspronglyk uit het Adelyk Vlaams Geslacht van *Steenhuizen*, en thans behorende aan den Heer Mr. *Lamb. Doesburg*; die aldaar des zomers blyft.

HEMERT, eigenlyk, OP-HEMERT, ter onderscheiding van NEDER-HEMERT, in den *Bommeler waard*, is een fraai Dorp en Heerlykheid, behorende aan den Heer *Jan Walraven Baron Cocq* van *Haaften*, Amptman van *Bommel*, en den *Thieler- en Bommeler waard*, en Dykgraaf van den *Thieler waard*. Aldaar staat een deftig HEERE-HUIS, waarop gemelde Heer, des Zomers, zich onthoud.

Tusschen *Op-Hemert* en *Thiel* ligt de Heerlykheid SEN-

NEWYNE : zynde geen Kerkdorp, maar een *Buurtschap*; waarby wel eer een Adelyk *Nonnen-klooster* plagt te staan; dat ook genoemt was, het *Klooster Sennewyne*. Deze Heerlykheid behoord aan den Heer *Reinier*, *Baron* van *Haaften*, Broeder des Heere van *Op-Hemert*.

Westwaard van *Tuil*, liggen noch drie Heerlykheden langs de *Waal*, die mede aan het *Hoog-gericht* van *Tuil* onderhorig zyn.

'T eerst is HAAFTEN : eene Heerlykheid; weleer voorzien van een OUD SLOT, waarvan thans weinige overblyfzelen te zien zyn; het gewezen *Stam-Huis* van het oud Adelyk Gelders Geslacht van *Haaften*. Deze Heerlykheid behoord thans, aan den Heer *C. Dutry*; die aldaar een fraai *Huis* bezit.

HELLOUW is geen Dorp, maar een *Buurtschap* en Heerlykheid, behorende aan den Heer *Verploegh*.

HARWYNEN is een Dorp en Heerlykheid; welks Heer is *Adr. Bierman*. Daar by ligt 't Kasteel WAJESTEIN; behorende aan den Heer Mr. *Jak. Nikl.* van den *Steen*, Heer van *Ommeren*.

De Westelykste der Dorpen en Heerlykheden in den *Thieler waard* gelegen, zyn, VUUREN en DALEM; die, echter, als vrye Heerlykheden, eene Gerechtsbank op zich zelve, hebben. Beiden behoren zy aan het Graaflyk Huis van *Byland* : zynde, door wylen den Graaf *Albert Otto Rocleman Frederik* van *Byland*, in den jare 1734, aangekocht, van de Staaten des Kwartiers van *Nymegen*. Het oud *Slot* of *Heere-Huis* te *Vuuren* is niet groot en zeer vervallen.

De *Dorpen*, aan de GERECHTSBANK van DEIL onderhorig, zyn VIII in getal, en liggen de meesten aan de *Lingen*.

DEIL zelve, naar welk deze Rechtbank genoemt word, is een tamelyk groot Dorp, en Heerlykheid; behorende aan Jonkheer *Gerard Maximiliaan Taats* van *Amerongen*. Op den grond dezer Heerlykheid, staan twe oude Adelyke Huizen, BULKENSTEIN en PALMENSTEIN. Het eerste heeft langen tyd behoord aan het Geslacht van *Geel* van *Spanbroek* : dan, is voor eenige jaren, verkocht; aan den Heer van *Everdingen*.

ENSPYK ligt naast daarby, ten Westen : en behoord, als eene Heerlykheid, aan den Heer *Kleinhof*. Aldaar is ook een *oud Slot*, waarop de voorige Heeren van *Enspyk* woonden; 't welk door den jegenwoordigen Heer merkelyk vernieuwd en verbeterd is.

RUMPT, tegen over *Beest* gelegen, is een *Heerlykheid*; waarvan de jegenwoordige bezitster is, Vrouwe Baronesse

Zweerts

Zweerds de Landas, Douariere van *Munkhausen*. Het Slot, het *Huis* te *Rumpt* genoemd, is oud en zeer vervallen.

Gellekum is het Westelykste der Dorpen dezes Ampts, aan den *Lingenstroom*: in eene Heerlykheid, behorende aan den Heer *H G. Baron van Tengnagel*. Aldaar staat ook een fraai en deftig Slot; dat door den Heer bewoond word.

Geldermalsem, zo veel gezegt, als *Gelders-Malsem*, ter onderscheiding van *Buur-* of *Buurens Malsem*, dat, daar tegen over, in het Graafschap *Buuren* ligt, is een vermakelyk dorp, alwaar een voornaam *Veir* is, over de *Lingen*; het welk de gemeene overtocht is van alle, die tusschen *'s Bosch* en *Utrecht* heen en weer reizen. Dit Dorp behoord, als eene Heerlykheid, aan het oud Adelyk Zeeuwsch Geslacht van *Borselen*. Het *Heere-Huis*, 't welk niet verre van de *Lingen*, buiten het Dorp, staat, is deftig, en omringt met fraaje *Plantagien* en *Wandeldreven*. Op het Choor der Kerk van dit Dorp, is een fraaje *Graftombe* der gemelde Familie.

Zuidwaard van *Geldermalsem*, niet meer dan een klein uur gaans van daar, aan den gemeenen ryweg naar *Bommel*, is het Dorp Meteren; een Heerlykheid van den Heer A. N. Baron *Aarssen-Beieren*, Heer der Landen van *Vosbol*. Deszelfs *Kasteel*, staande aan 't einde der zogenoemde *Meterssche straat*, (die zeer bekend is) is een zeer fraai Gebouw, noch onlangs, in de jaren 1768 en 1769, uit den grond nieuwelings opgetimmerd.

Van daar Oostwaard ligt het Dorp Wadenoyen, aan de *Lingen*, over welke, aldaar een *Brugge* is. De Heer *Barthold Baron* van *Haaften*, Oud-Amptman van Bommel en van den *Thieler* en *Bommeler waard*, de Vader der Heeren van *Op-Hemert* en van *Sennewyne*, is thans Bezitter dezer Heerlykheid: en, deszelfs *Kasteel* is een deftig gebouw. Aan die zelve Rivier de *Lingen*, tusschen *Wadenoijen* en *Zoelen*, staat het Huis Tydingswaard; behorende aan den Heer *Quarles*.

Drumpt is een klein Dorp, naby *Thiel*: en, het eenige in den geheelen *Thieler waard*, het welk geen Heerlykheid is *.

De

* Van dezen Thieler-waard, is, in den jare 1759, eene gemeeten Kaard, op twe groote *bladen*, voor 't licht gebracht, door *W. A. Bachiene*, Predikant en Professor, in de Sterre- en Aardrykkunde te *Maastricht*, die thans te bekomen is, by den Boekverkoper *Baalde*, te *Amsterdam*.

De BOMMELER WAARD, welke uitmaakt, het twede deel van dit *Ampt*, vervat in zich, de twe andere zo eeven genoemde *Hooge Gerechtsbanken*; die, de eene, de *Bank* van ZUILICHEM, en de andere van DRIEL, genoemd word.

Tot de *Bank* van ZUILICHEM behoren VII *Kerkdorpen*.

Eerst, ZUILICHEM; 't welk zynen naam, aan deze Bank medegedeeld: eene Heerlykheid, waarvan voorheen de eigenaar geweest is, die *Konstantyn Huigens*; welke, in hoedanigheid als Sekretaris, gediend heeft, drie Prinsen van *Oranje*, en die te gelyk, een geestig Dichter was. Het *Kasteel*, het Huis te *Zuilichem* genoemd, is een oud en deftig Gebouw; doch 't welk, daar het, eertyds, een eindwegs daarvan verwyderd en van rondom met eene gracht omgeven was, nu, tegen- en genoegzaam in den *Waaldyk* staat; door het geduurig in leggen van den *Dyk*, die, by hoog water, aan de buiten zyde, van jaar tot jaar, langs hoe meer was afgeslagen. Deze Heerlykheid behoord thans aan den Heer *Job. Boelaard*.

NIEWAAL, in het Kerkelyke, met *Zuilichem* verknocht, is eene byzondere *Heerlykheid*; welker Heer is, Mr. *Wernerus Kurtcius*.

BRAKEL is een Dorp en Heerlykheid, waarvan men meend, 't Geldersch Adelyk Geslacht van *Brakel* zyn naam ontleend te hebben. Van deze Heerlykheid is de Heer *Wilb. Wilhelmius* afgetreden Predikant te *Middelburg*, in den jare 1768, door aankoop, de Bezitter geworden. By 't zelve staat een oud Slot, 't *Huis* te *Brakel* * genoemd.

AALST is een Dorp en Heerlykheid aan de *Maas*: ook met een *Heere-Huis* vercierd.

Omtrent, te midden van den *Bommeler waard* liggen, BRUCHEM, (*Brukem*) en KERKWYK: twe Dorpen, welker Gereformeerde Gemeenten saam gekombineerd zyn: doch, andersins, twe afzonderlyke Heerlykheden.

Naast by *Kerkwyk*, ziet men, DELWYNEN; eene Buurtschap en Heerlykheid; van welke, een tak van het Gelders Ade-

* Dit HUIS te BRAKEL moet niet verward worden, met het Huis, den BRAKEL, by *Ryswyk*; het welk hier voor, in de Beschryving der *Neder-Betuwe*, voorgekomen is.

Adelyk Geslacht, Cocq, toegenoemd word, Cocq van Delwynen.

Gameren, een half uur gaans ten Westen van Bommel, is een Heerlykheid, welke behoord aan den Heer Joh. Noviomagus, Graaf van Randewyk.

Tot de Bank van Driel, behoren niet meer, dan III Dorpen.

Driel * zelve is het grootste Dorp van 't gansch Eiland Bommeler waard: en, onder het zelve worden mede gerekend, twee Buurtschappen; waarvan de ééne, aan den Maasdyk, Heusden-Driel; en, de andere, binnenlands, Veld-Driel, genoemd word: van waar men meend, dat dit Dorp, den naam van Driel, zo veel gezegd, als Drie-el of Drieërly El, ontfangen hebbe. In de laatstgenoemde Buurtschap, staat noch een Kapel; doch in welke geen Godsdienst gehouden word. Dit Dorp was eertyds zeer welvarende: en, hadden de ingezeten, een goed bestaan, van het vlechten der Sebeenen; van welke de vrouwen hoeden worden gemaakt: dan, dit handwerk is daarna zeer verminderd. Het Dorp is omringt, van veele oude Adelyke Sloten; die door den tyd vervallen zyn. Het Bouwland, rondom Driel, word gezegt, de beste soort van graauwe erweten voort te brengen; die, onder den naam van Driel-sche erweten, in menigte, naar Utrecht en Holland, verzonden worden.

Rossum of Rossem, is het uiterste Dorp des Eilands, ten Oosten. Het is vermaard, door den Gelderschen Veldoversten, Maarten van Rossum; die de Heer van dit Dorp was: en, vermoedelyk, aldaar geboren. Ook is deszelfs Lyk in de Kerk aldaar begraven; alhoewel men het Graf zelve niet meer kan ontdekken. Voorheen moet dit Graf des te beter bekend geweest zyn: want, Ar van Slichtenhorst verhaald: (in zyne Geld. Historie, bladz. 488) dat eenige jaren na deszelfs dood, een Spaansch Soldaat dit Graf geopend hebbende, in de kist, ter wederzyde van het Lyk, twe busch — dat is, musquet-kogels gevonden hadde; als of hy, (voegt de Schryver daar by) dit oorlogstuig, noch na zyn dood, meende te gebruiken. Deze Heerlykheid word thans bezeten, by den Heer Graaf Frans Steven van Randwyk; die

* Dit Dorp Driel, heeft men te onderscheiden, van een ander Dorp, van dien zelven naam, in het Ampt de Over-Betuwe, tegen over Arnhem gelegen.

die ook Heer is, van *Hasselt*, dat daar tegen over ligt, in den *Thieler-waard*.

HURWENE is een klein Dorp, aan den *Waaldyk*, een uur gaans, ten oosten van *Bommel*: eene Heerlykheid, welke behoord, aan den Heer N. van *Hoitema*, *Ontfanger* der verpondingen van het *Bommelsch Kemptoir*.

De Buurtschap OENSEL, na by Bommel gelegen, behoord tot het Schependom der gezegde Stad.

Behalven, de gemelde *Dorpen* der twe *Gerechtsbanken*, liggen, in den *Bommeler-waard*, vyf HOOGE HEERLYKHEDEN; en wel alle naast elkander, aan de rivier de *Maas*; die elk hunne byzondere *Gerechtsbank* hebben. Deze zyn de volgende;

HEEL, eigenlyk HEDEL, westwaard van *Driel*, en tegen over de schans *Krevekoeur*, is een tamelyk groot Dorp. Het behoorde eertyds, als een Leen van *Gelderland*, den *Graaf* van *'s Heerenberg*: en, in den jare 1699, te te koop geveild wordende, hebben de Staaten dezer Provincie het zelve genaast: en staat dus, onder de bestiering der Heeren *Raaden* en *Rekenmeesteren* der Provincie; die aldaar eenen *Drossaart* aanstellen. Aan deze Hooge Heerlykheid, is, behalven het *Halsrecht*, ook verknocht het recht van *Tol* in te vorderen, van de verbyvaarende Schepen, die verplicht zyn, aldaar aanteleggen. Het SLOT te *Hedel* is zeer oud, en, naar de voorige vestingbouw met ronde torens versterkt. Ook, is by dit Dorp, een zeer bekend *Veir* over de *Maas*, tot gemak van alle, die naar *'s Bosch* willen: gelyk men ook, in den wintertyd, wen de wegen onbruikbaar zyn, met *Schuiten*, van daar, over de rivier den *Diest*, derwaard gewoon is te vaaren.

WEL en AMERZODE, (doorgaans, AMELROY, genoemt,) zyn twe *Hooge* en *Vrye Heerlykheden*; beide behoorende, aan den Heer *Theodoor Johan* van *Vilsteren*, woonende te *Yperen*; die, alhoewel van de *Roomsche Religie*, aldaar 't recht van aanstelling heeft, van den Predikant dier beiden Gemeenten, die saam gekombineerd zyn. Te WEL, staat een oud *Slot*, dat weinig aanzien heeft: dan, het SLOT, te AMERZODE, is des te deftiger en prachtiger.

HEMERT, eigenlyk, NEDER-HEMERT, ter onderscheiding van *Op-Hemert*, 't welk wy, hier voor, in den *Thieler-waard* hebben aangetroffen, is een *tweledig Dorp*, door de *Maas* van elkander gescheiden. Aan de overzyde der *Maas*, naby de Stad *Heusden*, en dus buiten den *Bommeler-waard*, staat de *Hoofdkerk*, op een *Eiland*, door een arm der gemelde rivier gevormd. En, aan de andere zyde, binnen

aan den *Bommeler-waard*, ſtaat een *Kapel*. By deze *Kapel*, zyn de meeſte *Huizen* van dit Dorp. De Predikant, die op het eiland woond, moet t' elken Zondag ook in deze *Kapel* prediken. Op het Eiland van *Nur-Hemert*, na by de Kerk, was wel eer een SCHANS; die door eene kleine bezetting, uit de Stad *Heusden* derwaard geſchikt bewaard werd: dan, in den jare 1768, zyn die *Veſtingwerken* geſlecht: dus, het *Kaſteel*, dat eertyds binnen deze ſchans ſtond, nu vlak en oopen ligt: en, omringt word, met een tuin en boomgewas. Deze Hooge Heerlykheid behoord, aan den Heer *Otto Frederik*, *Graaf* van *Lynden* tot *Voorſt*, Amptman der *Over-Betuwe*.

POEDEROYEN is een Dorp en Heerlykheid; welke wel eer een zeer ſterk *Slot* had, dat in de Gelderſche geſchiedeniſſen vermaard geweeſt is. Dit oud Slot is daarna verwoeſt: en een nieuw *Heere-Huis* in de plaatſt geſticht; op welke, de Heer dezer Heerlykheid, zynde de Heer *Zwaan*, des zomers zich onthoud.

Buiten den *Bommeler-waard*, ligt de Schans *S. Andries*, aan het Kanaal, waar door dit Eiland ten ooſten beſloten word. Zy is aangelegt, in den jare 1599, door den Kardinaal, *Andries* van *Ooſtenryk*, diens tyds Spaanſche Gouverneur der Nederlanden; die dezelve ter eere van zynen *Naam Heiligen*, den Apoſtel *Andries*, (*Andreas*,) dus benoemde; doende, ter zelver tyd, binnen deze Schans, eene kleine *Kerk* ſtichten; welke hy, aan den gemelden Apoſtel, toeweydde. Het oogmerk van den aanleg dezer Schans was, om den *Bommeler-waard*, die toen onder het Staatengebied was, in bedwang te houden; als mede, om de Scheepvaart, op de rivieren, de *Waal* en *Maas*, welke men beide uit dezelve beſchieten kon, te belemmeren, ten nadele der ſtaatſche onderdaanen dezer Provincien. Doch, zy is den Spaanſchen, ten dien einde, van geen langdurend gebruik geweeſt; want, 's jaars na deszelfs ſtichting, naamlyk in 1600, is zy, door Prins MAURITS, in eigen perſoon belegerd, en, dewyl de Spaanſche Krygsbezetting, door wanbetaling aan 't muiten ſloeg, na geringen tegenſtand, ingenomen: onder voorwaarde, dat de achter ſtallige ſoldy, hun, door de Staaten zou voldaan worden: gelyk, deze Krygsbezettinge, die alleen uit *Waalen* beſtond, werkelyk in Staaten dienſt overging. Zy beſtaat, in een regelmatige *vyfhoek*: en, dewyl zy ligt, op eenen onbedykten grond; zo diend deszelfs *Konterſcherp*, tot een dyk, om ze, by hoog water, tegen de overſtroming te beveiligen. Deze *Schans* word noch zeer wel onderhouden: en zou nu, in tyden van oorlog voor-

naamlyk dienen, om den *Bommeler-waard*, aan dien kant, tegen vyandelyke invallen te dekken. Zy is altyd, van eene Krygsbezettinge voorzien; die onder het opzicht van een *Kommandeur*, en *Majoor* staat. Dit *Kanaal* 't welk, by deze Schans, de *Waal* en *Maas* met elkander vereenigt, word by de Schippers, het *S. Andriessche* ook wel, het *Schanschegat*, genoemt. Het onderhoud de gemeenschap, tusschen *Nymegen* en *'s Bosch*: gelyk ook de schepen, die tusschen die beiden steden heen- en weer vaaren, aldaar vertollen moeten. Behalven, dat ook de *Admiraliteit*, aldaar, een *Ontfanger* en *Kontrerolleur* der *Tollen* en *Licenten* heeft. Buiten de Krygs- en Tolbedienden, bevinden zich, binnen deze *Schans*, weinige Inwooneren. Daarom, is de *Hervormde Gemeente*, niet groot genoeg, om een' Kerkeraad te konnen uitmaken. De Predikant word aldaar gesteld, door de Heeren *Staaten* des *Kwartiers* van *Nymegen*. Ten aanzien der borgerlyke Regeering, zyn de Ingezetenen dezer *Schans* onderhorig, aan de *Rechtbank* van *Heerewaarden*.

Dit HEERREWAARDEN, (doorgaans *Herwaarden* genoemt) is een Dorp, een klein uurgaans, oostwaard van *S. Andries*: 't welk wel mede tot het Ampt van *Bommel-* en *Thielerwaard* gerekend word; doch aan geen' der vier gemelde *Rechtbanken*, ondergeschikt is; hebbende eene eigen *Rechtbank* op zich zelve; die uit den *Schout*, twaalf *Schepenen*, en een' *Sekretaris* bestaat. Het *Veld*, tot dit Dorp behoorende, is onbedykt: en alleen met een *Zomer Kade* omgeven: dus, 't by hoog water, 's winters altyd ondervloeid, zelfs, word 't water door sluizen ingelaten; en, wanneer de rivieren vallen, weder daardoor afgeleid.

Verder oostwaard, tusschen *Herwaarden* en het Ampt *Maas-Waal*, is een kleine streek lands, welke den naam draagt van de VOORN; en van het groot Eiland VOORN, in *Holland*, zeer gemaklyk zich laat onderscheiden. De weinige huizen, die daarin staan, maken uit, eene *Buurschap*, die de KOP *van de* VOORN word genoemt: en deszelfs Inwooneren zyn, mede onderhoorig aan de *Rechtbank* van *Heerewaarden*.

In vroegeren tyd, lag, op den zuidelyken oord, aan de *Maas*-kant, eene goede *Schans* van zes Bolwerken; die mede, de *Schans* VOORN, werd genoemt. Zy was, in 1599, (en dus, in het zelve jaar met de Schans *S. Andries*, en weinige maanden te vooren) gesticht, door 's Lands Staaten: en werd, in den aanvang, ter eere van Prins *Maurits*, de *Schans* NASSAU, geheten. In den jare 1672, werd deze Schans door de *Franschen* bemachtigt; die dezelve niet verlie-

sloten, dan, na alvoorens de vesting werkengesleeht te hebben. Sedert dien tyd, ziet men niets daarvan, dan de grondslagen der walle en buitenwerken.

Voorheen, was dit VOORN een *Eiland*, het welk; behalven door de *Waal* en *Maas*, ook door *twee Kanaalen*, welke die beider rivieren saam vereenigden, werd ingesloten. Het één dier kanaalen, 't welk dit eiland *Voorn*, van *Heerewaarden*, afscheidde, werd het HEERIWAARSCHE GAT genoemt: en, het ander, tuschen dit *Eiland* en het Ampt *Maas-Waal*, het VOORNSCHE GAT. En, deze beiden Kanaalen zyn, in de Kaarten van *Gelderland*, als waren zy noch in wezen, tot heden uitgedrukt: doch, verkeerdelyk: want, dewyl men voor lang bemerkt had, dat, (vermits de *Waal* gemeenlyk hooger is, dan de *Maas*) door die *beiden Kanaalen*, gevoegt, by het *derde*, langs *S. Andries*, te veel waters uit de *Waal* naar de *Maas*, wierdt afgeleid; en, dat daardoor, eensdeels, de *Waal* des zomers, tuschen *Thiel* en *Bommel*, te ondiep werd, voor de afkomende houtvlotten en welgeladen schepen; en anderdeels, de *Maas*, inzonderheid des winters, te hoog was opgezwollen; waardoor, het gevaar der overstroomingen, voor het ampt, *Maas-Waal*, jaarlyks grooter werd, en, in gevalle van overstrooming, het water uit de binnenlanden de bezwaarlyk kon worden uitgeloosd; zo hebben 's Lands Staaten, in den jare 1729, het besluit genomen, dwars door elk dier twe kanaalen, eenen *Dam* te doen leggen; gelyk, in 1730, dadelyk volbracht is; waardoor die *Kanaalen*, alhoewel, de beddingen noch overgebleven zyn, langs hoe meer beginnen te verlanden: en nu geene andere vereeniging, dan die by *S. Andries*, tuschen die twe rivieren, noch in wezen is.

Het *zesde* en *laatste* der *Ampten* des Kwartiers van *Nymegen*, is het AMPT *van* BEEST: liggende, aan de overzyde der Lingen; waardoor het, van den *Thieler Waard*, word afgescheiden: en zynde, ten oosten, noorden en westen ingesloten, door de Graafschappen, *Buuren*, *Kuilenburg*, en *Leerdam*. De jegenwoordige Amptman is de Heer *Otto Willem Hendrik* Graaf van BYLAND, de Zoon des Heere van MARIENWAARD; sedert den jare 1768.

Dit *Ampt* is van een klein begrip: en vervat niet meer, dan

dan twee plaatzen: naamlyk, Beest zelve; weleer eene Stad geweest, dan nu een tamelyk groot *Vlek*, aan de *Lingen*: en het Dorp Renoy; een weinig westwaard, van Beest. Naar die beiden plaatzen, word dit Ampt, veel al, met den dubbelen naam, van het *Ampt* van BEEST, en Renoy, uitgedrukt. By *Beest*, staat een groot en eertyds aanzienlyk *Slot* Wolfswaard genoemt; zynde van een' hoogen ouderdom: het welk bezeten en bewoond word, door den Heer Baron van *Baussel*.

Op zyde van *Beest*, oostwaard, aan die zelve rivier de *Lingen*, is Marie Waard: weleer, eene *Abtdy*; welker Abt en onderhoorige Monniken waren, van de *Norbertiner Order*. Als, in de XVI de Eeuw, de *Reformatie* in deze Landen door brak, waren deze *Geestelyken* genoodzaakt, Hunne *Abtdy* te verlaten: en, namen de wyk, naar *Brabant*; alwaar zy de *Abtdy* Postel stichten; of, immers, dezelve in staat stelden om hunnen intrek daarin te nemen: welke *Abtdy* van *Postel*: noch in wezen is; liggende, in het kwartier *Kempenland*, der *Majorie* van *S. Bosch*: en, werd, de Abtdy van Marie-Waard, met alle de daaronder hoorige goederen (bevattende, eenen polder van omtrent 1000 morgen bouw- en weiland,) door de Staaten der *Provincie* aangeslagen: en, als eene *Hooge* en *Vrye Heerlykheid*, der *Domeinen* des Kwartiers van *Nymegen*, ingelyft. Deze *Heerlykheid* is, in den jare 1734, door de Staaten des gemelden Kwartiers, verkocht, aan wylen den Heer *Alb. Otto Roeleman Frederik*, Graaf van *Byland*; na wiens overlyden, in 1768, dezelve ten deel gevallen is, aan Deszelfs Zoon, den Heer *Frederik*, *Karel Willem Lodewyk* Graaf van Byland, Kolonel Kommandant van het Regement Infanterie van den Generaal *Lindman*. Vermits de tydelyke *Abt* van Marie-Waard, eertyds, het recht van *Kollatie*, of aanstellinge van den *Roomschen Priester*, had, niet alleen, te Beest maar ook te Renoy, daar van is oorspronglyk, dat de *Pastoren* der beiden *Roomsgezinde* Gemeenten dezer plaatzen, altyd zyn *Monniken* der *Norbertiner Order*, die hun door den *Abt* van *Postel*, worden toegezonden. Gelyk ook, uit die zelve oorzaak, schynt te moeten, afgeleid worden: dat de Heer van *Marie-Waard*, in der tyd, noch heden het recht van *approbatie* en *improbatie* heeft, der *Predikants beroepinge*, te Beest, door den Kerkeraad, gemeenzaamlyk met den Amptman van *Beest*, uitgebracht. Dan, met opzicht tot de twede plaats van dit Ampt, naamlyk, Renoy kan dit recht geen plaats hebben; dewyl deze Gemeente gekombineerd is met *Gellekum*;

kum; alwaar de Heer dezer plaats de *Kollatie*, over die beiden gekombineerde Gemeenten, oefend.

II. Het TWEDE KWARTIER van GELDERLAND, in rang, na dat van *Nymegen* volgende, is van ZUTPHEN; het welk ligt aan de overzyde der rivier den *Yssel*, aan de grenzen van het Stift *Munster*, en van het Hertogdom *Kleve*: palende, ten noorden, aan de Provincie *Overyssel*. Dat Graaf *Otto* van *Nassau*, door zyn twede huwelyk, met *Sophia*, de eenige Dochter van Graaf *Gorlach* van *Zutphen*, in de XIde eeuw, dit *Graafschap* aan zyn Geslachte gebracht en te gelyk, met *Gelderland*, vereenigt hebbe, is hier voor reeds aangemerkt.

By de eigen inboorlingen, word dit *Kwartier*, ter onderscheidinge van de twe andere Kwartieren, die volstrektelyk tot het *Hertogdom Gelder* behooren, kortheidshalve, *het Graafschap*, of, gewoonlyker, naar hunne landtaal, *de Graafschap*, geheten. In de Beschryving der *Stemmende Steden* dezes Kwartiers, beginnenwe, weder, met de Hoofdstad.

ZUTPHEN; haaren naam aan deze landstreek mededeelende; welke stad, in de Kwartiers Vergaderingen, alleen, zo veel gezachs heeft, als de vier andere gezaamlyk. Zy ligt, ter halver wege tusschen *Deventer* en *Doesburg*, van elk, omtrent 3 uuren gaans, aan den rechter oever der rivier den YSSEL; die, voor de stad, eene *Schipbrug* heeft; welke in den jare 1605 is aangelegt. Deze rivier ontfangt by deze Stad, in zich, de rivier de BERKEL, in het *Munstersche* gebied ontspringende. Deze rivier zou, by aldienze haaren natuurlyken loop mogt volgen, langs de zuidzyde der Stad, in den Yssel vallen: dan, buiten de Laar Poort, word ze door een sluis opgehouden; ten einde de Stadsgrachten met eenen genoeg zaamen voorraad van water te voorzien; als mede, eenige watermolens, die binnen de Stad zyn, te doen omlopen: waarna zy, aan de noordzyde, in den *Yssel* uitwaterd. Dat de *naam* dezer Stad, (die van ouds, *Zutfenne*, uitgesproken werd,) zo veel wil zeggen, als

als Zuidveen, is daaruit des te meer bewysbaar: dewyl, benoorden de Stad, eene *Buurtschap* word gevonden, Noord-Veen genoemt; van welke de Stad, door die omschryving, moet onderscheiden worden. En, zo de éénе als de andere, hebben dien naam ontleend, van den *Veenachtigen Grond*, die dezelve omgeeft.

Die Stad heeft, met de meeste andere steden gemeen, datzy, van tyd tot tyd, is *Vergroot* geworden. Van daar, de benaminge van Oude en Nieuwe Stad gegeven, aan twe byzondere *Wyken* derzelver, waarvan, de eerste veel vroeger, dan de andere, in wezen was. De *Oude* - die merkelyk grooter is, dan de *Nieuwe Stad*, ligt, in 't *Zuiden*: en de andere, in 't *Noorden*. Zy worden, door de *Berkel*, de eene van de andere gescheiden: dus, echter, dat zy, door drie *Bruggen*, binnen de Stad, met elkander gemeenschap hebben. Beiden zyn zy noch omringt, met een ouden recht opgaanden *muur*, voorzien van uitspringende *Torens*. Dan, daarna, is, zo om de eene als de andere, eene gemeene dubbele aarde *Wal*, (eene *boven*- en *beneden Wal*,) van tien *Bolwerken* (*Bastions*,) naar de hedendaagsche vestingbouwkunde, aangelegt; die daar benevens gesterkt is, met verscheidene *Buiten-Werken*. Aan de oostzyde, was eertyds eene groote *Voorstad*, welke daarna ook omgeven is, met eene aarde *Wal*: en dus mede aan de Stad getrokken. Deze, alhoewel zy den naam van Voorstad blyft behouden, heeft men nu, als eene *Derde Wyk* der Stad, aantemerken. Zy is, echter niet zo dicht, als de *Oude*- en *Nieuwe Stad*, betimmerd: en bestaat meest, uit tuinen en bleekvelden. Al het land, buiten deze voorstad, kan, wen men de sluizen der rivier, de *Berkel*, toesluit, onder water gezet worden. Het één by 't ander maakt, dat *Zutphen*, (byaldien men *Nymegen* alleen uitzonderd) voor de sterkste der binnenlandsche Vestingen mag gehouden worden. Ook is zy altyd van eene *Krygsbevestinge*, voor 't minst van twe *Batailjons*, en, een *Esquadron* paardenvolk, voorzien; staande, onder het bevel van een' *Kommandeur* en *Groot-Major*. Ten aanzien der *Grootte*, behoeft deze Stad ook niet, voor ééne der twe andere Hoofdsteden van *Gelderland*, te wyken: hoewel zy, ter oorzake van de schaarsheid der huizen en Inwooneren (gelyk gezegt is) in de *Voorstad*, niet zo *volkryk*, als in de twe andere is. Het getal der *Huizen* word op 1260 begroot. Zy heeft vyf *Poorten*: eene, door welke men naar de rivier den *Yssel* gaat, wordt de *Marspoort* genoemt: de twede is de *Vischpoort*; door welke men alleen den toegang heeft, naar een *Hoornwerk*, ten zuiden der Stad: aan de *Noordzyde*,

is de *Nieuwe Stadspoort*: en, aan de *Voorstad*, twe; naamlyk: de *Spittel*- eigenlyk, de *Hospitaalpoort*: en, de *Laarpoort*. Ook, is *Zutphen* redelyk fraai: en vervuld, van veele aanzienlyk deftige Huizen, door Adelyke- en andere aanzienlyke Geslachten bewoond. Van ouds was zy mede, wegens den *Rykdom* haarer Inwooneren vermaard; zynde eene der voornaamste *Hanzee- Steden*: die door haaren uitgebreiden Koophandel, groote winsten deed. Daarom werd zy, *het Ryke Zutphen*, toegenoemt *.

Dat de oude *Graven* van *Zutphen*, in den tyd, toen dit Landschap noch op zich zelve bestond, binnen deze Stad, als de *Hoofdstad* hunnes gebieds, hun gewoonlyk verblyf hadden, is buiten tegensprake: ook, word noch aangewezen, de plaats, waar het HOF gestaan heeft: zynde, een met boomen beplant plein, naby de *Vischpoort*: 't welk, ten aandenken daarvan, noch heden, *'s Graven Hof*; of by verbastering, *'s Greven-Hof*, genoemt word. Doch, van het *Gebouw* zelve, is thans niets meer te zien: wordende dit *Plein* nu gebruikt, tot een *Parade-plaats*, voor de Krygsbezettinge. Daarom, houden de Heeren *Gedeputeerden* van dit Kwartier, binnen deze als de *Hoofdstad*, hunne *Kwartiers Vergaderingen*, in de zogenoemde *Gedeputeerde Kamer*; die, aldaar, (gelyk te *Nymegen*,) naast het *Stadhuis*, staat. Doch, de *Landschaps Vergaderingen*, uit alle de Staaten der geheele Provincie bestaande, worden (de beurte aan deze Stad komende,) gehouden, op het *Stadhuis* zelve, in een daartoe afgezonderd groot vertrek, het welk, de *Romunitsche Kamer*, word genoemt. Het zo genoemde Stads *Wynhuis*, staande by de groote Markt, strekt tot de *Hoofdwacht*: en pronkt met een' konstig gebouwden *Toren*; voorzien, van een fraai Klokkespel.

Drie KERKEN zyn, in deze Stad, aan den openbaaren Godsdienst toegewyd, voor de *Hervormde Gemeente*; staande onder het opzicht van vier *Predikanten*. De *Hoofdkerk*, de GROOTE KERK genoemd, staat, in het Zuideinde der Oude Stad, naby de *Vispoort*, en *'s Graven Hof*. Zy had, in de Roomsche tyden, tot haare *Patronesse*, de zogenoemde H. Maagd,

* Men was toch van ouds gewoon, ten aanzien van elke der VIER *Hoofdsteden* van *Gelderland*, (ROERMOND noch mede daaronder begrepen,) een byzonder *bywoord*, (*Epitheton*,) te gebruiken, ter aanwyzing van derzelver hoedanigheid, en te zeggen: dat NYMEGEN was de *oudste*: ROERMOND de *grootste*: ARNHEM de *lustigste*: en ZUTPHEN de *rykste*.

Maagd, *Walburgis*, gewezen Abtdisse van een Klooster, in het Bisdom *Heidenheim*; (gelyk in de *Legenden* der *Heiligen* word opgegeven;) die, in de VIIIste Eeuw, zou geleefd hebben. Deze was, eertyds, een *Kapittel Kerk van* 12 *Kanoniken*, met hunnen *Proost* en *Deken*: en, word de stichting van dit *Kapittel* toegeëigend, aan den meergemelden Graaf *Otto* van *Nassau*; die gezegt word, met zyne Gemalinne *Sophia*, in die zelve Kerk begraven te zyn, onder twe *Grafzerken*, liggende onder eene groote yzere vergulde *Kroon*, hangende, voor den Predikstoel. Deze Kerk is een groot *Kruisgebouw*, met eene konstig gebouwden Toren voorzien. Zy is zeer oud: en vertoond zich, van binnen, wegens de beschilderde Glazen, (van welke, echter, sommige vakken gebroken, en met nieuwe glazen daarna vervuld zyn,) *donker*: 't welk, *Guicciardin*, (*Belgic. Fœder. P. III pag.* 23.) meend, opzettelyk geschied te zyn, dewyl, onze Voorvaderen 't daarvoor hielden, dat de *donkerheid* der heilige plaatzen, best geschikt was, om den mensch eerbied in te boezemen. In deze Kerk, ziet men ook de fraaje marmere *Graftombe* van het Oud-Adelyk Geslachte der Heeren van *Heekeren*: desgelyks, een groote kopere *Doopvont*; die van een zonderling maakzel is, enz. De andere Kerk staat, in het uiterst einde der *Nieuwe Stad*, en naby de *Nieuwe Stads poort*. Deze was, weleer, de Stads Parochie Kerk; en aan de H. Nikolaas toegewyd. De derde Kerk, in de *Oude Stad* staande, welke, voor de Reformatie, de Kerk van het *Klooster* der *Minderbroeders* was, is eigenlyk nu geschikt, ten dienste der *Walsche Gemeente*: maar ook geschied, in dezelve, des Zomers, voor de *Nederduitsche Gemeente*, een Vroeg-predikatie. Ook, hebben de *Luthersche* aldaar, eene *Kerk* en *Predikant*: en, de *Mennoniten*: gelyk ook de *Roomsgezinden*, aldaar, eene *Statie* hebben, die onder het opzicht van een Waereldlyken Priester behoord.

De Raad dezer Stad bestaat, uit *twaalf Leden*: onder welke, twe *Burgemeesteren* zyn. Zy dienen alle, drie achtereenvolgende jaren: na verloop van welke het aan den Heere *Prinse* Erfstadhouder staat, om daarin verandering te maken. Aan dezelve zyn toegevoegt, drie *Sekretarissen*. Ook, is 'er een Kollegie van 32 *Gemeentslieden*.

In deze Stad, is, behalven de Latynsche — ook in den jare 1682, door de Staaten van dit Kwartier, eene Illustre School opgerecht; in welke, twe *Professoren*, de eene de *Rechtsgeleerdheid*, en de ander de *Historien* en *Literature*, onderwyzen. De Stads *Bibliotheek*, die in de Groote Kerk is,

is, staat onder het opzicht van den *Rektor* der Latynsche Schole, als *Bibliothekaris*, in der tyd. Dezelve, bestaat alleen, uit zeer oude boeken.

Voorts, heeft deze Stad, van tyd tot tyd, veelerly *lotgevallen* ondergaan: waardoor zy, in de Nederlandsche Geschiedenissen, eenen grooten naam bekomen heeft. Om niet te gewagen van de allervroegste tyden der *Egmondsche*— *Bourgonjesche*— en *Oostenrykscbe* Regeering; was 't jaar 1570 't eerste, waarin zy, der *Spaansche* Heerschappy onttrokken, en zich aan die der *Staaten* onderworpen heeft: wordende, toen, door den Graaf *Willem* van *'sHeerenberg* bemachtigt. In het twede jaar, daarna, naamlyk 1572, werd zy, door den Spaanschen Veldheer, *Fredrik* van *Toledo*, by verrasschinge, herwonnen: by welke gelegenheid, veele der Inwooneren, onder voorwending van rechtmatige strafoefening van derzelver gepleegden afval, jammerlyk vermoord werden. Daarna, andermaal, der *Staaten* zyde gekozen hebbende, is zy, in 1583, weder door de *Spaanschen* verroverd. En dewyl men, toen terstond bemerkte, het nadeel, dat de gansche *Veluwe* en de Provincie *Utrecht* daardoor leden; welke door de Spaansche partyen uit deze vesting steeds ontrust werden, hebben de Staaten alle vlyt aangewend, eenmaal, in 1584, en andermaal, in 1586, om haar weder onder hunne gehoorzaamheid te brengen: doch, telkens vruchteloos: tot dat het eindelyk den Prins *Maurits* van *Oranje* gelukken mogt, na den jare 1591, na een beleg van weinige dagen, dezelve te vermeesteren. En; sedert dien tyd, is die Stad bestendig onder het *Staaten* gebied gebleven: uitgezonderd, in de twe jaren 1672 en 1673; wanneer zy onder de Heerschappy der *Franschen* heeft moeten bukken; die, echter, in 1674, dezelve weder verlaten hebben.

Twe groote stukken *Weilands*, waarvan het één, tegen over *Zutphen*, bewesten den *Yssel*, en het ander, noordwaard van de Stad, ligt, behoren tot het Stads *Rechtsgebied*. Beiden worden zy, de MARS genoemt. In dat aan de overzyde, staat het Adelyk Huis de MARS; behoorende aan den Baron van *Kapelle*.

DOESBURG is de twede stemmende *Stad* des *Zutphenschen Kwartiers*; aan den rechter oever van den *Yssel*; ter plaatze, waar deze rivier den *Ouden Yssel* in zich ontvangt; of, liever, de *Oude*— en *Nieuwe Yssel* in elkander samenvloejen: liggende omtrent 3 uuren gaans, zuidwaards van *Zutphen*: en, byna eeven zo verre, ten noordoosten van *Arnhem*. Over deze rivier, die recht voor de Stad een eiland

maakt, is aldaar, (gelyk te *Zutphen*) eene *Schipbrug* gelegt.

Het algemeen gevoelen is: dat de naam dier Stad, van ouds, *Drusi-Burgum*, werd uitgedrukt; ter eere van den Romeinschen Veldheer, *Drusus*; die een stiefzoon des Keizers *Augustus* was: waaruit, eerst DROESBURG, en daarna, met achterlating der letter, *r*, wegens de kortere en gemaklykere uitspraak, DOESBURG, zou geworden zyn. Die zelve *Drusus* (wiens nagedachtenisse, onder den naam van den *Droes*, daar rondom streeks noch in wezen blyft,) heeft, eenige jaren voor 's Heilands geboorte, in deze landen veel verkeerd, en met de Romeinsche legers omgezworven. En, dewyl de Romeinsche Geschiedschryver *Florus* (*Lib. IV. cap.* 12,) van hem getuigt: dat hy wel vyftig *Burgten* of *Kasteelen*, langs den oever van den *Rhyn* gesticht hebbe; is 't geensins, buiten vermoeden, onder deze *Burgten*, ook die, welke aan den mond des *Ouden Yssels* lag, geweest te zyn: te meer, dewyl die zelve *Drusus*, tot daartoe, dat Kanaal uit den *Rhyn* gegraven had; het welk, noch lang daarna, den naam van *Drusus grift*, behouden heeft: doch, nu veelal, den *Nieuwe Yssel*, word geheten. Ook weet men: dat ten westen der Stad, in den hoek, daar de *Oude*— en *Nieuwe Yssel* met elkander zich vereenigen, in vroegeren tyd, eene *Oude Burgt* gestaan hebbe; welke, in den jare 1527, is afgebroken: by welke gelegenheid, aldaar verscheidene gedenkstukken der oudheid gevonden werden. Dit één en ander strekt, om dit gevoelen zeer waarschynlyk te maken: dat, by deze *Burgt*, allengs die Stad gestigt zy; welke den naam van de *Burgt* overnemende, daarom, *Droesburg* en daarna, *Doesburg*, werd genoemt.

Langen tyd, was deze Stad, slegts, met eenen enkelen *muur*, omringt geweest. Doch Prins *Maurits* van *Oranje*; kennende de bekwaame gelegenheid derzelve, om tot eene *Grensvesting* te konnen dienen, heeft, in den jare 1607, dezen ouden muur afgebroken, en eenen nieuwen *aarden wal*, van negen *bolwerken*, beneven verscheidene *Buitenwerken*, daarom heen gelegt. Zy bleef toch in dien staat niet langer, dan tot den jare 1674; toen de *Franschen*, na een twejarig bezit, genootzaakt, dezelve weder te verlaten, deze geheele *Kapitaale wal*, met alle de *Buitenwerken*, geslecht hebben; zonder dat dezelve ooit weder zyn hersteld geworden: zynde nu niet meer dan de grondslagen daarvan te zien. Die schade is, echter, sedert eenige jaren, weder vergoed, door eene wel versterkte *linie*, aan de oostzyde, om de Stad te leggen: binnen welke, eene groote ruimte is, bekwaam;

om een gansch *Leger* te konnen bergen. Daardoor, blyft *Doesburg*, onder de Vestingen van ons Gemenebest, gerekend: en is van eene Krygsbezettinge, doorgaans van een *batailion*, voorzien; welke, onder het bevel van een *Kommandeur*, staat.

Uit het getal van 533 *Huizen*, op welke die Stad gerekend word, kan men oordeelen, dat dezelve niet *groot* zy. Ook, is zy eil betimmerd: en heeft, van binnen, niet veel aanzien. Zy heeft vier Poorten: eene aan de zyde der Riviere; die de *Veer-poort*, en drie aan de Landzyde; die de *Koei-poort*, de *Ooi-poort* en de *Rammei-* (*Mei-*) Poort genoemt worden. De Ingezetenen geneeren zich meest, van den *landbouw*; waartoe de vruchtbaare grond der omliggende landstreek zeer bekwaam is: desgelyks, van de Vetweijery der Koebeesten, den Landbouw, de Toebaksplanting, enz.

De S. Maartens Kerk is de eenige, die thans gebruikt word, tot den openbaaren *Godsdienst*, voor de *Hervormde Gemeente*; die onder het opzicht van *twe Predikanten* staat. Voorheen, werd door eenen byzonderen *Gasthuis-Predikant*, ook gepredikt, in het *Gasthuis*: dan, voor eenige jaren, de laatste Gasthuis-Predikant overleden zynde; heeft de Regeering, (aan welker begeving deze bediening stond,) geenen anderen aangesteld: ten einde, de bezolding daarvan te besteden, tot onderhoud der *Groote Kerk*; welker gewoonlyke inkomsten, ter oorzake van geleden schade, door brand, inzonderheid, in den jaren 1717 en 1737, zeer verachterd zyn. Deze *Kerk* is zeer groot, en heeft een' fraajen hoogen Tooren.

Ook is, te *Doesburg* eene *Roomsche Gemeente*, die, naar gelang der plaatze, talryk is.

De Magistraat dezer Stad bestaat, uit acht *Leden*: twe *Burgemeesteren*, en zes *Schepenen*; die alle *Raaden* zyn; en, voor den tyd van drie jaren dienen: na welker verloop, dezelve, naar het goedvinden van zyn Doorluchtige Hoogheid, den Heer Prins Erfstadhouder, veranderd word.

Men had weleer aldaar eene *Kommanderie* der *Duitsche Ridder-orde*; welker onderhorige goederen, sedert de Reformatie aangeslagen, noch onder de bestiering van een' *Kommandeur* staan; die ondergeschikt is, aan den *Landkommandeur* van *Utrecht*.

Ten besluit, zy hier bygevoegt: dat Doesburg niet behoore verward te worden met Duisburg, in het Land van *Kleef*: gelyk, door onkundige Lieden, te dikwils geschied.

Ook zyn de naamen dier beiden Steden genoegzaam van elkander verschillende, byaldien die der laatstgemelde Stad behoorlyk word uitgedrukt: want, deze is *Duitsberg*.

DEUTICHEM, ook, *Deutekum*, door de wandeling geheeten, is de derde stemmende Stad dezes *Kwartiers*, gelegen aan den *Ouden Yssel*, 2 groote, of weinig minder dan 3 uuren gaans, zuidoostwaard van *Doesburg*. Die Stad is klein: bevattende niet meer, dan omtrent 300 *Huizen*: en, leven de Inwooneren meest, van den landbouw, van 't weiden en verkopen der vette beesten, en van de toebaksplantinge. Zy is eertyds gesterkt geweest: dan, de Vestingwerken zyn, door gebrek van onderhoud, vervallen. De *Gereformeerde Gemeente* word aldaar door *twee Predikanten* bediend. Binnen deze Stad is geen Roomsch Kerkhuis: maar wel buiten de Stad, op den bodem des Graafschaps *'s Heerenberg*, die door een' waereldschen Priester word bediend. Dan, sedert eenige jaren, is aldaar eene *Luthersche Kerk* gesticht, waartoe de kosten gevonden zyn, uit eene Kollekte, zo in Duitsland, als binnen de Vereenigde Provincien gedaan. Aan den Predikant word, door Hun Edel Mog., de Heeren Gedeputeerden des Graafschaps, jaarlyks, 250 *gulden* toegelegt: en, behalven deze som, word ook eenig geld, door de *Luthersche Gemeente* te *Amsterdam*, daar bygevoegt. De *Regeering* bestaat, uit twe *Borgemeesteren* en vier *Schepenen*; die alle Raaden zyn, en, om elk derde jaar, door den *Prins Erfstadhouder*, veranderd word. Voorts, is *Deutichem*, zo veel als de Hoofdplaats des *Landdrostampts* van *Zutphen*: in zo verre, het Hoog-gericht van het zelve, aldaar, één— of meermalen 's jaars, saamenkomt; ten einde zodanigen te doen boeten, die, in eenige plaatzen onder dit Gericht behoorende, iets mitsdreven hebben. Desgelyks, is 'er de bewaarplaats der krimineele Gevangenen van dit Landdrostampt: waartoe de Rekenkamer van *Gelderland*, voor weinige jaren, aldaar, een nieuw gevangenhuis heeft doen stichten. Ook is 'er een *Yzermolen*; in welke veele kogels, bomben en handgranaaten gegoten worden: waartoe de *erts*, door den grond der omliggende landstreek, word uitgeleverd.

LOCHEM is een soortgelyk Steedje, als *Deutekom*, aan de rivier de *Berkel*; twe groote uuren gaans, oostwaard, van *Zutphen*. Het heeft den vierden rang, onder de stemhebbende Steden dezes Graafschaps. Het is, eenmaal, in den jare 1605, genoegzaam geheel afgebrand geweest. De *Vestingwerken*, waarvan het eertyds voorzien was, zyn geslecht. Over de *Gereformeerde Gemeente*, zyn *twee Predikanten*

ten gesteld; die in ééne *Kerk* hunnen dienst verrichten. 'Er is geene *Roomsche Kerk:* gelyk 'er ook genoegzaam geene van die gezindheid woonen. De Regeering bestaat (gelyk te *Deutekom*) uit *twe Borgemeesteren* en *vier Schepenen*; dienende, voor 3 jaren. In den *Lochemerberg*, ten oosten buiten de Stad, zegt men, dat *Zilver-erts* zoud groejen: gelyk ook, omtrent dezen berg, voorheen, eenige grove *Diamanten* gevonden zyn.

GROL, van ouds *Groenlo*, is de vyfde en laatste der stemhebbende Steden, in dit Kwartier: en ligt, tusschen 7 en 8 uuren gaans oost- ten zuiden, van de Hoofdstad, *Zutphen*, naby de grenzen van het *Munstersche* gebied; aan een takje der rivier de *Berkel*, het welk het *Slink* genoemt word. De Staat van *Godsdienst* en *Regeering* is terzelver wyze gesteld, als te *Deutekom* en *Loahem*: alleenlyk, met dit verschil, van de twe andere genoemde, dat aldaar twe derde deelen der Inwooneren van den Roomschen Godsdienst zyn; die ook buiten de Stad een Kerkhuis hebben. Sedert Keiser *Karel* V, in 1550, dit Steedje, met een dubbelen — naamlyk eenen boven— en beneden wal, van zes *bastions*, en, eene goede *Konterscherp*, regelmatig had doen versterken, werd het gerekend onder de voornaamste Vestingen der Nederlanden, en, als derzelver Sleutel, tegen *Munsterland*: hebbende, behalven de door konst gemaakte Vestingwerken, ook een natuurlyk voordeel van den grond, die daarom heen *moerassig* is. Daardoor, heeft die Vesting dikwyls moeten deelen, in de rampen van den oorlog. Prins *Maurits* belegerde dezelve vruchteloos, in den jare 1595: dan, in 1597, 't beleg hervattende, kwam zy in handen der *Staaten*. In 1606, door *Spinola*, weder onder het Spaansche geweld gebracht; moest Prins *Fredrik Hendrik* dezelve andermaal daaruit verlossen, in 1627, na een scherp beleg, geduurende 't welk Jonkheer *Willem* van *Nassau la' Lecq*, natuurlyke Zoon van Prins *Maurits*, daarvoor sneuvelde. In 't gedenkwaardig jaar 1672, werd *Grol* door *Barent* van *Galen*, Bisschop van *Munster*, na een beleg van 9 dagen, veroverd; wiens troupen deze — beneven de andere kleine Steden des Graafschaps *Zutphen*, tot 1674 hebben ingehouden. Zy hebben dezelve niet verlaten; dan, na alvorens de fraaje Vestingwerken en zelfs de Voorforten te doen springen: waardoor, *Grol* nu eene opene en onweerbare plaats geworden is.

Al wat het *platte Land* dezes Graafschap betreft, kan men gevoeglyk onderscheiden: 1, in het

LAND-DROSTAMPT van ZUTPHEN: 2, het SCHOUT-AMPT van ZUTPHEN: 3, het RICHTER-AMPT van DOESBURG: 4, het SCHOUT-AMPT van LOCHEM: en, eindelyk, 5, verscheidene HEERLYKHEDEN.

Het LAND-DROSTAMPT van ZUTPHEN ligt, in het midden van dit Kwartier: en, vervat in zich, vyf DORPEN: die ten aanzien der *krimineele Jurisdiktie*, onder den *Land-drost* staan; welke altyd is een Heer der *Ridderschap* van *Zutphen*: zynde thans, de Heer JAN HERMAN SIGISMUND, Baron van NAGELL, Heer van *Oud-* en *Nieuw Amsen* enz. enz. Dat het Landgericht dezes Ampts, binnen *Deutichem* gespannen word, is hier voor reeds aangemerkt.

De daar onderhoorige *Dorpen* zyn de volgende:

STEENDEREN, aan den *Yssel*; omtrent ter halverwege tusschen *Zutphen* en *Doesburg*: een redelyk fraai dorp. In deszelfs nabuurschap, liggen eenige *Adelyke Huizen*: als SPAANSWEERD en BAKE; die beiden geheel en gaaf zyn: en, 't laatstgemelde zelf, in 1738 en 1739, nieuw uit den grond opgetimmerd. Doch, van HOLTHUIZEN, zyn niet dan de puinhopen te zien: blyvende echter, noch eene *Havezate* *, behorende aan den Baron *Job. Adolf Hendr. Sigismund* van *Dorth*, overig. Desgelyks, is van het Huis BRANSENBURG veel niet overig gebleven; het welk den titel geeft, aan een' tak van het Adelyk geslacht van *Hekeren*.

HENGELO, ligt oostwaard, van *Steenderen*. Aldaar, is eene *Statie* van *Roomsgezinden*. In deszelfs nabuurschap, liggen de Huizen LEEMKUIL en KERVEL.

HUMMEL is een dorp, nader by den *Ouden Yssel*. Niet verre van daar, ligt het Adelyk Huis ENGHUIZEN; 't welk zeer aanzienlyk is: behorende, aan een' anderen tak van het

* Dat door een HAVEZATE word verstaan, eene *Riddermatige Hofsteê*, die elk *Edelman* van dit Kwartier bezitten moet, om tot de beschryving in de *Ridderschap* te mogen worden toegelaten, is hier voor reeds aangemerkt.

DE STAD GROL.

t'DORP HENGHEL.

het Adelyk geslacht van *Heekeren*: en wordende bezeten, door den Baron *Jakob Adolf van Heekeren*, Raad en Rekenmeester enz. enz.

ZELHEM is een dorp, naar 't welk de *Zelhemer Heide*, den naam draagt. Zuidwaard van daar, ziet men het Huis SLANGENBURG; behoorende, aan een Adelyk geslacht, dat daarvan, als 't Stamhuis, zyn naam draagt, van de *Roomsche Religie*; uit welk geslachte de wakkere Generaal van *Slangenburg*, die in den oorlog, in den aanvang dezer Eeuwe, in *Brabant*, zich zeer beroemd gemaakt heeft, oorspronglyk was.

ROERLO, eigenlyk, *Roderlo*, ligt tusschen *Zutphen* en *Grol*: en, digt daarby, ziet men, het *Huis* RODERLO, behoorende aan den Baron *Jakob Dink Karel van Heekeren*.

In het SCHOUTAMPT van ZUTPHEN, 't welk thans bekleed word, door den Heer, WILLEM HENDRIK, Baron van ROUWENOORT, Heer van den *Ulenpas*, en *Rynenburg* enz. enz., die te gelyk Richter der Stad *Zutphen* is, liggen *vier* DORPEN.

WARNSFELD, een fraai dorp, ligt allernaast by *Zutphen*. Deszelfs *Kerk* is van een *orgel* voorzien: en pronkt, met de Graftombe van den Neêrlandschen Generaal Graaf van *Albemarle*, geboren *Keppel*: by welk graf een *Wapenschild* hangt, waarvan men de weêrgaê in grootte nauwelyks elders vinden zal, zich uitstrekkende van den grond, tot byna aan het Kerk gewelf.

In de nabuurschap van dit dorp, liggen verscheidene *Adelyke Huizen*: als, de VOORST; 't welk, Koning WILLEM III, in den jare 1700, op zyne kosten, door Engelsche werklieden, en in alles, naar den Engelschen smaak, deed bouwen; het zelve vereerende, aan den evengemelden Graaf van *Albemarle*; aan wiens geslachte dit *Huis*, een tyd lang, is gebleven: van 't welk, 't zelve voor eenige jaren gekocht is, door den Grave *Otto Fredrik* van *Lynden*, Heer van *Neder-Hemert*, en Amptman der *Over-Betuwe*; welke Heer aldaar zyn Zomer-verblyf houd. 'T is een der cierlykst gebouwde *Lustbuizen*, die men elders, in de gansche Nederlanden vinden zal: daarby omringt met fraaje tuinen en plantagien.

Noordwaard van daar zyn de *Huizen* de BORDELHOF en DAM; beiden behoorende, aan den Heer *Alexander Hendrik*, Baron van der *Capelle*. Het Huis RYSSELT, nader by den *Yssel* gelegen, is de *Havezate* van den Heer *Frederik Benjamin*, Baron van der *Capelle*. Het Huis 't VELDE ligt, aan de *Berkel*: en behoord, aan den Heer *Joh. Adolf Hendr. Sigismund*, Baron van *Dorth*.

GORSSEL is een dorp, tusschen *Zutphen* en *Deventer*, aan den *Yssel*. Daarby ziet men de Adelyke *Huizen*: ESCHEDE: MEYERINK, en 't OYE.

ALMEN, oostwaard van *Zutphen*, aan de *Berkel*: waarby gelegen is, het Adelyk Huis EKER.

Eindelyk, VORDEN, aan de slinkerzyde der Beek, die naar dit dorp, de *Vordense Beek* genoemt word. In deszelfs nabuurschap, liggen ook verscheidene *Adelyke Huizen*: als 't *Huis te* VORDEN; 't welk weleer door het Adelyk geslacht van *Ripperda* bezeten werd. Tusschen *Vorden* en *Ruurlo*, ziet men het Huis ONSTEIN. Ook de *Havezate* MIDDELER. Aan de *Vordensche Beek*, het Huis ZUIDERAS; behoorende aan den Baron. Het Huis HAKFORT, het welk een oud en deftig aanzien heeft, behoord aan den Heer *Fred. Burchard Lodewyk*, Baron van *Westerholt*: 't Huis de VIERAKKER enz.

Het RICHTERAMPT van DOESBURG, word thans bekleed, door den Heer FRED. WILLEM FLORIS, *Baron van* PALLAND, *Heer* van *Keppel*, enz. enz.; die te gelyk *Richter* der Stad *Doesburg* is.

Dit *Richterampt* vervat in zich, *drie* DORPEN.

ANGERLO, zuidwaard van *Doesburg*, is het voornaamste. Daarby ligt de Havezate KHELL; behoorende aan den Heer *Jakob Derk Karel*, Baron van *Heekeren*.

De overige zyn de dorpen: DREMPT, (dat men wel te onderscheiden heeft van *Drumpt*, in den *Thielerwaard* gelegen:) en OLD-KEPPEL; welk laatste, men niet verwarren moet met de Heerlykheid *Keppel*, daartegen over gelegen; met welke, deze plaats, in het Kerkelyke, gekombineerd is. By *Drempt*, ligt het fraai Lusthuis, en *Havezate* van Heekeren. ULENPAS; behoorende, aan den Heer *Willem Hendrik* Baron van *Rouwenoort*, Schout binnen- en buiten *Zutphen*. Niet verre van daar, en nader by den *Nieuwen Yssel*, is het Adelyk Huis en Havezate, BINGERDEN, of BINGARDEN; 't welk

welk Leenroerig is, aan 't Aartsbisdom *Keulen*; en behoord, aan den Heer van *Pabst*, Koningl. Pruissischen Geheimen Raad en President der *Kleessche-* en *Marksche* Regeering: welk huis verscheidene voorrechten is bezittende. En, aan de zuidzyde van den *Ouden Yssel*, naby de Heerlykheid *Keppel*, naar de zyde van *Deutichem*, ligt BARLHAM; de Havezate van den Heer *Jakob Everhard* Baron van *Heekeren* *.

Het SCHOUTAMPT van LOCHEM word bekleed, door den Heer JOH. ADOLF HENDR. SIGISMUND, *Baron van Dorth*, Heer van 't *Velde* en *Holthuizen*.

In dit *Schoutampt*, ligt niet meer, dan één DORP: naamlyk, LAAR of *Laaren*, noordwaard van *Lochem*. Doch, de daartoe behoorende *Havezaten* zyn des te menigvuldiger; als de beiden AMSSEN, in de *Oude-* en *Nieuwe Amssen*, onderscheiden; waarvan bezitter is, de Heer *Jan Herm. Sigismund*, Baron van *Nagell*, Landdrost van *Zutphen*: LANGEN, naby *Lochem*, aan de *Berkel*; de Havezate van den Heer *Hendr. Adr. Willem*, *Baron* van *Rouwenoort*: OVERLAAR; de Havezate van den Heer *Fr. Jan Willem Robbert*, Baron van *Heekeren*: NETTELHORST; de Havezate van den Heer *Evert Karel Christiaan Willem* Baron van *Heekeren*. De overige zyn: KLOEZE: DIEPENBROEK: KERSSENBERG: en OOLDE; welke alle, naby elkander, aan de rivier de *Berkel* liggen. En meer zuidwaard van daar, naby de grenzen des Landdrostampts *Zutphen*, het Huis en Havezate, de WILDENBERG: welke, in den jare 1768, gekocht is door den Heer *Dominikus*, Graaf van *Styrum*, Kollonel van het eerste bataillon *Oranje Gelderland*.

Aan het Graafschap *Zutphen*, zyn ook onderhoorig, de van ouds bekende vier BANNER HEERLYK-

* In alle *Kaarten* van *Gelderland*, ligt op den bodem van dit *Richterampt*, (als ware 't daartoe behoorende) het dorp WEEL: doch, het behoord, tot het Land van DEVENTER; alhoewel 't, door de Heerlykheid *'s Heerenberg*, daarvan is afgescheiden: en is dus *Kleefs* Rechtsgebied.

LYKHEDEN *, BRONHORST, BERG, WISCH en BAAR.

De *Banner-Heerlykheid* BRONKHORST ligt, aan de rivier den *Yssel*, tusschen *Zutphen* en *Doesburg*. Deszelfs *Banner-Heeren* voerden ook den titel van GRAVEN van *Bronkhorst*: welker geslachte, in de Geldersche Geschiedenissen, zeer vermaard geweest is: voornaamlyk, door de twisten, tusschen hen, en de Heeren van het geslachte van *Heekeren*, beneven derzelver wederzydsche aanhangeren; waarvan de *Heekerens* den regeerenden Hertog van *Gelder*, *Reinoud III* en de *Bronkhorsten*, deszelfs broeder, *Eduard*, waren toegedaan: welke twisten, in 't midden der XIV Eeuwe begonnen, tot een' openbaaren binnenlandschen oorlog (de *vrye oorlog* genoemt) uitborsten, en, tot bederf van Land en Ingezetenen, lang geduurd hebben. Het Ommeland dezer *Banner-Heerlykheid*, is van een klein begrip: en, de plaats zelve, waarvan ze den naam draagt, is, in voorigen tyd, eene *Stad* geweest; waarvan eene noch staande gebleven Poort, aan deszelfs ingang, tot een gedenkteken verstrekt: doch,

* De BANNER- of BANDER-HEEREN, vond men nergens, in de *Nederlanden*, dan, in dit Graafschap *Zutphen*. Zy worden dus genoemt, naar een *Bannier* of *Vaandel*: dewyl zy, of immers één hunner Voorvaderen, die in den oorlog zich wel gekweten hadden, door den Keiser, met zodanig een *Bannier*, beschonken waren; beneven de *Heerschappy*, over 't een of ander Landschap; waaraan, ter dezer oorzake, de titel van *Banner*, zo veel gezegt, als *Bannier-Heerlykheid*, werd toegelegt. De vier *Banner-Heeren* des Graafschaps *Zutphen*, hebben eertyds famen uitgemaakt het *eerste lid van Staat*: en, hadden zo veel gezachs, in 's Lands Regeering, als alle de Leden der overige *Ridderschap*. Dit gezach heeft geduurd, tot aan het einde der XVI de Eeuw: doch, dewyl deze *Banner-Heeren*, in den aanvang der Nederlandsche beroerten, de *Spaansche Regeering* te zeer begunstigt hadden, zyn zy, die ooit in 's vyands dienst geweest waren, ingevolge een Staatsbesluit, van den jare 1595, geheel buiten de regeering der Provincie gehouden: waardoor, noch wel de titel in wezen gebleven, dan de daar aan verknochte hoedanigheid, ten aanzien van 's Lands regeeringe, vernietigt is.

doch, is nu slegs een *klein dorp*; van welke vermindering, de oorzake toegeschreven word, aan de verwoestingen, die deze plaats, in den oorlog tegen *Spanje*, heeft moeten ondergaan. Dit dorp heeft daarom geen' eigen Predikant: en, de Gereformeerde Inwooneren zyn vereenigt, met de Gemeente van het nabygelegen dorp *Steenderen*. Den 29 April 1770, is, in dit dorp, door ongeluk een zwaare *brand* ontstaan: waardoor 21 Huizen vernield werden. Het oud Slot der Graven van *Bronkhorst* is noch in wezen: en vertoond zich van veel aanzien en sterkte geweest te zyn. De jegenwoordige Bezitter dezer Heerlykheid, is de Heer *Zeno Diderik Walraad*, Baron van *Tengnagel*; beschreven in de Ridderschap des Kwartiers van *Nymegen*; die dezelve gekocht heeft, van de Kleefsche Familie van *Raasveld*.

De *Banner-Heerlykheid* BERG, word eigenlyk, 'S HEERENBERG genoemt: en ligt, tusschen den *Rhyn* en den *Ouden Yssel*. Deszelfs *Banner-Heeren* voeren noch den *Graaflyken titel*. Doch, 't geslachte der oude *Graven* van den *Berg*, in den jare 1710, met Grave *Oswald*, naar het manlyk oir, uitstervende; is dit Graafschap, beneven de andere Heerlykheden, overgegaan, tot het Duitsche Graaflyk Huis van *Hohen Zollern*; 't welk van de *Roomsche Religie* is. De jegenwoordige Heer is *Johan Baptista*, Grave van *Hohen Zollern*; die zich den titel geeft, van *Erfbanner-Heer* des Furstendoms *Gelre* en Graafschaps *Zutphen*; hoewel, geen deel in 's Lands regeering hebbende. By afwezenheid des jegenwoordigen bezitters, word het Land bestierd, door een *Landrost*; die teffens Stadhouder der Leenen is.

Het Steedje 's HEERENBERG, het welk zyn' naam medegedeeld, aan deze *Banner Heerlykheid*, ligt naby *Emmerik* Het is van een klein begrip. En het oud Slot, waarop de voorige Graven van den *Berg* hun verblyf hadden, in 1735, genoegzaam geheel afgebrand zynde, is daarna weder hersteld. Naby dit Steedje, ten noorden, ligt een groot Bosch, het *Berger Bosch* genoemt, en daarin een bekende Berg, die MONTVERLAND geheten word.

De DORPEN dezes Graafschaps zyn byzondere Heerlykheden; naamlyk, GENDERINGEN: ETTEN: NETTERDEN: ZEDDAM: DIDAM: en WESTERVOORT. Hoewel, die laatstgenoemde Heerlykheid, welke naby den zogenoemden *Kop* van den *Yssel* ligt, door de Regenten der Stad *Arnhem* is aangekocht.

Niet verre van daar, aan den *Rhyn*, en schuins tegen over HUISSEN, is voor eenige jaren, onder de bestiering van den Heer Directeur de *Roy*, eene *Nieuwe Schans* aangelegt;

legt; die GELDERSOORT, genoemt word. Dezelve dient, byzonder, om, door opstopping van het water eener *Beek*, die daar in den *Rhyn* valt, door behulp van Sluizen, het Ommeland onder water te zetten, ter beveiliging der grenzen. En, dewyl, in tyden van noodzakelykheid, daardoor, het Land van *Zeventer*, (anders de *Lymers* genoemt,) te gelyk zoude ondervloejen, het welk aan het Hertogdom *Kleef* behoord; zo heeft de stichting dezer Schans, in den aanvang, eenig verschil tusschen den *Staat* en de *Kleefsche Regeering*, gebaard. Die zelve Schans, aan sommige plaatzen, wat beginnende te verzwakken, is, in de jaren 1769 en 1770, weder verbeterd. Zy word bezet met eenig Krygsvolk, dat uit de bezetting van *Arnhem* derwaard gezonden word, en onder het bevel van een Plaats Major, staat.

Tusschen *Geldersoort*, en den *Kop* van den *Yssel* is het bekende *Malburgs Veir*.

Dit Land is voorzien, van oude *Adelyke Kasteelen*; die voorheen *Havezaten* der *Edellieden* van dit district geweest zyn: liggende, hier en ginds verspreid, door de geheele *Banner-Heerlykheid*: als, PADEVOORT; een *Jagt-huis* der Graven van den *Berg*; liggende by *Zeddam*. Onder de Heerlykheid *Genderingen*, ligt aan den rechter oever van den *Ouden Yssel*, het oud Slot ULFT, dat, in de Spaansche en Fransche tyden, beroemd geworden is: behoorende mede, aan den Grave van *'s Heerenberg*. In de daarby gelegene Buurt, mede ULFT genoemt, is, in den jare 1756, eene nieuwe *Yzer-gietery* aangelegt; in welke plaatwerk, *kogels*, bomben, handgranaten enz. gegoten worden. Ook ziet men daar de Kasteelen, DOORVORST: WEZENHORST: OEVELGUNNE: WILT: LANGVOORT: ZWANENBURG: en MECHELEN. Desgelyks HARDENBERG, aan den *Ouden Yssel*; hoewel dit gedeeltelyk ligt, op den grond der Heerlykheid, *Anhold*. Langs denzelven *Ouden Yssel*: DIEPSTEGE: KEMNADE: en STOOKHORST. By *Netterden* liggen: WILDENBURG; (het welk men wel te onderscheiden heeft van het Huis *Wildenberg*, in het Schoutampt van *Lochem*:) LYNHORST: HASSENT: en PRASTEIN. De meesten dezer Kasteelen liggen in de Heerlykheid *Didam*: naamlyk, BERBRIG; ook HALBAF genoemt; naby het dorp *Beek*: HEBS: HERGH: NEVELHORST: KERKHOVEN: BAARLE: LUNHORST: SCHADEWYK; ook, VOORST geheten, doch wel te onderscheiden, van dat *Voorst*, by *Zutphen*: WOLDENBURG: LOEL: OLDEGOOR: en OPLOO. By *Westervoort*: de Huizen HAMMERDEN: WITTENHORST: en EEMEREN.

In deze Heerlykheid woonen zeer veele *Roomsgezinden*.

De

t'SLOT ULFT van Agteren te zien.

t'SLOT ULFT van Binnen.

De *Banner-Heerlykheid* WISCH, ligt ter rechterzyde van den *Ouden Yssel*: en behoord, aan den Heer Mr. *Adriaan van Steengracht*, Heer van *Oost Zouburg*.

Het Steedje BURG of BORG is de Hoofdplaats: en, aldaar, ziet men het Hof ter BURG; of het *Slot*, waarop de oude *Banner-Heeren* van *Wisch* hunne wooning hadden. In dit Steedje, houden de Postwagens, die van *Arnhem* op *Wezel* reiden, hunne gewoonlyke pleisterplaats.

De dorpen, VARSEVELD, en ZILVOLDE, behooren mede, tot deze Heerlykheid. Als ook, de *Havezaten*: SCHUILENBURG aan den *Ouden Yssel*; die aan de Heeren der Rekenkamer behoord: de POL en ZINDEREN; beiden naby *Varseveld* gelegen.

De vierde *Banner-Heerlykheid* ligt naby den *Kop* van den *Yssel*: en draagt den dubbelen naam van BAAR en LATHUM: naar de beiden *dorpen*, die daarin gelegen zyn. Zy hadden eertyds elk een byzonder *Slot*; op welk de Heeren dier dorpen, (welke, in vroegeren tyd, van elkander onderscheiden waren,) plagten te woonen. Het SLOT te *Baar* is reeds voorlang verwoest geweest: dan, dat van *Lathum*, is noch in wezen gebleven. Deze *Banner-Heerlykheid* is, daarna, door de *Staten* van *Gelderland* aangekocht: dus, zy nu onder de *Domeinen* dezer Provincie behoord; staande, onder de bestiering der Heeren *Raaden* en *Rekenmeesters*, die aldaar een *Amptman* en *Richter* aanstellen. In het Kerkelyke, zyn de beiden Gemeenten saam vereenigt; welker Predikant te *Lathum* woond: alwaar ook een *Statie* van *Roomsgezinden* is.

Onder de andere HOOGE HEERLYKHEDEN in dit Kwartier, komt eerst in aanmerking:

De *Heerlykheid* BREDEVOORT, kortheidshalve, BREEVOORT geheten. Deze ligt, aan de grenzen van het *Munstersche* gebied, in eenen moerassigen oord. De Heer PRINS ERFSTADHOUDER is bezitter dezer Heerlykheid; die, uit de nagelatene goederen van Koning *Willem* III, aan dezen tak van het *Nassausch* Huis, gekomen is: en word dezelve door een *Drossaart* en *Richter* bestierd. De jegenwoordige Drossaart is de Heer *Fred. Will. Baron* van *Pallant*.

De *Hoofdplaats* dezer Heerlykheid, die haaren naam daaraan gegeven heeft, is niet groot, maar tamelyk sterk: en heeft, behalven de door de konst aangelegde werken, het natuurlyk voordeel der moerassen; die dezelve allerwegen omringen. Daarom, is die plaats, altyd, met eenig Kryge-

volk

volk vervult. Het oud SLOT van *Brevoort* is, in 1646, door onweêr in brand geraakt, en geheel vernield. Deze sterkte is, in 1597, door Prins *Maurits*, 't eerst onder der *Staaten* heerschappy gebracht. In den oorlog van 1672, werd zy, door de *Munsterscbe* troupen, ingenomen: dan, in den volgende jare, weder verlaten.

Behalven de *Stad*, behooren, tot deze Heerlykheid, ook drie dorpen, die zeer groot, en, met de daar onderhoorige *Buurtschappen*, van verre uitgestrektheid zyn: naamlyk, WENTERSWYK: AALTEN: en DINXPERLO. Het eerstgemelde is het Volkrykst: en bloeid zeer, door de linnen-weveryen en blekeryen. De *Gereformeerde Gemeente* aldaar word door twe Predikanten bediend: waarvan de één, (gelyk alle de overige *Predikanten* dezer Heerlykheid,) door zyne DOORLUCHT. HOOGHEID-, dan, de ander, door de GEDEPUTEERDE STAATEN van *Zutphen*, word aangesteld. Aldaar is ook eene Gemeente der *Mennoniten*, die door een' Predikant bediend word.

De voornaamste in deze Heerlykheid gelegene *Havezaten* zyn: WALVOORT, dicht by *Brevoort*; behoorende aan den Heer *Adolf Warner Karel Willem* Baron van *Pallant*: voorts BEURSEN en WALIEN; die beiden bezeten worden, door byzondere Heeren van het oud Adelyk geslacht van *Heekeren*: de eerste *Havezate*, door den Heer *Jakob Adolf*, Baron van *Heekeren*, Heer van *Engbuizen*: en de andere, door den Heer *Evert Ludolf*, Baron van *Heekeren*. Zy liggen beiden, in de nabuurschap van *Wensterswyk*: alwaar, men ook vind, de Huizen: TRAANENHORST: en PLEKKENPOEL. Het Huis de ROODE SPYKER ligt, aan den *Ouden Yssel*.

De *Heerlykheid* BORKELO, of *Borculo*, noordwaard van *Brevoort*, en mede aan de grenzen van *Munsterland* gelegen, is zeer merkwaardig: voornaamlyk, ter oorzake der twisten, die, wegens dezelve, van tyd tot tyd gerezen zyn, tusschen de *Staaten* van *Gelderland*, en de *Bisschoppen* van *Munster*; die deze Heerlykheid, als leenroerig aan hun *Bisdom*, wilden aangemerkt hebben. De *Raaden* van het Hof van *Gelderland*, hadden, in den jare 1615, gemeenzaamlyk met sommige Raaden der Hoven van *Holland*, *Zeeland* en *Utrecht*, die zaak, ten voordeele van *Gelderland*, beslist: en 's Lands Staaten, met deze Heerlykheid beleend het Graaflyk Huis van *Limburg-Styrum*. Dan, aan deze uitsprake, begeerden de Bisschoppen zich niet onderwerpen. De Onrustige *Barend* van *Galen*, in 1650 Bisschop van *Munster* geworden, stelde zich, in 1665, met geweld, in 't bezit dezer Heerlykheid: en gebruikte, die ten voorwendzel, waar

om

om hy, in 1672, aan onzen Staat, nevens *Frankryk* en *Engeland*, den oorlog verklaarde: en, met een leger van 20000 mannen, 't Graafschap *Zutphen*, ook *Overyssel* en *Drenthe* vyandelyk overviel; alle de Steden wegnam; dezelve door brandschattingen geweldig benauwende; tot dat hy in 1674 genootzaakt werd, alle de verroverde plaatzen te verlaten: sedert welken tyd, dit verschil te niet gelopen is. In den jare 1726, is deze Heerlykheid, door den Grave *Leopold* van *Styrum*, verkocht aan den Grave van *Flemming*, Generaal in Saxischen dienst: of, eigenlyk, aan den Grave van *Flodorp-Wartensleben*, als Gevolmachtigden des Grave van *Flemming*; over welke zaak, (voornaamlyk, ten aanzien van de hoedanigheid dezer *volmacht*,) tusschen die beiden laatstgemelde Graven, een langduurend en kostbaar proces, voor het Hof van *Gelderland*, gevoerd is. Thans, is de Ryksgraaf *G. D.* van *Flemming* bezitter dezer Heerlykheid; die dezelve, door een *Drost*, *Richter*, en andere Amptenaaren, doed bestieren; en ook het recht heeft, om, in de *Stad*, en onderhoorige *dorpen*, de *Predikanten* aan te stellen.

De *Stad* Borkelo ligt, aan de *Berkel* of *Borkel*, waarvan zy haaren naam ontleend: vier uuren gaans ten oosten van *Zutphen*. Zy is van een klein begrip: vervattende omtrent 250 Huizen. Aldaar staat een oud groot Slot; het welk, door de voorige Heeren van *Borkelo*, bewoond werd: dan, dit was, een tyd lang zeer vervallen. Doch is sedert 3 jaren weder opgebouwd.

De dorpen dezer Heerlykheid zyn deze vyf:

Rekken, aan de *Berkel*, naby het Munstersche gebied: en, daarby, 't Kasteel Merveld.

Eibergen; eertyds een Steedje: de geweezen Standplaats van den Predikant *Sluiter*; die, door zyne volgeestige en stichtelyke gedichten, zeer beroemd geworden is. Westwaard, van daar, ligt de Buurtschap, Oud-Eibergen: en, ten noorden, het Huis Malden.

Nede: (*Neé*) een fraai dorp: in welks nabuurschap liggen, de Huizen: Raaphorst *: Tignagel: Botshuis, enz.

De overige zyn: Gelzelaar: en Geesteren: en, by 't eerstgenoemde, ligt het Huis Bevervoorden.

De

* Dit heeft men te onderscheiden, van een ander Huis Raaphorst, in *Holland*: 't welk daarna zal voorkomen.

De *Heerlykheid* LICHTENVOORDE, zuidwaard van *Borkelo* en *Grol* gelegen, behoord mede aan den Ryksgrave *G. D. van Flemming*, Heer van *Borkelo*.

Zy behelst niet meer, dan het *Steedje* van dien zelven naam: beneven een oud *Slot*; aan de oostzyde gelegen. Ook liggen, binnen de grenzen dezer Heerlykheid, de Huizen: HERVELD; behorende gemeenzaamlyk, aan de Heeren van *Randwyk* en *Bentink*: TONGERLO: en VRAGEREN.

Op het grondgebied dezer Heerlykheid, ligt over 't riviertje de *Slink*, westwaard van het Steedje *Borkelo*, de bekende LEBBING-BRUG, kortheidshalve, de *Lebber-* en *Lemmerbrug* geheeten; welke daarvan des te meer aanmerkelyk is: dewyl zy, in dit Graafschap, aanleiding gegeven heeft tot een *Spreekwoord*; waardoor men, aan iemand, die in de uitvoering eener voorgenomen zake, (zonder dat hy 't zelf weet,) eenige verhindering staat te ontmoeten, gewoon is te zeggen: *Gy zyt noch niet over de Lemmer-brug*. En dit Spreekwoord is oorspronglyk, uit een geval, dat in den oorlog van 1672 en 1673 gebeurt is; toen de *Munstersche troepen* begonnen hadden dit Graafschap interukken, en de voor aan liggende Vesting GROL reeds vermeesterd hadden: wanneer, eene vyandelyke party, uit de gemelde Stad, komende over het *Ruurlosche Broek*, eenige koebeesten, by 't dorp *Ruurlo* ten buit gemaakt hebbende, met dezelve, door die weeke moerassige Landstreek, derwaard niet konden terugge keeren, maar, den weg wilden nemen, over deze *Lebbingbrug*; alwaar eene Staatsche party lag, zonder dat zy 't wisten; welke dezelve aanviel, en hun al den gemaakten buit ontweldigde. Men voegt daarby: dat ook de Boeren van 't gemelde dorp, ziende met droefheid die vyandelyke party met hunne koebeesten vertrekken, hun hadden nageroepen: *Gylieden zyt noch niet over de Lebbing brug*: waarvan dit, naderhand, in soortgelyke gevallen, zodanig een *Spreekwoord* geworden is.

De *Heerlykheid* KEPPEL ligt, op een Eiland, door de verdeeling van den *Ouden Yssel* gevormd, een groot uur gaans van *Doesburg*. Zy behoord aan den Heer *Fredr. Willem Floris*, Baron van *Pallant*; die daar een oud en aanzienlyk *Slot* heeft, waaraan verscheidene voorrechten verknocht zyn: onder anderen, een Tol, van de verbyvarende Schepen, die aldaar, door een *Sluis*, de *Tolsluis* genoemt, passeeren moeten. Dit *Slot* is merkwaardig geworden in den jare 1672; toen Koning *Lodewyk* XIV, op het zelve, een tyd lang, zyn hoofd-kwartier gehouden en aldaar het bekend Gezantschap der Algemeene Staaten ontfangen heeft;

die

die aan hem eenige Vredes voorslagen kwamen doen. De heen- en weêr reidende Duitsche *Postwagens* passeeren, verby dit Slot. By dit zelve *Slot*, ligt, op het zelve eiland, het dorp KEPPEL; ook LAAG-KEPPEL, en KEPPEL-BINNEN genoemt, ter onderscheiding, van het dorp, *Old-Keppel*, in het Richter ampt van *Doesburg*.

In dit Kwartier, bevinden zich, eindelyk, twe *Hooge Heerlykheden*; die 't halsrecht hebben: naamlyk, VERWOLDE en LICHTENBERG.

De eerstgenoemde ligt, in het *Schoutampt* van *Lochem*, ten noorden der Stad, aan de grenzen van *Overyssel*. Deze Heerlykheid die binnen eenige jaren, dikwyls van eigenaar verwisseld is, en thans behoord, aan het Adelyk geslacht *Ter Borch*, heeft ook een *Adelyk Huis* of *Slot*; 't welk van zyne voorige gedaante veel verloren heeft.

De Heerlykheid LICHTENBERG of *Ligtenberg*, binnen het grondgebied der Banner-Heerlykheid *Wisch* gelegen, niet verre van den *Ouden Yssel*, heeft ook een *Slot*, 't welk, aan de Heerlykheid, zyn' naam mededeeld. Zy behoord, aan den Heer *Jakob Derk Karel*, Baron van *Heekeren*; die te gelyk Heer van *Roderlo*, *Engelenburg* en *Kbell* is.

Naby *Lichtenberg*, aan de Grensscheidinge tusschen *Kleefs*- en *Munsterland*, ziet men de *Heerlykheid* ANHOLD; behoorende, aan het Vorstlyk *Huis* van *Salm*. Deze Heerlykheid was wel, voorheen, aan de Oppermacht van 't *Hertogdom Gelderland*, onderworpen: dan daarover is daarna verschil ontstaan, 't welk tot heden niet vereffend is: terwyl '*s Lands Staaten* daarover thans geen gebied oefenen.

III. Wy komen eindelyk, tot het DERDE KWARTIER van *Gelderland*; 't welk, het *Kwartier* van ARNHEM-, en ook, de VELUWE, genoemt word: beslaande de gansche streek, tusschen den *Rhyn*, den *Yssel* en de *Zuiderzee*, ingesloten: en palende, ten westen, aan de *Provincie Utrecht*. De *grondgesteldheid* is, in dit *Kwartier*, zich zelve zeer ongelyk: want, in de midden-deelen, bestaat ze meest, uit heuvelen, als mede, uit Hei- en Zandgronden, welke alleen bekwaam zyn tot boomgewas; gelyk 'er dan ook, hier en ginds, verscheidene *Bosschen* worden aangetroffen. Sedert eenigen

gen tyd, worden zodanige plaatzen, veel meer met *hout* gewas bezet, dan voorheen: 't welk behalven andere voordeelen, een heilzaam middel is, tegen het verstuiven der zandduinen. Ter oorzake van dit overvloedig bosschen, is de *jagt* een voornaame uitspanninge, inzonderheid, der Edellieden dezer landstreek. Daarom, meend men den naam *Veluwe*, aftekomen, van *Vaal* en *Ouwen* of *Oeuwen*; het welk, in 't oud Duits, zoo veel wil zeggen, als *schraalengrond*. Dan, al wat naast by de *Zuider zee*, en langs de boorden der twe gemelden rivieren ligt, is des te lustiger en vruchtbaarder. Van daar, een *spreekwoord*, waardoor men reeds van ouds plag te zeggen: de *Veluwe*, *een kaale rok te zyn*, *met eenen kostelyken zoom*. Men zegt, dat Koning WILLEM III plagt te gebruiken, de gelykenisse, van den *bol* eens *hoeds*, omgeven met een fraai *zilver boordzel*. In deze *Veluwe zoom*, word het land doorsneden, van eene menigte *beeken*; die, behalven den grond te bevochtigen, ook dit voordeel geven, dat zy verscheidene *watermolens* doen omlopen: en, allermeest *papiermolens*: gelyk dan, de *papiermakery* geenzins van de geringste kostwinningen, der Ingezetenen van dit *Kwartier* is. Sedert eenige jaren, zyn 'er ook *kopermolens* aangelegt; in welke de koper *erts* gesmolten en geslagen word, tot staven en plaaten. De voornaamste derzelver is van zekeren Heer de *Jong*, van *Rotterdam*: daarom, met den naam van den *Rotterdamschen kopermolen*, bekend; liggende tusschen 't *Loo* en *Vaassen*. Daarby, is ook een fraai *Heere Huis*, met nieuw aangelegde plantagien, naar den Hollandschen smaak.

Onder de *vyf Stemhebbende* STEDEN van dit *Kwartier*, munt boven de anderen uit:

ARN-

ARNHEM, eigenlyk *Arnheim*, en door de wandeling, *Arem*, de *Hoofdstad*; gelegen aan den rechter oever van den *Rhyn*, niet verre van de plaats, waar de *Nieuwe Yssel* zich van de zelve afzonderd, gaande noordwaard naar de *Zuider Zee*. Over deze rivier, is, tegen over de westzyde der Stad, eene *Schipbrugge* gelegt; die eene bekwaame gemeenschap, tusschen de *Stad* en de *Betuwe*, geeft. Dezelve *brugge* kost, aan de Stad, veel van onderhoud: doch, daarvoor, geniet dezelve, de inkomsten van den *tol*, die, door al wat dezelve overgaat of ryd, betaald word. Wegens 't gevaar van Ys gang, in den Wintertyd, is men gewoon, de Schepen dezer brugge wegtenemen, en in de haven te bergen. Deze *haven* is van eene groote ruimte, in het vierkant: en is voor eenigen tyd, merkelyk verdiept geworden.

Dat *Arnhem* dezelve Stad zy, die by *Tacitus* (*Histor. Lib. V. Cap.* 20.) ARENACUM, in de Reisbeschryving van *Antoninus*, HARENACIUM, en in de *Reistafelen* van *Peutinger*, ARENATIUM, genoemd word, is wel een schier in 't algemeen aangenomen gevoelen: doch, 't welk by anderen geen geringen tegenstand ontmoet: voornaamlyk, dewyl *Tacitus* de Stad, *Arenacum*, schynt te plaatzen, in het *Eiland* der *Batavieren*, daar *Arnhem*, in tegendeel, buiten het Eiland ligt, aan den rechter oever des *Rhyns*. Dus zou de *Latynsche naam*, dien men aan deze Stad geeft, behoren te luiden, *Arnhemia*, in steê van *Arenacum*.

Die Stad heeft, byna, eene ronde gedaante. Zy is, aan de landzyde, door Prins *Maurits*, met een aarden wal van acht *bolwerken*, (*Bastions*,) omringt, en deze zyn gedekt, met bekwame *buitenwerken*, in den jare 1623. Aan de zuidzyde, daar de Stad, door de rivier gedekt word, is de oude muur, met haare rondeelen of torens in stand gebleven. De Vestingwerken zyn, in 1702, merkelyk vermeerderd en verbeeterd, door den krygservaren Generaal *Koehoorn*; die ook aan de westzyde, buiten de Stad, eene wel gepalissaadde *linie* heeft aangelegt, welke verdedigt word, door vyf *lunetten*. Deze *linie* begint, van de *St. Janspoort*: en eindigt, aan den *Rhyn*: hebbende, van binnen, eene genoegzame ruimte, om een klein leger, wanneer dat onder het kanon der Vesting wyken moest, te konnen bergen. De Stadsgrachten worden, door de *Molenbeek*, die van het naby gelegen gebergte vloeid, van genoegzaam water vervuld. Die Stad is ook altyd, van eenig Krygsvolk voorzien; het welk onder bevel van een' Gouverneur staat. Zy heeft vier POORTEN: waarvan, de eene de *Rhyn-*, de twede, de *S. Jans-*, de derde de *Velper-* en de vierde de *Sabel-poort*, genoemt

 word.

word. Men teld, binnen dezelve, tusschen de 11- en 1200 *Huizen*: onder welke veelen prachtig gebouwd zyn. Ook word die Stad bewoond door veele aanzienlyke lieden; Leden der Hooge Kollegien, welke aan deze Stad gehecht zyn: en behalven deze, ook veele der *Veluwsche Edellieden*, die aldaar hun Winter-verblyf hebben.

Dewyl die Stad, genoegzaam te *midden* der Provincie, ligt, en, tusschen de twe andere Hoofdsteden, *Nymegen* en *Zutphen*; hebben de oude *Hertogen* van *Gelderland* geene bekwaamere plaats konnen verkiezen, tot hunne HOFHOUDING, dan deze. Het *Slot*, 't welk zy bewoonden, staat in de Oostzyde der Stad, naby de *Sabel Poort*: en word noch heden 't PRINCEN HOF geheten. Geduurende de Oostenrykscne Regeering, was dit *Hof* het verblyf der *Stadhouderen* van *Gelderland*: gelyk ook de Heer Prins ERFSTADHOUDER, wanneer hy zich te *Arnhem* bevind, aldaar noch zynen intrek heeft. Ook strekt dit Hof tot de woonplaats van den *Gouverneur* van *Arnhem*. Binnen deze Stad worden gehouden, de Vergaderingen, niet alleen der Heeren STAATEN en GEDEPUTEERDE STAATEN van dit *Kwartier*, maar ook, beurteling, der STAATEN der geheele *Provincie*, in welke laatstgenoemde zaak deze — met de twe andere Hoofdsteden, deelen moet. Het HOF PROVINCIAAL, het welk, behalven het vonnissen en te recht stellen der Misdadigers, die in de *Stad* en in de *Veluwe* gevangen worden, ook de *Twist gedingen*, door de geheele Provincie, by wege van *Appel*, voor het zelve gebracht, ten einde brengt, vergaderd in een byzonder Gebouw, het HOF van GELDERLAND genoemt: staande niet verre van de Groote Markt, naby en achter het RAADHUIS, op de plaats, het *Zand* genoemt: En, in het zelve, hebben ook hunne Byeenkomsten, de Heeren RAADEN en REKENMEESTEREN; die het opzicht hebben over de Hertoglyke *Domeinen* van *Gelderland*.

De HERVORMDE GEMEENTE, die door vyf *Leeraaren* bestierd word, gebruikt drie KERKEN, ten haaren Godsdienst. De GROOTE KERK, die dicht by de Groote Markt staat; is een aanzienlyk Kruisgebouw. By de eerste Stichting was zy, (gelyk de meeste Hoofdkerken dezer Provincie,) aan *St. Maarten*, den Patroon der Kathedraale Bisschoplyke Kerk van *Utrecht*, toegeweid: dan, sedert 1453, werd zy, ter eere van *Eusebius*, een' *Roomschen Bisschop*, die in de IVde Eeuw geleeft heeft, en wiens reliquien, men zegt, in deze Kerk te zyn bewaard geweest, de *S. Eusebius*, en daarna, by verbastering, de *S. Sebiskerk*, genoemt. Zy is vercierd, behalven met de Wapenschilden van sommige oude Graven

van *Gelderland*, uit het Huis van *Nassau*, ook, met een prachtige *Graftombe* van den Hertog *Karel* van *Egmond*, op een' na, den laatsten Hertog van *Gelder*; staande op het Choor, recht voor den gewezen grooten Altaar: en, dezelve is gedekt, met een Zerk van witten Marmersteen; waarop gemelde *Hertog*, die, in 1538, binnen *Arnhem* gestorven is, levensgrootte uitgehouwen ligt. Deze Kerk is in den jare 1770 met een grooten en zeer fraajen nieuwen *Orgel* vercierd; welkers maker is *Johan Michiel Wagener*, beneven deszelfs broeder, beiden uit Saxen oorspronglyk. De *twede Kerk* is die van S. JAN; staande, op de *S. Jansmarkt*, en niet verre van de *S. Janspoort*: (die naar dezelve dus genoemt worden) een oud Gebouw, van twe Torens voorzien: en behoorende noch werkelyk, aan de geestelyke *Ridder Order* van *Maltha*; welke *Johannes* den *Doper* tot haren bescherm Heiligen verkoren heeft. Daar, andersins, de goederen dezer *Ridder Order*, gelyk ook die der *Duitsche Ridder Order*, in deze Landen, ten tyde der *Reformatie*, in beslag genomen werden, zyn echter die, in den omtrek van *Arnhem*, door deze *Ridder Order* bezeten werden, aan dezelve gebleven; beneven de KOMMANDERIE, welke by die Kerk staat, en waaraan dezelve altyd voorheen behoord heeft. In deze *Kommanderie*, die echter door ouderdom zeer verminderd en thans van weinig aanzien is, woond de Rentmeester, die deze goederen, voor den *Kommandeur*, bestierd: en, uit welke Goederen, de Kerk zelve, die sedert de *Reformatie*, ten dienste der *Hervormde Gemeente*, is ingeruimd, onderhouden word. De *derde* — was eertyds de *Klooster Kerk* der *Rekolletten* of *Minderbroederen*: en word, om die reden, de BROEREN KERK genoemt. In de twe eerstgemelde Kerken, word alleen 's Zondags dienst gedaan: en, in de laatste, alleenlyk, in de week; uitgezonderd, ook viermaal 's jaars, des Zondags, ter gelegenheid der H. Avondmaals bedieninge. In deze laatste gemelde Kerk, word, om elk zesde jaar, de *Provinciaale Synode* gehouden. De *Walsche Gemeente*, die onder het opzicht van éénen Predikant staat, houd heden Godsdienst, in de *Gasthuis Kerk*. Ook hebben de *Lutherschen* te *Arnhem* een Predikant, en eene fraaije Kerk; staande by de Koornmarkt. De *Roomsgezinden* bezitten aldaar twe Kerkhuizen; waarvan het een binnen de *Kommanderie* der *Ridder Order* van *S. Jan* staat. In voorige tyden, had men aldaar, meer andere *Kerken*: als de S. WALBURGS KERK, die noch geheel in Wezen is, staande in het Oosteinde der Stad, op de Paradeplaats, en zynde, gelyk de *S. Jans Kerk*, met twe Torens vercierd:

desgelyks, de S. Pieters— en, de S. Nikolaas Kerk. Doch, deze worden thans tot Stads gebruiken beſteed. Onder de openbaare *Gebouwen* dezer Stad, zyn ook het Provinciaal Tuchthuis, en Verbeterhuis; ſtaande beiden, rakende aan elkander, by de Stads Wal, in 't Noord-ooſt einde der Stad, tuſſchen de *S. Walburgs Kerk* en het *Gaſthuis*. En, eindelyk, is onder de merkwaardigheden van *Arnhem*, mede te zien, het *Huis*, dat door den beroemden Gelderſchen Veldoverſten, *Maarten* van *Roſſum* bezeten en bewoond geweeſt is; op het welk, aan den Voorgevel, de Beeltteniſſen van Veldduivels en andere gedrochten uitgehouwen zyn. Het ſtaat digt by de *Groote Kerk*.

De Stads Regeering beſtaat aldaar, gelyk te *Zutphen*, uit XII *Leden*; van welke twe Borgemeesteren, en de overige tien Schepenen en Raaden zyn: en, word dezelve, in elk derde jaar, veranderd, naar de keuze van den Heer Prins, Erfstadhouder. En, dezelve heeft, aan 't Hoofd, een Richter; die ook Richter van den *Veluwe Zoom* is.

Dat deze Stad mede behoord hebbe, onder het bekende *Hanzée-Verbond*, is, uit de oude Geſchiedſchriften, blykbaar. In de langwylige twiſten, wegens de heerſchappy over deze Landſtreek, tuſſchen de *Egmondſche* en *Bourgonjeſche* Vorſten, heeft ze meer dan eene Belegering moeten uitſtaan. Eindelyk, kwam zy, onder het Gebied van Keiſer *Karel V*, omtrent het midden der XVIde Eeuwe: en is, aan de Koningen van *Spanje* gebleven, tot 1585; toen zy 't eerſt tot der *Staaten* zyde overging: na welken tyd, zy nooit wêer door de *Spaanſchen* heeft konnen vermeeſterd worden. Koning *Lodewyk XIV*, nam ze, benevens de andere Gelderſche Steden, weg, in 1772: en, behield ze tot 1674; toen zy door de *Franſchen* verlaten, en weder aan den *Staat* herſteld werd.

Ten beſluit, hebben we noch iets aan te merken, van het Stads Rechtsgebied van *Arnhem*, anders genoemt, het *Schependom*: 't welk tamelyk verre om de Stad, zich uitſtrekt, en eene zeer luſtige Landſtreek in zich vervat; beſtaande niet dan uit *Bergen* en *Dalen*; die zeer waterryk zyn, en bekwaam tot het aanleggen der beſte ſoort van *Watervallen*, *Fonteinen*, *Vyvers* enz. waarvan de meeſte *Luſthuizen*, die men daar in menigte ziet, rykelyk voorzien zyn. Van daar heeft men de fraaiſte Gezichten, over de geheele *Stad*, over de Rivieren den *Rhyn* en *Yſſel*, over de *Betuwe*, het Land van *Seventer* enz. En, onder deze is niet van de geringſte, het Huis Hartje'sberg; op het hangen

van

van den berg, naast by de Stad gelegen. In deze Landstreek, vond men eertyds, *drie* voorname *Kloosters*; die noch in de *Landkaarten* worden aangetroffen. Twe derzelver, naamlyk: MARENDAAL en BETHANIE waren beiden, van de *Augustiner* Order; het eerste van Mannen, en het twede van Vrouwen: dan, deze beiden zyn daarna weggeraakt. Het derde was MONNIKHUIZEN genaamt: en stond, ten Noorden der Stad. Op deszelfs plaats, is daar na het Huis KLARENBEEK gestigt; behoorende aan den Heer *Bout*, te *Middelburg*. Het *Huis* zelve heeft wel niet veel byzonders: dan, de Waterwerken en zeer hoogspringende Fontoeinen, met welke de Tuin vercierd is, zyn by uitstek wel aangelegt: en, overtreffen al, wat men, daar in den omtrek, vinden mag. Daar na by, ligt ook het vermakelyk *Klarenbeeksche Bosch*. Op de hoogte, niet verre van *Klarenbeek*, ziet men, eene groote *Vlakte*; alwaar Koning *Willem III*, in de jaren 1698 en 1699, eene Wapenschouwing deed, over het Krygsvolk van den Staat. En, niet verre van daar, by de Buurtschap VALKENHUIZEN, was, in den jare 1743, de verzamelplaats der Troupen, die deze Staat naar *Duitsland* zond ter hulpe der Keiserinne, Koninginne van *Hungarie*, *Maria Theresia*, geduurende den Oorlog wegens de *Pragmatique Sanctie*: welk voorval zeer veele nieuwsgierigen, uit *Holland* en van elders, derwaard lokte. Westwaard van de Stad, ligt de Buurtschap KLINGELBEEK, langs den *Rhynstroom*: welke desgelyks vervuld is, van aangenaame Lusthuizen: daar onder ook, dat van den Heer Grave van *Randwyk*, Lieutenant Generaal, *Landkommandeur* der Duitsche Order enz.

HARDERWYK heeft den tweden rang, onder de Steden van het *Veluwsch Kwartier*: liggende 8 uuren gaans, Noordwestwaard, van *Arnhem*, aan de *Zuider Zee*: alwaar zy eene bekwaame *Haven* heeft, die met groote kosten is begonnen aangelegt te worden, in den jare 1650.

Dat de naam dezer Stad zo veel zou zeggen, dan de *wyk* of *verblyfplaats* der *Herderen*, luid waarschynlyker; dan dat dezelve eertyds zou genoemt zyn, *Hier de wyk*, ter onderscheiding van het dorp *Hierden*, 't welk daar zeer naby ligt.

Die Stad is redelyk groot en volkryk. De oude *muur*, binnen welken zy by haare eerste Stichting besloten was, is noch in stand gebleven: doch, aan de Landzyde, omringt, met een aarden Wal van vyf *Bolwerken*; die, echter, door verzuim van onderhoud, vervallen zyn: en dewyl zy geene Buitenwerken voor zich hebben, aan die Stad, geen de

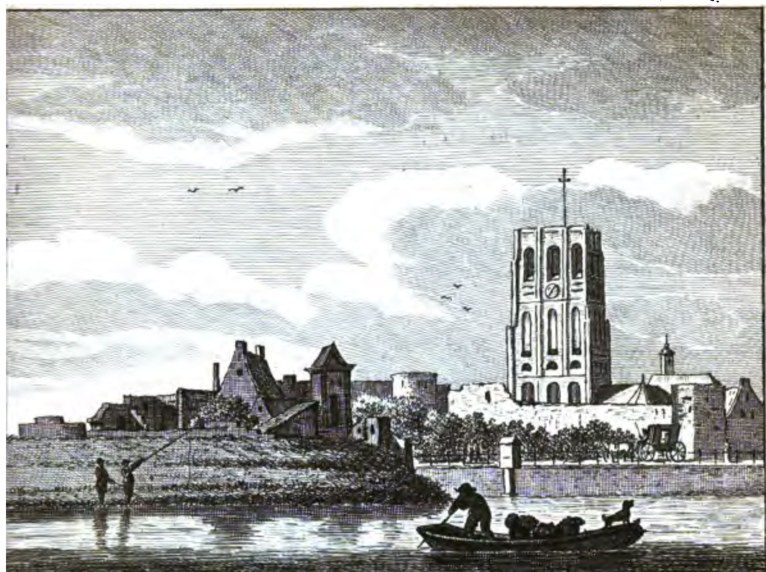
minste tegenweer zou konnen geven: dus, zy niet, onder de *Vestingen*, mag gerekend worden. Zy heeft, behalven twe *Poorten*, die op de Zee uitzien, noch *drie* aan de Landzyde; die de *Groote* — de *Lutteke* — of *Kleine* — en de *Smeepoort*, genoemt worden. Zy heeft niet meer dan éène Kerk, tot den openbaaren *Godsdienst*. Deze is een oud en groot Gebouw: welks Toren van zyn spits beroofd is; strekkende, echter noch tot een bekwaame *Baake*, voor de Schippers, die de *Zuider Zee* bevaaren. In deze Kerk word de H. Dienst door drie *Predikanten* waargenomen. 'Er is ook *Walsche Gemeente*; die door een' *Predikant* bediend word. Doch, van andere Gezindheden, zyn 'er geene, dan eenige *Papisten*; welker Gemeente, onder het opzicht van een' Roomschen Priester, staat.

Behalven eene *Latynsche* — is aldaar, ook eene Hooge School of *Universiteit*, opgeregt, in den jare 1600: eerst, alleen, op kosten van dit Kwartier: dan, dewyl het onderhoud derzelver, voor het Kwartier alleen, te zwaar viel; hebben, in 1647, de Staaten der geheele Provincie die zaak zich aangetrokken; makende dezelve tot eene *Provinciaale Universiteit*. In den beginne, had deze *Universiteit* toch geen grooten opgang; waartoe, de ongereedelyke af- en aankomst wel iets mag hebben toegebracht: zo verre, dat zy, ingevolge een Staatsbesluit des jaars 1675, geheel zou te niet geraakt zyn; ware zy niet, door het gezach van Koning Willem III, die's tyds *Erfstadhouder* van *Gelderland*, in 1692, weder hersteld geworden. Zyne Doorl. Hoogheid, de Heer Prins Willem V. van Oranje is, van deze Hooge School, *Rector Magnificentissimus*: en dezelve Saat, onder het opzicht van zes *Kuratoren*; uit elk Kwartier dezer Provincie twe; een' uit de Ridderschap, en een' uit de Steden: aan welke behoord, de begeving der openvallende Professorale bedieningen: ook hebben zy een' Sekretaris. Doorgaans is 'er een getal van tien *Professoren*, op deze Universiteit.

Ten aanzien der *Stads* Regeering, is *Harderwyk* met *Zutphen* en *Arnhem* gelyk; hebbende twe *Borgemeesteren* en tien *Schepenen*.

Het recht der *Munte*, 't welk eertyds aan *Arnhem* behoorde, is, door den Grave *Adolf III* van *Nassau*, overgebracht naar *Harderwyk*: welke 't zelve noch is bezittende. De Inwooneren bestaan, gedeeltelyk, van den *Koophandel* in Hout en Graanen: gedeeltelyk, van den *Landbouw*: maar voornaamlyk, van de *Vischvangst*. Ook is daar zeer gemeen het rooken van den *Bokking*, die onder den naam

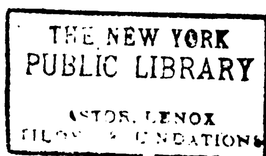
van

SMEEDE POORT te HARDERWYK.

DE HOOGEBRUG POORT te HARDERWYK.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX
FOUNDATIONS

van *Harderwykschen Bokking* zeer bekend is, en allerwege verzonden word.

Tot het *Schependom* dezer *Stad*, dat van verre uitgestrektheid is, behoord HIERDEN: weleer eene groote *Buurt*, doch, sedert 1741, een *Kerkdorp* geworden: vermits, ter oorzake van den aanwas der Hervormde Ingezetenen dezer plaats, het *Schoolhuis* tot eene *Kerk* vervaardigt, en aldaar een *Predikant* beroepen is.

WAGENINGEN is de derde stemmende Stad van dit Kwartier, ruim 3 uuren gaans, ten Westen van *Arnhem*: en, alhoewel niet zo rakende aan den *Rhyn*, gelegen, dat die Rivier de Stad verbystroomd; echter, gemeenschap daar mede hebbende, door eene bekwaame *Haven*; door welke, de Schepen tot aan de Stad gebracht worden. Zy word gemeenlyk gehouden voor het Vlek (*Vicus*) VADA; waarvan *Tacitus* (Histor. L. V C. 20) gewaagt: het zelve voegende, by *Batavodurum*, *Grinnes* en *Arenacum*. Dus zou die plaats zich op een' hoogen ouderdom beroepen mogen. Graaf *Otto III* van *Nassau* heeft deze plaats, in den jare 1240, de eerste met een muur omringt, en met Stads gerechtigheden begunstigt.

Die Stad is van een klein begrip: hebbende, omtrent 300 *Huizen*. Zy heeft, voor eenige jaren, eene merkelyke verandering ondergaan, door toedoen van den Heer *Lubbert Adolf*, *Baron Torck*, Heer van *Rozendaal*, die's tyds *Landdrost* der *Veluwe*; en te gelyk Borgemeester van *Wageningen*; die de openbaare Gebouwen niet alleen verbeeterde, maar ook eenige nieuwe Huizen deed stichten, verscheidene fraaje steene Pompen stellen enz. Ook heeft gemelde Heer, het *oud* SLOT van *Wageningen*, 't welk aan de Oostzyde der Stad stond, doch binnen de Stads muur, en met eene byzondere muur en gracht weleer omgeven was, doen afbreken, en een nieuw fraai *Heere huis* op deszelfs grond doen stichten. Dit Slot had altyd een' *Drost*, die het zelve bewoonde: welk Ampt ook noch tot heden in wezen blyft; hoewel de Drost thans een ander Huis bewoond. De KERK was, eertyds, aan *Johannes den Doper* toegewyd: waarin de Godsdienst, door twe *Predikanten*, word waargenomen. Ook is aldaar eene *Roomsche Kerk*; welk'er Priester te gelyk, de Gemeente van 't nabuurig Dorp *Renkum*, waarneemt. Die Stad is wel omgeven, van een aarden Wal van eenige Bolwerken: doch, die vervallen zyn, en niet geschikt, om eenige verdediging aan de Stad by te zetten. Aan de Oost- en Westzyde heeft zy, haare twe *Poorten*; de éene, de *Berg*- en de andere, de *Neude poort*, genoemt: en, door de straat, van

de ééne naar de andere poort, passeeren dagelyks, de *Post-wagens*, die tusschen *Utrecht* en *Arnhem* heen- en weer reiden. De Ingezetenen geneeren zich veel, van de *Tabaksplantinge*.

De STADS REGEERING bestaat, uit één *Richter*, twee *Borgemeesteren* en zes *Schepenen*; die te gelyk *Raaden* zyn: welke kontinueeren, geduurende den tyd van drie jaren.

HATTEM, de vierde der Stemmende Steden, in dit *Kwartier*, ligt, niet verre van den slinkeroever der Rivier den *Yssel*, schuins tegen over *Zwol*; waarvan zy niet meer, dan een klein uur gaans, verwyderd is: en, aan den Samenloop van verscheidene *Beeken*, die langs de Stad, in den *Yssel* uitwateren. Zy is, van ouds gesterkt geweest: en heeft, in voorige tyden, als eene Grensvesting van veel aangelegenheid, eenige bloedige Belegeringen ondergaan; van welke de oude Gedenkschriften gewagen. Doch, sedert den *Munsterschen Vrede*, van 1648, zyn de Wallen en poorten ten eenemaal geslecht. Ook is het oud SLOT van *Hattem*, dat door den Hertog *Reinoud I*, in den jare 1404 gesticht was, welks muuren van ongemeene dikte waren, gansch vervallen: hoewel noch eenige overblyfzelen daarvan te zien zyn.

'Er staan in *Hattem* niet meer dan tusschen 2- en 300 Huizen. De Ingezetenen, die meest Gereformeerden zyn, hebben hun bestaan, voornaamlyk, van den *Landbouw* en *Tabaksplanting*. Derzelver Gemeente word door twe *Predikanten* bediend. Ook is aldaar eene *Latynsche School*, onder het opzicht van een *Rector*. En, de BORGER-OVERHEID bestaat, gelyk te *Wageningen*, uit een *Hoofdschout*, twe *Borgemeesteren*, en zes *Schepenen*; die alle *Raaden* zyn; en, is derzelver Regeering, voor drie jaren.

ELBURG is de *vyfde* en laatste in rang, onder de Steden die Stem in Staat hebben, van dit *Kwartier*. Zy ligt aan de *Zuider Zee*: drie uuren gaans, ten Noord Oosten van *Harderwyk*: en, eeven zo verre, van *Kampen*: doch, vier uuren van *Zwolle*.

Deze Stad is mede niet groot; konnende het getal der *Huizen*, niet meer dan 300, bedragen. Zy is regelmatig gebouwd. Zy heeft vier fraaje *Poorten*, welke 'er drie met spitze Torens, die wel onderhouden worden, voorzien zyn. De éene derzelven word, de *Vischpoort*, genoemt: welke uitkomt op de *Haven*; die van eene ruime Kom voorzien is, waarin de Schepen 's Winters veilig liggen konnen; en omringt met eenige Huizen, waardoor zy, tot eene aangenaame voorstad, verstrekt. De drie andere *Poorten* staan

aan

aan de Landzyde: van welke echter, niet meer dan twe, met Reituigen en Paarden konnen doorgereden worden: de ééne derzelver, die in 't Noord-Oosten is, word de *Meen-poort*, (zo veel gezegt, dan de *Gemeente Poort*,) geheeten: en, de andere, in het Zuidwesten, de *Goor-poort*. De vierde, het *Klein Poortje* genoemt, dewyl 'er alleen Voetgangers konnen doorgaan, draagt ook wel den naam van *Graaf Hendriks Poortje*; naar den Grave *Hendrik van den Berg*; die niet verre van dit poortje, een *Kasteel* gehad heeft, waarvan de muuren noch overgebleven zyn, en 't welk nu tot verscheidene wooningen geschikt is: zynde, met den naam van het *Hoog Huis*, bekend. De Stad is met eene zeer hooge muur omgeven, die door vyf *torens*, die spitzen hebben, en met verscheidene rondeelen, die van ouds het gebruik van bolwerken hadden; versterkt is. De Stad is van tweërly *wal* voorzien: eene *Binnenwal*, die in 't vierkant loopt; hebbende ook een byzondere gracht. Deze *Binnenwal* is allerwege beplant, met Olmen-boomen, en verstrekt, tot een' aangenaamen wandelweg; waarop, fraaje Zee- en Landgezichten, met verandering, zich opdoen. Dit hoog geboomte der walle veroorzaakt, ondertusschen, dat de Stad zich achter het zelve verschuild; en, men van verre weinig daarvan zien kan: des zy, des zoomers, zich niet anders, dan als een groot Bosch, vertoond. De *Buitenste* is eene *Aardewal*, van vier Bastions; (Bolwerken,) ook met eene *Gracht* omgeven. Eene *Beek*, die te midden door de Stad loopt, verdeeld dezelve, in tweën, die, door drie steene bruggen, met elkander gemeenschap hebben. Deze Beek voorziet de Buitengracht, van versch water: en, verliest zich daarna, door eene groote sluis, in de *Kom* der haven, aan de *Zuiderzee*.

Dewyl deze *Beek* noch heden, de *El*, genoemt word; is 't meer dan waarschynlyk, dat de Stad haaren naam, van dezelve, ontleend hebbe: want, Elburg zo veel betekent, als de *Burgt*, aan de *El*: en zodanig eene *Burgt* is ook, eertyds, aldaar geweest; die nu tot het *Stadhuis* gebruikt word. Men besluit dit, daaruit, des te meer: dewyl het *Stadswapen* van *Elburg*, een *Burgt* verbeeld.

De *Ingezetenen* dezer *Stad*, gelyk ook der *drie* naast bygelegene *Parochien*, zyn alle, den *Hervormden Godsdienst*, toegedaan. En, men heeft 'er genoegzaam geene *Roomsgezinden*: zelfs, mag geen Roomsch Priester, zonder verlof der Overheid, aldaar vernachten. De *Gereformeerde Gemeente* word aldaar bediend, door twe *Predikanten*; die den H. Dienst verrichten, in eene fraaje *Kruiskerk*; staande in het

oost-

oostelyk deel der Stad. Deszelfs toren is, gelyk die van *Harderwyk*, van haar spits, door onweder, beroofd. Dan, van binnen, pronkt zy, behalven, met eene menigte van oude Adelyke Wapenschilden, ook met een kostelyke zwart- en wit marmere *Grafstombe*, sluitende de Familiekelder van het Adelyk Geslacht van *Feith*; waarvan, deze lyn, is uitgestorven: zynde de laatste geweest, Vrouwe *M. C. Feith*, Douariere van den Heer *Witte*.

Deze Vrouwe heeft haare nagedachtenisse vereeuwigt, door het stichten van een zogenaamd *Godshuis*, binnen deze stad; het welk, een der aanzienlykste, onder de openbaare gebouwen dezer Stad, uitmaakt, naar de hedendaagsche wyze opgetimmerd: waarin twaelf oude mannen, en eeven zo veele oude vrouwen, (die alle van den Hervormden Godsdienst moeten zyn) van onderhoud en kledingen, voorzien worden. Dit *Godshuis* staat, onder de bestiering van vyf Predikanten: naamlyk, de twe Stadspredikanten van *Elburg*: en, die van *Doornspyk*, *Oldebroek* en *Oosterwolde*; welke het recht van aanstellinge eens Rentmeesters hebben; en, voor hunne moeiten, jaarlyks, een zeker douceur genieten. En, behalven dit gesticht, heeft die zelve Edele vrouwe ook de *Diakonie* dezer Stad begiftigt, met de *tienden* der geheele Buurtschap *Apperlo*; ten einde daarvan, des winters, onder de Armen, de uitdeeling te doen. Daarbeneven, bevinden zich, binnen dit klein Steedje, noch twe andere openbaare gebouwen, tot onderhoud der behoeftigen; als, een Borgerweeshuis; dat een deftig gebouw is; 't welk veele goederen bezit; welke bestierd worden, door vier *Weezen-Meesters*, die doorgaans, uit het twede lid der regeeringe, naamlyk, de Gemeenslieden, verkoren worden: en, het ander word, de Weduwenplaats, genoemt; een vierkantig gebouw, staande naby het gemelde *Weeshuis*, en by de *Kerk*; en zynde voorzien met wooningen, voor een zeker getal van *Weduwen*: welk *huis*, beneven deszelfs inkomsten, onder de bestiering van twe aanzienlyke borgers staat; die *Besjesvaders* genoemt worden. Zy heeft ook eene *Latynsche School*, die door een' Rector word waargenomen. De Inwooneren oeffenen zich veel, in de Vischvangst, en den landbouw. En, dewyl, in de nabuurschap dezer Stad, door de Landlieden der Dorpen, *Doornspyk*, en *Oosterwolde*, veele wilde Eendvogels gevangen worden, in de zogenoemde *Eendekooijen*; die daarom streeks in menigte zyn; zo worden deze van *Elburg*, naar *Holland* en elders heen, verzonden. De Stads Regeering is, aldaar, ter zelver wyze gesteld, als te *Wageningen* en *Hattem*. Alleenlyk, met dit verschil,

ſchil: dat, te ELBURG, geen *Hoofdſchout* is; gelyk, in de twe andere gemelde Steden: maar een gewoone ſchout; die het recht heeft, op alle geſtrande goederen, welke in het ſchependom van *Elburg*, aandryven en opgeviſcht worden.

De *Geheele Veluwe* is ten Platten Lande verdeel, in: 1. het LANDDROSTAMPT van VELUWE: 2, het RICHTERAMPT van VELUWE-ZOOM: 3, 2 BYZONDERE RICHTERAMPTEN; OLDE- en NIEUWE BROEK: en, eindelyk, 4. in ſommige HOOGE en LAAGE HEERLYKHEDEN.

Het LANDDROSTAMPT van VELUWE beſlaat, het grootſte deel van dit Kwartier: en, vervat in zich, XXIII DORPEN; waar onder, eenigen groot en aanzienlyk zyn; en verſcheidene Buurtſchappen onder zich hebben. Zy zyn alle gezaamlyk gebracht, tot IX SCHOUTAMPTEN; die onderſcheidenlyk benoemt worden, elk naar het voornaamſte Dorp, in 't welk, de Gerechtsdagen gehouden worden. Het *Landdroſtampt* ſtaat ter begevinge, van zyn Doorl. Hoogheid, den Heer PRINS ERFSTADHOUDER: en word altyd bekleed, door een aanzienlyk lid der *Ridderſchap* van dit Kwartier. De tegenwoordige Landdroſt is, de Heer ANDRIES Baron SCHIMMELPENNINCK VAN DER OIJE, Heer der beiden POLLEN enz. enz.

Onder de *Dorpen* dezes *Landdroſt Ampts*, komt eerſt in aanmerking EEDE, by verkorting, EÉ, genoemt: dewyl, dit Dorp, de *Hoofdplaats* is van een byzonder *Schoutampt*; waartoe mede behooren, de Dorpen: BENHEKUM: OTTERLO; en LUNTEREN, In het zelve Dorp, word jaarlyks het *Hoog Adelyk Landgericht* gehouden. 'T is een groot Dorp, welker ſtraaten met keiſteenen belegt zyn. Door dit Dorp, pasſeert de Poſtwagen, van *Amſterdam* op *Arnhem*. Naar het zelve word het naby gelegen *Eeder Bosch*, benoemt. In den omtrek van *Eede*, ligt de Buurtſchap MAANEN.

ZEN. Desgelyks, vind men daar de *Adelyke* Huizen KEMHEIM: HAANENPOEL: en HEUKELOM. En, beoosten het *Eeder Bosch*: de Buurtschap GINKEL; waarvan het Oud Adelyk geslacht van *Ginkel* zyn' naam ontleend heeft. Aldaar, is de gewoone pleisterplaats der *Amsterdamsche* Postwagens op *Arnhem*.

BENNEKUM ligt nader by *Wageningen*, en, daarby, het Adelyk Huis NERGENA; dat zeer deftig zich vertoond: behorende, aan den Heer *Anth. George Baron* van *Eck*, Richter der Stad *Arnhem* en in de *Veluwe Zoom*. Ook ligt daarby, het Huis KASSELO. OTTERLO ligt op de Grensscheiding van dit Landdrostampt, en, van het *Richterampt*, de *Veluwe Zoom*, en word gemeenlyk genoemt, den AANSTOOT. Een weinig van daar, noordwestwaard, ziet men HARTSKAMP, eene Buurtschap: en daarby, het Adelyk Huis, HARSKAMP. Aldaar is de gewoone pleisterplaats, tusschen *Arnhem* en *Harderwyk*.

LUNTEREN, een uur gaans noordwestwaard, van *Eede*, is een goed Dorp: en, de plaats, waar de Postwagen tusschen *Amsterdam* en *Arnhem* ververschjng van Paarden bebekomt. Het ligt, naby den oorsprong eener *Beek*, die naar dit Dorp, de *Lunter sche Beek*, genoemt word. Daar onder, behooren, de Buurtschappen: NIEUW LUNTEREN: WOLDVEEN: en WEKEROM: benevens de *Huizen*: LAAR en EESKOTEN.

In de nabygelegen Landen dezer gemelde Dorpen; wascht zeer veel *Boekweit*: en, dit is de reden, waarom, de Inwooneren daar rondomstreeks veele Beijen onderhouden: gelyk ook, in den tyd, wanneer de Boekweit bloeid, geheele wagens met beijenkorven door landlieden uit de *Betuwe*, en van elders, derwaard overgevoerd worden, om hunne Beijen op de Bloessems te doen aazen.

BARNEVELD is een fraai, Volkryk en aanzienlyk *Dorp*: de *Hoofdplaats* van een byzonder *Schoutampt*. Heeft steenestraatwegen: en is, van een groote uitgestrektheid: onder zich hebbende, verscheidene *Buurtschappen*; die verre van elkander verstrooid liggen: als, het WOLD: ESSEN; WESSEL: ESVELD: HASSELAAR, enz. Ook ziet men daar verscheidene *Adelyke Huizen*: als HAKFORT; het welk men, van het Huis HAKFORT, in 't Graafschap *Zutphen*, te onderscheiden, heeft: de BRIELER, of *Brielen*; behorende, aan den Heer *Goossen Geurt*, Baron *Bentink* Heer van den *Aller* en *Beerenkamp*: de SCHAFFELER, behoorende, aan den Heer *Lukas Willem*, Baron van *Essen*, Heer van *Helbergen*, voorts, GLINTHORST: STOUTENBURG: EMEREN enz. Niet verre van

dit

dit Dorp, ontspringt de *Barneveldsche Beek*, die, by *Amersfoort* samenvloeijende, haar water aan de Rivier, de *Eem*, medegedeeld.

Tot dit *Schoutampt* van *Barneveld*, behoorden mede, de Dorpen KOOTWYK: VOORTHUIZEN: en, GARDEREN; die, in opzicht tot elkander liggen, als in een *Drieboek*. En, verder noordwaard: ELSPEET, by het *Elspeeter Bosch*; het welk naar het zelve zyn naam draagt. Naby *Elspeet*, ligt het Adelyke Huis STAVEREN; het welk, door een' der voorige Hertogen van *Gelder*, (naar men meende, Keiser *Karel* V,) met Stadsgerechtigheid, begunstigt is: behoorende, aan den Heer *Koenraad Willem*, Baron van *Haarsolte*. Tusschen *Elspeet* en *Kootwyk*, is het UDDELER MEER, dat van de nabygelegen Buurtschap, UDDEL, zyn naam ontleend heeft: een stilstaand water, dat vischryk is. En, aan deszelfs noorder oever, ziet men de overblyfzelen eener oude *Schans*; de HUNNEN SCHANS, geheten: welke men meend, door de oude *Hunnen*, die in de X Eeuw door Europa hebben omgezworven, opgeworpen te zyn.

NIEUWKERK * is geen Dorp, maar een groot en aanzienlyk *Vlek*, met steenen straaten: 't welk alreeds met Stadsgerechtigheden beschonken was, in 1413; daarom, word 't, by de Inwooneren, de *Vest* benoemt: ziende op deszelfs voorige gedaante; toen het met muuren omringt, en van poorten voorzien geweest is: waarvan men thans geene overblyfzelen ontdekken kan. Door eene bekwaame haven, heeft 't vereeniging, met de *Zuider Zee*: en, konnen daar door de ingezetenen hun koorn, tabak en andere voortbrengzelen, gemakkelyk naar elders verzenden. Ook, handelen zy veel, in de vetweijery: waartoe zy, door het groot stuk Weiland, ten noorden dezer plaats gelegen, en de *Arkemeiden* geheten, 't welk in de gansche *Veluwe* geen weêrgaê heeft in vruchtbaarheid, bekwaame gelegenheid hebben. De talryke *Gereformeerde Gemeente* dezer plaats word door twe Predikanten bediend. Zy heeft, voor eenige jaren, veel van zich doen spreken, ter oorzake der *Bereerten*, die, geduurende den Godsdienst, onder eenige leden derzelver, bespeurd werden; welke van daar, ook naar sommige andere Gemeenten overgegaan zyn. 'Er is ook een

Roomsch

* Dit NIEUWKERK magt men niet verwarren, met NYKERK, in *Friesland*: noch, met de twe Dorpen NIEUWERKERK, in Holland: noch, met een *Zeeuwsch Dorp*, van dienzelven naam.

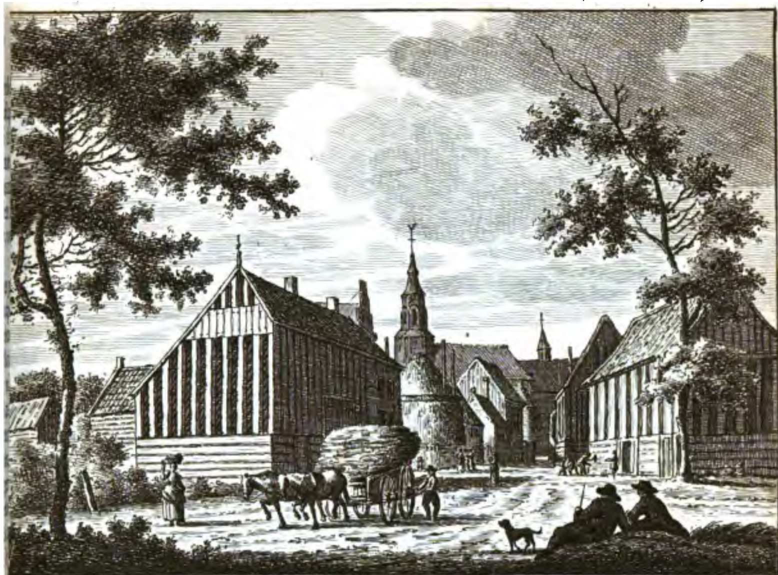
Roomsch Kerkhuis, waarin de dienst, door een waereldlyke Priester, word waargenomen. NIEUWKERK is de Hoofdplaats onder welke geene andere plaatzen behooren, dan dit Vlek alleen. Maar, dicht daarby liggen de Buurtschap DIERMEN en verscheidene Adelyke Kasteelen: als de ALLER en BEERENKAMP, die beiden behooren, aan den hier voor gemelden Heer, *Goossen Geurt*, Baron *Bentinck*, Heer van den *Brieler*: voorts, HULKESTEIN: GROOTWATERGEER: ARLER enz.

PUTTEN, een redelyk groot en fraai Dorp; 2 uuren gaans, zuidwaard van *Harderwyk*, is ook een *Schoutampt* op zich zelven; onder 't welk, geene andere Dorpen behooren. Naar het zelve, word 't nabygelegen *Putters Bosch* genoemt. Daarby, ligt de zo genoemde KELLENARY of KELLERY: een geestelyk gesticht, 't welk sedert de Roomsche tyden, in deze Landstreek overgebleven is; behoorende, aan de Abtdy *Abdinkhof*, te *Paderborn* in *Westphalen*. De daar onder hoorige goederen, die op de *Veluwe* liggen, zyn wel voor een gedeelte, door de Staaten van *Gelderland* gekonfiskeerd: maar ook, veele derzelver aan den *Abt* gebleven, in gevolge 't *Munstersch Verdrag* van 1648. De Abt van *Abdinkhof* steld, twe persoonen, Geestelyken zyner Abtdy, die de een de *Kellenaar* *, en de ander de *Onderkellenaar*, genoemt worden; die, met eenigen hunner bedienden, dit huis bewoonen, en de goederen bestieren. Dewyl zodanig een *Kellenaar* in der tyd, voor de *Reformatie*, 't recht van aanstelling van den *Pastoor* der Parochie van *Putten* had; daarvan, is noch 't gevolg, dat de *Kellenaar* het recht van *Kollatie* heeft, met betrekking tot den *Predikant* van *Putten*. hoewel, daarin, gemeenzaamlyk te werk gaande, met de *Amptsjonkeren* van dit distrikt. Deze *Kellery* ligt, een vierdedeel uur gaans ten noorden van het Dorp *Putten*. En, wat verder noordwaard, is het Adelyk Huis SCHONDERBEEK. Westwaard, nader by de *Zuider Zee*; ziet men, de Huizen; ALLER: 't welk men, van den *Ouden Aller*, onderscheiden moet: en VANENBURG een deftig gebouw, behorende aan den Heer *Philip Hendr.* Baron van *Golstein*. In 't zuidwesten: de Huizen BYSTEIN: en, de HEEL of HEL.

ERMEL of ERMELE is mede de *Hoofdplaats* van een byzonder *Schoutampt*: waaronder mede gerekend word, het Dorp

NUN-

* Waarschynlyk, is die benaminge oorspronglyk, van 't Latynschwoord *Cellarius*: want, *Cellarii*, werden oudtyds genoemt, zodanige *Monniken* in de Kloosters, die het opzicht over de *Kelder* en *Keuken* hadden.

NIEUWKERK op de VELUWE.

PUTTEN by HARDERWYK.

NUNSPEET. In dit Schoutampt ontmoet men ook de Buurtschap, HULSHORST: en de Adelyke Huizen: ZEEBURG: en BYSSEL; welk laatstgenoemde zyn' naam geeft, aan- of, denzelven ontleend heeft, van twe daaraan onderhoorige Buurtschappen. HOOGE- en LAAGE-BYSSEL, geheeten: en, dit Adelyk Huis heeft het recht van eigendom, tot de gestrande goederen, in deszelfs omtrek aandryvende. Het behoord, aan het Graaflyk Huis van *Rechteren.* Ook, ziet men daar, de overblyfzelen eeniger geestelyke Gestichten: als 's HEERENLOO; eene *Kommanderie* der *Johanniter* — anders gezegt, de *Maltheser Ridder Order*; welke gekonfiskeerd is; wordende derzelver goederen noch bestierd door eenen *Kommandeur* van den Protestantschen Godsdienst; en behorende onder de Balye van *S. Katharine*, te Utrecht: terwyl het Huis zelv' behoord aan den Heer de *Meester*, Borgermeester der Stad *Harderwyk.* Desgelyks, twe gewezene Kloosters; 't één EMMAUS: en, het ander, S. JURIAN, genoemt. Deze liggen alle naby *Harderwyk.*

DOORNSPYK en OOSTERWOLDEN, 't één ten Zuiden, en 't ander ten Noorden van *Elburg*, en beiden naby de *Zuider Zee* gelegen, zyn *twe Dorpen*, saam behorende onder één *Schoutampt*; 't welk, naar de eerste, als de *Hoofdplaats*, genoemt word. In deze nabuurschap ontbreekt 't mede niet aan deftige *Kasteelen.*

Naast by *Doornspyk*, is het Huis SOPPENHOF, onlangs treflyk vernieuwd, door deszelfs Eigenaar, den Heer *Haenius*, Makelaar te *Amsterdam*; welke plaats het recht heeft, van eene *Eendekooi.* Het Huis, KARMELITENHUL, niet verre van de Zee gelegen, heeft zyn' naam van een eertyds aldaar gewezen *Karmeliter Klooster*: en behoord aan den Heer van *Erkelens*, Oud Borgemeester van *Elburg.* Verder, van Zee, naar de Heikant, ligt het Huis de HARÉÉ; 't welk bezeten word door den Heer Baron de *Hadel.*

In dit zelve Schoutampt van *Doornspyk*, vind men ook, het Oud Adelyk Huis PUTTEN; 't welk men wel te onderscheiden heeft, van het Dorp *Putten.* (Zuidwaard van *Harderwyk* gelegen.) Dit Huis heeft eene aanzienlyke *Leenkamer.* In deszelfs nabuurschap is een zekere *Vryberg*; behoorende aan Vrouwe Douariere van *Lennip*, van welk Adelyk Geslachte, het manlyk oir is uitgestorven. Dit Huis *Putten* is mede te onderscheiden, van PUTTENSTEIN, in het Schependom van *Hattem* gelegen: eertyds, een *Klooster*, maar nu eene Boeren woning.

Tot het *Schoutampt* van HEERDE, behoren de Dorpen: HEERDE; een groote en aanzienlyke plaats: VORCHTEN: en

VAASSEN; alle Zuidwaard van *Hattem* gelegen: en het laatste, aan de rivier den *IJssel*. De Adelyke Huizen daaromstreeks zyn: ZWANENBURG; het Stamhuis der oude Heeren van *Zwanenburg*; die in de Kerk van *Vorgten* begraven, en welker Wapenborgden noch daar te zien zyn; welk Huis behoord, aan den Heer *Diderik* Baron van LYNDEN; die naar het zelve den titel voerd. By *Heerde*, liggen de Huizen: BOONENBURG: en VOSBERGEN. Nader by *Hattem*: MEULENKATEN: en, daarby, het gewezen Klooster, HULSBERGEN. En, aan de andere zyde van *Hattem*: het Adelyk Huis YAST; behoorende, aen den Heer, *Willem* Baron van *Haersolte*. Dicht daar by, is een Veir, over den *IJssel*; waar de gemeene overtocht uit de *Veluwe* naar *Zwol* is. In de Buurtschap *Weesp*, liggende in het Schependom van *Hattem*, is de zeer wel aangelegde Buitenplaats YSSELOORT; met een aangenaam lopend water voorzien; en behoorende aan den Heer Joh. *Lemker van Breda*, Borgemeester en Postmeester der Stad *Kampen*.

EEPE is mede de Hoofdplaats van een byzonder *Schoutampt*; waar aan ook onderhoorig zyn, de Dorpen: OEN en VAASSEN. Aldaar zyn ook eenige *Heeren Huizen* aan te merken: als KANNENBURG, naby *Vaassen*; een zeer oud Gebouw; weleer gesticht, door den beroemden Gelderschen Veldoversten, *Maarten van Rossem*; wiens bekkeneel, men zegt, aldaar noch bewaard te worden. Thans, behoord het, aan den Heer Baron *de Isendoorn a Blois*, Generaal der Kavallerie van dezen Staat. In de nabuurschap van dit zelve Dorp, liggen ook de *Huizen*: RAAI: en OOSTERHUIZEN. KWISBORN, naast by *Eepe*, is een Lusthuis behoorende, aan den Heer *Persion*. In dit Schoutampt van *Eepe*, ontmoet men ook verscheidene *Buurtschappen*: als, TONGEREN: GORTEL: en WISSEN. De twe laatstgenoemde zyn daarom des te aanmerkelyker: dewyl de daarby gelegen *Bosschen*, naar dezelve, 't één het GORTELER — en het ander het WISSENSCHE BOSCH, genoemd worden.

Het *negende Schoutampt*, in het *Landdrostampt* van *Veluwe*, is dat van VOORST: waarvan, de Hoofdplaats is, het Dorp VOORST *; schuins tegen over ZUTPHEN gelegen. De overige Dorpen zyn: WILP: TWELLO: en TERWOLDE. In dit Schoutampt, ontmoet men, in de nabuurschap van

Voorst

* Dit Dorp VOORST heeft men te onderscheiden, van het Slot en Heerlykheid VOORST, in het Graafschap *Zutphen*.

Voorst verscheidene *Adelyke Huizen*: als, ZINDEREN: BIER: DORTSHUIZEN: WELPENHORST: en de beiden POLLEN; twé byzondere *Huizen*, die, met de naamen van de OUDE- en NIEUWE POL, van elkander onderscheiden zyn. Deze laatste behooren beiden, aan den Heer *Andries* Baron *Schimmelpenninck van der Oye*; Landdrost der *Veluwe*. Nader by *Wilp*, ziet men het Huis, de LATHMER, met aangenáme Wandeldreven en Bosschadien omringt; het welk langen tyd behoord heeft, aan het oud Adelyk Geslacht van *Broekhuizen*: dan, na overlyden van *Willem Herman* Baron van *Broekhuizen*, die dit Huis merkelyk verbeterd had, in 1746, is verkocht geworden: en nu word het zelve bezeten, by den Heer Baron van *Kapelle*. Dicht daar by, zyn de Huizen: DUISTERVOORDE: SPEERENBERG: VERNHUIS: HUNDER: IPERENBERG: LEEUWENBERG: VRYENBURG: HOLTHUIZEN: en KRUISVOORD.

Het RICHTERAMPT van VELUWE ZOOM word dus genoemt, dewyl 't, gelyk de *Zoom* van een kleed, den buitensten *rand* der *Veluwe* beslaat, ten Zuid-oosten; palende langs de Rivieren den *Rhyn* en den *Yssel*. Dit *Richter ampt* staat, ter begeevinge van Zyne Doorl. Hoogheid, den Heer PRINS, ERFSTADHOUDER. En, word, daarmede, doorgaans een *Edelman* van dit Kwartier begiftigt. De jegenwoordige *Richter* is, de Heer *Anthoon George* Baron van ECK, Heer van NERGENA; ook te gelyk, *Richter* der Stad *Arnhem*; welke beiden Ampten altyd saam verknocht geweest zyn.

Dit RICHTER AMPT is ongelyk kleinder, dan 't *Landdrost ampt* van *Veluwe*: en vervat, niet meer dan VIII Dorpen; welke in *drie* byzondere SCHOUT AMPTEN verdeeld zyn, onderscheidenlyk, elk naar zyn Hoofddorp benoemt: naamlyk van BRUMMEN, RHEEDE, en RENKUM.

Het *Schout ampt* van BRUMMEN behelst in zich, de beiden Dorpen: BRUMMEN; en HAL; die naby elkander liggen,

en beiden omtrent eeven verre, naamlyk, omtrent anderhalf uur gaans, van *Zutphen*. In dit Schout ampt, liggen verscheidene, daaronder, sommige aanzienlyke *Lustbuizen*: als, EEMPT; gemeenlyk, het *Hoogbuis* geheten; waarby men ziet, de *Eemter brugge*, aldaar geslagen over een' arm van den *Yssel*, door welkers *Kil*, voortyds veel water uit den Yssel plagt te vloejen; het welk, beneden *Zutphen*, zich weder met die Rivier vereenigde; hoewel, deze Kil nu verlopen is. Ook zyn aldaar de Huizen: REES: ENGELENBERG: WESTENBERG: en VERSTONDE; behoorende, aan het Geslachte van *Schimmelpenninck*.

Tot het *Schout ampt* van RHEEDE, behooren vier Dorpen: als, RHEEDE zelve; naby den *Yssel*; van welk Dorp, het Oud Adelyk Geslacht van *Rheede* zyn naam ontleend heeft. Daar by, ligt het *Lustbuis*, RHEEDER-OORT, op den top eenes Bergs gebouwd; van waar men alom een zeer vermakelyk uitzicht heeft: behoorende, aan den Heer Mr. *Willem Reinier Brantsen*, ordinaris Raad van 't *Hof* van *Gelderland*.

VELP *; een Dorp van eene vermakelyke gelegenheid, tusschen *Arnhem* en *Rheede*. Van daar Noordwaard zyn ELLEKUM en SPANKEREN.

Tusschen die beiden laatstgenoemde Dorpen, ontmoet men de Buurtschap, DIEREN: en daarby, het LUSTHUIS, DIEREN. Dit was, eertyds, eene *Kommanderie*, ondergeschikt, aan de Land Kommanderie van *Utrecht*: maar werd, beneven de daarom liggende Landen, door Prins WILLEM II. van *Oranje*, van de Ridder der *Duitsche Order* gekocht, voor 147000 gulden; die, in den jare 1674, dit Gebouw vergroot en aangelegt heeft, tot een *Jagtbuis*; waartoe het zeer bekwaam is: zynde omringt van eene ruime *Wildbaan* **. Deszelfs Zoon, Koning WILLEM III. van *Groot Brit-*

* Dit VELP moet niet vermengt worden, met een ander *Dorp* van dien zelven naam, in de Heerlykheid *Ravenstein*, naby *Grave* gelegen.

** De Lezer zy bedacht, dat Prins WILHEM II. niet *alle* de *Goederen*, welke aan de *Kommanderie* van *Dieren* behoorden, gekocht hebbe, maar eeniglyk die, welke op de *Veluwe*, en naast by 't *Huis* te *Dieren*, liggen: want, de andere goederen dezer Kommanderie, die in het Graafschap *Zutphen* gevonden worden, zyn aan de Kommanderie gebleven: en worden noch werkelyk bestierd, door eenen byzonderen *Kommandeur*; die zelfs, onder alle de Komman-

Brittanje, heeft dit Huis zeer verbeeterd, en met fraaje Vyvers, die hun water uit levende Springbronnen hebben, doen vercieren. Thans, word het bezeten, by zyne Doorl. Hoogheid Prins WILLEM V, van ORANJE; die ook somwylen, 's Zomers, op het zelve zyn verblyf heeft.

Verder Noordwaard, naby *Spankeren*, heeft men, het Huis den BRINK, 't welk behoord, aan den Heer *Wynand Maximiliaan Jakob*, Baron van *Renesse*. Ook het Huis de GELDERSCHE TOREN, genoemt; behorende, aan het Adelyk Geslacht van *Sloet*; en wel, door erffenisse, van den overledenen Generaal, Baron van *Broekhuizen*.

Het Huis MIDDACHTEN, meer Zuidwaard, en nader by *Arnhem* gelegen, is ook een zeer fraai gebouw, met voortreflyke Plantagien omgeven; staande aan den oever van den *Yssel*, en behoorende, aan den Heer *Fred. Christ. Rynhard* Baron van *Rheede*, als Erfgenaam van wylen den Heer van *Ginkel*, Generaal der Kavallerie van dezen Staat.

By *Velp* ontmoet men, BILLION en OVERHAGEN; welke beiden behooren, aan Mevrouw Douariere van Wylen, den Heer *Alexander Diederik*, Baron van *Spaan*, gebooren van *Riebeek*. Het eerstgenoemde BILLION of BOULJON, is een zeer fraai Gebouw, in het vierkant opgetrokken, en, aan elken hoek, met een Toren vercierd; liggende, in 't midden van een grooten Vyver, over welke, eene fraaije steene Brugge ligt. Buiten dezen Vyver, op een groot voorplein, is noch onlangs, ter slinkerzyde, een groote vleugel gebouwd. De Plantagien, Lusthoven, Waterleidingen, enz. met welke dit Kasteel omringt is, hebben weinig wêergâe, en worden noch dagelyks verbeeterd. Van het Huis OVER-HAGE, ziet men niet meer, dan de Overblyfzelen: doch, de Plantagien daar rondom, welke, met die van *Billion*, saam vereenigt zyn, vertoonen zich niet min cierlyk, dan deze. Gemelde Baronesse Douariere van *Spaan* is ook de Bezitster der Heerlykheid ROZANDE; een weinig beneden *Arnhem*, aan den *Rhyn*, gelegen.

Het *Huis* OVERBEEK ligt, mede, by *Velp*: het welk, door deszelfs jegenwoordigen bezitter, den Heer *Jakob Willem*, Baron van *Eck*, afgebroken, en uit den grond weder nieuw is opgebouwd. Het Huis PRESIKHAAF of *Presikhoven*, tusschen *Velp* en *Arnhem* gelegen, behoord, met zyn verre uitgestrekte Landeryen, aan den Heer Major *Slicher*.

Meer

deuren dezer Order, den eersten rang heeft, en de *Coadjutor* is des *Land Kommandeurs*.

Meer Westwaard, aan de grenzen van het Landdrost ampt *Veluwe*, ziet men: DEELEN; eertyds, een aanzienlyk Adelyk Huis, en 't Stamhuis van het Adelyk Geslacht van *Deelen*; dat naar 't zelve benoemt word: doch, 't is naderhand vervallen, en word thans gebruikt, tot een Herberg; in welke, de Hessen karren gewoonlyk hunne pleisterplaats hebben.

Zuidwaard van het Dorp *Velp*, lag eertyds, aan den *Yssel*, een Schans, die YSSELOORT genoemt was. Deze staat, in de *Kaarten* van *Gelderland*, noch wel werkelyk uitgedrukt: maar, is niet meer in Wezen; wordende de grond, waarop zy lag, thans tot Weiland gebruikt.

Dicht by deze plaats, ligt over den *Yssel*, eene *Schipbrug*; waarover veel passagie is, naar *Duitsland*. Doch, over deze Schipbrug, is voor en na een groot verschil geweest.

Het *derde Schout ampt* is dat van RENKUM: het welk twe Dorpen onder zich heeft: naamlyk, RENKUM (van oud *Redichem*) in de nabuurschap van *Wageningen*: en, OOSTERBEEK; nader by *Arnhem*, ten *Oosten* eener verby vlietende *Beek* gelegen; welke aan het zelve den naam mededeeld. Dit laatstgenoemde Dorp is merkwaardig, door de geboorte van Keiser *Hendrik III*, in den jare 1027, in het Huis des Pastoors aldaar: welke Pastoor, *Bernulphus* genaamt, dewyl hy in eigen persoon de tyding daar van bracht, aan Keiser *Koenraad II*, den Vader van dezen jongen Vorst, die 's tyds te *Utrecht* zich bevindende, ter oorzake van een verschil, tusschen de Kanoniken, wegens de verkiezing eenes nieuwen Bisschops, in de plaats van *Adelbold*, in vergelding daarvoor, tot de *Bisschoplyke* waardigheid verheven werd. Naby *Renkum*, ligt het Adelyk Huis GRUNSFOORT; behoorende, aan den Heer *Philip Hendrik*, Baron van *Gelstein*. Voorts, de Huizen: HARTEN; WOLFHEES; en KORTENBERG.

Behalven deze twe gemelde groote — bevinden zich, op de *Veluwe*, ook twe *kleine* RICHTER AMPTEN: naamlyk, OLDE — en NYEBROEK; die elk haaren eigen *Richter*, en Gerechtsbank hebben. Zy hebben haaren naam, *elk* van haare eigen *Hoofdplaats*.

OLDEBROEK ligt tusschen *Elburg* en *Hattem*.

In

In dit Richter ampt, liggen verscheidene aanzienlyke *Buitenplaatzen*: van welke de voornaamste zyn, in het Oosten: OLDHORST; behoorende aan den Heer *Johan Lemker* van *Breda*, Borgemeester en Postmeester der Stad *Kampen*: BROEKEROORT, aan den Heer *Hendr. Lodewyk* van der *Merwede*, Borgemeester der gemelde Stad.

In het Westelyk deel van dit Richter ampt, bevinden zich: de ZWALUWENBURG; behoorende aan den gemelden Heer, Baron van *Haarsolte* tot *Staveren*: het lommeryk ROZENBERG; welks bezitter is, de Heer Mr. *Weyer Anthoon Eekhout*, Borgemeester der Stad *Deventer*: ende niet min vermakelyke Buitenplaats, SCHOUWENBURG; welke voor een achtste deel der daaraan onderhoorige Landeryen, tot het Ampt van *Doornspyk* gerekend word. Dit Huis is oorspronglyk, uit het Adelyk Geslacht van *Zuilen* van *Nyveld*: en behoord nu aan den Heer *John Mukleot*, Major in het Regiment *Schotten*, van den Heer Generaal Major *Gordon*. Met dit *Schouwenburg*, moet niet verwarred worden de Buurtschap *Schootbrug*, behoorende tot het Ampt van *Doornspyk*.

NYBROEK ligt van *Oldebroek* Zuid-oostwaard, en naby *Deventer*: te midden de Weteringen, die naast elkander naar *Hattem* lopen.

Hierna volgen de HOOGE — en DAGELYKSCHE HEERLYKHEDEN van dit *Kwartier*.

Onder de *Hooge Heerlykheden*, is zeer aanmerkelyk, de *Hooge Heerlykheid* LOO: onder welke behooren, drie Dorpen: APELDOORN: BEEKBERGEN: en LOENEN. Eertyds hebben deze drie Dorpen een *byzonder Schout ampt* uitgemaakt, 't welk naar 't eerstgenoemde Dorp, als de *Hoofdplaats*, 't *Schout ampt* van APELDOORN, plagt genoemd te worden, en ingelyft was, in 't *Landdrost ampt van Veluwe*. In dien tyd, had dit *Landdrost ampt* onder zich, X *Schoutampten*: gelyk ze dus ook worden opgegeven, door den Schryver van den *jegenwoordigen staat* der *Nederlanden*, *III Deel bladz.* 486, 487 en 506; welk *Boekdeel*, voor de daarin gemaakte verandering, het licht zag. Gedurende het Stadhouderschap van Koning WILLEM III., was 't Loo, nevens de drie gemelde *Dorpen* wel reeds als zodanig eene *hooge Heerlykheid*, erkend geweest: dan, by deszelfs overlyden, in

in den jare 1702, door 's Lands Staaten verklaard, als vervallen: en, van dezelve, (gelyk gezegt is,) weder gemaakt, een TIENDE *Scheut ampt* van *Veluwe*. Dit heeft geduurd, tot den jare 1749, toen, in het Stadhouderlyk bewind van Wylen Prins WILLEM IV, over de Provincie *Gelderland*, eene merkelyke verandering gemaakt, en dezelve hersteld werd, op den voet, zo als 't eertyds, door Koning *Willem III*, bezeten was. Deze verandering kon niet anders tot zyn gevolg hebben, dan dat ook de *hooge Heerlykheid Loo* hersteld, en zelfs, met sommige bygevoegde voorrechten, aan Hooggemelde Zyne DOORLUCHTIGE HOOGHEID, als Erfgenaam van Koning WILLEM III, werde overgegeven, benevens de drie gemelde Dorpen, en de daar onderhoorige Buurtschappen, die van ouds, daar onder waren betrokken geweest: Gelyk de jegenwoordige PRINS ERFSTADHOUDER dezelve thans dadelyk bezit.

Deze *Hooge Heerlykheid* word dus genoemt, naar het *Lusthuis* Loo *; liggende naast by 't Dorp *Appeldoorn*: van 't welk eene fraaje Wandeldreef naar 't Lusthuis loopt. De oude Hertogen van *Gelderland* hadden, daar ter plaatze, een *Jagthuis* gesticht; dat noch het OUDE LOO genoemt word: dan, Hooggemelde Koning WILLEM III, deze plaats: welke omtrent 160 mergen Lands beslaat, gekocht hebbende, deed aldaar een veel voortreflyker *Gebouw* stichten: en, met Lusthoven, Plantagien, Fonteinen, Watervallen, Beelden, Grotwerken en andere fraajigheden, dermate vercieren, dat 't nu, een der voortreflykste Lusthuizen geworden is, die men ergens aantreft. Op het zelve houd de ERFSTADHOUDERLYKE FAMILIE, jaarlyks, geduurende de Zomermaanden, haar verblyf. In den jare 1768, den 13 en 14. Juny, is Zyne Doorl. Hoogheid, *Prins* WILLEM V, aldaar door den Koning FREDERIK II — en den *Erfprins* van *Pruissen*, bezocht geworden: en, den 27. dier zelve maand, door Koning CHRISTIAAN VII, van *Denemarken*.

APPELDOORN, gelegen, 3 uuren gaans, ten Westen van *Deventer*, aan eene Beek, die *de Grift* genoemt word, is, één groot en fraai Dorp: en, is zynen bloei voornaamlyk, verschuldigt, aan het naby gelegen Lusthuis, *Loo*; 't welk, aan het zelve, in den Zomertyd, veele vreemdelingen van al-

* 'Er zyn meer plaatzen, met den naam van *Loo* bekend; welke men van dit Loo op de *Veluwe*, moet onderscheiden: als een by 's *Hage*: een in *Vlaanderen*, naby *Yperen*; desgelyks, HEERENLOO, by *Harderwyk*, enz.

allerlei staat en rang verschaft, die iets aan 't Stadhouderlyk Hof te doen hebben: waardoor men genoodzaakt is geweest, het zelve; van tyd tot tyd; door den aanbouw van meer huizen te vergrooten. Naby dit Dorp staat eene oude *Kapel*; die wel eer aan *S. Anthonius* was toegeweid.

De twe andere Dorpen: BEEKBERGEN: en LOENEN *, liggende met *Appeldoorn*, genoegzaam in eene rechte lyn, zich strekkende ten Zuid-oosten. En, Westwaard van *Appeldoorn*, is de Buurtschap SOUREN, of HOOGSOUREN; naar welke, het naby gelegen *Hoogsourensche Bosch* zynen naam draagt: gelyk, naar de Buurtschap UCHELEN, het *Uchelen Bosch*.

De HOOGE HEERLYKHEID ROZENDAAL † ligt een goed uur gaans, noordwaard van *Arnhem*. Zy word dus genoemt naar het Hof, ROZENDAAL: aldus van ouds, het gewoon Zomerverblyf der *Hertogen* van *Gelderland*, welke, binnen de Stad *Arnhem*, hunne Hofhouding hadden. Dit Slot is ten deele oud, en ten deele nieuw: want, van het voorig Slot, is noch een groote dikke ronde Toren blyven staan; by welke verscheidene nieuwe vertrekken gevoegt zyn. Deze Heerlykheid is, door erffenisse, uit het oud Adelyk Geslacht van *Arnhem*, in dat van *Torck* overgegaan, in het begin dezer lopende Eeuwe. En de Heer van dit Geslachte, die de eerste deze Heerlykheid bekwam; zynde wylen *Lubbert Adolf*, Baron van *Rozendaal*, gewezen Landdrost der *Veluwe*, heeft niet alleen het *Huis*, maar ook de daarby gelegen *Lusthoven*, ongemeen verbeeterd, en met Watervallen, Fonteinen, Prieelen van het konstigst Grotwerk enz. vercierd: waardoor het één der aangenaamste *Lusthuizen* in deze landen geworden is; het welk, in den Zomertyd, veel bezocht word van allerlei vreemdelingen. Ook is daarby een *Dierengaard*: en een wyduitgestrekt *Bosch*. De natuurlyke gelegenheid van den grond, is, tot het aanleggen dezer dingen, by uitstek voordeelig. Voorheen, was ROZENDAAL geen Kerkdorp: en de Ledematen der *Gereformeerde Gemeente*, waren gekombi-

* Dit Dorp LOENEN, heeft men te onderscheiden, niet alleen van het *Slot* en *Buurtschap* LOENEN, in de *Overbetuwe*, maar ook van een ander Dorp van dien zelven naam, in de Provincie *Utrecht* gelegen.

† 'Er is noch eene andere Hooge Heerlykheid ROZENDAAL, in de Baronie van *Breda* gelegen; welke men, met deze op de *Veluwe*, niet verwarren mag.

bineerd met die van *Velp*, en gewoon, aldaar hunnen Godsdienst waar te nemen. Dan, welgemelde Heer van *Rozendaal* heeft, in den jare 1759, uit zyne eigen inkomsten, eene fraaje *Nieuwe Kerk*, met een Orgel vercierd, beneven een *Predikants-* en *Kosters huis*, gesticht: en, te gelyk, eene jaarwedde, voor *Predikant*, *Koster* en *Organist*, bezorgt. De jegenwoordige Bezitter dezer Hooge en Vrye Heerlykheid, is de Heer *Assueer Jan* Baron *Torck*, Hoogschout van *Maastricht*. Ds. *Johan D'Outrein*, toenmaals Predikant te *Arnhem*, heeft, dit *Huis te Rozendaal*, dubbeld waardig geacht, om het zelve in dichtmaat te beschryven, en door den druk gemeen te maken, onder den titel van *Vermakelykheden van Rozendaal*.

Tusschen *Arnhem* en *Wageningen*, aan den *Rhyn*, ligt de Hooge- en Vrye Heerlykheid DOORNWEERD: welke, door Huwelyk, uit het Graaflyk Huis van *Oldenburg*, in dat van *Bentink*, overgegaan is; zynde de jegenwoordige Bezitter, de Heer *Willem*, *Grave* van *Bentink*, Heer van *Rhoon* en *Pendrecht*. Daar, staat een zeer deftig *Slot*; 't welk aan deze Heerlykheid den naam mededeeld: en, onder dezelve behooren verscheidene Pachthoven, Besschen en Landeryen: en, eene menigte van Tienden, door de geheele Provincie verspreid. Ook, is daaraan onderhoorig, het klein Dorp, HELSUM: dat geen eigen Predikant heeft, maar in 't Kerkelyke, saam vereenigt is, met het nabuurig Dorp, RENKUM.

De *Hooge-* en *Vrye Heerlykheid* WOLFSWEERD ligt nader by *Wageningen*; doch, word door de Rivier den *Rhyn*, die 'er midden door loopt, in tweën gedeeld; waarvan 't één deel, in de *Veluwe*, en het ander, in de *Betuwe* ligt. Deze Heerlykheid is leenroerig, aan het Sticht van *Utrecht*: en behoord aan den Heer *Rudolf Willem* van *Pabst*, Drossaart en Borgemeester der Stad *Wageningen*. Over de *Voorrechten* dezer Vrye Heerlykheid was onlangs een verschil ontstaan, tusschen den Vry Heer en de Regeering van *Wageningen*: 't welk door het Hof van *Gelderland* ten voordeele van den Heer beslist is.

In de *Veluwe*, zyn eindelyk noch aan te merken, twe zogenoemde *dagelyksche Heerlykheden*: SCHERPENZEEL: en, HOEVELAKEN.

SCHERPENZEEL is een groot en aanzienlyk Dorp, aan de gren-

grenzen der Provincie *Utrecht*. Deze Heerlykheid behoord, aan den Heer *Frederik Borchard Lodewyk*, Baron van *Westerholt* tot *Hakfort*; die beschreven is in de Ridderschap des Kwartiers van *Zutphen*. By het zelve, staat een oud en aanzienlyk *Slot*, het Huis te *Scherpenzeel*, genoemt.

Hoevelaken ligt meer Noordwaard, in de nabuurschap van *Amersfoort*. Het heeft mede, een Adelyk Heere-Huis, 't welk naar een' nieuweren smaak gebouwd is. En behoord aan eenen tak van het Geldersch Adelyk Geslacht van *Lynden*.

AAN.

AANHANGZEL
TOT
GELDERLAND.

Binnen de *Nederlandsche grenzen*, bevinden zich sommige *kleinere* HEERSCHAPPYEN, welke, aan geene eene der Provincie, onderhoorig zyn, maar, op zich zelven, *vry* en ten eenemaal *onafhanglyk* bestaan. Derzelver *Beschryving*, kan men niet welvoegzaamer brengen; dan elk, tot die Provincie; waarby zy 't naast gelegen zyn: en, dit is de reden, waarom wy, de *Graafschappen*, BUUREN, LEERDAM en KUILENBURG, (welke, onder dit soort van *onafhanglyke Heerschappyen*, mede gerekend worden,) als een *Aanhangzel* doen volgen, na de Provincie GELDERLAND: dewyl zy, 't naast by deze Provincie, liggen; zynde, tusschen *Gelderland*, *Holland* en *Utrecht*, ingesloten: gelyk ook, tusschen de Rivieren de *Lek* en de *Lingen*. Alle drie behooren zy, aan het Doorluchtig *Vorstelyk Huis* van ORANJE en NASSAU *

Belan-

* Van deze *drie Graafschappen*, benevens de daaraanpalende zogenoemde *vyf Heeren Landen*, Bewesten den bekenden *Diefdyk*; is eene zeer nauwkeurige Kaart getekend, door den Heer Mr. *Jakob Perrenot*, in leven Ordinaris Raad, in den Hove des Graafschaps *Kuilenburg*, in 't Koper gebracht, door *J. Punt*, en uitgegeven, in den jare 1761, by *Covens* en *Mortier*, te *Amsterdam*, in 2 groote bladen.

Belangende, in 't byzonder,

Het GRAAFSCHAP BUUREN:

Dit ligt eerst vooraan, als men komt, uit *Gelderland*. Een dwarsdyk, dien men den *Aalsdyk* noemt, gaande van de *Lek* naar de *Lingen*, maakt tusschen die beiden Landen, de Grensscheiding, langs de Oostzyde van dit Graafschap: gelyk het, ten Zuiden, door de Rivier de *Lingen*, van de gemelde Provincie, word afgescheiden. Het vervat, tusschen 5 en 6 uuren gaans, in den omtrek: en bestaat, uit zeer vruchtbaare Bouw- en Weilanden.

Een langen tyd, heeft dit Landschap, eerst; onder den titel van eene *Heerlykheid*, en, sedert 1492., onder den titel van een *Graafschap*, waartoe het, door Keiser *Maximiliaan*, verheven, werd,) aan het oud *Graaflyk* Huis van EGMOND, behoord. Grave MAXIMILIAAN, Kapitein Generaal der Nederlanden, geduurende de Spaansche Regeering, was de laatste uit dit Huis, die dit Graafschap heeft bezeten: en, dees'den 23 *Decemb.* 1548 overlydende, heeft Deszelfs eenige nagelatene Dochter, Gravinne ANNA, in den jare 1551, in Huwelyk getreden, met Prins WILLEM I van ORANJE, daardoor, niet alleen, het Graafschap BUUREN, maar ook, LEERDAM, YSSELSTEIN en S. MARTENSDYK, aan het *Huis van Oranje*, gebracht. Na den dood van Prins WILLEM III, van *Oranje*, Koning van *Groot Brittanje*, is, by de deeling van Deszelfs nalatenschap, tusschen de Huizen van *Brandenburg* en *Nassau Diets*, dit *Graafschap*, benevens meer andere aanzienlyke Heerlykheden, aan het laatst gemelde Huis, en wel, aan Zyne Doorl. Hoogheid Prins WILLEM KAREL HENDRIK FRISO,

Prins

Prins van ORANJE en NASSAU, toegewezen. Zy worden elk bestierd door een byzondere *Drossaard.* En jaarlyks word één der Edelmogende Heeren *Domein-Raden* naar deze Graafschappen gezonden, om, in naam van Zyn DOORL. HOOGHEID, de Regeering te verzetten, Verpachtingen te doen, Rekeningen te hooren enz.

Dit Graafschap behelsd in zich, ééne *Stad* en zes *Dorpen.*

De Stad BUUREN, waarvan, als de *Hoofdstad*, dit Graafschap zyn naam ontleend, ligt aan een takje der Rivier de *Lingen*, 't welk de *Molengraft*, ook, de *Korn*, genoemt word: anderhalf uur gaans Noordwestwaard, van *Thiel.* Het is een klein Steedje: hebbende omtrent 200 Huizen, en niet meer, dan *twee Straaten*; die in het midden, daar de *Markt* is, kruiswyze elkander doorsnyden: dus men de eene poort in komende, reeds de andere uit ziet. 'T is, echter, zindelyk bebouwd. De *Kerk*, die aan de Markt staat, is redelyk fraai; pronkende, met een zeer goeden Toren. Behalven de *Gereformeerden*, die onder het opzicht van éénen *Predikant* staan, zyn 'er weinige of geene andere gezindheden. Het *Stadhuis*, dat tegen over de Kerk staat, is, in de jaren 1739 en 1740, vernieuwd en verbeterd. En, wat, aan deze Stad een zonderlinge cieraad by zet, is een groot en zeer deftig gebouwd *Weesbuis*; staande in het Oostelyk deel der Stad, naby de wal. Het is gesticht in 1614, door Princes *Maria* van *Oranje*, Dochter van Prins *Willem I*, uit Deszelfs eerste Huwelyk, met *Anna* van *Egmond*, getrouwd met —— en daarna Weduwe van Grave *Filips* van *Hohenlohe*; die het zelve met genoegzaame goederen begiftigt heeft, om, daarin, 24 kinderen te konnen onderhouden: en van dezen, mogen 'er 12 zyn, uit de Stad en Graafschap *Buuren*: en, van de overige 12, 6, uit *Leerdam* en 6, uit *Ysselstein* Ook, is te *Buuren*, eene *Kommanderie der Johanniter* —— anders gezegt, de *Maltheser Ridderorder*; behoorende onder de *Balye* van *S. Katharine* te *Utrecht*: waarvan, de begeving staat, aan Zyne Doorl. Hoogheid, den Heere PRINS ERFSTADHOUDER.

Meest beziens waardig is, aldaar, het *Graaflyk* SLOT, 't welk ten Westen buiten de Stad staat. Het is zyne stichting verschuldigt, aan Grave *Frederik van Egmond*, den Grootvader des evengemelden Grave *Maximiliaan*: want, hoewel, aldaar,

daar, reeds van zeer vroegen tyd, een *Slot* gestaan had, 't welk door den genoemden Grave *Frederik*, eerst bewoond werd; was dit, door Hertog *Karel* van *Gelder*, in 1492, ten eenemaal vernield; dewyl dees Grave de zyde des Keisers *Maximiliaan*, tegen de Gelderschen, gehouden had. En, dit voorig Slot is beroemd, door de zesjarige gevangenisse van den Hertog *Arnoud* van *Gelder*. Het jegenwoordig *Slot* is van groote uitgestrektheid: en, met eene binnengracht omringt; om welke, een aarde wal gelegt is van vier Bolwerken; die, desgelyks, omgeven is met eene wyde watergracht. Koning *Willem III* en de volgende *Prinsen* van *Oranje*, hebben somwylen, op dit Slot, voor eenige dagen, hun verblyf gehouden: en jegenwoordig verstrekt het tot eene wooning voor den *Drossaart*. Onder in de kelders ziet men de gevangenhuizen der misdadigers.

De *zes* DORPEN dezes Graafschaps zyn, in *drie* RECHTBANKEN onderscheiden; die hunnen byzonderen *Schout*, *Schepenen* en *Sekretaris* hebben, welke vonnissen, in borgerlyke zaken. Elke dezer Rechtbanken vervat, *twe Dorpen*.

Onder de HOOFDBANK, is de Stad BUUREN mede begrepen: en, behalven deze, de Dorpen: ERICHEM: (*Erkum*:) en ASCH: twe kleine en geene aanzienlyke Dorpen.

By 't eerstgemelde Dorp, tusschen *Buuren* en *Avezaath*, is een groot stuk velds, 't welk genoemt word, de KLEPPER HEIDE: vermoedelyk, dewyl 't eertyds een éénzaame *Heide* was; die, echter, daarna bebouwd, en daardoor redelyk vruchtbaar geworden is.

De TWEDE BANK is die van BEUZICHEM: (*Beusekum*) het fraaiste en volkrykste Dorp dezes Graafschaps: eertyds eene afzonderlyke *Heerlykheid*; uit welker Heeren, de eerste Heeren van *Kuilenburg* afstammen: doch, is daarna, in de twaalfde Eeuw, door het Huwelyk eener Dochter, uit het Huis van *Beusichem*, met zekeren *Allard*, Heer van *Buuren*, als een Bruidschat, met *Buuren*, vereenigt. By dit Dorp, is een voornaam *Veer*; waar, alle Postwagens en andere Rytuigen, die tusschen *Utrecht* en *'s Bosch*, heen en wêer willen, worden over de *Lek* gezet. Dit Dorp is ook zeer vermaard, door eene jaarlyksche *Paardenmarkt*, die in de maand *Juny* gehouden word.

Tot deze Rechtbank, behoord mede, het Dorp ZOELMOND; (*Sermond*;) meer landwaard in, op den weg, van *Beuzichem* naar *Buuren* gelegen: mede een redelyk groot Dorp: alwaar, ook jaarlyks eene beroemde *Paardenmarkt* is,

is. Dicht daarby, ligt een klein oud Kasteel, dat ENGELRODE, (*Engelroy*,) genoemt word.

De DERDE BANK word, naar 't voornaamste Dorp, die van TRICHT genoemt en waarschynlyk, heeft dit Dorp, zynen naam, van 't Latyns woord *Trajectum*, 't welk een *Veir*, of de plaats der gewoonlyke *overtocht* eener Rivier, betekend; ter oorzake van 't *Veir* over de *Lingen*; 't welk in vroegere tyden, veel plagt gebruikt te worden: gelyk dit zelve woord, aan veele voornaame Steden, hunne naamen bygelegt heeft; als, aan *Maastricht*, *Utrecht*, *Dortrecht* enz. En dus, zou de oude Latynsche naam geweest zyn, *Trajectum* ad *Lingam*. By dit Dorp liggen eenige oude Adelyke Ridder Hofsteden: als 't HOF te TRICHT: REYERSVOORT: en KRAJENSTEIN. Doch, de *Geslachten*, aan welke deze Kasteelen eertyds behoord — en, die hunne naamen van dezelve ontfangen hebben, zyn voorlang uitgestorven.

BUURMALSEM is het twede Dorp, aan deze Rechtbank onderhoorig. Eigenlyk, is de naam van dit Dorp, MALSEM: dan, om 't te onderscheiden, van een ander Dorp van dien zelven naam, 't welk ook aan de *Lingen*, maar aan de andere zyde, schuins daar tegen over ligt; word dit *Buurens*- of (kortheidshalve) BUUR — en, het ander *Gelders* — of GELDERMALSEM, toegenoemt. Het is een klein en gering Dorp.

Alle deze Dorpen, hebben elk hunnen byzonderen Predikant; die, beneven die der *Graafschappen* LEERDAM en KUILENBURG, en die der *Baronie van* YSSELSTEIN, samen ééne *Klassis* uitmaken; de *Klassis* van BUUREN genoemt; welke, aan de *Zuid Hollandsche Synode*, onderhorig is.

'T GRAAFSCHAP LEERDAM,

Ligt meer Westwaard, langs den regter oever der Rivier de *Lingen*, uitgestrekt. Dit Graafschap is, te gelyk met dat van *Buuren*, door het Huwelyk van *Anna* van *Egmond*, eenige nagelatene dochter van den Grave *Maximiliaan*, die in Huwelyk trad met Prins WILLEM I, tot het *Doorl. Huis* van ORANJE en NASSAU, overgegaan. Het bestaat meest uit laage *Weilanden*; die van het overtollig water, dat 's Winters zo door den regen, als door de opzwelling der Rivieren, veroorzaakt word, door

be-

zien.

behulp van Watermolens, moet bevryd worden. Het is van een kleiner begrip, dan het Graafschap Buuren: bevattende, behalven de *Stad*, niet meer dan *twe Dorpen*: SCHOONREWOERD en ACQUOY.

De Stad LEERDAM ligt niet volstrektelyk aan de *Lingen*, maar aan een breed water, 't welk, by dezelve, met deze Rivier zich vereenigt, en zo veel als de Haven daarvan uitmaakt: schuins tegen over de Steedjes ASPEREN en HEUKELOM; die alle samen als in een driesprong leggen. Zy schynt haaren naam te hebben ontleend van zekere *Vliet* of *Stroomtje*, 't welk by dezelve in de *Lingen* uitwaterd, en eertyds de *Lee* of *Lede* plagt genoemt te zyn. Een bewys daar van is: dat, in de nabuurschap dezer Stad, weleer gestaan heeft, een oud *Slot*, TER LEDE; 't welk daarna vervallen en verdweenen is: ook, dat dit binnenland dezes Graafschaps, naast by de Stad gelegen, noch heden, 't Land van TER LEDE, genoemt word: en, eindelyk, de naam van het Dorp LEERBROEK of LEDER-BROEK; die, desgelyks, van deze *Vliet* overgenomen schynt. Dewyl nu dit Stroomtje, buiten deze Stad, aan de Westzyde, door een *Sluis*, (van ouds een *Dam* genoemt,) zich in de *Lingen* ontlast; mag men deze naams-oorsprong vergelyken, met die van *Amsterdam*, *Rotterdam*, *Edam*, *Monnekendam*, *Saanredam*, *Ilpendom*, *Spaardam* enz. welke desgelyks van Rivieren; die by dezelve uitwateren; ontleend zyn. De Stad is, in 't vierkant, zeer regelmatig gebouwd: dan, de *muuren* zyn, aan verscheidene plaatzen, door het water, in tyden van Dykbreuken, voornaamlyk in 1740, zeer bedorven. Zy heeft drie landpoorten; die de eene de *Hoogpoort*; de twede de *Schoonderwoardsche poort*; en de derde, de *Veerpoort*, genoemt worden: en, *twe*, die haar uitzicht hebben, op het *Water*. De Huizen, die op byna 250 geschat worden, zyn doorgaans zinlyk, naar de Hollandsche wyze gebouwd. Men heeft 'er, naar gelang der grootte der Stad, eene talryke *Hervormde Gemeente*; waartoe mede behooren, Inwoonerender naastby gelegene Huizen, langs den *Diefdyk*. Zy word, door twe *Predikanten* bediend. *Roomsgezinden*, daartegen, zyn 'er genoegzaam geene. De *Kerk* is mede redelyk groot: en, onlangs, van binnen zeer verbeeterd. Zy staat, by de Markt; alwaar ook het *Raadhuis* is. Voorheen stond binnen de Stads muur by de *Veerpoort*, in den hoek, aan den waterkant, een KASTEEL; 't welk door de oude *Heeren* van

Leerdam bewoond werd: doch, dit is daarna vervallen, eindelyk afgebroken, en, de plaats tot eenen Hof gemaakt. Noch is heden in wezen, het JAGTHUIS der voorige *Graven* dezer Stad: 't welk door den Drossaart bewoond word. Het staat aan de straat, naby de *Veerpoort*: en, deszelfs voorgevel is vercierd, met de Wapens der Koningen van *Spanje*, en, meer andere groote *Vorsten*. De gewoonlykste handteeringe der Ingezetenen bestaat, in *Stoelenmaaken*; waarvan de verzendinge van daar geschied, door geheel *Holland*. 'Er is, binnen deze plaats, eene *Fransche School*, die goeden opgang heeft. De Stads *Regeeringe* bestaat uit een *Drossaart*, *Rentmeester*, *Schout*, twe *Borgemeesteren* en zeven *Schepenen*. De twe eerstgemelde Heeren hebben het zelve gezach, gelyk in de Stad, ook over de twe *Dorpen* dezes Graafschaps.

SCHOONREWOERD, gemeenlyk *Schoonderwoerd* geheeten, is het eerste Dorp: en, heeft een zeer goed aanzien. Het ligt landwaard in, een groot half uur van de Stad, op den weg naar *Kuilenburg*. Alhier is mede eene *Fransche School*; die rykelyk van Discipelen, die uit *Holland* daar ter kost besteed worden, voorzien is.

ACQUOY of AKKOOI, het ander Dorp dezes Graafschaps, plagt weleer eene afzonderlyke *Baronie* te wezen; gelyk 't noch heden dien titel draagt: dan, is aan het Graafschap *Leerdam* ingelyft. Het Dorp is klein: en ligt aan de *Lingen*, een groot halfuur gaans, Zuidoostwaard van de Stad. Daar woonen veele *Roomsgezinden*: En dit Dorp heeft onder hen de eere, dat die vermaarde Bisschop van *Yperen*, *Kornel. Jansenius* (eigenlyk *Jansz.*) naar wien de van de Roomschpauselyke Kerk afgesneden gezindheid der *Jansenisten* benoemd word, aldaar geboren is.

Het GRAAFSCHAP KUILENBURG.

Dit Graafschap ligt aan de Rivier de *Lek*, te midden tusschen de Graafschappen *Buuren* en *Leerdam*: en grenst, ten Zuiden, aan het Ampt van *Beest* en aan de Heerlykheid *Mariewaard*; door welke beiden het zelve van de Lingen word afgezonderd. De *grond* bestaat meest uit *Weilanden*; die voorheen ter veefokkery zeer bekwaam geweest zyn, dan, se-

sedert eenige jaren, merkelyk verminderd: voornaamlyk, sedert het aanleggen van den *Diefdyk*; welke is een dwarsdyk, die den *Lek-dyk*, van tusschen *Kuilenburg* en *Everdingen* vereenigt, met den *Lingen-dyk*, by *Leerdam*; welke dwarsdyk het kwelwater, dat 's Winters de laagste landen doed ondervloejen, tegenhoud en verhinderd, om naar beneden te worden afgeleid, en, door behulp van molens, zich eeniglyk moet ontlasten, in de *Linge*: om welke oorzake, dit *Kuilenburgsche Veld*, dikwerf te laat droog word, dan, om naar behooren gebruikt te konnen worden.

De eerste *Heeren* van *Kuilenburg* zyn (gelyk hier voor, met één woord is aangemerkt) uit die van *Beuzichem* oorspronglyk. Derzelver geslachte, ten aanzien van het manlyk oir, met Heer JASPER, in 1504, uitstervende; kwam deze Heerlykheid aan het Huis PALLANT, door het Huwelyk van eene van deszelfs Dochters, *Anna* genoemt, met Heer JAN van *Pallant*; wiens Kleinzoon, FLORIS I van PALLANT, in 1555, door Keiser *Karel V*, tot *eersten* GRAVE van *Kuilenburg*, verheven werd. FLORIS II, de Zoon des voorigen was, in den jare 1640, of 1641, zonder kinderen gestorven: dan, had den oudsten Zoon des Grave WOLRAAD van WALDEK, FILIPS THEODOOR, (die van de Euangelisch-Luthersche Religie was,) als zynen naasten bloedverwant, van 's moeders wege, tot zynen Erfgenaam verklaard; die hem ook dadelyk in de Regeering opvolgde. Na *Filips Theodoor*, volgde deszelfs Zoon HENRIK WOLRAAD: en, deze geene kinderen nalatende, wierd door deszelfs Vaders Broeder, Grave GEORGE FREDERIK van WALDEK, Veldmaarschalk der Nederlandsche Republiek, en Gouverneur van *Maastricht*; (die, in 1682, door Keiser *Leopold*, tot den *Ryksvorstelyken* stand verheven werd,) in de

Regeering opgevolgt. Na deszelfs dood; welken in 1692 voorviel, geraakte het Graafschap *Kuilenburg*, (vermits dees' Vorst geene *Zoonen* *, maar drie *Dochteren* naliet) aan de oudste Dochter, Louise Anna, gehuwd met Grave George van Erpach; die ook in Neerlands Krygsdienst was, en, deze zonder kinderen overlydende, in 1714; aan den Zoon der middelste Dochter, Sophia Henrietta; wie'r gemaal was Hertog Ernst van Saxen Hilbourghauzen. Dees' Zoon was Ernst Frederik genoemt: die, in gemelden jare, werkelyk, als *Grave* van *Kuilenburg*, gehuldigt werde. Hy heeft het zelve bezeten, tot den jare 1720: en, toen verkocht, aan de Staaten des *Kwartiers* van Nymegen, voor 800000 *gulden*. Eindelyk, hebben gemelde *Heeren Staaten*, in den jare 1748, dit Graafschap geschonken aan Zyne Doorl. Hoogheid, den laatst overledenen *Prins Erfstadhouder*, Willem IV: waardoor het nu, der *Domeinen* van dit Vorstelyk Huis, is ingelyft.

Alhoewel, nu, dit *Graafschap*, beneven de andere aanzienlyke Domeinen, bestierd word, door de *Domein-Raaden* van Zyne Doorl. Hoogheid, die in '*s Hage* hun verblyf hebben; zo is, echter, de bestieringswyze, daarin van die der andere Heerlykheden van Zyne Doorl. Hoogheid, onderscheiden, dat het zyne eigen *Domein-Raaden*, op zich zelve behoud, even gelyk voorheen, toen het noch onder de Heerschappy der gemelde Duitsche Vorsten stond: bestaande dit Kollegie (dat aan de al-

* Vorst *George Fredrik* had wel een' Zoon verwekt *Karel Gustaaf* genoemt; die geweest is Ritmeester, in Dienst der Nederlandsche Republiek: dan dees' is, in 1678, in 't negentiende jaar zyns ouderdoms, gestorven: liggende begraven, op het Choor der S. *Barbara* Kerk te *Kuilenburg*.

algemeene *Domein - Raaden* ondergeschikt is,) uit den *Drossaart*, als eersten Raad, en drie *ordinaire Raaden*, benevens den *Griffier*. Ook, is over de Stad en Graafschap een *Schout*: en een *Rentmeester* der Graaflyke Kuilenburgsche Domeinen.

De *Stad* KUILENBURG, (welke'r naam, naar den ouden Schryfstyl, veelal, *Culemburg* en *Culemborg*, word uitgedrukt,) ligt naby den slinker oever de *Lek*, met welke zy door eene lange *Haven* gemeenschap heeft: 3 groote uuren gaans, van *Utrecht*: 2, van *Vyanen*: en, omtrent eeven zo verre, van *Wyk te Duurstede*, en, van *Buuren*. Dat deze Stad haaren oorsprong, aan den Veldheer der Batavieren, *Claudius Civilis*, zou verschuldigt wezen, en wel, door de stichting van een *Slot*, of *Burgt*, dien hy te zyner gedachtenisse, *civilis - Burgum*, zou benoemt hebben (gelyk *Pontanus* wil,) is een louter inval van gedachten, die by anderen weinig of geen gelove vind; die weeten, deze Stad, veel later Gebouwd te zyn; gelyk ook de *Burgt*; welke aan de daarby aangelegde *Stad*, zynen naam mede gedeeld heeft: want, in gevolge oude Handschriften, die daarvan noch in wezen zyn, zou die *Burgt* eerst, in den jare 1271, gesticht zyn, door ROELOF, Heer van *Beuzichem*. Waarschynlyk heeft die *Burgt* haaren naam ontfangen van deszelfs *lagen grond*, die wel eenige verbeelding van een *Kuil* geeft. Deze eerste *Burgt*, zegt men, aan de Westzyde der *Stad* gestaan te hebben; dan, door Heer JAN III, in de XIV.de EEUW, naar de Oostzyde verplaatst geweest te zyn.

De Stad is, thans, ten bewys, dat ze meer dan eenmaal verder uitgezet zy, in *drie* WYKEN verdeeld; die elk door byzondere muuren en grachten van elkander afgescheiden, en, te gelyk door twe steene bruggen, en binnen poorten, (welker éene daarna afgebroken is,) saam vereenigt zyn. Het *éene Wyk*, de BINNEN STAD genoemt, is het oudst- en ook het aanzienlykst gedeelte der Stad. Het *ander* de NIEUWE STAD, (en by de Inwooneren verkeerdelyk, de *Nieuwpoort* geheeten,) is wel het grootste in omtrek; dan zeer eil bebouwd en bewoond. En, het *derde Wyk*, dat de kleinste is, word genoemt, de HAVENDYK: en, word veel bewoond door Schippers. Deze *drie Wyken* maken samen uit, een langwerpig vierkant. Zy is voorzien van vier *Poorten*: waarvan de éene, door welke men landwaard uitgaat, de *Zandpoort*, (voorheen, waarschynlyk, de *Landpoort*) genoemt

word: en de andere de *Lekpoort*: de derde de *Slot-poort*: en, de vierde, de *Golberdinge-poort*. De Stad is doorgaans redelyk fraai bebouwd: en word dagelyks verbeeterd. Daarby is zy, naar gelang haarer grootte, volkryk en levendig: wordende het getal der *Huizen*, op tusschen 6. en. 700, en der Inwooneren, op meer dan 3000 geschat.

Het STADHUIS, 't welk zyn uitzicht heeft op eene groote breede markt, is een oud en fraai Gebouw: gesticht in 1532, door Vrouwe *Elizabeth* van Kuilenburg. De *Hoofdkerk*, in welke, sedert den tyd der Hervorminge, de waare Godsdienst eeniglyk gevierd word, was eene *Kapittel-Kerk* aan S. BARBARA toegeweid. Zy staat een weinig Oostwaard, van de Groote-markt. En is een fraai Kruisgebouw; 't welk, inzonderheid van binnen, zeer zinlyk onderhouden word. Op het Choor dezer Kerke, ziet men de *begraafplaatzen* der oude *Heeren* en *Graven* van *Kuilenburg*: benevens derzelver *Wapenborden*. Desgelyks staat aldaar eene fraaje marmere *Lykbusse*; in welke begraven ligt, Vrouwe *Katharina Alida* van der *Dusse*, huisvrouw van den Heer van *Slingeland*, in leven Raad en Borgemeester der Stad *Dortrecht*; die aldaar in 1745 overleden is. In de Nieuwstad staat eene twede — die de S. JANSKERK word genoemt. Deze heeft weleer behoord aan de *Abtdy* van *Mariewaard*; wie't *Abt*, met deszelfs *Monneken*, de daarby staande *Abtdy*, in tyden van Oorlog of andere ongelegenheden, tot hunne wykplaats plagten te gebruiken. Dan, zo wel de *Kerk*, als de *Abtdy* zyn zeer vervallen: en word, in dezelve, geen Godsdienst verricht. Ook is de *Abtdy*, die eertyds mede onder de Domeingoederen begrepen was, voor eenige jaren aan een byzonder persoon verkocht.

De *Hervormde Gemeente* dezer Stad is niet zo talryk, dat zy, meer dan ééne Kerk, zou behoeven. Zy word door twe Predikanten, bediend. Onder de *Inwooneren*, bevinden zich, veele *Lutherschen*: en onder deze, ook sommige lieden van aanzien; die deel, aan de Regeering, en, aan andere voorname bedieningen hebben. Zodanige Familien zyn, geduurende den tyd, toen dit Graafschap, aan de *Waldeksche* en *Saxen Hildbourghauzensche Vorsten* behoorde, uit *Duitsland* derwaard overgekomen; waarvan, sommigen uitgestorven, en anderen noch in wezen zyn.

Deze *Luthersche Gemeente* word door een' Predikant bediend: en, blyft in het bezit van alle diezelve voorrechten, (evengelyk, de *Gereformeerde*,) welke zy, onder de vorige *Luthersche Graven* plagt te genieten; gelyk, by de overdragt van dit Graafschap, in 1720, aan de *Staaten* des *Nymeegschen*

Kwartiers, uitdrukkelyk bedongen werd: hebbende, onder anderen, *ook* een openbaar klokke geluy, by het aanvangen van haren Godsdienst. Dan, de meeste Inwooneren dezer Stad zyn *Roomsgezinden*. Deze hebben aldaar, twe byzondere *Kerkhuizen*: hoewel elk, voor ééne der *twe byzondere Gezindheden*, in welke de Roomsche Kerk, in deze landen, verdeeld is. Die der zogenoemde *Roomsch-Pauslyke*, (anders gezegt, *Jesuitsgezinde*,) die de grootste is, staat in de *Binnen Stad*: en word bediend, door een' *Geordenden Jesuit*, met zynen *Kapellaan*. De andere — der *Jansenisten* staat, in de *Nieuw Stad*; en word bediend, door eenen *waereldlyken Priester*.

Het oud *Graaflyk* Slot was, voorheen, eene der voornaamste merkwaardigheden dezer Stad. Het stond, eeven buiten dezelve, aan 't oostelyk, of liever noordoostelyk gedeelte naby de *Slotpoort*; die naar het zelve dus benoemt is. Doch dit *Slot*, dat van een ruimen omtrek, en met veele hooge en dikke torens versterkt was, is wegens ouderdom en gebrek aan onderhoud, door den tyd zeer vervallen, en eindelyk, in den jare 1735 afgebroken: wordende de grond die's tyds verkocht, of, in erfpacht uitgegeven; die, daarna, tot eenen fraajen tuin gemaakt is. De hoogste en aanzienlykste van deszelfs *torens* was, een geruimen tyd daarna, noch staande gebleven: dan, dewyl hy door ouderdom dreigde om verre te vallen, is deze ook, in den jare 1765, tot op den grond afgebroken. Al wat van dit Slot thans overgebleven is, bestaat in het zogenoemde *Overhuis*, ter rechter zyde van het binnen plein: waarin, noch eenige vertrekken zyn: daar onder één; in 't welk, de Heeren Graaflyke Kuilenburgsche *Domein Raaden* weekelyks samenkomen. Ter zyde van dit gewezen *Slot* ziet men noch, twe fraaje vierkante *wandeldreven*; waarvan, de ééne naast by, de *kleine* — en de andere de *groote dreef*, genoemt word. Zy strekken zich uit, tot meer dan een vierdedeel uur wegs, buiten de Stad. Het *Huis*, welk de *Drossaard* thans bewoond was de gewoonlyke verblyfplaats der *Graven* van *Kuilenburg*, na dat dit oud *Slot* vervallen en onbewoonbaar was geworden. Daarom, word dit *Huis*, noch heden, het *Nieuwe Hof* genoemt.

Deze Stad pronkt mede, met een prachtig Weeshuis, 't welk, omtrent in het midden der XVI eeuw, gesticht en met aanzienlyke inkomsten begunstigt is, door de voornoemde Vrouw Elizabeth, de oudste dochter van den Heer *Jasper*; die als weduwe van twe gemaals, eerst van *Jan* van *Luxemburg*, Heer van *Ville*, en daarna, van *Anthoni* van

Lalaing, Grave van *Hoogstraaten*, (die *Stadhouder* van *Holland* was,) zonder kinderen gestorven is. Ten aandenken van deze *Elizabeth*, hebben de Weeskinderen de letter E op hun kleed, aan den rechter arm uitgedrukt.

Voorheen, was binnen deze Stad in ongemeenen bloei, de *Lintwerkery*; van welke, veele Inwooneren hunne kostwinning hadden. Dan deze handteeringe is, al sedert meer dan 20 jaren, zeer afgenomen. Doch in hare plaats is, in den jare 1760, onder de bestiering van den Heer *Jean Dusseau*, een *Geweer-fabriek* opgerecht; byzonder van *Snaphaanen*: welke des te meer opgang maakt; dewyl alle de krygstroepen in Staaten dienst, byaldien zy nieuw geweer nodig hebben, gewoon zyn, 't zelve aldaar te doen maken. De stallingen van het oud Slot, beneven eene ruime plaats daarby, die weleer de Graaflyke tuin was, zyn daartoe afgezonderd, en, met verscheidene vertrekken vervuld. Ook heeft men ter bevordering van dit handwerk, daarby twe *watermolens* aangelegt, en in 1769, noch een derde; die omlopen, door 't water, dat uit de rivier, de *Lek*, door eene Sluis, in de Slotsgraft komt, en van daar door de Stadsgraft, naar eene wetering, de *Bisschopsgraaf* genoemt, en, door deze, naar de *Lingen*, word afgeleid. Een menigte van Vreemdelingen, meest *Waalen*, uit 't land van *Luik*, zyn, sedert dien tyd, ten einde door deze Fabriek hunne kostwinning te hebben, binnen *Kuilenburg* komen woonen, die daarvan een goed bestaan hebben. Voorts, is van deze Stad des Zomers eene sterke verzendinge van *boomvruchten*; die in de nabuurschap groejen. En, in geen minderen bloei, is noch heden, de handel in *graanen*; die derwaard, ook in den Wintertyd, door een Trekvaart, die van deze Stad naar de *Lingen* loopt, derwaard worden toegevoerd, en met beurtschepen, die weekelyks, op *Utrecht*, *Amsterdam*, *Rotterdam* en *'s Hage*, varen, verzonden worden.

Eenige jaren voorwaard, kwamen, van tyd tot tyd, veele ongelukkigen, die wegens begaane manslag, schulden enz. hunne woonplaatzen verlaten moesten, naar deze Stad, als eene *Vrystad*, vluchten; ten einde daar bescherming te genieten: dan, dit is sedert eenige jaren merkelyk verminderd.

De *Stads Regeering* bestazt, uit den *Drossaart*, *Hoofdschout*, twe *Borgemeesteren*, en zes *Schepenen*; beneven eenen *Sekretaris*, en Stads *Syndicus*. De twe eerstgemelden, gelyk ook de *Sekretaris* en *Syndicus*, blyven geduurende hun leven; dan de *Borgemeesteren* en *Schepenen*, konnen alle jaren, door éénen der Domein Raaden, die, derwaard uit *'s Hage* gezonden word, veranderd worden.

Er

'Er behooren niet meer dan TWEE DORPEN, tot dit *Graafschap*; die samen eene byzondere *Rechtbank* uitmaken: naamlyk EVERDINGEN en ZYDERVELD. Beiden liggen zy, beneden den *Diefdyk*.

EVERDINGEN ligt aan den *Lekkendyk*, één uur gaans ten westen van *Kuilenburg*.

En ZYDERVELD, meer binnenwaard, op den weg naar *Leerdam*.

Behalven deze twe dorpen, zyn 'er twe *Buurtschappen*: GORBERDINGEN, ten westen: en REDICHEM, (*Rekum*,) ten oosten der stad, geleg

b.

5 tom. 6 vol.

L